

4. mednarodna znanstvena konferenca:
Za človeka gre: družba in znanost
v celostni skrbi za človeka

4th international scientific conference:
All about people: society and science
for integrated care of people

ALMA MATER
EUROPAEA
E C M

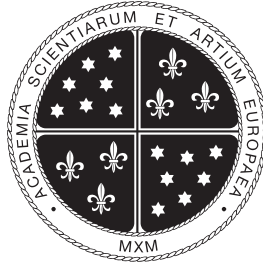
HUMANISTIČNE,
DRUŽBOSLOVNE IN
DRUGE AKTUALNE TEME
POSTMODERNE DRUŽBE

HUMANITIES, SOCIAL
SCIENCES AND OTHER
CURRENT TOPICS IN THE
POST-MODERN SOCIETY

Maribor, 11. - 12. 3. 2016

ZBORNİK PRISPEVKOV
Z RECENZIJO

PROCEEDING BOOK WITH
PEER REVIEW

ALMA MATER

EUROPAEA

— ECM —

4. mednarodna znanstvena konferenca: Za človeka gre: družba in znanost v celostni skrbi za človeka

**HUMANISTIČNE, DRUŽBOSLOVNE IN DRUGE AKTUALNE TEME
POSTMODERNE DRUŽBE – ZBORNIK PRISPEVKOV Z RECENZIJO**

4th international scientific conference: All about people: society and science for integrated care of people

**HUMANITIES, SOCIAL SCIENCES AND OTHER CURRENT TOPICS
IN THE POST-MODERN SOCIETY - PROCEEDING BOOK WITH PEER REVIEW**

Izdajatelj in založnik / Publisher

Alma Mater Europaea – ECM

Urednik / Editor

Dr. Bojana Filej

Tehnični urednik / Technical editor

Marko Bencak

Lektoriranje / Proofreading

Dominatus d.o.o.

Naklada / Number of copies

50 izvodov

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

001.101(082)

MEDNARODNA znanstvena konferenca Za človeka gre: družba in znanost v celostni skrbi za človeka (4 ; 2016 ; Maribor)

Humanistične, družboslovne in druge aktualne teme postmoderne družbe : zbornik prispevkov z recenzijo = Humanities, social sciences and other current topics in the post-modern society : proceeding book with peer review / 4. mednarodna znanstvena konferenca Za človeka gre: družba in znanost v celostni skrbi za človeka = 4th International Scientific Conference All About People: Society and Science for Integrated Care of People, Maribor, 11.-12. 3. 2016 ; [urednik Bojana Filej]. - Maribor : Alma Mater Europea - ECM, 2016

ISBN 978-961-6966-19-1

1. Gl. stv. nasl. 2. Vzp. stv. nasl. 3. Dodat. nasl. 4. Filej, Bojana
285658624

Avtorji prispevkov so odgovorni za vse trditve in podatke, ki jih navajajo v prispevku.

4. mednarodna znanstvena konferenca: Za človeka gre:
družba in znanost v celostni skrbi za človeka
*4th international scientific conference: All about people:
society and science for integrated care of people*

**HUMANISTIČNE, DRUŽBOSLOVNE
IN DRUGE AKTUALNE TEME
POSTMODERNE DRUŽBE
*HUMANITIES, SOCIAL SCIENCES
AND OTHER CURRENT TOPICS
IN THE POST-MODERN SOCIETY***

Zbornik prispevkov z recenzijo
Proceeding book with peer review

Maribor, 11. – 12. 3. 2016

Programski odbor / Scientific committee

prof. dr. Ludvik Toplak (predsednik), Slovenija

dr. Helena Malmivirta, Finska; prof. dr. Mario Plenković, Hrvaška; izr. prof. dr. Goran Kozina, Hrvaška; prof. dr. Vincenzo Manstronardi, Italija; doc. dr. Bojana Filej, Slovenija; doc. dr. Peter Pavel Klasinc, Slovenija; doc. dr. Sebastjan Kristovič, Slovenija; prof. ddr. Marija Ovsenik, Slovenija; prof. dr. Zmago Turk, Slovenija; izr. prof. dr. Momir Dunjić, Srbija; prof. dr. Slaviša Stanišić, Srbija; prof. dr. M. Teresa Anguera, Španija; prof. dr. Giampiero Camurati, Švica; dr. Jakarin Srimoon, Tajska; prof. dr. Creston Davis, ZDA; dr. Yoshiaki Omura, ZDA

Organizacijski odbor / Organising committee

dr. Bojana Filej (predsednica)

dr. Sebastjan Kristovič, dr. Joca Zurc, Marko Bencak, Sašo Flac, Mladen Herc, Edvard Jakšič, Tina Kavtičnik, Katarina Pernat, Tomaž Šeruga

Recenzenti / Peer Reviewers

dr. Bojana Filej, dr. Sebastjan Kristovič, dr. Nadja Plazar, ddr. Joca Zurc

KAZALO / TABLE OF CONTENT

Tadeja Belšak SPECIFIKE V IZOBRAŽEVANJU GIBALNO OVIRANIH OTROK V VEČINSKI OSNOVNI ŠOLI / SPECIFICS IN EDUCATION OF THE PHYSICALLY DISABLED CHILDREN IN PRIMARY SCHOOL	8
Ester Fabiani, Katarina Nina Kermavner, Katja Črne, Maja Zaletel Novak, Eva Rotar, izr. prof. dr. Danica Železnik OPREDELITEV POSAMEZNIKOV DO MORALNE KRIVDE / OPINIONS OF INDIVIDUALS ABOUT MORAL GUILT	14
Teja Fistravec AMERIKANIZACIJA EVROPE: ZAKAJ HOLLYWOOD VLADA EVROPSKI FILMSKI INDUSTRIJI? / AMERICANISATION OF EUROPE: WHY HOLLYWOOD DOMINATES EUROPEAN FILM INDUSTRY?	19
Prof. ddr. Igor Grdina ČLOVEK IN POPOLNOST / MAN AND PERFECTION	26
Maja Gržina Cergolj MOČ LOGOTIPA / THE POWER OF LOGO	32
Maja Jamnik, Nina Primožič ODPADKI NISO SMETI / WASTE IS NOT RUBBISH	37
Marjeta Maruša Kerč MNENJA OBOLELIH ZA RAKOM O POMENU ODNOSOV V DRUŽINI V ZGODNJEM OTROŠTVU / CANCER PATIENT'S OPINION ON IMPACT OF EARLY FAMILY RELATIONSHIPS ON DEVELOPMENT OF THE DISEASE	45
Kleopatra Kodrič POMEN »KULTURE IZOBRAŽEVANJA« ZA KAKOVOSTNEJŠE DRUŽINSKO ŽIVLJENJE Z VIDIKA POSTMODERNE PERSPEKTIVE / THE IMPORTANCE OF »CULTURE OF EDUCATION« FOR HIGHER QUALITY FAMILY LIFE FROM A POSTMODERN PERSPECTIVE	54
Mojca Kompara IMPLEMENTACIJA BOLONJSKEGA PROCESA V TERCIARNEM IZOBRAŽEVANJU NA PRIMERU SLOVENIJE / THE IMPLEMENTATION OF THE BOLOGNA PROCESS IN TERTIARY EDUCATION – THE CASE OF SLOVENIA	61
Dragica Korenjak KATERE VLOGE IGRAMO V ŽIVLJENJU? / WHAT ROLES DO WE PLAY IN LIFE?	68
Matjaž Kovač ČLOVEK IN DAVKI – PRAVNI, EKONOMSKI IN SOCIOLOŠKI VIDIK / HUMAN AND TAXES - LEGAL, ECONOMIC AND SOCIOLOGICAL ASPECTS	73
Božo Kralj PRAVICA DO ŽIVLJENJA SPODBUDA ZA RAZMISLEK	82
Sebastjan Kristovič, Darja Kalamar Frece ZDRAVO DRUŽINSKO OKOLJE ZA VZGOJO ODGOVORNE OSEBE / HEALTHY FAMILY ENVIRONMENT FOR UPBRINGING RESPONSIBLE ADULTS	88

Sebastjan Kristovič UMIRANJE, SMRT IN PALIATIVNA OSKRBA – TESNOBA IN TABUIZIRANJE / DYING, DEATH AND PALLIATIVE CARE – ANXIETY AND TABOO	95
Sebastjan Kristovič, Ingrid Vrabl SVETOVANJE PAROM / COUPLES COUNSELLING	102
Jerica Pavšič ZGODBA – ZAPOSTAVLJEN ELEMENT GOVORA OZIROMA RETORIČNEGA NASTOPA? / STORY – A DISREGARDED ELEMENT OF SPEECH/RHETORICAL PERFORMANCE?	109
Damir Poljak, Jurica Veronek, Melita Sajko, Ivana Živoder TRANSNACIONALNE MIGRACIJE - IZAZOVI SUVREMENOG DRUŠTVA / TRANSNATIONAL MIGRATION-CHALLENGES OF MODERN SOCIETY	115
Tadej Praprotnik SODOBNI VIDIKI OSMIŠLJEVANJA ČLOVEKA / CONTEMPORARY ASPECTS OF SENSE-MAKING OF AN INDIVIDUAL	124
Branka Ribič Hederih VPLIV NEKATERIH PSIHOSOCIALNIH DEJAVNIKOV NA UČNO ZAVLAČEVANJE / THE EFFECT OF CERTAIN PSYCHOSOCIAL FACTORS ON ACADEMIC PROCRASTINATION	136
Janez Sečnik REGULACIJA SRAMU PRI OTROKU IN UPOŠTEVANJE NJEGOVE NARAVE VODI V FUNKCIONALEN SRAM / REGULATION OF SHAME IN CHILD AND CONSIDERATION FOR THEIR NATURE LEADS TO FUNCTIONAL SHAME	145
Eva Slatinšek SMEJMO SE / LET'S LAUGH	154
Darja Štrucl OTROKOVE PRAVICE V POSTMODERNI DRUŽBI / CHILDREN' S RIGHTS IN POSTMODERN SOCIETY	161
Irena Šumak UČENJE IN POUČEVANJE V ZDRAVSTVENI NEGI IN OSKRBI / TEACHING AND LEARNING IN NURSING AND CARE	169
Neja Turk, Monika Sobočan MOTIVI ŠTUDENTOV ZA UDELEŽBO NA DELAVNICAH ZNAKOVNEGA JEZIKA: KVALITATIVNA MEDNARODNA RAZISKAVA / MOTIVES OF STUDENTS FOR PARTICIPATION IN SIGN LANGUAGE WORKSHOPS: QUALITATIVE INTERNATIONAL RESEARCH	176
Simon Ülen POMEN ZNANSTVENEGA RAZISKOVANJA KONCEPTUALNEGA PRISTOPA PRI POUČEVANJU FIZIKE ZA KAKOVOST STROKOVNEGA DELA NA OMENJENEM PODROČJU / THE IMPORTANCE OF SCIENTIFIC RESEARCH OF CONCEPTUAL APPROACH, USED IN TEACHING PHYSICS, FOR PROFESSIONAL WORK QUALITY IN THIS AREA	183

Erika Zelko ZAKAJ IN KAKO JE NASTAL SLOVAR MEDICINSKO-ROMSKIH IZRAZOV / WHY AND HOW WE DEVELOPED A DICTIONARY OF MEDICAL TERMS IN ROMA LANGUAGE	187
Joca Žurc STALIŠČA PODIPLOMSKIH ŠTUDENTOV DO RAZISKOVANJA Z INTEGRACIJO KVANTITATIVNE IN KVALITATIVNE METODOLOGIJE / POSTGRADUATE STUDENTS ATTITUDES TOWARDS MIXED-METHODS RESEARCH	194

Tadeja Belšak, prof. spec. in reh. ped., prof. spec. in reh. ped. za osebe
z motnjami sluha in govora
Center za izobraževanje, rehabilitacijo in usposabljanje Kamnik

SPECIFIKE V IZOBRAŽEVANJU GIBALNO

OVIRANIH OTROK V VEČINSKI OSNOVNI ŠOLI SPECIFICS IN EDUCATION OF THE PHYSICALLY DISABLED CHILDREN IN PRIMARY SCHOOL

Povzetek

Dostojno življenje in delovanje ljudem omogočajo pravice, ki so zapisane v Deklaraciji o človekovih pravicah in v različnih konvencijah, v Sloveniji tudi v Ustavi in posameznih zakonih. Številni svetovni posveti in konference na temo otrok s posebnimi potrebami so prinesli spoznanje, da so otroci s posebnimi potrebami še posebej ranljiva skupina in da jih je treba enakopravno vključiti v okolje. Pravice otrok s posebnimi potrebami so posebej opredeljene v Konvenciji o otrokovih pravicah, v slovenskem okolju je njihov status podrobneje opredeljen v Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji in nekaterih zakonih ter mnogih pravilnikih. Inkluzija otrok s posebnimi vzgojno izobraževalnimi potrebami v večinske osnovne šole predstavlja velik izziv za starše in strokovne delavce. V programe vzgoje in izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo se med drugim usmerja tudi gibalno ovirane otroke, ki so zelo heterogena skupina in njihova integracija zahteva posebno pozornost. Nekateri imajo pri gibanju le nekaj težav, drugi pa pri gibanju potrebujejo različne pripomočke in prilagoditve v okolju, mnogi celo spremljevalko/-ca. Poleg težav na področju gibanja in mobilnosti imajo lahko gibalno ovirani otroci tudi težave pri izvajanju osebne nege, pri govoru in učenju ter drugih življenjskih aktivnostih. Ker so gibalno ovirani otroci specifična skupina otrok s posebnimi potrebami, je pri delu z njimi nujno poznavanje zakonskih določb in pravilnikov, ki opredeljujejo, narekujejo in vodijo delo strokovnih delavcev in strokovnih sodelavcev.

Cilj prispevka je ugotoviti, katere posebnosti izobraževanja gibalno oviranih otrok v večinski osnovni šoli je treba prepoznati, poznati in jih vključevati ter upoštevati, da bi otroci lahko bili karseda uspešni pri učenju.

Ključne besede: otroci s posebnimi potrebami, gibalno ovirani, večinska osnovna šola, specifične pravice, spremljevalec

Abstract

The principles of respect for life and dignity are defined by Declaration on Human Rights and various conventions, in Slovenia also in the Constitution and individual laws. Many global consultations and conferences on the topic of children with special needs have resulted in the recognition that children with disabilities are a particularly vulnerable group, and must equally be integrated into the community. The rights of children with special needs are specifically defined in the Convention on the Rights of the Child. In Slovenia, their needs are defined in the White Paper of Education in Slovenia and some of the laws and regulations. Inclusion of children with special educational needs in mainstream primary schools represents a major challenge for parents and professionals. Educational programmes with adjusted implementation and additional professional assistance also focuses on physically disabled children, who are a very heterogeneous group, and their integration requires special attention.

Some of them have just slight problems with movement, while others need different devices and adaptations, many even an assistant for physical help. In addition to problems in the field of motion and mobility, physically disabled children may also have problems in implementing personal care, speech, learning and other life activities. Physically disabled children are defined as a specific group of children with special needs and working with them requires knowledge of laws and regulations which define, dictate and guide the work of professionals and experts. The aim of this paper is to determine which are the specificities of the education of physically disabled children in primary school that have to be known, recognised, understood and incorporated, to let the children learn in the most successful way.

Keywords: children with disabilities, physical disabled children, elementary school, specific rights, assistant for physical help

1 Uvod

V Splošni deklaraciji človekovih pravic (1948) je navedeno, da imajo vsi ljudje enako dostojanstvo in enake pravice, da ima vsakdo pravico do socialne varnosti, pravico do varstva v primeru bolezni in pravico do izobraževanja, ki mora biti usmerjeno k polnemu razvoju človekove osebnosti. Pravice otrok in mladih so posebej opredeljene v Konvenciji o otrokovih pravicah, kjer države pogodbenice v 23. in 27. členu priznavajo, da mora telesno prizadet otrok uživati polno in dostojno življenje, da ima pravico do posebne skrbi in pomoči, da je deležen izobraževanja, usposabljanja, storitev zdravstvenega varstva, rehabilitacije na način, ki pospešuje kar največjo možno vključitev v družbo in otrokov osebnostni razvoj. Prav tako se vsakemu otroku priznava pravico do življenjske ravni, ki ustreza njegovemu telesnemu, umskemu, duhovnemu in družbenemu razvoju.

V Sloveniji je položaj gibalno oviranih otrok posebej opredeljen že v Ustavi Republike Slovenije (1991), kjer je v 52. členu zapisano, da imajo otroci z motnjami v telesnem razvoju pravico do izobraževanja in usposabljanja za dejavno življenje v družbi. V Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju (2011) avtorji navajajo načelo spodbujanja otrokovega razvoja, kar pomeni, da šola z organiziranjem različnih dejavnosti spodbuja skladen telesni, gibalni, spoznavni, socialni in čustveni razvoj otrok.

2 Vzgoja in izobraževanje gibalno oviranih učencev v večinski osnovni šoli

Gibalno ovirani otroci so kot kategorija opredeljeni v 2. členu Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (v nadaljevanju: ZUOPP-1, 2011). To so otroci, ki imajo prirojene ali pridobljene okvare, poškodbe gibalnega aparata (natančneje rok in nog), centralnega ali perifernega živčevja (Opara, 2005). Gibalna oviranost se odraža v obliki funkcionalnih in gibalnih motenj (3. člen Kriterijev za opredelitev otrok, ki potrebujejo posebno nego in varstvo, 2002). Otroci s poškodbo gibalnega aparata imajo težave pri rokovanju in gibanju, vendar ima le-to posredni vpliv na izobraževanje in vzgojo (Opara, 2005).

Glede na gibalno oviranost razlikujemo lažje, zmerno, težje in težko gibalno ovirane otroke, ki imajo različne funkcionalne sposobnosti in se po 9. členu Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (v nadaljevanju ZOFVI, 1996) lahko vključijo v javno veljavne prilagojene izobraževalne programe.

Vzgojo in izobraževanje po programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo izvajajo javne šole v rednih oddelkih (18. člen ZUOPP-1, 2011). Strokovni delavci v šolah in zavodih za izvajanje programov vzgoje in izobraževanja za otroke in mladostnike s posebnimi potrebami so učitelji, vzgojitelji, svetovalni delavci, knjižničarji in drugi strokovni delavci (99. člen ZOFVI, 1996).

Otrokom s posebnimi potrebami morajo biti zagotovljeni ustrezni pogoji za njihovo vzgojo in izobraževanje (11. člen ZOsn-UPB3, 2006). S prilagojenimi programi osnovnošolskega izobraževanja, ki omogočajo otrokom s posebnimi potrebami pridobiti enakovreden izobrazbeni standard, se lahko prilagodijo predmetnik, organizacija, način preverjanja in ocenjevanja znanja, način eksternega preverjanja znanja, napredovanje in časovna razporeditev pouka (11. člen ZUOPP-1, 2011).

2.1 Postopek usmerjanja gibalno oviranih otrok

Gibalno ovirane otroke se usmerja v programe vzgoje in izobraževanja ob upoštevanju njihovih potreb na telesnem, spoznavnem, čustvenem, socialnem področju ter posebnih zdravstvenih potreb. Pri tem se upošteva tudi dosežena raven razvoja, zmožnost za učenje in doseganje standardov znanja ter prognoza njegovega nadaljnjega razvoja ob upoštevanju otrokovih primanjkljajev, ovir oziroma motenj kakor tudi kriterijev za opredelitev vrste in stopnje primanjkljajev, ovir oziroma motenj (24. člen ZUOPP-1, 2011). O usmerjanju otrok s posebnimi potrebami odloča na prvi stopnji Zavod Republike Slovenije za šolstvo (22. člen ZUOPP-1, 2011). Po 23. členu ZUOPP-1 (2011) velja, da se za ugotovitev dejstev in okoliščin, ki so potrebne za optimalno usmeritev otroka ustanovita prvo in drugostopna komisija za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami, ki izda strokovno mnenje. Komisije sestavljajo trije člani: specialni pedagog ustrezne smeri, psiholog in specialist pediater ali specialist pedopsihiater oziroma specialist šolske medicine, praviloma pa tisti, ki otroka obravnava. Postopek usmerjanja otroka s posebnimi potrebami se začne s pisno zahtevo staršev, ki se ji priloži strokovna dokumentacija in se vloži na območni enoti Zavoda Republike Slovenije za šolstvo (25. člen ZUOPP-1, 2011). Pred izdajo odločbe mora Zavod Republike Slovenije za šolstvo ugotoviti, ali vzgojno-izobraževalni zavod, v katerega je oziroma bo otrok s posebnimi potrebami vključen, izpolnjuje pogoje za sprejem otroka (29. člen ZUOPP-1, 2011). Po 30. členu ZUOPP-1 (2011) Zavod Republike Slovenije za šolstvo izda odločbo o usmeritvi v program vzgoje in izobraževanja na podlagi strokovnega mnenja, ki ga pripravi komisija za usmerjanje prve stopnje. Če se otroka s posebnimi potrebami usmeri, se z odločbo odloči o vzgojno-izobraževalnih potrebah otroka, programu vzgoje in izobraževanja, v katerega se otroka usmerja, datumu vključitve v program, obsegu, obliki ter izvajalcu posamezne oblike dodatne strokovne pomoči, pripomočkim, prostoru in opremi ter drugih pogojih, ki morajo biti zagotovljeni za vzgojo in izobraževanje, začasnem ali stalnem spremljevalcu, zmanjšanju števila otrok v oddelku glede na predpisane normative, roku preverjanja ustreznosti usmeritve in pravicah, za katere tako določa poseben zakon.

2.2 Pravica gibalno oviranih otrok do individualiziranega programa

S 36. členom ZUOPP-1 (2011) je določeno, da mora vzgojno-izobraževalni zavod najkasneje v roku 30 dni po dokončnosti odločbe izdelati individualiziran program za otroka s posebnimi potrebami. V ta namen imenuje ravnatelj vzgojno-izobraževalnega zavoda strokovno skupino, ki jo sestavljajo strokovni delavci, ki bodo sodelovali pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega programa (37. člen ZUOPP-1, 2011).

Z individualiziranim programom se v programu s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo določi organizacija in izvedba dodatne strokovne pomoči za premagovanje primanjkljajev, izvajanje svetovalnih storitev in izvajanje učne pomoči. Prav tako se določijo cilji in oblike dela na posameznih vzgojno-izobraževalnih področjih, strategije vključevanja otroka s posebnimi potrebami v skupino, potrebne prilagoditve pri preverjanju in ocenjevanju znanja, doseganju standardov in napredovanju, uporaba prilagojene in pomožne izobraževalne tehnologije, izvajanje fizične pomoči, prehajanje med programi ter potrebne prilagoditve pri organizaciji, časovna razporeditev pouka in večšine za čim večjo samostojnost v življenju (prilagoditvene spretnosti) (36. člen ZUOPP-1, 2011). Za gibalno oviranega učenca se izdelata individualiziran program, ki je skladen z njegovim razvojem, njegovim tempom učenja (zaradi motorične upočasnjenosti in/ali upočasnjenega miselnega procesiranja) in možnostmi za doseganje zastavljenih ciljev, ki morajo obsegati vsaj minimalne standarde znanj.

V pripravo in spremljanje individualiziranega programa morajo biti vključeni starši ter otrok s posebnimi potrebami, upošteva njegovo zrelost in starost.

2.3 Prilagajanje izvajanja programa za gibalno ovirane otroke

Učitelj, ki dela z gibalno oviranimi otroki, naj bo dobro strokovno usposobljen in fleksibilen pri zagotavljanju pogojev, ki bodo omogočali optimalno učno uspešnost gibalno oviranega učenca pri pouku. Otrokom s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, se lahko prilagodi organizacija, način preverjanja in ocenjevanja znanja, napredovanje, časovna razporeditev pouka ter se zagotovi tudi dodatna strokovna pomoč (7. člen ZUOPP-1, 2011).

Navodila za izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za devetletno osnovno šolo (2003) podajajo napotke za organizacijo in izvajanje pouka ter za preverjanje in ocenjevanja znanja gibalno oviranih otrok. Pri organizaciji pouka za gibalno ovirane učence morajo biti strokovni delavci pozorni na prostorske prilagoditve, primerne didaktične pripomočke ter organizacijo časa. Načine preverjanja in ocenjevanja znanja gibalno oviranega otroka je treba ustrezno prilagoditi učenčevemu tempu dela z upoštevanjem individualizacije in diferenciacije. Pri pisanju testov ali drugih pisnih nalog naj ima gibalno oviran otrok podaljšan čas do 50 %. Prav tako se učencu omogoči individualno preverjanje in ocenjevanje znanja z več krajšimi prekinitvami, način preverjanja in ocenjevanja znanja pa naj bo opredeljen v individualiziranem programu.

Za integracijo otrok s posebnimi potrebami v redne oddelke vzgojno-izobraževalnih institucij je socialna integracija enako pomembna kot vzgojno-izobraževalna. Cilji vzgoje in izobraževanja gibalno oviranih otrok zajemajo enakovredno vključevanje v družbo, omogočanje doseganja izobrazbene ravni in znanja (skladno s posameznikovimi zmožnostmi), omogočanje strokovne pomoči, sodelovanje s starši in zagotavljanje strokovne in osebne podpore otrokovi družini, zagotovitev obravnave in poučevanje z najučinkovitejšimi metodami in pristopi, sodelovanje med strokovnjaki ...

2.4 Pravica gibalno oviranih otrok do dodatne strokovne pomoči

Za učence s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, se izvaja dodatna strokovna pomoč (v nadaljevanju: DSP) kot pomoč za premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj in kot svetovalna storitev (kot učna pomoč le v primeru dolgotrajne bolezni) (8. člen ZUOPP-1, 2011). DSP se izvaja individualno ali skupinsko v oddelku ali izven oddelka, lahko tudi na domu, praviloma tedensko. Svetovalna storitev se izvaja v okviru celostne obravnave otroka, ki je opredeljena v individualiziranem programu. Ura dodatne strokovne pomoči traja 45 minut in jo izvajajo strokovni delavci, ki izpolnjujejo s predpisi določene pogoje (3. člen Pravilnika o dodatni strokovni pomoči in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami, 2013). Skupno število ur DSP ne sme presegati pet ur tedensko, od tega mora biti vsaj ena ura svetovalnih storitev. Način izvajanja DSP se opredeli z individualiziranim programom vzgoje in izobraževanja (9. člen ZUOPP-1, 2011).

Dodatno strokovno pomoč izvajajo strokovni delavci vrtca, šole ali zavoda, lahko pa tudi zunanji strokovni delavci (19. člen ZUOPP-1, 2011). Šola oziroma zavod lahko za opravljanje DSP, ki se nanaša na dejavnosti za premagovanje primanjkljajev, ovir oziroma motenj, sklene pogodbo s šolo oziroma zavodom, ki razpolaga z ustreznim kadrom (55. člen Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov za otroke s posebnimi potrebami, 2007).

3 Pravica gibalno oviranih otrok do fizične pomoči in pripomočkov

Otrokom s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, je treba prilagoditi prostor in pripomočke v skladu z navodili za prilagojeno izvajanje programov (10. člen ZUOPP-1, 2011). Pripomočke načeloma zagotovi ustanovitelj javnega zavoda. Pripomočki za otroke z gibalno oviranostjo otrokom pripadajo v skladu s predpisi zdravstvenega zavarovanja, namenjeni pa so uporabi v domačem okolju, da jih ni treba vsakodnevno prinašati v vzgojno-izobraževalni zavod (žoge, valji, stolčki, stojke).

Težje in težko gibalno oviranim otrokom, ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem z dodatno strokovno pomočjo se lahko za izvajanje fizične pomoči v času izvajanja vzgojno-izobraževalnega dela dodeli stalni ali začasni spremljevalec (10. člen ZUO-PP-1, 2011), kar velja v času izvajanja obveznega in razširjenega programa osnovne šole (9. člen Pravilnika o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami, 2013).

4 Pravice gibalno oviranih otrok, ki potrebujejo posebno nego in varstvo

Glede na gibalno oviranost se v Pravilniku o kriterijih za uveljavljanje pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo (2002) opredeljuje zmerno, težje in težko gibalno ovirane otroke. Zmerno gibalno ovirani otroci hodijo na krajše razdalje oziroma hodijo s pomočjo ortoz ali bergel, imajo težko funkcionalno okvaro ene roke, na daljše razdalje lahko uporabljajo aktivni invalidski voziček ali ortopedski tricikel, fina motorika ni bistveno motena in občasno potrebujejo delno pomoč pri dnevnih aktivnostih. Težje gibalno ovirani otroci ne hodijo samostojno na krajše razdalje, za gibanje uporabljajo hoduljo ali aktivni invalidski voziček oziroma ortopedski tricikel, motena je tudi fina motorika. Težko gibalno ovirani otroci imajo malo uporabnih gibov, samostojno se ne gibajo in so v celoti odvisni od tuje pomoči (3. člen). Gibalno ovirani otroci, ki imajo hkrati več kot tri motnje ali diagnosticirane bolezni, ki vsaka po sebi daje pravico do dodatka za nego otroka v nižjem znesku, so upravičeni do dodatka za nego otroka v višjem znesku (7. člen). V 8., 15., 16., 18. in 19. členu pravilnika o kriterijih za uveljavljanje pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo, je opredeljeno podajanje mnenj v postopkih uveljavljanja pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo. Mnenja podajajo zdravniške komisije prve in druge stopnje, ki jih sestavljajo trije člani zdravniki in en strokovni delavec. Zdravniška komisija poda mnenje o pravici daljšega dopusta za nego in varstvo otroka, mnenje o pravici do dodatka za nego otroka, mnenje o pravici do krajšega delovnega časa zaradi starševstva, mnenje o pravici do delnega plačila za izgubljeni dohodek.

5 Pravica gibalno oviranih otrok do obnovitvene rehabilitacije in medicinskih pripomočkov

Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije zagotavlja otrokom in mladostnikom s cerebralno paralizo, drugimi težjimi in trajnimi telesnimi okvarami ali kroničnimi boleznimi udeležbo na organiziranih skupinskih usposabljanjih za obvladovanje bolezni oziroma stanja, ki jih strokovno vodijo ustrezne klinike, inštituti ali drugi zdravstveni zavodi. V tem okviru Zavod sofinancira potrebne zdravstvene storitve, stroške terapevtskih delovnih skupin ter stroške bivanja. Izjemoma se takšnega usposabljanja lahko udeleži eden izmed staršev otroka oziroma mladostnika, če bo ta po končanem usposabljanju skrbel za izvajanje rehabilitacije otroka na domu. Usposabljanje traja največ 14 dni na leto.

Gibalno ovirani otroci pogosto za gibanje potrebujejo medicinske pripomočke. Zahtevnejše medicinske pripomočke predpisuje zdravnik specialist, najzahtevnejše medicinske pripomočke pa predpisuje zdravnik specialist Univerzitetnega inštituta RS za rehabilitacijo. Z odredbo o določitvi seznama medicinskih pripomočkov, pri katerih je potrebna timska obravnava zavarovane osebe, individualna izdelava in individualna aplikacija (2015) je določen seznam medicinskih pripomočkov (proteze udov, estetske proteze, ortoze, vozičke ter ostale pripomočke za gibanje, stojo in sedenje), katerih predpisovanje in aplikacijo izvaja Univerzitetni rehabilitacijski inštitut Republike Slovenije – Soča.

6 Zaključek

Za spodbujanje učenčevega optimalnega razvoja je treba spoznati njegove zmožnosti, predznanje, interese, spoznavne stile, načine učenja ter te razlike in zakonitosti razvoja upoštevati pri pouku ter izvajanju drugih dejavnosti. Osnovna šola spodbuja skladen telesni in duševni razvoj posameznika, zagotavlja široko splošno izobrazbo vsemu prebivalstvu, zmanjšuje neugodne dejavnike okolja, ki so povezani z učenčevim razvojem in učenjem (zagotavlja strokovno ustrezno pomoč učencem s posebnimi potrebami) in razvija sposobnosti za razumevanje različnosti – spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin, vzgajanje za medsebojno strpnost, spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi ... (Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju, 2011). S tem šola vzpostavlja okolje, kjer lahko gibalno oviran učenec razvija močna področja, ohranja psihofizične sposobnosti in razvija samostojnost, sposobnost aktivnega sodelovanja v družbi in udejanja kakovostno življenje sedaj in v prihodnosti.

Literatura

Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (2011). Ministrstvo za šolstvo in šport. Dostopno na: http://pefprints.pef.uni-lj.si/1195/1/bela_knjiga_2011.pdf. (5.2.2016).

Konvencija o otrokovih pravicah. (1989). Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/konvencija-o-otrokovih-pravicah-ozn/#c69>. (10.2.2016).

Navodila za izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo za devetletno osnovno šolo (2003). Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Dostopno na: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/posebne_potrebe/programi/Navodila_9-letna_OS.pdf. (20.1.2016).

Odredba o določitvi seznama medicinskih pripomočkov, pri katerih je potrebna timska obravnava zavarovane osebe, individualna izdelava in individualna aplikacija (Uradni list RS, št. 19/2015). Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2015-01-0727>. (20.1.2016).

Opara B. (2005). Otroci s posebnimi potrebami v vrtcih in osnovnih šolah. Vloga in naloga vrtcev in šol pri vzgoji in izobraževanju otrok s posebnimi potrebami. Uresničevanje vzgojno-izobraževalnih programov s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo. Priročnik. Ljubljana: CenterKontura.

Pravilnik o dodatni strokovni in fizični pomoči za otroke s posebnimi potrebami (Uradni list RS, št. 88/13) Dostopno na: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11835>. (29.1.2016).

Pravilnik o kriterijih za uveljavljanje pravic za otroke, ki potrebujejo posebno nego in varstvo. (2002). (Uradni list RS, št. 105/02, 107/04, 129/06, 55/09, 88/11, 85/12 in 26/14 – ZSDP-1).

Pravilnik o normativih in standardih za izvajanje vzgojno-izobraževalnih programov za otroke s posebnimi potrebami. (2007). (Uradni list RS, št. 59/07, 70/08, 5/11, 56/14 in 66/15). Dostopno na: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV7972>. (27.1.2016).

Splošna deklaracija človekovih pravic. (1948). Varuh človekovih pravic Republike Slovenije. Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/>. (10.2.2016).

Ustava Republike Slovenije. (1991). Dostopno na: http://www.uradni-list.si/_pdf/1991/Uru1991033.pdf. (29.2.2016).

Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja. Uradni list RS, št. 16/07. Dostopno na: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO445>. (3.2.2016).

Zakon o osnovni šoli. (2006). Uradni list RS, št. 81/2006. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=74775>. (4.2.2016).

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1). Uradni list RS, št. 58/2011. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201158&stevilka=2714>. (1.2.2016).

Ester Fabiani, Katarina Nina Kermavner, Katja Črne,

Maja Zaletel Novak, Eva Rotar

Alma Mater Europaea – ECM

izr. prof. dr. Danica Železnik,

Alma Mater Europaea – ECM, Visoka šola za zdravstvene vede Slovenj Gradec

OPREDELITEV POSAMEZNIKOV DO MORALNE KRIVDE OPINIONS OF INDIVIDUALS ABOUT MORAL GUILT

Povzetek

Teoretična izhodišča: Bistvo moralnosti je ponotranjenje moralnih načel in pravil, ki tako postanejo notranji „kompas“ vsakega posameznika pri odločanju o tem, ali je neka situacija za njega kot posameznika pravilna ali napačna. Če človek deluje nemoralno, je kriv in tej krivdi pravimo moralna krivda, največja škoda, ki jo človek lahko utрпи. Namen prispevka je predstaviti pogled in opredelitev posameznikov do moralne krivde.

Metodologija: Uporabili smo deskriptivno in neeksperimentalno metodo dela z uporabo strukturiranega vprašalnika. Podatke smo zbirali s tehniko anketiranja. Vprašalnik smo oblikovali na podlagi pregleda literature in ga razvili za potrebe raziskave. Uporabili smo priložnostni vzorec, v raziskavo so bili vključeni posamezniki različnih starostnih skupin in študenti fizioterapije na Alma Mater Europaea – ECM.

Rezultati: Anketiranci so se pri prvi simulirani situaciji nemoralnega vedenja v 56 % počutili nelagodno, v drugi simulirani nemoralni situaciji so se nelagodno počutili v 43,5 %, v tretji pa so v 78 % odgovorili, da bi se zelo verjetno počutili nelagodno.

Razprava: Anketirancem smo v presojo ponudili tri moralno sporne situacije in jih prosili, da se opredelijo tako do njih kakor tudi do njihovih posledic. Z raziskavo smo želeli izvedeti, kako širša populacija ocenjuje svojo lastno moralno krivdo zaradi negativnega obnašanja v danih situacijah, kako skuša storjeno prikriti ter kako se sooča z ocenjevanjem in prikrievanjem lastnega sramu.

Ključne besede: vest, moralna krivda, posameznik

Summary

Theoretical background: The crucial point of morality is internalisation of moral rules in the way they become individual's inner 'compass' in making decisions about what is right or wrong in certain situations. If an individual does not act right, he is guilty and this feeling of moral guilt is the most destructive damage that could happen to a person. The purpose of the paper is to present the view of questioners on moral decisions.

Methodology: We used a descriptive method and non-experimental method by using structural questionnaire for collecting data. The research included people of different age and sex, as well as students of physiotherapy of Alma Mater Europaea -ECM.

Results: 56 % of the participants felt uncomfortable in the first immoral situation, 43 % during the second and 78 % during the third unethical situation.

Discussion: Three morally compromised situations were shown to the participants; they have been asked to decide about their own opinions about the topic. We discovered that most of the individuals admit their own guilt if they act immoral. But on the other side they try to hide their mistake to avoid the unpleasant feelings of shame.

Keywords: conscience, categorical imperative, moral guilt

1 Uvod

Morala je povezana s sklopom principov in idealov, ki se nanašajo na odnose z drugimi ljudmi. Za preživetje posameznika in družbe je nujno, da obstajajo pravila in standardi o odnosih med ljudmi, ki določajo, katera vedenja so zaželena, katera nezaželena in katera prepovedana oziroma sankcionirana. Moralni standardi so lahko v različnih kulturah tudi različni. Bistvo moralnosti je ponotranjenje teh standardov in pravil, ki tako postanejo notranji etični principi posameznika. Funkcija moralnosti je pomoč pri reguliranju socialnih odnosov, da nudi posamezniku orientacijo za delovanje v kulturi oziroma socialni skupini, ki ji pripada (Lefrancois, 1990).

Moralna pravila zadevajo pravice drugih ljudi, kot so npr. vrednost življenja, poškodovanje drugega ali odtujitev tuje lastnine, zaupanje in odgovornost do drugih ... Ta pravila zmorejo upoštevati že majhni otroci, vendar se po njih ravna predvsem zato, da bi se izognili neodobravanju ali kazni s strani pomembnih odraslih. Šele pozneje pride do njihovega ponotranjenja, kar je bistvena značilnost moralnosti (Batistič Zorec, 1999).

V življenjskih situacijah, ki od nas zahtevajo moralno presojanje in vedenje, so prisotne tri komponente: socialna občutljivost, moralne vrednote in kognitivna zrelost, od katerih je odvisno, kako bomo presodili določeno situacijo (kognitivna komponenta). Na osnovi te presoje potem ravnamo (vedenje, akcija), čeprav ne nujno vedno v skladu z osebnimi moralnimi standardi. V primeru, da ravnamo v skladu z lastnimi moralnimi standardi, to sproža pozitivna čustva (samospoštovanje), v nasprotnem primeru pa doživljamo negativna čustva (občutki krivde). In kaj pomeni krivda? Milivojevič (2011) piše, da je krivda neprijeten občutek, ki ga oseba občuti, ko oceni, da je naredila nekaj škodljivega, kar odstopa od njegovih osebnih norm, načel.

Krivda spada med t. i. neprijetna, negativna čustva. Zato nekateri menijo, da je občutek krivde vselej nekaj škodljivega za človeka – če bi tega občutka ne bilo, bi torej živeli bolj mirno, zadovoljno, osvobojeni travm, pritiskov, nočnih mor. Želja po osvoboditvi od tega občutka krivde je razumljiva. Nezavedno se lahko zgodi, da ta občutek krivde potlačimo (kot 'negativnega čustva'), se mu izognemo, se ne soočimo z njim.

Pri iskanju odgovora, kaj pravzaprav občutek krivde pomeni, naletimo na diametralno nasprotna stališča: nekateri trdijo, da je občutek krivde vselej nekaj škodljivega (ker greni, otežuje, blokira). Drugi pravijo, da je danes premalo občutka krivde, ker je moralno-etično gledano vse dovoljeno. Vse je relativno do te mere, da ni več trdne in jasno postavljene meje: množijo se le stališča med pravim in nepravim, dobrim in slabim, ki je obenem zelo neoprijemljivo. Oziroma: vsak ima svoje prepričanje, vrednotenje, stališča, svojo moralno maksimo, ki pa niti pretendira ne več na to, da bi obveljala kot moralni zakon. Nič več ne velja za objektivno napako, vse je dovoljeno.

Občutka krivde in sramu se med seboj prepletata. Ko naredimo krivico drugemu ali ga prizadenemo, se počutimo krivi ali nas je sram zaradi tega. Po definiciji pa je občutek sramu bolj vezan na celoto osebe, občutek krivde pa bolj na naše vedenje, dejanje.

Sram je bolj vezan na ukvarjanje s samim seboj, kakšni smo pred samim seboj; ukvarjanje s svojimi lastnimi občutki nesprijetosti. Krivda pa je bolj vezana na odnos, na to, kaj smo slabega storili, torej, na nekaj bolj oprijemljivega, definiranega, fokusiranega. Občutja sramu so v tem smislu bolj egocentrična občutja kot krivda, saj se bolj ukvarjamo s tem, kako smo se obnašali mi, kot pa s tem, kako drugi trpi zaradi našega dejanja in kako bi lahko popravili odnos ali škodo in delali v naprej drugače (Bizant, 2008).

Pri predmetu Poklicna etika na AMEU – ECM smo zelo veliko razpravljali o morali, etiki, moralnih dilemah, krivdi in moralnih načelih, zato smo se odločili narediti kratko raziskavo o tem, kako na splošno ljudje doživljajo moralno krivdo v času globalnih sprememb, ki smo jim priča.

Namen in cilji

Namen raziskave je bil pridobiti mnenja anketiranih o opredelitvi posameznikov do moralne krivde.

Cilji raziskave so bili raziskati in izvedeti, kako populacija ocenjuje svojo lastno moralno krivdo negativnega obnašanja v danih situacijah, kako skuša storjeno prikriti ter kako se sooča z ocenjevanjem in prikritjem lastnega sramu kot posledice moralne krivde.

2 Metodologija

Uporabili smo deskriptivno in neeksperimentalno metodo dela z uporabo strukturiranega vprašalnika. Podatke smo zbirali s tehniko anketiranja.

Opis instrumenta

Vprašalnik smo oblikovali na podlagi pregleda literature in ga razvili za potrebe raziskave. Vanj smo vključili tri simulacije različnih moralno spornih situacij, do katerih so se anketirani opredeljevali. Uporabili smo ocenjevalne lestvice hierarhičnega tipa, kjer je anketiranec lahko izbral med petimi možnimi odgovori. Odgovori pri vsaki od treh postavljenih situacij so bili enaki: zelo verjetno, verjetno, nekje vmes, verjetno ne in sploh ne.

Opis vzorca

Uporabili smo priložnostni vzorec, 200 anketirancev, od tega 155 žensk in 45 moških v razponu starosti od 15 let do 76 let.

Opis poteka raziskave in obdelave podatkov

V mesecu oktobru 2015 smo se po zaključenih predavanjih pri predmetu Poklicna etika avtorice zbrale in oblikovale anketni vprašalnik. Nato smo natisnile 200 kopij vprašalnika in si jih razdelile. Vsaka izmed nas je odnesla 40 anket in jih razdelila med družinske člane, prijatelje, znance, nekateri izmed njih pa so na delovno mesto vzeli več kopij in jih razdelili tudi tam.

3 Rezultati

Na podlagi ponujenih moralno spornih situacij, opisanih v vprašalniku, so se anketiranci opredelili do trditev, kako bi se na posamezne situacije odzvali. Predstavljamo rezultate nekaterih ponujenih situacij:

1. Situacija: V lokalu vam natararica izplača preveč denarja, ki ga pospravite, nikomur ne poveste, natararica pa tega ne opazi. Kako bi se v taki situaciji počutili?

Da bi se v takšni situaciji zelo verjetno počutili nelagodno in krivo, je odgovorilo 56 % anketirancev (112 oseb), verjetno bi se tako počutili, je odgovorilo 20 % anketirancev (40 oseb). Nekje vmes, verjetno ne in sploh ne je odgovorilo 43 oseb.

2. Situacija: Na zabavi pri prijatelju razbijete njegov najljubši zbirateljski predmet. Predmet pospravite tako, da ni na vidnem mestu in za nesrečo ne izve nihče. Kakšna je verjetnost, da se boste zaradi svojega dejanja počutili zelo slabo in krivo?

Večina, 78 % anketirancev (156 oseb), je odgovorila, da bi se zelo verjetno počutili grozno in krivo, ostali nekje vmes, verjetno in sploh ne.

3. Situacija: Pri nekem kočljivem pogovoru trdno zagovarjate svoje stališče, za katero kasneje izveste, da je napačno. Kakšna je verjetnost, da boste naslednjič dvakrat premislili, preden začnete govoriti?

Največji delež anketirancev, 43,5 % (87 oseb), se je odločil za odgovor verjetno. Od tega je bilo 20 anketirancev moškega in 67 anketirancev ženskega spola. Ostali so se odločali za odgovore nekje vmes, verjetno in sploh ne.

4. Situacija: Razkrijete prijateljevo skrivnost, prijatelj pa za to nikoli ne izve. Kakšna je verjetnost, da boste naslednjič bolj pazljivi pri ohranjanju skrivnosti in da se boste počutili krivo?

Večina anketiranih se je odločilo za odgovor verjetno – v 88,5 % (177 oseb), ostali nekje vmes, verjetno in sploh ne.

5. Situacija: Na delovnem mestu fotokopirate gradivo, ki ga potrebujete za osebno uporabo. Pri kopiranju vas zaloti šef, ki ni navdušen nad vašim dejanjem. Kakšna je verjetnost, da boste imeli pomisleke glede odpovedi v vaši službi?

30,5 % ali 61 oseb se je odločilo za odgovor verjetno ne, od tega je bilo 25 moških in 36 žensk. 10 % ali 20 oseb bi se verjetno odločilo, da bi v taki situaciji razmislili o odpovedi v službi.

6. Situacija: Imate zelo razmetano stanovanje. Na vrata pozvoni vaš znanec in vztraja pri tem, da vstopi v stanovanje. Kakšna je verjetnost, da se boste izogibali pogovoru tako, da ga ne boste spustili v stanovanje in bo vaš znanec odšel prej, kakor si je zamislil?

Rezultati, ki smo jih dobili, so bili zelo pestri. 24 % (48 oseb) je odgovorilo verjetno in 23,5 % ali 47 oseb je odgovorilo nekje vmes.

7. Situacija: Na delovnem mestu naredite napako, za katero je obtožen vaš sodelavec. Kasneje vaš sodelavec pojasni, da ste za napako krivi vi. Kakšna je verjetnost, da se boste zaradi molka počutili kot strahopetec, da vas bo sram in se boste počutili krivi?

V tem primeru so bili posamezniki postavljeni v situacijo, pri kateri je bil za njihovo napako obtožen nekdo drug. O zadevi so molčali in s tem naredili moralno sporno dejanje. 49,5 % (98 oseb) je izbralo odgovor zelo verjetno, razmerje med moškimi in ženskami je bilo zelo podobno.

4 Razprava

Predvidena hipoteza, da obstaja verjetnost, da se bo posameznik počutil manj krivega za neko moralno sporno dejanje, če za to dejanje ne izve nihče drug, se z našo raziskavo ni potrdila. Na podlagi rezultatov, ki smo jih dobili iz odgovorov, lahko rečemo, da posamezniki svojo krivdo ocenjujejo zelo visoko, tudi če za njihova moralno sporna dejanja ne ve nihče drug; razveseli pa podatek, da je zelo malo tistih anketiranih, ki se v takih situacijah ne bi počutili nelagodno. Kritičen pogled na takšen rezultat pa jasno kaže na to, da včasih ljudje ne odgovarjajo na podlagi tega, kako bi v dani situaciji ravnali, pač pa na podlagi tega, kako bi morali oz. kakšna odločitev pri izbiri odgovora bi bila moralna. Večina anketiranih je odgovorila, da se v primeru razkritja prijateljeve skrivnosti izvedenega moralno spornega dejanja počuti krivo in da bi v prihodnje ravnala drugače.

Preseneča rezultat, da se sram kot posledica moralne krivde pojavlja pri posameznikih šele, če so v situacijo vpletene tudi druge osebe. Pri prvih dveh situacijah so bili odgovori zelo raznoliki, v večini pa so se gibali nekje na sredini lestvice. Zato ne moremo trditi, da lasten sram zelo močno vpliva na posameznika; odgovori so drugačni, če je v situacijo vključena neka druga oseba, ki je po krivem obtožena zaradi njih – takrat se ob razkritju resnice pojav lastnega sramu močno poveča.

Zanimiva je raziskava avtorice Carroll Gilligan (1997), ki je pri svojem raziskovanju uporabila metodo raziskovanja moralnosti v resnični življenjski situaciji. Prišla je do ugotovitve, da se moralnost žensk razlikuje od moralnosti moških. Moški bolj poudarjajo upoštevanje zakonov in pravil, ženske pa so bolj socialno odgovorne, zanimajo jih socialni odnosi in socialne posledice vedenj, bolj izražajo sočutje in empatijo, zato se v realnih življenjskih situacijah na splošno bolj zrelo moralno odločajo in delujejo kot pri reševanju hipotetičnih moralnih dilem. Zaključila je, da zaradi tradicionalnih razlik med moškimi in ženskami lahko govorimo o dveh različnih moralnostih, ki pa sta po njenem mnenju komplementarni (in ne, da je moška moralnost na višjem nivoju od ženske).

5 Zaključek

Moralna krivda je tema, iz katere pri preverjanju javnega mnenja brez podpore statistične metodologije zelo težko izhajamo, saj se pri elementarno oblikovanih anketnih vprašalnikih s takšno tematiko večina ljudi uvršča med izjemno moralne, torej na lestvici zelo visoko, kar pa ne pomeni, da moralno presoajajo, in, kar je še pomembneje, delujejo tudi v realnosti (tj. v vsakdanjem življenju).

Literatura in viri

Batistič Zorec M. Moralni razvoj. Ljubljana, 1999. Dostopno na: https://www.google.si/?gws_rd=ssl#q=batisti%C4%8D+zorec+moralni+razvoj www.pef.uni-lj.si/~vilic/gradiva/1-rp-t5-moralnir.doc. (9.2.2016).

Bizant M. Zdrav in nezdrav občutek krivde. Ljubljana 2011. Dostopno na: <http://www.pozitivke.net/article.php/Krivda-Norma-Nacelo-Zelja-Osvoboditev> (10.2.2016).

Gilligan C. Woman's place in man's life cycle. in Nicholson L. The second wave: A reader in feminist theory. New York: Routledge; 1997: 198–215.

Lefrancois G. R. The Lifespan. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company; 1990.

Shaffer D. R. Developmental Psychology. Pacific Grove, California: Wadsworth Publishing Company; 1989.

Sruk V. Leksikon morale in etike. Maribor: Ekonomsko – poslovna fakulteta; 1999.

Thomas M. R. Comparing Theories of Child Development. Belmont, California: Wadsworth Publishing Company; 1992.

Zupančič M. Temeljna psihološka spoznanja o moralnem razvoju (Prvi del). Anthropos; 1989a: 258.

Zupančič, M. Moralni razvoj v predšolski dobi. Educa; 1991: 17–21.

Hajdinjak G. Meglič R. Sodobna zdravstvena nega. Ljubljana: Zdravstvena fakulteta; 2012: 20–33.

AMERIKANIZACIJA EVROPE: ZAKAJ HOLLYWOOD VLADA EVROPSKI FILMSKI INDUSTRIJI? AMERICANISATION OF EUROPE: WHY HOLLYWOOD DOMINATES EUROPEAN FILM INDUSTRY?

Povzetek

Danes se na področju evropskega filma kaže močna prisotnost Hollywooda, saj povprečno 80 % vseh prikazanih filmov v evropskih kinih izhaja iz hollywoodske produkcije. Namen pričujočega prispevka je zato ugotoviti, zakaj je tako, oziroma kateri razlogi so vplivali na proces t. i. amerikanizacije evropskega filma. Ne glede na to, ali se evropski gledalci filmov zavedajo prevlade ameriškega Hollywooda nad Evropo ali ne, je tema izredno aktualna in pomembna ter ob podrobnejši raziskavi odkriva nekatere zanimive razloge za ta pojav. Analiza rezultatov je pokazala, da ni enotnega odgovora na to, kateri je glavni dejavnik za amerikanizacijo evropskega filma, saj je razlogov več in se med seboj prepletajo. Vendar je razlaga posameznih razlogov izredno zanimiva. Med pomembnejšimi sta obe svetovni vojni, različen način produkcije, drugačna ideologija in sporočilnost filmov, angleški jezik ter različno ekonomsko stanje Amerike in Evrope. Zanimivo dejstvo je tudi, da gre pri amerikanizaciji v resnici najprej za evropeizacijo Amerike in šele nato za amerikanizacijo Evrope. Več podrobnosti, zakaj je tako, pa razkriva pričujoči pregledni članek.

Ključne besede: amerikanizacija, evropeizacija, evropska filmska industrija, Hollywood

Abstract

Field of European film industry shows strong presence of Hollywood, as 80 % of all films, shown in European cinemas, come from Hollywood production. The purpose of this paper is to find out why this is happening and what reasons have influenced the process of Americanisation of European film. Whether or not European film fans are aware of the dominance of American films, the topic is extremely relevant and important, and detailed study has revealed some interesting reasons for this phenomenon. Analysis of the results showed that there is no single answer to this, because there are many reasons for this. However, the interpretation of individual reasons is very interesting. Among the most important reasons are the two world wars, different mode of production, different ideology and message of the film, English language and different economic situation of America and Europe. An interesting fact is that Americanisation is, in fact, firstly Europeanisation of America, and then Americanisation of Europe. The present paper reveals more details in why this is so.

Keywords: Americanisation, Europeanisation, European film industry, Hollywood

1 Uvod

Dejstvo je, da smo danes ljudje nehote podvrženi gledanju hollywoodskih filmskih izdelkov. Že nekaj desetletij so filmska platna v Evropi pretežno hollywoodsko obarvana. Povprečno 80 % vseh prikazanih filmov v evropskih kinih izhaja iz hollywoodske produkcije (Colville-Andersen, 1999).

Vprašanje, ki si ga zastavlja Cowen (2001), in ki bo tudi temeljno vprašanje v pričujočem delu, je, zakaj so hollywoodski filmi globalno bolj uspešni od evropskih nacionalnih filmov. Ker torej živimo v času, ko nas z vseh strani dosega ameriški stil življenja, ni čudno, da je le-ta našel svoj prostor v Evropi prav skozi hollywoodsko filmografijo. In analiza rezultatov že narejenih raziskav bo odkrila nekaj zanimivih razlogov za pojav, ki ga vsi poznamo kot amerikanizacijo Evrope, ki je po mnenju večine avtorjev problematičen pojav.

V pričujočem preglednem članku nas bodo zanimale predvsem teorije različnih avtorjev, ki so se s tem področjem ukvarjali. Zanimali nas bodo začetki in čas, ko se je proces amerikanizacije začel, ter dejavniki, ki so bodisi pospeševali bodisi zavirali proces amerikanizacije filma v Evropi. Navezali se bomo tudi na sociološke koncepte, kot sta globalizacija in modernizacija.

Skozi analizo sekundarnih virov bomo poskušali odgovoriti na tri glavna raziskovalna vprašanja. Najprej, ali je proces globalizacije eden izmed pomembnejših dejavnikov, ki so vplivali na proces amerikanizacije evropskega filma, ali sta svetovni vojni glavni zgodovinski dejavnik za amerikanizacijo evropske filmske produkcije, in ali gre pri filmski produkciji za amerikanizacijo evropskega filma ali za evropeizacijo ameriškega.

2 Pojmi amerikanizacija, globalizacija in Hollywood

Pred samo obravnavo teme je smiselno, da predstavimo sam pojem amerikanizacije. Amerikanizacija je sicer znan pojem, toda kot vsak drug koncept je tudi ta preživel veliko definicij. Schroter (2005) jo recimo na široko definira in pravi, da je amerikanizacija prilagojen prenos vrednot, vedenja, institucij, tehnologije, vzorcev organizacije, simbolov in norm iz Združenih držav Amerike v ekonomsko življenje ostalih držav. Ameriški je postal način, kako se Evropejci prehranjujejo, se zabavajo, oblačijo, delajo in celo govorijo. Amerikanizacija je torej naredila Evropo bolj podobno Ameriki (Kuisel, 2000).

Velja tudi omeniti, da je amerikanizacijo težko ločiti od sorodnega koncepta globalizacije, vendar ju ne smemo enačiti. Globalizacija je v grobem neki proces, ki povezuje med seboj najbolj oddaljene kraje na svetu (Hojs, 2007), kar pomeni, da dogodki na enem delu sveta vedno vplivajo na družbe daleč v stran (Žilavec, 2010). Pomemben vidik globalizacije je film, ki je pravzaprav učinkovito orožje pri prodajanju ameriške kulture in načina življenja. Globalizacija je v bistvu naredila Hollywood bolj domač in popularen v svetu (Kellner, 2008), saj so filmi danes dosegljivi katerikoli kulturi (Sakuma, b.l.).

Hollywood je svetu znan kot ameriška zabavna industrija, ki je locirana severno od Los Angelesa (Schatz in Perren, 2004). Hollywood je nasploh uspel v prodajanju Amerike svetu, saj se na Ameriko gleda kot na utopično družbo brez napak (Ibbi, 2013). Hollywoodski filmi si zelo prizadevajo ustvariti ameriško podobo, kjer vladajo svoboda, enakost, blaginja in ostali pozitivni aspekti. Ti pozitivni aspekti so podkrepjeni s filmskimi zgodbami (Bi, 2012; povz. po Ibbi, 2013). In ko razmislimo o širokem pojavu hollywoodskih filmov in s tem kolonizacijo kulturne zavesti v svetovnem merilu, opazimo, da izraz Hollywood v svojem bistvu postane izjemno podoben izrazu amerikanizacija, o katerem smo govorili že v prejšnjih odstavkih (Seldes, 1978; povz. po Schatz in Perren, 2004).

3 Razlogi za nadvlado Hollywooda nad evropskim filmom

V nadaljevanju bomo bolj natančno pojasnili, kateri razlogi so tisti, ki so po mnenju raziskovalcev odločilno vplivali na amerikanizacijo evropske kulture, ali podrobneje, filma.

Ivana Katsarova, ki je podrobneje raziskovala evropsko filmsko industrijo, našteva nekaj možnih razlogov za to. Prvi izmed teh je, da si večina evropskih filmov ne povrne stroškov snemanja, kar evropskim filmskim podjetjem otežuje, da bi ostali v industriji in rastli. Drugi razlog je, da povprečni evropski proračun za film znaša od 11 milijonov v Veliki Britaniji, 5 milijonov v Nemčiji in 300000 v Franciji, medtem ko povprečni proračun za ameriške filme znaša tudi do 85 milijonov. In čeprav se je v letih med 2001 in 2008 filmska investicija EU podvojila, se denar na žalost uporablja bolj za snemanje novih filmov kot pa za uporabo boljšega pristopa. Še en razlog, ki ga omenja Katsarova, so omejene možnosti evropskih filmskih ustvarjalcev za internacionalne projekte. Raziskave namreč kažejo, da le manjšina proizvodnih podjetij v EU redno ustvarja filme, to je vsaj en film letno. Ker v Evropi večina finančnih sredstev prihaja s strani regionalnih ali državnih teles, se filmska produkcija EU osredotoča na državno ali regionalno občinstvo, ne pa toliko na globalno kot ameriška (Katsarova, 2014).

Razlog, zakaj Hollywood dominira na svetovnem filmskem trgu, se lahko skriva tudi v sporočilu filma oziroma filmu kot takem. Ingmar Berhman je nekoč izjavil, da nobena umetnost ne vpliva na našo zavest in gre naravnost do naših čustev, v globino temnih sob naših duš, tako zelo kot film (Ingmar Berhman, povz. po Colville-Andersen, 1999). Hollywoodski filmi se večinoma odlikujejo predvsem po tem, da zabavajo, kar se odraža tudi v sporočilnosti filmov. Medtem ko se ameriški film začne z moškim na begu pred mafijo, se evropski začne z materjo samohranilko, ki so jo pravkar vrgli na cesto. Slednji vsebuje tudi sporočilo in odraz družbe (prav tam). V Veliki Britaniji so recimo hollywoodski filmi tako zelo popularni zato, ker njihove zgodbe temeljijo na brezrazrednih junakih, ki morajo uresničiti svoj cilj, medtem ko se britanski filmi osredotočajo predvsem na posameznike, ki se borijo proti sistemu in avtoritetam. Ameriški način naj bi bil zato bolj privlačen za množično občinstvo (Herbert, 1962).

Elsaesser (2005) prav tako glavni razlog vidi v filmu kot takem. Pravi, da drugačen stil kina in filmov izhaja iz konflikta med Evropo in Hollywoodom, ki imata vsak drugačen odnos do sveta. Ameriški filmi so na primer osnovani na ideji, da življenje predstavlja probleme, ki jih je mogoče rešiti, medtem ko so evropski filmi osnovani na ideji, da te življenje sooči z dilemami, ki pa niso rešljive. Hollywoodski filmi so po mnenju Elsaesserja tako dominantni zato, ker so ustvarjeni okoli globalnega občinstva, nehollywoodski filmi pa morajo svoje občinstvo najti. Evropski filmski ustvarjalci torej bolj izražajo sebe skozi filme, kot pa naslavljajo občinstvo (prav tam).

Recept za popularnost filmov naj bi bila torej zgodba. Hollywood ustvarja zgodbe in zgodbe so razlog, da ljudje prihajajo v kina, kupujejo DVD-je ali gledajo ponovitev na televiziji. Dobra zgodba naj bi vedno pritegnila gledalce. Ustvarjanje zgodb je postal glavni cilj Hollywooda in v bistvu tudi razlog, da Hollywood vlada filmografiji. Zgodbe namreč ljudi zabavajo in ljudje se radi zabavajo (Geraghty, 2012).

Po mnenju drugih avtorjev, kot sta De Zoys in Newman (2002), pa obstajata dva glavna razloga, ki sta omogočila, da je Hollywood zrasel v najbolj vplivno filmsko industrijo na svetu. Kot prvega izpostavljata hitro širjenje angleškega jezika, ki je pomagal filmom pri dostopnosti za izvoz, drugi razlog pa je internet, ki je omogočil izkušnjo videti film. Tudi Richard Pells se strinja, da je izredno pomemben dejavnik angleški jezik, saj je angleščina jezik množične komunikacije. Ameriški filmi in televizijski šovi so tako globalno popularni prav zaradi angleškega jezika. Pravi, da ima angleščina za razliko od nemščine, ruščine ali kitajščine preprostejšo strukturo in slovnico, kar omogoča uporabo krajših, manj abstraktnih besed in več bistvenih stavkov. Vse to je prednost tudi za skladatelje besedil pesmi, reklamne slogane, napise v risankah, naslove v časopisih ter filmske in televizijske dialoge (Pells, 2006).

Obstajajo pa tudi taki, ki razloge za nadvlado Amerike vidijo primarno v obeh svetovnih vojnah. Pravijo, da naj bi prva svetovna vojna dovolila ZDA, da dohitijo filmsko industrijo drugih držav, druga svetovna vojna pa je ZDA omogočila, da prevlada nad vsemi ostalimi industrijami. V času druge svetovne vojne so bile namreč evropske države ekonomsko uničene, zato se je malo denarja porabljal za filme, medtem ko je ZDA po vojni lahko investirala milijone v svojo industrijo filma. Z začetkom 50. let 20. stoletja pa so si evropski trgi opomogli in takoj, ko je evropska scena rodila talenta, so ZDA uporabile svojo moč, kupile njegovo pogodbo in ga pripeljale v Hollywood. To je evropski filmski produkciji onemogočilo, da je tekmovala z ZDA. Sčasoma so ZDA imele bazen talentov, kot še nobena država na svetu, kar je postalo znano kot »zlata doba« (Hobson, b. l.). V povezavi z vojnama se govori tudi o t. i. izgubljeni generaciji, ki je obstajala v Evropi po koncu druge svetovne vojne. Ker so bili očetje odsotni zaradi vojne, so bili dedki tisti, ki so poskušali sestaviti stari predvojni družbeni sistem, medtem ko so se vnuki spremenili v, kot jih imenuje Wagnleitner, entuziastične potrošnike (Wagnleitner, 1992). Ameriške sanje so v tem času bolj kot kdajkoli prej postale evropske sanje, še posebej za mlade. Takoj po vojni je ameriška vojska v Avstriji in Nemčiji zavzela nadzor nad gledališči, kini, opero, koncerti, časopisi, revijami, zabavo, radijskimi postajami in šolami. Začela je z množično kulturno propagando in želela izsiliti demokracijo z vse prej kot demokratičnimi metodami. Uspeh Hollywooda je tako mogoče razumeti le v kontekstu evropske kulturne krize, pravi Wagnleitner (prav tam).

4 Je amerikanizacija v resnici evropeizacija?

Med pregledom virov je bila najdena še ena zanimiva ugotovitev. Namreč, da se veliko raziskovalcev, ki se ukvarjajo s področjem evropskega in ameriškega filma, sprašuje, ali smo v bistvu priča evropeizaciji Amerike, ne pa amerikanizaciji Evrope.

Po mnenju Elsaesserja se je zgodilo prav prvo. Mnogi znani ameriški pisci, glasbeniki in umetniki so namreč izhajali iz Evrope in dali ime nečemu, kar je prej bila Francija, Britanija, Nemčija, Španija in Italija (Elsaesser, 2005).

Nekateri celo trdijo, da je hollywoodski uspeh v resnici posledica kopiranja idej drugih kinematografov. Tukaj se izpostavlja hollywoodski kulturni imperializem, ki omogoča filmarjem, da enostavno kopirajo ideje drugih filmov. Tako je kulturni imperializem Hollywoodu v bistvu pomagal pri proizvodnji filmov, zaradi česar naj ne bi bil originalen (Pang, 2005). Hollywood je dober primer industrije, ki vsebuje elemente iz več kot le ene kulture. Eden od razlogov, zakaj je Hollywood tako uspešen, naj bi bil ta, da je od nekdaj bil odprt za tuje talente in tuj denar. Veliko ameriških filmov je tudi prenova tujih. Na primer film *The departed* iz leta 2007 je predelava kitajskega filma *Infernal affairs*. Prav tako obstaja veliko predelav evropskih filmov. Dober primer je na primer film *The tourist*, ki je v originalu francoski film Anthony Zimmer. Švedska serija *The Millennium trilogy* iz leta 2011 je bila predelana v film *The girl with the dragon tattoo* (Box office Mojo, 2011; povz. Po Culture and globalization, b.l.). Prav tako veliko filmskih podjetij, režiserjev in igralcev ni iz Hollywooda, ampak prihajajo od drugod. James Cameron, režiser filma *Titanik*, je Kanadčan, Arnold Schwarzenegger je Avstrijec, Nicole Kidman pa Avstralka. Iz te perspektive lahko Hollywood označimo kot multikulturno institucijo (Barthin, 1998; povz. Po Culture and globalization, b.l.).

Richard Pells, ki je napisal znano delo, v katerem se sprašuje, ali je ameriška kultura ameriška, pravi, da so ZDA kot narod priseljencev v bistvu tako prejemnik kot izvoznik globalne kulture. Prav dejstvo, da je država priseljencev, pa razloži to, zakaj je njena kultura popularna tako dolgo in na tako veliko mestih. Ameriška kultura se je namreč razširila po svetu zato, ker je vključila tuje stile in ideje. Kar so Američani naredili bolj genialno od vseh drugih tekmecev, je to, da so preoblikovali kulturne produkte, ki jih dobivamo iz tujine, in jih prinesli preostalemu delu planeta.

Navsezadnje niso bili Američani tisti, ki so izumili hitro hrano, zabaviščne parke ali filme. Pred Big Macom je obstajal Fish and Chips in pred Disneylandom je bil Tivoli Gardens v Copenhagenu, ki ga je Walt Disney uporabil kot prototip za svoj prvi tematski park v Kaliforniji. Ameriški glasbeniki in skladatelji pa so sledili vzorcu modernističnih umetnikov, kot sta Picasso in Braque (Pells, 2006). Pells predstavi še en pomemben razlog, zaradi katerega gledalci veliko raje gledajo hollywoodske filme kot pa nacionalne ali druge. Ameriški filmi se v grobem osredotočajo na človeške odnose in zasebna čustva, ne pa na probleme specifičnega prostora in časa. Pripovedujejo pravljice o romantiki, spletkah, uspehu, neuspehu, moralnih konfliktih in preživetju. Najbolj znani filmi 30. let prejšnjega stoletja so bile komedije in muzikli o zaljubljenih, ne pa filmi o problemih revščine in brezposelnosti. Podobno so filmi o drugi svetovni vojni (kot je Casablanca) in Vietnamski vojni (kot je The deer hunter) dolgo ostali v spominu ljudi zato, ker so bolj kot osrednjo tematiko raziskovali intimna čustva igralcev. Takšne osebne zadeve so namreč tiste, s katerimi se soočajo vsi ljudje, zato so se Evropejci, Azijci in Latinoameričani zgrinjali v kina, ko se je vrtil Titanik. Ne zato, ker ta film slavi ameriške vrednote, ampak ker so ljudje iz celega sveta v zgodbi o ljubezni in izgubi videli del svojega življenja (prav tam).

5 Razprava in sklep

Podrobna analiza virov je torej pokazala, da ni enoznačnega odgovora na vprašanje, zakaj Hollywood vlada evropski filmski industriji. Odgovori na to vprašanje so namreč različni in jih je več. Dejstvo, da so hollywoodski filmi med najbolj gledanimi v Evropi, je posledica več dejavnikov, tako zgodovinskih kot kulturnih in ekonomskih. Pri tem seveda različni raziskovalci tega področja zagovarjajo svoje razloge ter nekaterim dajejo prednost.

Eden izmed bolj vidnih razlogov za amerikanizacijo evropske filmske industrije je amerikanizacija sama, ki pa brez globalizacije ne bi bila možna, saj globalizacija omogoča širjenje ameriškega kapitalizma, vrednot, kulture in tehnologije. S tem je globalizacija omogočila Hollywoodu, da je svetu postal bolj domač.

Razlogi, ki jih raziskovalci pogosto izpostavljajo, so tudi zgodovinski, družbeni, ekonomski, in redkeje tudi politični. Pri zgodovinskih dejavnikih se najpogosteje omenjata obe svetovni vojni, ki naj bi omogočili Združenim državam Amerike, da dohitijo in prevladajo nad ostalimi evropskimi filmskimi industrijami. Za razliko od ZDA je namreč Evropa bila ekonomsko uničena in se je po vojni soočala s posledicami vojne, medtem ko je Amerika ostala tako rekoč na vseh področjih nepoškodovana in je od obeh vojn imela le korist. Zaradi svetovnih vojn je Evropa bila revnejša in je posledično manj vlagala v filme, Amerika pa je zaradi svoje ekonomske in politične moči lahko v svoje filme vlagala milijone ter tudi kupila vse potencialne evropske talente in jih pripeljala v Hollywood. Zaradi tega je Evropi bilo onemogočeno, da bi tekmovala z ZDA.

Poleg obeh vojn, ki sta na obe industriji vplivali drugače, je velikega pomena tudi sam začetek filma. V Ameriki je film namreč že od vsega začetka bil komercialno usmerjen in je želel skozi film prodati svojo kulturo, glavni cilj pa je bil profit. Evropa je po drugi strani film dojemala bolj umetniško in ni imela namena toliko prodajati svoje kulture kot jo ohraniti pred tujim vplivom. Ameriški film je bil posledično popolnoma drugačen od evropskega, saj so hollywoodski filmi bili kategorizirani kot zabava, ki ljudi odpelje od vsakodnevnih skrbi ter jim ponudi rešitve za probleme s srečnimi konci. Evropski filmi pa so po drugi strani bili bolj realistični in so gledalcem ponujali realno sliko sveta ter so bili bolj pesimistično naravnani. Ameriški filmi so zaradi svojega načina bolj privlačni za občinstvo, saj filmi ponujajo rešitve, evropski filmi pa predstavljajo probleme, ki niso rešljivi. Poleg tega je imel pomemben vpliv tudi angleški jezik, ki je imel za razliko od drugih svetovnih jezikov enostavnejšo strukturo in več bistvenih stavkov, kar je omogoča boljše filmske dialoge.

Z vsa pravico bi lahko tudi trdili, da se je najprej zgodila evropeizacija Amerike in šele nato amerikanizacija Evrope. Hollywood v bistvu ni popolnoma ameriški, saj tam ustvarjajo umeetniki iz celega sveta. Hollywoodski filmi so posledica tujih vplivov, saj predstavljajo skupek različnih kultur in ne samo ameriške. Ena izmed posledic tega je tudi ta, da je Hollywood tako popularen po svetu. Vsebuje namreč tuje stile in ideje in ne svojih lastnih. Amerika je namreč narod priseljencev in kot taka je v bistvu izjemno heterogena.

Za zaključek naj povemo, da pričujoča tematika ni tako dobro in široko raziskana, kot bi sprva predvidevali. Čeprav se pregledni članek nanaša le na eno področje amerikanizacije Evrope, to je film, so viri dodobra izčrpani. V prihodnje bi bilo dobro narediti nekatere izboljšave in nadgradnje, kot so morda raziskovanje amerikanizacije na slovenskem filmskem področju ali raziskovanje vpliva ameriških filmov na vrednote evropskih gledalcev.

Literatura in viri

Conville-Andersen, M. (1999). European cinema & American movies: defining the evolution of two worlds. Dostopno na:

http://zakka.dk/euroscreenwriters/articles/entertainment_and_art_542.htm. (14.8.2015).

Cowen, T. (2001). Why Hollywood rules the world (and should we care?). *Correspondence: An international review of culture and society*; 8: 6–7.

Culture and globalization (b.l.). Dostopno na: <http://www.globalization101.org/uploads/File/Culture/cultall.pdf>. (28.7.2015).

De Zoysa, R., Newman, O. (2002). Globalization, soft power and the challenge of Hollywood. *Contemporary politics*; 8: 185–202. Dostopno na: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1356977022000025678#.VbIWNqTtmko>. (24.7.2015).

Geraghty, L. (2012). Hollywood: A history? *Intellect: publishers of original thinking*; 1: 8–9. Dostopno na: [http://www.intellectbooks.co.uk/MediaManager/File/filmcatalogue\(web\).pdf](http://www.intellectbooks.co.uk/MediaManager/File/filmcatalogue(web).pdf). (5.8.2015).

Herbert, G. (1962). Hollywood film on British screens: An analysis of the functions of American popular culture abroad. *Social problems*; 9: 324–328. Dostopno na: <http://www.jstor.org.ezproxy.lib.ukm.si/stable/pdf/798546.pdf>. (4.8.2015).

Hobson, P. (b.l.). European cinema: Hollywood domination. Dostopno na: http://www.klaxson.com/essays/EUROPEAN_CINEMA-Hollywood_domination.pdf. (26.7.2015).

Hojs, J. (2007). Globalizacija, neenakost in revščina. (diplomsko delo). Ekonomsko poslovna fakulteta: Maribor.

Ibbi, A. (2013). Hollywood, the american image and the global film industry. *Cinej cinema journal*; 3(1): 94–106. Dostopno na: [file:///C:/Users/Teja/Downloads/81-617-1-PB%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Teja/Downloads/81-617-1-PB%20(1).pdf). (23.7.2015).

Katsarova, I. (2014). An overview of Europe's film industry. Dostopno na: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/545705/EPRS_BRI\(2014\)545705_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2014/545705/EPRS_BRI(2014)545705_REV1_EN.pdf). (14.8.2015).

Kellner, D. (2008). Hollywood Film and U.S. Society: Some Theoretical Perspectives. Dostopno na: [file:///C:/Users/Teja/Downloads/Kellner,%20Hollywood%20and%20society%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Teja/Downloads/Kellner,%20Hollywood%20and%20society%20(2).pdf). (1.8.2015).

Kuisel, R. (2000). Commentary: Americanization for historians. *Diplomatic history*; 24: 509–515. Dostopno na: <file:///C:/Users/Teja/Desktop/ContentServer.pdf>. (13.4.2015).

-
- Pang, L. (2005). Copying Kill Bill. *Social Text*; 23: 133–153. Dostopno na: <file:///C:/Users/Teja/Desktop/ContentServer.pdf>. (14.8.2015).
- Pells, R. (2006). Is American culture „American“? V G. Clack (Ur.), *The challenges of globalization* (25–29). Washington DC: eJournal USA.
- Sakuma, C. (b.l.). How had Hollywood achieved international dominance for its products in the years since the second world war? Dostopno na: <https://chiemis.files.wordpress.com/2007/10/hollywood.pdf>. (14. 8. 2015).
- Schatz, T. in Perren, A. (2004). Hollywood. *Communication faculty publications*; 2: 495–516. Dostopno na: http://scholarworks.gsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=communication_facpub. (26.7.2015).
- Schroter, H. G. (2005). *Americanization of the European economy*. Dordrecht: Springer.
- Wagnleitner, R. (1992). *American Cultural Diplomacy, the Cinema, and the Cold War in Central Europe*. Dostopno na: <http://cas.umn.edu/assets/pdf/WP924.PDF>. (8.8.2015).
- Žilavec, J. (2010). *Globalizacija kot proces* (diplomsko delo). Ekonomsko poslovna fakulteta: Maribor.

ČLOVEK IN POPOLNOST MAN AND PERFECTION

Povzetek

Razprava na podlagi koncepcij kulturne zgodovine skicira premike v razumevanju popolnosti v antiki ter evropskem srednjem in novem veku. Pri Platonu, ki kritično obravnava starejša pojmovanja in anticipira prihodnja, je popolnost navezana na svet idealov. Kljub temu je v Simpoziju – v Aristofanovem govoru – predstavljena tudi možnost njenega doseganja z najdenjem celovitosti, do katere vodi ljubezen, saj je sleherni človek dojeman kot sebi nezadosten. Evropski srednji vek je popolnost navezoval na Boga; med ljudmi ni bilo prostora zanjo. Bila je škoda za cilj, ki ga človek lahko doseže šele po smrti. Na to kaže eliminacija katarov, ki so jo poznali pri prvakah svoje verske organizacije. V novem veku se je popolnost začela dojemati kot proces, ki se formira polagoma – z dopolnjevanjem in sestavljanjem. Njen emblematični model je postala razsvetljenska Enciklopedija, ki naj bi kljub posamičnemu nujno omejenemu obravnavanju pojavov privedla ne samo do celovite, marveč tudi do popolne vednosti. Takšno konceptualiziranje popolnosti je povzročilo, da slednjega ni mogoče avtomatsko uvrstiti med nevarne ideje, ki bi hromile človekova prizadevanja z nedosegljivostjo. A slednje se je zaradi »utopijskega inženiringa« vseeno dogajalo, saj je bila popolnost velikokrat razumevana nadosebno in normativno, kar je v jedru Popperjeve kritike Platona in njegovega sveta idealov. Izogibanje pojmu popolnosti v sodobnem svetu in zamenjevanje le-tega z odličnostjo kaže na njegovo pogosto zlorabo. Toda v smislu orientacije popolnosti ne more nadomestiti nič – kar velja že za Platonov svet idealov.

Ključne besede: človek, popolnost, Platon, utopijski inženiring, Popper

Abstract

This paper, centred on the concepts of cultural history, addresses the shifts in the understanding of perfection from antiquity to the European modern age. Critically evaluating older concepts and anticipating new ones, Plato relates perfection to the world of ideals. Nevertheless, Symposium – Aristophanes' speech – sheds some light on how to achieve perfection, i.e. by achieving the state of completeness through love, since no man is self-sufficient. The European Middle Age related perfection to God; there was no room for it on Earth – it was but a goal a man could achieve only after death, which was evident in the elimination of the Cathars, who postulated perfection in the leaders of their religious structure. The modern era started to perceive perfection as a result of a slow process – via completion and composition. The emblematic model of perfection was now the enlightened Encyclopaedia, which was believed to lead to complete – and perfect – knowledge despite the particular addressing of individual entries. This concept of perfection also meant that it could not be automatically perceived as a 'dangerous idea', which hinders man's endeavours by sheer unattainability. The latter still happened, though, because of the 'utopian engineering', since perfection was often perceived as beyond-human and normative, which is seen in the very core of Popper's criticism of Plato's world of ideals. The modern avoiding of the term 'perfection' and its limitation by the use of the term 'excellence', indicates abuse. However, in the sense of orientation, nothing can replace perfection – which is true in the very world of Plato's ideals.

Keywords: man, perfection, Plato, utopian engineering, Popper

Popolnost ima v življenju ljudi najrazličnejših epoh in civilizacijskih krogov vlogo, ki je ne moremo spregledati. A njeno pojmovanje ni enotno: pojavlja se lahko v mišljenju sleherne teme. To je znamenje, da ni monistična ne v viru ne v izrazu. Mnogokrat je bila celo zgolj ime utopije, ki obstaja tako, da jo je mogoče le misliti in opisovati, ne dá pa se v njej tudi zaživeti. Po drugi strani je bila neredko osrednja privlačna moč vizije, ki sodobnosti ne dojema kot nasledka preteklosti, temveč izključno kot korak k prihodnosti. Prav tako je bila ideal, ki je nedosegljiv zato, da človek, ki se mu čuti zavezan, ne more izgubiti orientacije ne v kaosu ne kozmosu: zmerom mu nakazuje oziroma razkriva smer, v katero se mu je treba podati. Bistvene poti pač niso dane, saj se utrejo šele s hojo: zato je vedenje o aktualnem in zaželenem položaju tako pomembno. Popolnost je nastopala tudi v normativni vlogi, tj. kot merilo. Tako je določeno ravnanje izkazovala kot prav ali vsaj ustrezno usmerjeno, drugo pa kot naravnano v napačnost. Nasploh je treba ugotoviti, da ima popolnost med pojmi posebno mesto: kljub temu da kot poimenovanje nerazdružljivega spleta kakovosti in količnosti sama na sebi ne more imeti lastne predmetne vsebine, jo je mogoče občutiti – tako z intimnim sovraštvom kakor z javno ljubeznijo. Dejansko ni zares abstraktna: docela na splošno se je ne dá tematizirati. Po drugi strani je vsaj toliko izrazljiva, da o njej zaradi pomena, ki ga ima za človeškost, nikoli ni smiselno molčati.

Tako vredno kot potrebno je premisliti premene pojma popolnosti in njegovega dožemanja, saj se v njih razkrivajo duhovni in dejavnostni robovi človekovega sveta. Njihova dinamičnost je določevalka prostora dejanske in potencialne zgodovine. Zaradi možnosti, da je popolnost vsebovana v čemer koli, je v človekovem življenju, katerega konstitutiv je ustvariti, kar se dá zamisliti, dejansko neizogibna. Tako ali drugače se vsakdo srečuje z njo. Spričo izjemnega obsega vsega človeškega v duhu in dejanju lahko na tem mestu skiciramo le tloris njenih temeljnih koncepcij, ki so oblikovale zgodovino Zahoda.

Pri Platonu, ki po eni strani kritično povzema tokove prvotne grške misli, na drugi pa napoveduje širjave in daljave poznejše evropske misli, je popolnost načeloma značilnost idealov. A v njegovem opusu je tudi mesto, ki opozarja, da to nikakor ni vse, kar se dá reči o njej. Platon, ki je brez dvoma temeljni mislec Zahoda, je štel za potrebno sporočiti o popolnosti še nekaj bistvenega: v Simpoziju so Aristofanu v usta položene besede o tem, kako ljudje niso (več) celota, temveč zgolj polovica (Platon, 2009, str. 505). Od tod je razložljiv njihov nemir, pa hkrati tudi potešenost v vzajemni ljubezni. Slednja je kajpak vzgon za iskanje celovitosti. A ta je v primeru najdenja tudi popolnost. Če bi bilo drugače, bi se v združenih bitjih kdaj pojavila želja po vnovični samosti, a ločitve si – tako daje vedeti Aristofan v Simpoziju – nihče ne želi. V primeru, da celota ne bi bila izraz popolnosti, bi do tega prišlo in zgodovina bi se ponovila. A Platonov Aristofan ni pristaš večnega vračanja istega. Vzpostavljena celota dveh ljudi se po učinku lahko tudi ne ločuje od idealov, ki jih prav tako ni brez popolnosti. Vzajemno najdenje druge polovice, ki je več kot nasilno ali mehanično zlepljenje dveh v eno, ima učinek v obliki in podobi ireverzibilne spremembe. Takšen rezultat pa bi imelo tudi doseženje ideala, če bi bilo mogoče. Pa ni. Celovitost dveh, ki postaneta eno, zato ni ideal oziroma njegovo doseženje, temveč stvarnost z močjo slednjega v človeškem življenju. Bogovi, ki so nekoč povzročili ločitev ljudi v dve polovici, vsekakor niso ustvarili definitivnega stanja. Pot človeških bitij k celoti v primeru uspešnega izteka ukinja tudi samo željo po vračanju v pozicijo, od koder se je kdo podal v iskanje.

Na tem mestu Simpozija je dejansko utemeljeno unikatno mesto ljubezni v človeškem življenju in Erosa med bogovi. V njihovi vrsti je edini, ki sestavlja celoto v svetu ljudi. V osnovi poti k popolnosti pod njegovo »pristojnostjo«, ki ni navezana na kak ideal, pa je lepo. Pri slednjem seveda ne gre samo za videz. Lepo ima ključno vlogo v prepoznavanju možnosti najdenja celovitosti; kot znamenje je tako oblika kot podoba le-te. Tudi zato v pristnem platonskem okviru ni mogoče napraviti enačaja med bogom in dobrim (Copleston, str. 191). Eros je, denimo, prvi celo tam, kjer slednjega ni ne v ospredju ne v ozadju. Lepo je samostojno. Kot tako je lahko pot k popolnosti. Lepo, ki teži k celovitosti, dejansko odkriva slednjo – tudi tedaj, ko so bogovi, ki so nekoč razcepili ljudi, blizu.

Za Platonovo misel to ni nedoslednost, marveč izjemnost. Nekaj podobnega navsezadnje srečamo tudi v Državi: pesniki so iz njene najvišje, nad vsakdanjost privzdignjene oblike načeloma izključeni, vendar imajo nekateri – tisti, ki svojega poslanstva ne vidijo v posnemanju in potemtakem niso stvaritelji mimetične umetnosti, temveč se zapišejo izražanju vrline in plemenitosti – v njej vseeno lahko svoje mesto (Platon, 1976, str. 112, 113). Izjemnosti nikakor ne rušijo filozofije, čeprav ta temelji na idealih in njihovi popolnosti. Slednja je pač raznolika. V vsakem primeru izjemnosti preprečujejo, da bi popolnost postala siva teorija. Nikakor ne gre za izmišljeno kategorijo.

Po drugi strani ne smemo spregledati, da je popolnost eden ključnih pojmov, zaradi katerih šteje Karl R. Popper Platona za sovražnika odrpote družbe. Utopijski inženiring, ki se utemljuje na perfekcionizmu, je neskončen vir omejevanja mnogih s strani maloštevilnih (Popper, 2003, str. 166–178). Njegovo poudarjeno povezovanje z esteticizmom opozarja na to, da Platonova izjema pri pojmovanju popolnosti, o kateri se prek doseganja celovitosti v znamenju Erosa govori v Simpoziju, ni zadostna, da bi perfekcijo rešila pred nevarnostjo za prostost, se pravi dobro ljudi. Lepota, na katero se praviloma sklicujejo inženirji utopij, ne premore varovala pred slabim, zlim in (samo)uničujočim. Popper, ki je prepričan, da družba kot tako ali drugače definiran prostor človeških življenj ni že sama po sebi urejevalska in po potrebi tudi zatiralska – kakor je bil pred njo v razmerah odkritega vazalstva stanovski red – svoje kritike ne usmerja le k svetu neudejanljivih idealov, marveč k Platonu nasploh. Tudi k tistemu, ki je s formulacijami v Simpoziju skozi Aristofanova usta govoril o najdenju celovitosti, katere bistvena značilnost je, da se noče več ločiti.

Popreproščene variante Platonove misli so vedno upravičevale formuliranje tovrstnih totalnih ugovorov. Zlasti ideali so pripravniki za najrazličnejša »rokovanja«, saj se njihova popolnost v svetu realij ne more znati brez tolmačenj, ki so lahko skrajno polaščevalska. Neposredno po drugi svetovni vojni je, denimo, Andrej Januarjevič Višinski Vjačeslavu Mihajloviču Molotovu in Edvardu Kardelju celo razlagal, da sovjetska oblast dejansko ni nič drugega kot uresničenje Platonove Države, v kateri vladajo filozofi (Kardelj, 1980, str. 90). Popolnost naj bi torej od začetka intelektualne zgodovine do svojega marksističnega konca oziroma izteka prehodila pot med idealom in njegovo dialektično materializacijo.

A tako Simpozij kakor stvarnost, ki se ni udom(ač)ila v sovjetski utopiji, vendarle opozarjata, da je v tem primeru šlo le za rokohitrski trik. Bržčas se to dá reči tudi za Popperjevo kritiko Platona, ki s svojim rigoroznim zavračanjem historicizma (Popper, 1998, 3, 4) toliko demolira razumevanje v zgodovino vpete dejanskosti, da mu le-te ni več mogoče adekvatno razumeti in opisati. Njen problem nikakor ni v nedoseganju popolnosti ugovora, marveč v nedovoljšnji ustreznosti slednjega v vseh zamisljivih in mnogih dejanskih primerih. Ljudje so namreč pogosto ravnali z vero v historicizem, kakor ga opredeljuje Popper. Zgodovino so razumeli kot področje, na katerem se razodeva moč zakonov. Pod obzorji takšne misli so vsiljevali svojo voljo in definirali pojme, ki so se potem razširili – še najbolj s šolsko učenostjo. Navezanost na zakone se je s tem začela vsajati v človeški svet. Vsaj pri pojmovanju družbe, ki jo je markiz de Vauvenargues s tehtnim premislekom označil za roditeljico odvisnosti (Življenjska modrost francoskih moralistov, str. 87) – se pravi za začetnico nečesa, kar presega eksistenčno povezanost bitij in njihovega okolja – je to nespregljivo. Utopijski inženiring nikakor ni edini problem na poteh k dobremu v okviru socialnega koncepta in njegovega mišljenja. S stališča svobode – tako posameznikov kot kolektivov – je problematična že njegova osnova, tj. sama ideja družbe.

Mišljenje in dojemanje popolnosti seveda ne pušča vznemirljivih odtisov zgolj v antiki in v pravkar preživeti polpreteklosti, ki se podaljšuje v sedanjost. Veliko vlogo je imela tudi v evropskem srednjem veku. Tedanja standardna interpretacija, ki je bila kompatibilna s Platonovo mislijo o idealih – ne pa tudi s tisto o celovitosti v Simpoziju – jo je navezovala izključno na Boga. Vsemogočnost, ki je slednjega razlikovala od vseh drugih, je bila v imaginariju prebivalcev srednjega veka pravzaprav najmočnejše izrazilo njegove popolnosti.

To je imel Bog edini možnost ustvarjati. Utopijskega inženiringa srednji vek ni mogel priznavati: popolnost je tedaj obstajala v Kreatorju vsega in v tistih njegovih delih, v katerih jo je hotel razodeti. Ljudem je ni bilo treba šele ustvarjati bodisi z mislimi bodisi z besedami, bodisi z dejanji. Bila je kajpak namenjena tudi njim – čeprav je prihajala od daleč in z višav nad vsemi zemeljskimi vrhovi. Zato ni čudno, da je med tremi stanovi evropskega srednjega veka eden skrbel samo za zvezo in zavezo z ljubim Bogom (Duby, 1985, str. 94–99), katerega neukinljiva lastnost, značilnost in sposobnost je bila popolnost. Razmerje do nje je bilo bistvenega pomena za sleherni bitje. Olimpijski bogovi, ki so se zdeli kot nekakšna ne preveč uglašena vlada z bolj ali manj vestnimi nosilci resorjev, so bili pahnjeni v dovrš(e)ni preteklik. Izjemnosti – tudi tiste iz naslova popolnosti – so se v volji in dejanjih Vsemogočnega lahko pojavile povsod, ne le na določenem področju. Kreator je ustvarjal tako pravila kot posebne primere. Dantejeva Komedia, ki v Peklu oziroma Nebesih z različnimi območji prekletosti in blaženosti klasificira in razporeja celo popolnost obeh, tudi po stoletjih pričuje o tem, da so posode različnih velikosti lahko enako definitivno napolnjene z zelo različnimi količinami. A to je v srednjem veku misel za Pekel in Nebesa, ne za zemljo, kjer vedno česa manjka ali je kaj odrečeno.

Potemtakem ni treba imeti mnogo domišljije, da si predstavljamo šok kristjanov, ko so se v visokem srednjem veku na svojem terenu soočili z dualistično doktrino, ki je odprla prostor za popolne tudi med živečimi ljudmi (Kniewald, 1949, str. 153, 154; Keen, 1993, str. 117, 118). Čeprav je bil ozek, je vseeno obstajal. Popolnost ni bila več kategorija zgolj na zemlji nedosegljivih idealov. Postala je osrednja značilnost koncepta verovanja, ki se je razlikovalo od krščanskega. Katarska religija je bila s stališča katolicizma – pa tudi pravoslavja – popolna herezija (O'Shea, 2001, str. 12, 13). Podobno je mogoče reči tudi za druga neomanihejska gibanja oziroma organizacije. Ugled tistih, ki so se pri srednjeveških dualistih šteli za popolne, ni izhajal iz pripadnosti določenemu stanu ali priznavanja posebnih idealov, temveč na absolutni odsotnosti slabosti in šibkosti. Ljudje so bili pri katarjih in pri pripadnikih »bosenske cerkve« razumljeni kot različni tudi v bivanjskem razmerju do Boga, v katerem so bili pri kristjanih enaki. Popolni so šibkosti in slabosti dojemali diferencirano: pri sovercih so se jim kazale kot posebne značilnosti, pri drugih – pri katolikih, Judih in muslimanih – pa kot splošne lastnosti. Konceptcija stekanja k eni popolnosti, k ljubemu Bogu, je dobilo resno alternativo.

Resoluten obračun s katarji, ki kljub izhajanju iz dela biblijskega sporočila pravzaprav niso bili heretiki, marveč oblikovalci drugačne vere – gre za najzahodnejšo varianto postkrščanskega dualizma – ne izpričuje le enega od neštetihi nelagodij ob pojavu tekmecev, marveč predvsem neznočnost dojemanja popolnosti kot človeške kategorije. Albižanski svet je zato bil docela razdejan. Lahko bi rekli, da se je pri njegovem uničevanju vsakomur razkrila možnost popolnosti. Prganjalci katarov so v rušenju dosegli najvišjo, dejansko absolutno mero. Samo zgodovina, ki je v svojem jedru razkrita – bodisi zapomnjena bodisi rekonstruirana – preteklost in kot takšna prostor medsebojnih razmerij, tj. relativnosti v najčistejšem pomenu besede, je še vedela, da so nekoč obstajali. A kar eksistira zgolj tako, je v strogem smislu utopija – mesto/situacija, ki ga/je ni. Ker ga/je ni več. To je posebne, docela neinženirske vrste utopija.

Evropski novi vek, ki ni zrasel zgolj iz občudovanja antike, marveč tudi iz sramu in nelagodja nad gotstvom srednjega veka, je popolnost dojemal kot iztek – in tudi kot smisel – dinamike. Razumeval jo je v procesnem kontekstu kot veliki sklep. To je v skladu z dojetjem slehernega trenutka kot neponovljivega in spremembe kot stalnice. Popolnost, ki so jo katarji šteli za definitivno stanje svojih prvakov, se je začela misliti kot možni iztek najrazličnejših – seveda tudi zemeljskih in (med)človeških – procesov. Nemara takšno njeno pojmovanje ni bilo nikjer upodobljeno sugestivneje kakor v Goethejevem Faustu. V njem trenutek, ki je po najosebnejšem človekovem merilu oziroma presoji tako lep, da je vreden zaustavitve, torej neminljivosti, pomeni zmagoviti iztek vsega (Goethe, 1999, str. 111; 515). Življenje, ki je ustvarjajoče iskanje in od samega svojega začetka dejavno popotovanje, se v Goethejevi umetnini sklene na najvišjem mestu. S hipom osebnega občutenja izpolnjenosti, ki ga občuti tamkaj, je tudi odrešeno za zmerom.

Lepo je v tem primeru razumljeno kot izraz celovite popolnosti – tudi tiste njene razsežnosti, ki se izraža skozi dobro. Faustovo potovanje v starogrški svet v drugem delu odrešujoče tragedije se tako izkaže za globoko smiselno (Goethe, 1999, str. 341–454). Platonov Simpozij in njegovo postavljanje tega, kar je lepo, na posebno mesto pri pojmovanju popolnosti, potemtakem nekako zveni tudi skozi Goethejev chef d'oeuvre. V tem smislu rojstvo – neukinljivo »večno žensko« iz sklepa Fausta (Goethe, 1999, str. 534) – povzdiga. Tu vznikna možnost za pot k trenutku, ki mu ni več dodati ničesar drugega kot neminljivost. Nemara ni napak dodati, da je dunajska moderna z Arthurjem Schnitzlerjem na čelu takšno pojmovanje dve generaciji po Goetheju močno razširila oziroma naravnost poobčila: pod njenimi obnebbi je smrt v vsakem posamičnem primeru razumljena kot vrhunec življenja. Slovenski odmev takšnega razumevanja najdemo v Tavčarjevi pripovedni mojstrovini Cvetje v jeseni.

Za evropski novi vek značilna perfekcionalizacija ni vzbujala takšnega odpora kot že udejanjena popolnost, kakršna se je znašla v imaginariju katarov. Bila je proces, ki s svojim nikdar gotovim iztekom ni nujno rušil tradicionalnih pojmovanj. Bogu ni v vsakem primeru jemala edinstvene popolnosti – ali mu v njej konkurirala. To se je zgodilo šele z razsvetljenstvom, ki je svojo emblematično knjigo – Diderot-d'Alembertovo Enciklopedijo – razumelo kot harmonično sestavljanje vsega, čeprav je nastajala sredi neredko zelo razburkanih razmer (Danton, 1993, str. 23–25; Israel, 2013, 56–92). Iz posamičnosti se nazadnje neogibno ustvari celota, ki je popolna, četudi so njeni deli začasno vse prej kot takšni. Rousseau je potem s klicem Nazaj k naravi! in s koncepcijo *volonté générale* ponudil še radikalnejšo – in predvsem enostavnejšo – možnost občega izhoda iz kakršnih koli rev in težav.

A premik v popolnost, ki je bila uzrta v misli, pri modrecu iz Montmorencyja ni bil povezan le z razumevanjem, temveč tudi z avtoritarno filozofsko vero (Israel, 2013, str. 106). Od tiste, ki so jo gojili kristjani, se je slednja razlikovala predvsem po prepričanju, da je zgodovino mogoče ponoviti ter jo tako podvreči zakonom: dogodka, ki bi zaznamoval vse in vsakogar kakor izvorni greh, v njegovem obzorju ni. Resda je romantika potem s sebi lastnim nezacekljivim razkolom med naturo in kulturo podvomila v možnost oblikovanja harmonije vsega, toda v mimohodu epoh je (p)ostala zgolj trenutni zadržek oziroma nostalgichen pogled proti srednjemu veku. Zanj značilno prečrtanje možnosti popolnosti v življenju pred smrtjo je bilo v svojem jedru še zadnje docela antropocentrično novoveško premišljevanje o človekovi usodi. Značilno pa po razkroju romantike spet ni šlo brez misli na popolnost: ker te med ljudmi ni, se je začela iskati v odmiku od njih. Strukturalna ukinitve človeka je nemara najdoslednejši intelektualni izraz premikov v to smer. Poprejšnja izbrisovanja ljudi za razliko od tega še niso bila univerzalistična: poskušala so odpravljati le posamezne razrede, rase, narode, posameznike določenega političnega prepričanja, vere itd.

Mišljenje in dojetanje popolnosti je potemtakem imelo nespregledljivo vlogo pri oblikovanju sveta, v katerem živimo. Tudi tisti, ki pridejo za nami, bodo zanesljivo rojeni v okolje, zaznamovanem z njima. Zgodovina, ki je kot razkrita preteklost, karta že uhojenih – tako skrajnostnih kakor neekstremnih – poti, je v tej tematski galaksiji manjkrat zgled kot svarilo. To še zlasti velja za vse nadpersonalne koncepte popolnosti, ki v dinamičnem in aktivističnem novem veku le izjemoma ne postanejo temelj utopijskega inženiringa. Slednjemu so glavno upravičilo, hkrati pa hromijo nasprotno poglede. Popolnosti je pač psihološko težko nasprotovati – še posebej, če se predstavlja kot univerzalistična.

Toda: ne glede na to, koliko se perfektnost poudarja kot utemeljitev mandata za posege v življenje drugih, takšne vloge dejansko ne more prevzeti. Popolnost nima enega obraza, na kar kaže že Platonov primer. Nima niti enega imena, na kar v naših dneh opozarja skoraj do stopnje zarotitvene magije povzdigovana odličnost. Ekstenzivna oziroma inflatorna raba tega izraza, ki v svoji resno mišljeni najvišji meri lahko pomeni zgolj popolnost, izkazuje veliko zadrego ob zavesti, da gre zgolj za reklamno zaslepitev. Jezikovni fetiš se ne more zares preobraziti ne v poimenovanje ne v opis dejanskosti: tovrstno znamenje je docela avtoreferencialno.

Zaprto je vase. Je točka. Je vrnitev v izhodišče, ne da bi sploh prišlo do premika iz njega. Nedosegljivi ideali, ki so zvezda vodnica k dobremu, in mogoča celovitost ob združenju tega, kar se na poteh zaznave lepega pokaže kot eno, pa izpričujejo, da je območje popolnosti prostor, ne točka. Zdi se celo, da je bil Platon mnogo bolj zavezan stvarnosti in dejanskosti kakor tisti, ki so ga toliko in toliko let pozneje skušali razumeti in so iz njegove misli spoznali zgolj ideale – ter otožnost ob njihovi neuresničljivosti v slehernem tu-in-zdaj.

Ob tem je treba poudariti še nekaj: popolnost nikakor ne sodi med nevarne zamisli ali celo med umišljenine. Takšno »naravo«, ki se sklada z mefistovsko modrostjo, da so vse teorije sive, medtem ko je življenja sad z zlatega drevesa življenja zelen (Goethe, 1999, str. 122), ji lahko vsili le njena nadpersonalna raba. Slednja pač ne jemlje na znanje, da dobro vsakogar ni zamenljivo s skupnim dobrim. Kompleksnost popolnosti le-to dela za pomenski labirint, v katerem se ni lahko znajti. Ni pa nikakršne nujnosti, da se v njem izgubimo. Tako zaradi sledenja idealom kot zaradi iskanja ter delanja oziroma sestavljanja celovitosti – pa tudi zaradi neukinljive personalne mere vrednosti, ki kljub vpetosti v historičnost in njene mene ne more biti labilna.

Literatura

- Copleston, F., *A History of Philosophy. Greece and Rome*, London, New York: Continuum; 2003.
- Darnton, R., *Glänzende Geschäfte. Die Verbreitung von Diderots ENCYCLOPÉDIE*. Oder: Wie verkauf man Wissen mit Gewinn?, Berlin: Verlag Klaus Wagenbach; 1993.
- Duby, G., *Trije redi ali imaginarij fevdalizma*. Ljubljana: Založba ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete; 1985.
- Goethe, J. W., *Faust*. Maribor: Založba Obzorja; 1999.
- Israel, J. I., *Democratic Enlightenment. Philosophy, Revolution, and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press; 2013.
- Kardelj, E., *Spomini. Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije*. Ljubljana, Beograd: Državna založba Slovenije, Radnička štampa; 1980.
- Keen, M., *Srednjeveška Evropa*. Ljubljana: Cankarjeva založba; 1993.
- Kniewald, D., *Vjerodostojnost latinskih izvora o bosanskim krstjanima*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; 1949.
- O'Shea, S., *The Perfect Heresy. The Revolutionary Life and Death of the Medieval Cathars*. London: Profile Books; 2001.
- Platon. *Država*. Ljubljana: Državna založba Slovenije; 1976.
- Platon. *Zbrana dela II*. Ljubljana: KUD Logos; 2009.
- Popper, K. R., *The Open Society and Its Enemies. Volume One: The Spell of Plato*. London, New York: Routledge Classics; 2003.
- Življenjska modrost francoskih moralistov. La Rochefoucauld, La Bruyère, Blaise Pascal, Vauvenargues, Montesquieu, Chamfort v izboru. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod; 1953.

MOČ LOGOTIPA THE POWER OF LOGO

Povzetek

Poleg številnih novosti, ki se v 21. stoletju vrstijo na vseh znanstvenih področjih, se tudi proces vzgoje in izobraževanja razvija s podporo znanstvenega raziskovanja. V tem prispevku je predmet raziskave vpliv informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) na poučevanje italijanščine v osnovni šoli s slovenskim učnim jezikom na dvojezičnem območju slovenske Istre.

Raziskava je posledica opazovanja zbranosti učencev pri klasičnem pouku in pri pouku s podporo IKT. Pouk italijanščine v zadnjem triletju osnovne šole postaja v 21. stoletju izziv upravljanja z vsemi razpoložljivimi metodami dela. Med poukom je opaziti večjo zbranost in motiviranost učencev pri podajanju vsebine z uporabo IKT, zato je bila sprejeta odločitev za raziskavo o priljubljenosti spletne strani YouTube med učenci. Spletna stran kot elektronski pripomoček bi jim pomagala pri učenju italijanščine tudi doma. Izhajajoč iz hipoteze, da logotip spletne strani YouTube izzove večjo zbranost, je raziskava med učenci zadnjega triletja osnovne šole ugotavljala moč psihološkega učinka logotipa spletne strani YouTube na zbranost in motivacijo učencev.

Teoretični del raziskave povzema opredelitev vpliva IKT pri poučevanju v 21. stoletju. Empirični del raziskave je razdeljen na kvantitativen in kvalitativen del. Pri kvantitativni raziskavi se z vprašalnikom ugotavlja stališče učencev do logotipa spletne strani YouTube. Dodatno opredeljujemo vpliv logotipa na večjo zbranost in motivacijo v kvalitativnem delu raziskave s pomočjo metode fokus skupin.

Ključne besede: vzgoja in izobraževanje, IKT, italijanščina, logotip, YouTube

Abstract

In addition to many innovations the 21st century lined up in all scientific fields, the education process also developed with the support of scientific research. This paper researched the impact of information and communication technology (ICT) on teaching Italian language in primary school with Slovenian teaching language in the bilingual area of Slovenian Istria.

The research is a result of the observation of concentration of students in conventional teaching and in teaching with the ICT support. Teaching Italian in the last three years of primary school represents a challenge of managing all the available teaching methods of the 21st century. Certainly, there is a higher concentration and motivation of students by teaching with ICT support. Because of that, the research investigated the popularity of the YouTube website among students, as an electronic tool that can help them learn better Italian language even at home. Starting from the hypothesis that YouTube website logo provokes a higher concentration, a survey among students of the last three years of primary school, established the effect of the psychological power of YouTube website logo on concentration and motivation.

The theoretical part of the research describes the impact of ICT on teaching in the 21st century. The empirical part of the research is divided into quantitative and qualitative part. In the quantitative part, a questionnaire survey observes the position of students in relation to the YouTube website logo. The impact of the logo on higher concentration and motivation additionally define the qualitative part of the research with the method of focus groups.

Keywords: education, ICT, Italian, logo, YouTube

1 Uvod

Sigmund Freud pravi, da proces razvoja civilizacije pri kulturni in družbeni izmenjavi vedno nekaj pridobi, nekaj pa za vedno izgubi (Freud v Bauman, 2010, 7). Omenjeni proces prinaša nova odkritja in družbo na njih privaja, medtem ko starejša dognanja počasi tonejo v pozabo in/ali v nerabo. Dejstvo je, da je civilizacija svoj razvoj začela s komunikacijo in sodelovanjem, s poslikavanjem jam, z risanjem piktogramov, z določanjem pomena znakom in z drugimi načini sporočanja, ki so se s časom spreminjali in posodabljali. Tudi to je zgoraj omenjena izmenjava, ki ima tako dobre kot slabe strani.

21. stoletje napoveduje nastop kibernetične dobe (Frau-Meigs, 2012, 15), ki je osredotočena na informacijsko družbo. V informacijski družbi se interakcije za delo in prosti čas dogajajo tudi s podporo spleta, zato smo v 21. stoletju priča nadgradnji trenda, ki je nastal že pred tisoč leti. Tehnologiji, kot sta npr. abeceda in internet, danes širita spoznavne in družbene sposobnosti, medtem ko stari trendi (npr. klasična pošta) prevzemajo nove razsežnosti (npr. e-mail) in ljudje gradijo in ustvarjajo stvari, ki pred leti ne bi bile mogoče (Saveri, Rheingold, Vian, 2005). Razumevanje novih medijev in zahtev po naši pozornosti pomeni celostno razumevanje procesa razvoja civilizacije. Omogoča nam digitalno vključenost in zmanjšuje digitalni razkorak pri vključevanju deprivilegiranih skupin (npr. tujci, starejši, učenci s posebnimi potrebami) in prostorov (naselja, vasi) ter usmerja in nadzira motivacijo in pozornost. Ne pomeni absolutnega prehoda na informacijsko družbo, temveč upravljanje obstoječih pismenosti, to pa nas vodi v večdimenzionalne strukture komunikacij, ki zahtevajo vseživljenjsko izobraževanje in pripravljenost na spremembe. Od tod zamisel in ideja o pomenu in moči logotipa, ki bi lahko imel, upoštevajoč digitalno vključenost mladih že v osnovnošolskem obdobju, motivacijsko funkcijo pri poučevanju italijanščine kot jezika okolja v osnovnih šolah s slovenskim učnim jezikom na dvojezičnem območju slovenske Istre.

2 Teoretična izhodišča

2.1 Šolstvo na dvojezičnem območju slovenske Istre in vpliv IKT

Ustava Republike Slovenije (Ustava RS, 2011) v 11. členu določa, da sta na območjih občin, kjer živita italijanska in madžarska narodna skupnost, poleg slovenščine uradna jezika tudi italijanščina in madžarščina. Zaradi demokratične ureditve sodnega in regulatornega sistema pred osamosvojitvijo Republike Slovenije leta 1991 se je ohranitev manjšinskih jezikov in kultur nadaljevala tudi po njej (Čok, 2012, 18). Območje slovenske Istre zato ponuja v šolah in vrtcih pouk v italijanščini in slovenščini. V vseh štirih obalnih občinah (Ankaran, Koper, Izola in Piran) deluje 17 osnovnih šol s slovenskim učnim jezikom, ki imajo v predmetniku italijanščino. V teh šolah se italijanščina poučuje dve uri tedensko od 1. do 9. razreda (Novak Lukanovič, Zudič Antonič, István Varga 2011, 3).

Informacijsko-komunikacijska tehnologija (v nadaljevanju IKT) je povzročila potrebo po e-kompetencah. Za učinkovito uporabo IKT potrebujemo prav vse oblike pismenosti (Bešter, 2010–2012, 3), od osnovne (sposobnost branja in pisanja) do funkcionalne (sposobnost prenašanja osnovne pismenosti na vsakodnevne naloge), strokovne (posedovanje veščin, potrebnih za doseganje ciljev v poklicnem okolju), tehnološke (sposobnost uporabe tehničnih orodij), informacijske (sposobnost vrednotenja kakovosti informacijskih virov), pa vse do tako imenovane prilagodljive pismenosti (sposobnost razvijanja novih veščin). Vse omenjene pismenosti omogočajo digitalno vključenost in ohranjajo povezanost z ostalimi pismenostmi. Spretnost povezovanja informacij iz različnih virov je v 21. stoletju ključna za razumevanje informacij, zato smo si postavili hipotezo, da že logotip spletne strani YouTube (v nadaljevanju YT) izzove večjo zbranost. Skupini 26 otrok med 13. in 15. letom starosti smo zato postavili vprašanja, vezana na aktualno in zelo popularno spletno stran YT.

3 Metoda

3.1 Kvantitativna metoda

Z anketo smo raziskovali vpliv logotipa YT na učence tretje triade na eni izmed osnovnih šol s slovenskim učnim jezikom na dvojezičnem območju slovenske Istre, kjer se učijo italijanščino kot jezik okolja. Omejili smo število sodelujočih na 26 otrok, tako da smo natisnili 26 anketnih lističev. 26 otrok ponazarja število otrok v običajnem osnovnošolskem razredu. Anketo so izpolnili učenci, ki so naključno prišli v šolsko knjižnico in ki obiskujejo 7., 8. ali 9. razred. Izpolnjen anketni listič so oddali v zbirno skrinjico z logotipom YT. Iz analize izpolnjenih anketnih lističev smo ugotovili, da smo prejeli 13 odgovorov deklic in 13 odgovorov dečkov.

Anketa je imela 10 vprašanj: 1) Spol - 2) Poznaš YT? - 3) Doma imam Internet. - 4) Ko vidim logotip YT, postanem radoveden/a. - 5) Posnetke na YT gledam tudi doma. - 6) Če bi bila snov za italijanščino posnetek na YT, bi bilo učenje bolj zanimivo. - 7) Če bi bila snov za italijanščino posnetek na YT, bi si jo doma večkrat predvajal. - 8) Iz YT posnetka se lažje učim kot iz učbenika ali iz delovnega zvezka. - 9) Raje poslušam učitelja/učiteljico italijanščine na posnetku, kot snov poslušam v razredu. - 10) YT mi je všeč. Možna odgovora sta bila DA ali NE.

3.2 Kvalitativna metoda

Uporabili smo metodo fokus skupine. S šestimi otroki (trije dečki in tri deklice), starimi od 13 do 15 let, smo se pogovarjali o logotipu spletne strani YT. Uporabili smo šest vprašanj, ki so se tematsko navezovala na hipotezo raziskave: 1) Poznaš logotip YT? - 2) Imaš doma dostop do interneta? - 3) Bi se učil/a italijanščino s pomočjo YT? - 4) Kako se ti zdi učenje italijanščine z YT? - 5) Bi si posnetek znova ogledal doma? - 6) YT me zelo zanima. Otroci, ki so sodelovali v kvalitativni raziskavi, niso sodelovali v kvantitativni raziskavi.

4 Rezultati

4.1 Kvantitativna raziskava – anketa

Raziskava je pokazala, da vsi anketirani otroci (26):

- poznajo YT;
- če bi imeli snov za italijanščino v obliki posnetka na YT, bi si jo doma večkrat predvajali;
- doma radi gledajo posnetke na YT (razen ene deklice).

23 otrok (11 dečkov in 12 deklic) meni, da če bi bila snov za italijanščino posnetek na YT, bi bilo učenje bolj zanimivo. Trije (2 dečka in 1 deklica) menijo, da to ni tako.

Na vprašanje, ali imajo doma internet, je 21 otrok (11 dečkov in 10 deklic) odgovorilo pritrdilno, tri deklice doma interneta nimajo, dva dečka na to vprašanje nista odgovorila.

Vprašali smo jih, če jim je YT všeč, in je 22 otrok (12 dečkov in 10 deklic) odgovorilo pritrdilno, 4 otroci (1 deček in 3 deklice) pa pravijo, da ne.

Otroke smo vprašali, ali bi se iz YT posnetka lažje učili kot iz učbenika ali iz delovnega zvezka. Na vprašanje je odgovorilo 24 otrok. 16 otrok (7 dečkov in 9 deklic) je odgovorilo pritrdilno, 8 (4 dečki in 4 deklice) pa pravijo, da ne. Dva dečka na vprašanje nista odgovorila.

26 otrok smo vprašali, ali postanejo radovedni, ko vidijo logotip YT. 14 otrok (6 dečkov in 8 deklic) pravi, da ni tako. 12 otrok (7 dečkov in 5 deklic) pa pravi, da se s trditvijo strinja.

Zanimiv je bil odziv na vprašanje, ali bi v razredu raje poslušali učitelja/učiteljico italijanščine v živo ali na posnetku. 13 otrok (9 dečkov in 4 deklice) bi raje poslušalo predavanje v živo, 13 otrok (4 dečki in 9 deklic) pa bi raje gledalo posnetek.

4.2 Kvalitativna raziskava – fokus skupine

Kvalitativna raziskava nam je pokazala, da vsi sodelujoči poznajo logotip YT in jih zelo zanima. Vsi sodelujoči imajo doma dostop do interneta. Ko smo jih vprašali ali bi se učili italijanščino s pomočjo YT, so se trije strinjali, eden pravi, da se ne bi učil, dva pa menita, da je precej odvisno od posnetka. Pogovor smo nadaljevali z učenjem italijanščine z YT. Ker so pri pouku italijanščine že gledali posnetke z YT, so bili bolj zgovorni. Trije menijo, da je tako učenje veliko boljše, trije pa, da je predvsem bolj zanimivo, saj si velikokrat posnetke ogledajo skupaj z ostalimi družinskimi člani, ki jim včasih pomagajo pri razumevanju ali celo oni pomagajo njim (prevodi). V sklopu te debate smo odgovorili tudi na vprašanje, ali bi si posnetek ogledali doma, saj so vsi odgovorili pritrdilno.

5 Razprava

Z raziskavo smo ugotavljali, ali je hipoteza točna, da logotip YT izzove večjo zbranost med otroki. Iz rezultatov je razvidno, da so otroci v osnovni šoli med 13. in 15. letom starosti digitalno vključeni in da se pri poučevanju italijanščine mora upoštevati spretnost povezovanja informacij iz različnih medijev. Moč logotipa YT se kaže v tem, da vsi v anketi sodelujoči otroci ta logotip poznajo, s to spletno stranjo so bili že v stiku in jo znajo uporabljati. Iz tega sledi, kot menijo tudi sami otroci, da bi bilo smiselno snov za italijanščino podajati tudi kot posnetek objavljen na YT. Otroke motivira, da si posnetek lahko ogledajo tudi doma, da ga lahko predvajajo, kolikor želijo in kadar želijo, in da lahko pri tem v učenje vključijo tudi okolje (družino, sorodnike, prijatelje itd.). Italijanščina ima namreč na dvojezičnem območju slovenske Istre status jezika okolja in kot jezik okolja se mora poučevati. Danes nam povezovanje učenja jezika okolja z okoljem omogoča tudi IKT. Posnetki, ki si jih otroci predvajajo doma, povezujejo informacije iz različnih medijev in okolij, zato je logotip tisti, ki odigra pri motivaciji ključno vlogo.

Deljeno je mnenje pri vprašanju, ali naj bi bila učna ura v celoti posnetek. Dečki (9) bi raje imeli posnetek učitelja/učiteljice, deklice (9) pa bi raje poslušale učitelja/učiteljico v živo. Pri tem je seveda treba upoštevati tudi priljubljenost učitelja, njegovo digitalno vključenost, opremljenost učilnice in druge dejavnike, ki vplivajo na odgovore.

Nekaj ključnih ugotovitev bi sicer moralo biti še dodatno utemeljenih z obsežnejšo raziskavo, ki bi vključevala več šol dvojezičnega območja slovenske Istre, saj je bil naš vzorec majhen in je zajemal učence samo ene šole s tega območja:

- učenci so bolj motivirani za učenje italijanščine, ko zagledajo logotip YT;
- sam logotip YT povzroči radovednost, zanimanje in večjo pozornost;
- vpliv logotipa YT na otroke je v 21. stoletju močnejši od vpliva učbenika ali delovnega zvezka;
- otroci povezujejo logotip YT z mešanimi občutki. To spletno stran uporabljajo za ogled različnih posnetkov z različnimi vsebinami, predvsem v prostem času;
- pogosta internetna povezava v domačem okolju omogoča delo z IKT tudi od doma.

Z opravljeno raziskavo smo postavili izhodišče za obsežnejšo raziskavo s številčnejšim vzorcem, ki bi lahko še bolj utemeljila veljavnost naše hipoteze. Obsežnejša raziskava bi lahko opredelila logotip YT kot motivacijsko učno sredstvo za ohranjanje pozornosti pri poučevanju italijanščine v povezavi z okoljem. V skladu z definicijo italijanščine kot jezika okolja na dvojezičnem območju slovenske Istre, se logotip YT ponuja kot možno in zelo učinkovito motivacijsko učno sredstvo, ki s podporo IKT omogoča učenje v sodelovanju z okoljem.

Raziskava je izhodišče za razmišljanje o razvoju družbe in znanosti, ki je povezano s hitrim prepoznavanjem relevantnih informacij. Danes logotip YT učencem predstavlja asociacijo z mešanimi občutki, od pozitivnih do negativnih. Predstavlja jim presenečenje. Zato je v procesu vzgoje in izobraževanja lahko ključen pri odločitvi, ali bodo učenci spletno stran obiskali ali ne, ne glede na vsebino, ki se za logotipom skriva. Kot pravo presenečenje je dejstvo, da logotip YT otroke včasih razočara, včasih razveseli. V vsakem primeru presenečenje ni več presenečenje, če vedo, čemu gredo naproti. Zato je logotip YT z njegovo popularnostjo in dostopnostjo lahko motivacijsko učno sredstvo za učenje. V tem kontekstu je modro to izkoristiti pri pouku italijanščine in tako popestriti predvidljivo običajno rutino.

Literatura

Bauman, Z. *La società dell'incertezza*. Bologna: Il Mulino; 2010.

Bešter, J. E-kompetentni državljan Slovenije (EKDS). Dostopno na: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-TTYFH8RP?query='contributor%3DBe%C5%A1ter%2C+Janez'&page-Size=25&flanguage=slv>. (11. 2. 2016).

Čok, L. Slovenska Istra med politiko sožitja in priseljeništvom = The Slovenian Istria between coexistence policy and immigration issue. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales; 2012.

Deklaracija ob neodvisnosti. Uradni list Republike Slovenije. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=19911&stevilka=7>. (10. 10. 2015).

Dolničar, V., Vukčević, K., Kronegger, L., Vehovar, V. Digitalni razkorak v Sloveniji. Dostopno na: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr40DolnicarVukcevic.PDF>. (20. 12. 2015).

Frau-Meigs, D. Transliteracy as the New Research Horizon for Media and Information Literacy. *Medijske študije : Media Studies*, 3 (6), 1–6. Dostopno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=toc&id_broj=7793. (8. 1. 2014).

Novak Lukanovič, S., Zudič Antonič, N., István Varga, Š. PPS za šolstvo narodnosti. Vzgoja in izobraževanje na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji. Dostopno na: <http://www.belaknjiga2011.si/pdf/resitve%20pss%20za%20solstvo%20narodnosti.pdf> (10. 11. 2015).

O naravi učenja: uporaba raziskav za navdih prakse. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo; 2013.

Saveri A., Rheingold H., Vian, K. Technologies of cooperation. Dostopno na: http://www.rheingold.com/cooperation/Technology_of_cooperation.pdf. (10. 11. 2015).

Ustava Republike Slovenije. Uradni list Republike Slovenije. Dostopno na: <http://www.us-rs.si/media/ustava.republike.slovenije.pdf> (10. 10. 2015).

ODPADKI NISO SMETI WASTE IS NOT RUBBISH

Povzetek

Naraščajoče globalno segrevanje in onesnaževanje okolja vodita v katastrofalne posledice za planet Zemlja. Slovenija je sicer napredovala na tem področju, vendar je stanje še zmeraj zaskrbljujoče. Novi trendi vse bolj težijo k ponovni uporabi odpadkov in izrabi njihove energetske vrednosti. V prispevku bomo predstavili vrste odpadkov v gospodinjstvih, pravilno ločevanje, recikliranje, možnosti za zmanjševanje količine odpadkov in izzive za ponovno rabo le-teh. Dotaknili se bomo priporočil ravnanja z odpadki in problematike, s katero se srečujemo v gospodinjstvih.

Raziskava temelji na opisni kvantitativni metodi empiričnega raziskovanja. Raziskovalni instrument je bil anketni vprašalnik. Anketiranje je potekalo anonimno in prostovoljno v mestnem središču Maribor in je bilo izvedeno v mesecu januarju 2016. Pridobljeni podatki so bili obdelani s statističnim programom SPSS z metodami opisne in bivariatne statistike.

Rezultati raziskave so pokazali, da velika večina ljudi odpadke ločuje na več kot tri frakcije in slabo poznajo nevarne odpadke. Več kot polovica anketirancev je mnenja, da odvržemo največ mešanih odpadkov. K višji stopnji ločevanja bi jih spodbudili nižji stroški odvoza ločenih odpadkov kot tudi globe za nepravilno odvržene odpadke.

Le s pravilnim ravnanjem prispevamo k ohranjanju in varovanju okolja, samo od nas je odvisno, koliko odpadkov bomo pridelali in kje bodo končali.

Ključne besede: odpadki, ločevanje, varovanje okolja, osveščenost

Abstract

Global warming and environmental pollution lead to disastrous consequences for the planet Earth. Slovenia has made progress in this area, but the situation is still worrying. New trends are increasingly leaning towards the re-use of waste and utilisation of energy values from waste. In this paper, we will present the types of waste in households, proper segregation, recycling, options for waste reduction and challenges for re-use of waste. Furthermore, we will introduce recommendations in the field of waste management and the issues with which we encounter in our households.

The study is based on a descriptive quantitative method of empirical research. The research instrument was a questionnaire. The survey was conducted anonymously and voluntarily in the city centre of Maribor; carried out in January 2016. The obtained data were processed with statistical program SPSS with descriptive and bivariate statistics methods.

The results showed that the vast majority of people separate waste on more than three fractions and have poor knowledge of hazardous waste. More than half of the respondents believe that mixed waste represent the largest proportion of waste. Lower cost of removal of separated waste, as well as fines for improperly discarded waste would encourage them to separate higher percentage of waste.

Only through proper handling we contribute to the conservation and protection of the environment, we are the only ones responsible on how much waste we produce and where we discard them.

Keywords: waste, waste sorting, environment protection, awareness

1 Uvod

1.1 Odpadki v številkah

Potrošniki smo ena gonilnih sil, ki s svojim načinom življenja vplivamo na rabo naravnih virov in nastajanje odpadkov (Vukadin, 2014). Odnos do odpadkov se v zadnjem času izboljšuje. Po podatkih Vukadin (2014) se delež odloženih komunalnih odpadkov znižuje. Leta 2008 smo odložili 74 % nastalih komunalnih odpadkov, leta 2012 pa 47 %. Delež ločeno zbranih komunalnih odpadkov se povečuje; po podatkih Statističnega urada za leto 2014 je bilo le-teh 64,7 % (Statistični urad, Odpadki, 2014). Strategija ravnanja z odpadki predvideva ukrepe do leta 2020, zvišanje deleža reciklaže na 61–64 %, zvišanje deleža sežiga na 25 % in zmanjšanje deleža odlaganja komunalnih odpadkov na 11–15 % (Vukadin, 2014). Novejši podatki, za leto 2015, še niso dostopni.

Najnovejši dostopni in obdelani podatki na straneh Statističnega urada so iz leta 2014. Prebivalec Slovenije je v 2014 v povprečju proizvedel 433 kg/leto komunalnih odpadkov, od tega 3,3 kg nevarnih. V Sloveniji je v 2014 nastalo skoraj 4,7 milijona ton različnih vrst odpadkov, od tega jih je 12 % nastalo v gospodinjstvih. 23 % vseh v 2014 nastalih komunalnih odpadkov je bilo odloženih na komunalna odlagališča. Zbralo se je 8 % več ločenih odpadkov kot leto prej (Statistični urad: Odpadki, 2014).

V mestnem središču Maribor ločeno zbiramo 4 frakcije (papir, steklo, embalažo in biološke odpadke). V preteklosti je podjetje za odvoz odpadkov Snaga poskrbelo tudi za odvoz kosovnih odpadkov in nevarnih odpadkov, vendar so to opustili. Sedaj lahko naročnik na lastne stroške naroči tovornjak za odvoz kosovnih odpadkov, ali jih odloži v zbirnem centru sam, brezplačno. Na spletni strani Podjetja Snaga imamo ob dilemi, v kateri zabojnik odložimo določen odpadek, možnost vpisati le-tega v ustrezno okence, sistem nam ponudi ustrezen zabojnik. Nevarne odpadke lahko odložimo v zbirnem centru Snage ali ob akcijah (urniki so na spletni strani) v premične zbiralnike, nekatere nevarne odpadke za simbolično ceno (povzeto po Snaga Maribor).

1.2 Razlaga pojmov

Za lažje razumevanje podajamo nekaj ključnih izrazov, ki vključujejo krajšo razlago.

Ponovna uporaba snovi, stvari, ki so že bile v rabi, npr. tehnološke in tople vode, embalaže in snovi (surovin) iz odpadkov (recikliranje) pomeni zmanjševanje odpadkov, energetskih in drugih izgub (Lah in sodelavci, 2002).

Po definiciji je odpadek snov ali predmeti, ko ga njegov povzročitelj ali druga oseba, ki ima snov ali predmet v posesti, zavrže, namerava ali mora zavreči (Kralj, 2013).

Komunalni odpadki so gospodinjski in njim podobni odpadki. Nastajajo v proizvodnih in storitvenih dejavnostih, v bivalnem okolju ter na površinah in objektih v javni rabi. So pretežno trdi in po svoji sestavi heterogeni, zaradi razpršenosti virov njihovega nastanka in količine na viru pa se ravnanje z njimi zagotavlja na lokalni ravni (Zakon o varstvu okolja, PIRS, 1996).

Reciklaža je obdelava odpadnih snovi (tekočin, plinov, odpadkov), za ponovno rabo kot sekundarnih surovin. S sežiganjem odpadkov in plina z odlagališč odpadkov se pridobiva energija, vse z namenom, da se gospodarno ravna in nazadnje ostanek odpadkov nevtralizira in sanitarno odloži (Ločeno zbirajmo in reciklirajmo, Simbio, 2013).

Nekontrolirano ali tehnično neustrezno odlaganje odpadkov ima negativne vplive na vodno okolje zaradi izluževanja odpadkov in odvajanja ter pronicanja izcednih voda v površinske vode in podtalnico. S tem izcedne vode onesnažujejo tudi tla (Nacionalni program varstva okolja na področju ravnanja z odpadki, 2008).

Odlagališčni plini obremenjujejo zrak in povečujejo emisije toplogrednih plinov (metan). Okoljevarstveniki desetletja opozarjajo na toplogredne pline, saj nosijo levji delež pri ozonski luknji in učinku tople grede, posledično tudi pri zaščiti planeta Zemlja pred podnebnimi spremembami (Operativni program odstranjevanja odpadkov, 2008).

Delež nastalih nevarnih odpadkov v gospodinjstvu je manjši od 1 %, vendar je ravnanje z njimi izredno pomembno. Zato le-te zbiramo ločeno in jih oddajamo pooblaščenim družbi, ki jih odstrani na ustrezen način (Komunala Kočevje, Nevarni odpadki, 2014).

Velika pozornost se posveča predvsem temu, da bi na odlagališče prišlo čim manj bioloških odpadkov, vključno z ostanki hrane (Martin, et al., 2010). Po nekaterih podatkih biološki odpadki predstavljajo 50 % vseh gospodinskih odpadkov (Snaga Maribor, 2015), po podatkih komunalnega podjetja Simbio le-to ocenjuje, da jih zberejo nad 30 %. Če odpadke zbiramo ločeno, bomo dosegli manjšo količino odpadkov na odlagališču; manj bioloških odpadkov na odlagališču pomeni tudi manj toplogrednih plinov.

1.3 Zero waste, družba brez odpadkov, trajnostni način uporabe materialov

Odpadek ni samo nekaj, kar zavržemo, temveč je lahko vir surovin, ki jih je mogoče ponovno uporabiti. Stremeti moramo k temu, da postanemo "družba brez odpadkov-zero waste"; to ne pomeni dobesedno NIČ, ampak približevanje temu, da v najmanjši možni meri negativno vpliva na ekosistem in postane za nekoga surovina. Naša primarna naloga je zagotoviti trajnostni način uporabe materialov iz odpadka, njihovega recikliranja in ponovne uporabe ter energetskega izkoriščanja. Po tem odpadek ne bo postal odpadek, ampak vir (povzeto po Zero waste, 2016). Tako lahko tudi v gospodinjstvih prestopimo iz linearnega v krožni sistem in nekatere odpadke koristno ponovno uporabimo.

1.4 Zakonodaja, Evropske smernice

1.4.1 5-stopenjska hierarhična lestvica ravnanja z odpadki

Okvirna direktiva o ravnanju z odpadki (2008/98/EC) uveljavlja nov pristop k obravnavi odpadka. Odpadki so vir surovin (in ne samo nekaj, kar je treba čim ceneje odložiti), zato morajo države članice sprejeti ukrepe, da se odpadki v čim večji meri ponovno uporabijo ali reciklirajo (kompostirajo).

Direktiva določa 5-stopenjsko hierarhijo ravnanja z odpadki, ki se upošteva kot prednostni vrstni red pri načrtovanju politike in pripravi zakonodaje na področju odpadkov, in sicer:

1. preprečevanje nastajanja odpadkov,
2. priprava odpadkov za ponovno uporabo,
3. recikliranje,
4. druga predelava (npr. energetska predelava),
5. odstranjevanje.

Slika 1: 5-stopenjska hierarhična lestvica ravnanja z odpadki

Vir: http://www.mop.gov.si/si/delovna_podrocja/odpadki

Glavna cilja politike ravnanja z odpadki sta zato zmanjšanje škodljivih vplivov nastajanja odpadkov in ravnanja z njimi na zdravje ljudi in okolje ter zmanjšanje uporabe virov in spodbujanje praktične uporabe ustreznega ravnanja z odpadki.

Pomembno je ločevati odpadke že na izvoru (tam, kjer nastanejo) in s tem prispevati k njihovi pripravi za ponovno uporabo, recikliranje ali drugo vrsto (MOP, Odpadek je vir surovin, 2015).

1.4.2 Zakonodaja na področju ravnanja z odpadki v Sloveniji

Zakonodaja je na področju ravnanja z odpadki sistemsko urejena in usklajena z evropskim pravnim redom, ki temelji na dveh krovnih direktivah, in sicer:

- Direktivi Sveta EU o odpadkih (Council Directive on waste (75/442/EEC), OJ L 194), ter
- Direktivi sveta EU o nevarnih odpadkih (Council Directive on hazardous waste (91/689/EEC)).

Temeljni sistemski okvir gospodarjenja z odpadki v Sloveniji ureja Zakon o varstvu okolja, sledijo mu Zakon o ohranjanju narave, Zakon o vodah, Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi, Zakon o kemikalijah ... Podzakonski akti Zakona o varstvu okolja urejajo: hrup, elektromagnetna sevanja in svetlobno onesnaženje, tla, vode, zrak ter ravnanje z odpadki (Kriteriji za ugotavljanje sprejemljivosti planov s stališča pristojnosti varovanja zdravja ljudi pred vplivi iz okolja v postopkih celovite presoje vplivov na okolje, 2013). Slovenija napreduje v količini ločenih odpadkov in dosega evropske zahteve na tem področju.

2 Metodologija

2.1 Namen raziskave

Raziskati problematiko ločevanja gospodinjskih odpadkov. Ugotoviti, v kolikšni meri ločujejo odpadke v lastnem gospodinjstvu, koliko so seznanjeni o nevarnih odpadkih in kaj bi jih spodbudilo k bolj vestnemu ločevanju odpadkov. Stopnjo ozaveščenosti bomo preverili s kompostiranjem, alternativnimi čistili in nevarnimi odpadki.

2.2 Cilji

- Ugotoviti in predstaviti ustrezno ravnanje z gospodinjskimi odpadki.
- Ugotoviti, v kolikšni meri so prebivalci ozaveščeni; v kolikšni meri ločujejo odpadke in koliko poznajo nevarne odpadke.

2.3 Raziskovalna vprašanja

- Na koliko frakcij prebivalci mestnega središča Maribor ločujejo odpadke iz gospodinjstva?
- So dovolj seznanjeni z nevarnimi odpadki, jih prepoznajo?

2.4 Hipoteza

H1. Trdimo, da bi prebivalce mestnega središča Maribor k ločevanju odpadkov (v Pravilniku o ločevanju odpadkov (Uradni list RS, št. 84/1998) spodbudili nižji stroški odvoza ločenih odpadkov in globe za nepravilno odložene odpadke.

2.5 Metode dela

Metoda raziskovanja: Empirična kvantitativna metoda

Merski instrument: Vprašalnik, ki je sestavljen iz 12 vprašanj; 10 vprašanj zaprtega tipa in 2 vprašanja odprtega tipa. Zanesljivost smo preverili s koeficientom Cronbach' s Alpha, katerega rezultat je bil 0,62 in pomeni slabo zanesljivost. Vprašalnik je bil omejen na kratko časovno obdobje, tudi vzorec je premajhen in slabo strukturiran; zato lahko trdimo, da je raziskava manj zanesljiva. Pri sestavljanju vprašalnika nismo bili pozorni na prebivalce mestnega središča, živeče v hišah; saj le-ti najbrž kompostirajo v večji meri kot prebivalci večstanovanjskih hiš in blokov.

Opis vzorca: Vzorec je bil neslučajnostni, priložnostni. Anketirali smo 60 prebivalcev mestnega središča Maribor; in sicer 34 žensk in 27 moških.

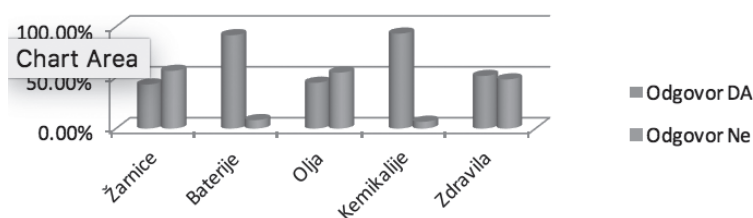
Postopek zbiranja podatkov: Ankete smo razdelili osebno v mestnem središču Maribor. Ustavili smo naključne mimoidoče ter počakali, da anketo izpolnjeno vrnejo. Anketirali smo 4 dni konec meseca januarja 2016. Vsi pridobljeni podatki bodo uporabljeni le za namene raziskave in podani na način, da iz njega ne bo mogoče razbrati identitete posameznika.

Postopek analize podatkov: Zbrane podatke smo obdelali z računalniškim programom SPSS Statistics 20. Izračunali smo osnovne statistične parametre in izvedli T-test za neodvisne vzorce. Zaradi boljšega pregleda in obdelave podatkov smo podatke združili, in sicer:

- Izobrazba 1 = osnovnošolska, poklicna ali srednješolska izobrazba
 2 = višješolska, visokošolska, univerzitetna izobrazba, magisterij, doktorat
- Starost: 1 = od 20 do 40 let
 2 = od 40 do 50 let
 3 = nad 60

3 Rezultati

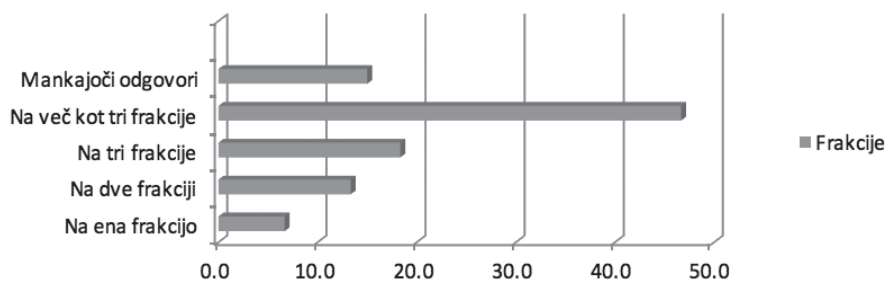
Slika 1: Ravnanje z odpadki

Vir: Lastna raziskava

Slika 1 prikazuje odgovore na vprašanje, ali v vašem gospodinjstvu ločujete odpadke. Pritrdilno je odgovorilo 85,0 %, 13,3 % negativno in 1 anketiranec (1,7 %) "ne vem".

Slika 2: Prikazuje, na koliko frakcij ločujejo v mestnem središču Maribor

Vir: Lastna raziskava

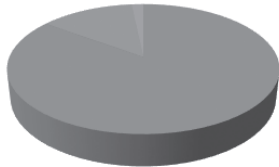
- Legenda: os X %
 os Y Število frakcij

Slika 2 predstavlja način ločevanja odpadkov. Na več kot tri frakcije ločuje 46,7 % anketirancev, na tri 18,3 %, na dve 13,3 % in na eno 6,7 %, 15,0 %, kar pomeni 9 anketirancev, ki je v predhodnem vprašanju izbralo odgovor "ločujem", na to vprašanje ni odgovorilo.

Ob dilemi, kam odvreči posamezni odpadke, se predhodno pozanima 93,3 % anketirancev. To vprašanje je bilo odprtega tipa, vendar na nadaljevanje vprašanja (Kje/kako se pozanimате, kam odvržete posamezni odpadke, kadar ste v dilemi?) nismo dobili odgovora.

Na vprašanje o kompostiranju je pritrdilno odgovorilo 28,3 %, negativno 35,0 %, 35,0 % nima možnosti kompostiranja in 1,7 % vprašanih ne ve, kaj je to (kompostiranje).

Slika 3. Poznavanje nevarnih gospodinjskih odpadkov

- Ločujete DA (85,0%)
- Ločujete NE (13,3%)
- Ločujete NE VEM (1,7%)

Vir: Lastna raziskava

Slika 3 prikazuje nevarne gospodinjske odpadke (žarnice, baterije, olja, kemikalije in zdravila). 93,3 % anketirancev prepozna kemikalije kot nevaren odpadke, baterije 91,7 %, sledijo zdravila z 51,7 % ter olja (45,0 %) in žarnice (43,3 %).

Vrednost Pearsonovega koeficienta korelacije (za spremenljivki: nižji stroški odvoza in globe za nepravilno odvržene odpadke) je $r = 0,337$. Povezava je statistično pomembna in kaže na srednjo povezanost; le-to pojasni z 9 % skupne variance. Vrednost $p = 0,010$, najnižja stopnja tveganja je $p < 0,050$. Iz rezultatov lahko sklepamo, da bi anketirance, ki bi jih k višji stopnji ločevanja spodbudili nižji stroški odvoza, delno spodbudile tudi globe za napačno odvržene odpadke.

Rezultati T-testa prikazujejo, da na podlagi Levanovega testa homogenosti varianc obdržimo predpostavke o homogenosti ($p > 0,050$). V nadaljevanju nam T-test pove, da je $p_1 = 0,83$ pri nižjih stroških odvoza ločenih odpadkov in $p_2 = 0,84$ pri globah za nepravilno ločene odpadke. Sklepamo lahko, da razlike med aritmetičnima sredinama obeh niso statistično pomembne.

4 Razprava

Med zbiranjem in proučevanjem literature smo imeli težave, saj so podatki za leto 2015 še neobdelani, nekateri tudi za leto 2014. Najbolj posodobljene podatke smo dobili iz internetnih virov, čeprav ta vir ni zaželen, smo ga pa bili prisiljeni uporabiti.

Rezultati T-testa so hipotezo ovrgli, torej povezanosti med spodbudami za višjo stopnjo ločevanja (med nižjim stroški odvoza ločenih odpadkov in globami za nepravilno odložene odpadke) ni.

Hipoteza je ovržena, vendar lahko iz ostalih pridobljenih podatkov posplošimo, da je skrb za okolje in posledično ločevanje odpadkov postala skupna skrb. Po podatkih MOP (Ministrstva za okolje in prostor, Odpadek, 2016) je nepravilno odvržen odpadke bistveno bolj obremenjujoč za okolje kot katerikoli drug odpadke. V skrbi za pravilno odvržene nevarne odpadke nas različne organizacije, družbe, institucije na vsakem koraku pozivajo k ločevanju. Iz raziskave lahko sklepamo, da še zmeraj ogromno nevarnih odpadkov konča med mešanimi odpadki. Ljudje jih premalo poznajo in čeprav mislijo, da ločujejo v skladu s pravilnikom, se motijo. Tudi po podatkih Snage Ljubljana (Snaga Ljubljana, Nevarni odpadki, 2014) preveč nevarnih odpadkov konča med mešanimi odpadki. Do podobnih rezultatov nas je pripeljala tudi ta raziskava, saj vprašanje kje/kako se pozanimajo ob dilemi, kam odvreči posamezni odpadke, nismo dobili odgovora.

K temu bi radi dodali komentar o rezultatih kompostiranja; in sicer več kot tretjina ne kompostira, prav tako več kot tretjina nima te možnosti. Torej skupaj 3/4 vseh anketirancev ne kompostira. Alternativa čistilom so naravna čistila, ki manj obremenijo okolje; v uporabi je v ospredju soda bikarbona s polovico anketirancev, druga polovica nikoli ne uporabi naravnih čistil.

Slaba polovica anketirancev meni, da odvržejo največ mešanih odpadkov; tretjina je mnenja, da je največ bioloških odpadkov in plastike. Ti rezultati ne sovpadajo z rezultati o ločevanju in o ločevanju na število frakcij. Na več kot tri frakcije ločuje skoraj polovica, posledično bi lahko pričakovali, da bo v ospredju rezultatov zagotovo katera izmed posameznih frakcij in ne mešani odpadki. V grobem lahko povzamemo, da so ljudje še vedno premalo osveščeni, ne poznajo nevarnih odpadkov in premalo posegajo po naravnih čistilih.

Možnosti za prihodnja raziskovanja so v razširitvi vzorca, primerjavi med mesti, saj so razlike med določenimi področji precejšnje, čeprav govorimo v razmeroma majhni državi, kot je Slovenija. Zanimivo bi bilo primerjati podatke, zbrane na urbano-ruralnem področju. Med raziskovanjem se nam je porodila ideja, predlog za prakso o dodatnih koših (nova frakcija) za nevarne odpadke. Le-ti močno obremenjujejo okolje in so vse prevečkrat napačno odvrženi. Krivo je nepoznavanje, kot smo skozi raziskavo dokazali, kot tudi način zbiranja (lasten odvoz v komunalno podjetje, plačila ...).

Dobršni del odvrženih odpadkov predstavljajo biološki odpadki, med katerimi je zelo veliko še užitne hrane. Spremembe se kažejo tudi v novih idejah, projektih, kot so socialna trgovina (Kopenhagen, 2016), katere namen je prodaja izdelkov po bistveno nižji ceni za enako kakovost, izdelki imajo le embalažne napake, vendar bi končali v smeteh. Doseči želijo socialno ogrožene in okoljsko zavedne ljudi; trgovina brez embalaže v središču Ljubljane (februar 2016), Ljudska kuhinja (Ljubljana), kjer za simbolični znesek dobiš topel obrok hrane, ki je trgovine v času poslovanja ne prodajo in bi jo morali v skladu z zakonodajo zavreči. Vsa zbrana sredstva namenijo pripravi prihodnjih obrokov.

Na večini spletnih strani komunalnih podjetij (Kostak, Simbio, Ormož, JKP Prosnik ...) nas spodbujajo h kompostiranju, saj tako prispevamo k daljši življenjski dobi odlagališča. Manj bioloških odpadkov na odlagališču pa pomeni tudi manj toplogrednih plinov, izcedne vode in sklenitev naravnega snovnega kroga. Tako posledično prispevamo k manjšemu onesnaževanju narave (Biološko razgradljivi odpadki, Kostak).

5 Zaključek

Med osrednje ugotovitve raziskave je treba vsekakor uvrstiti dejstvo, da večina prebivalcev dobro ločuje gospodinjske odpadke, vendar je še veliko možnosti za dvig nivoja ločevanja. Raziskava je pokazala, da bi pripomogle k vestnosti do odloženih odpadkov nižje cene odvoza in globe za nepravilno odložene odpadke.

Z odpadki obremenjujemo okolje! Čeprav veliko govorimo o ločevanju in recikliranju, je potrebno narediti preskok k načinu življenja "brez odpadkov". Dolgoročna rešitev je vsekakor samopreskrba, ki je bliže najmanjšemu naravnemu in finančnemu strošku. Treba bo razumeti, da bomo kmalu zelo omejeni z naravnimi viri in zato je nujno že sedaj razmišljati o alternativnih virih energije oz. surovinah. Skrb za kakovost življenja (stik z naravo, stik s lastnim telesom) mora prevzeti posameznik. Miselno moramo spremeniti odnos do okolja, to je na neki način osebni trajnostni razvoj.

Inovacije poslovnih modelov vsebujejo skrb za okolje. Že pri procesu proizvodnje zasledimo shemo razgradnje. Podjetja niso torej na trgu s ciljem dobička za vsako ceno (po predavanju Kralj, 2016); vse več denarja namenjajo varstvu okolja in delujejo družbeno odgovorno tudi na ta način. Prihajajoči trend v gospodarstvu bo zagotovo "ozelenitev gospodarstva", tako da bosta gospodarstvo in okolje združena.

Za ustrezen razvoj demokracije je potreben visok nivo kulture posameznika, kar velja tudi za okoljevarstvo.

Literatura

Agencija RS za okolje. Komunalni odpadki. Dostopno na: http://kazalci.arso.gov.si/?-data=indicator&ind_id=653&lang_id=302. (9.5.2016).

Bernard Vukadin B. Kazalci okolja v Sloveniji. Ministrstvo za kmetijstvo in okolje, Agencija Republike Slovenije za okolje; 2014: 75–85.

Komunalno podjetje Simbio. Ločeno zbirajmo in reciklirajmo. Dostopno na: http://www.simbio.si/cache/documents/5416ba7c8cc2a42b463cd6cf/loceno_zbirajmo_in_reciklirajmo.pdf. (9.5.2016).

Komunalno podjetje Kostak. Biološko razgradljivi odpadki. Dostopno na: <http://www.kostak.si/komunala/odpadki/vrste-odpadkov/biološko-razgradljivi-bio-odpadki/>. (9.5.2016).

Komunala Kočevje. Nevarni odpadki. Dostopno na: <http://www.komunala-kocevje.si/nevarni-odpadki/>. (9.5.2016).

Kralj. Odličnost ravnanja z okoljem. Maribor. Založba Pivec; 2013: 33.

Lah A. in sodelavci. Okoljski pojavi in pojmi. Okoljsko izrazje v slovenskem in tujih jezikih z vsebinskimi pojasnili. Svet za varstvo okolja RS. Ljubljana; 2002, 8: 132–165.

Lobnik eds. Okoljski pojavi in pojmi, okoljsko izrazje v slovenskem in tujih jezikih z vsebinskimi pojasnili. Ljubljana. Svet za varstvo okolja RS; 2002: 132–133.

Martin J., Hendrichs T. Evropsko okolje, stanja in napovedi 2010. Evropska agencija za okolje, 2010: 76.

Mestna občina Ljubljana. Nevarni odpadki. Dostopno na: <http://www.ljubljana.si/si/zivljenje-v-ljubljani/v-srediscu/76340/detail.html>. (9.5.2016).

Ministrstvo za okolje in prostor. Odpadek je vir surovin. Dostopno na: http://www.mop.gov.si/si/delovna_podrocja/odpadki/odpadek_je_vir_surovin/. (9.5.2016).

Ministrstvo za okolje in prostor. Operativni program odstranjevanja odpadkov. Dostopno na: http://www.mop.gov.si/fileadmin/mop.gov.si/pageuploads/zakonodaja/varstvo_okolja/operativni_programi/operativni_program_odpadki_2008.pdf. (22.2.2016).

Ministrstvo za okolje in prostor. Hrana kot odpadek. Dostopno na: http://www.mop.gov.si/si/delovna_podrocja/odpadki/hrana_kot_odpadek/. (22.2.2016).

Ministrstvo za okolje in prostor. Odpadki. Dostopno na: http://www.mop.gov.si/si/delovna_podrocja/odpadki/pogosta_vprasanja_in_odgovori/. (9.5.2016).

Ministrstvo za zdravje, varovanje zdravja ljudi pred vplivi iz okolja. Dostopno na: http://www.mz.gov.si/uploads/media/Kriteriji_MZ_CPVO-2013.pdf. (25.2.2016).

Snaga, družba za ravnanje z odpadki. Ozaveščanje. Dostopno na: http://www.snaga_mb.si/assets/Datoteke/Ozavescanje/Snaga_letak_odpadna%20hrana_A4_preview1.pdf. (27.2.2016).

Statistični urad RS. Okolje. Dostopno na: <http://www.stat.si/StatWeb/prikazi-novico?id=5494&idp=13&headerbar=11>. (25.2.2016).

Statistični urad RS, Zakon o varstvu okolja. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=199332&stevilka=1351>. (25. 2. 2016).

Zero Waste. Dostopno na: <http://ebm.si/p/zw/>. (9.5.2016).

MNENJA OBOLELIH ZA RAKOM O POMENU ODNOSOV V DRUŽINI V ZGODNJEM OTROŠTVU

CANCER PATIENT'S OPINION ON IMPACT OF EARLY FAMILY RELATIONSHIPS ON DEVELOPMENT OF THE DISEASE

Povzetek

Družinsko okolje je za razvoj posameznikove trdne psihične strukture in preprečevanje obolenosti pomemben dejavnik, saj se neprijetna občutja iz neustreznih družinskih odnosov vcepijo v posameznikovo psihoorgansko strukturo, katere trdnost predstavlja manjšo možnost za obolenost telesa. Namen povzetka je opredeliti pomen odnosov v družini v zgodnjem otroštvu, dojetje teh odnosov obolelih za rakom ter njihovo mnenje o povezanosti odnosov z razvojem bolezni. Zanimalo nas je, kako bolnik razmišlja o svoji družini, kako je doživljal družinsko dinamiko in kakšno vedenje je zavzel v odnosu do staršev ter pozneje v odnosu do drugih in sebe. Za metodološki pristop smo uporabili empirično fenomenološko kvalitativno raziskovanje. Za obliko zbiranja podatkov smo uporabili polstrukturirani intervju, ki smo ga izvedli s tremi posamezniki, starejšimi od 50 let, ki so oboleli za rakom. Rezultati so pokazali, da vsi trije intervjuvanci opisujejo družinsko okolje kot prostor, v katerem je bil eden od staršev čustveno hladen in se na njegovo stisko ni odzival ustrezno. Izvedena raziskava daje vpogled v pomembnost družinskih odnosov pri razvoju vsakega posameznika ter s tem nudi izhodišča za boljše razumevanje ravnanja obolelih pri sprejemanju bolezni in vključevanju v socialno okolje.

Ključne besede: navezanost, družinski odnosi, psihoorganska struktura posameznika, rak

Abstract

Different feelings that rise from dysfunctional family relationships, imprint themselves into psycho-organic structure of an individual. This leads to assumption that family environment is, firstly, crucial for development of an individuals' strong psychological structure, and secondly, it presents an important factor for preventing diseases. Therefore, we will try to determine impact of family relationships from early childhood, take a look into cancer patients' perception of this relationship and try to get their opinion about connection of these family relationships with their disease. Data was gained with a half-structured interview, applied on three individuals, who are older than 50 years, and are diagnosed with cancer. The results show that our participants report about family environment in which one of the parent was emotionally cold and did not respond to their distress correctly. This research, therefore, gives an insight to family relationships' importance on development of each individual and consequently gives us a better understanding about cancer patients' way of coping with disease and, at the same time, offers us guidelines on how to engage them into social environment.

Keywords: attachment, family relationships, psycho-organic structure of individual, cancer

1 Uvod

Otrok v najzgodnejših odnosih s pomembnimi drugimi začne razvijati čut za druge in tudi zase. Vloga matere je pomembna, saj prav ona z občutkom za potrebe otroka spodbuja k razvoju samozavesti, zavestnosti, spontanosti in intimnosti ter predvsem notranjih občutkov sprejetosti, zaželenosti in ljubljenosti. Če otrok v odnosu s pomembnimi drugimi doživi čustveno ali fizično zlorabo, tudi kot odrasel v odnosih preigrava občutja nevrednosti in nezaželenosti. Kot odrasel se bo v odnosih z drugimi prilagajal, da bi bil končno sprejet in ljubljen (Gostečnik, 2008). Spomin v posamezniku aktivira znana čustva in jih poveže s preteklo izkušnjo, zato lahko v čisto nedolžni situaciji odreagira s strahom pred zavrnitvijo in ponižanjem in ne izrazi svoje potrebe, ampak želi ugajati drugim. Posledično čuti izčrpanost, notranje neravnovesje in stres, kar lahko vodi v bolezen. Posameznik svojo psihično strukturo gradi v odnosu s pomembnimi drugimi in pozneje prav to vpliva na njegov odziv na dogodke.

Kadar govorimo o posameznikovem zdravem razvoju v družini, je pomembno, da otrok doživlja varnost (Kompan Erzar, 2006) v tem, da se bodo starši odzvali na njegove potrebe.

Družinski sistem je odgovoren za svoje člane in zanj je pomembno razviti dve komponenti za opredelitev le-tega. To sta sposobnost za ljubezen in sposobnost za pogajanje (Čačinovič - Vogrinčič, 1998). Sposobnost za pogajanje omogoči vsakemu družinskemu članu avtonomijo in povezanost, pri čemer ima vsakdo možnost odločanja in reševanja problema, ne da bi ga bilo strah zavrnitve. Funkcionalnost družine pa je odvisna tudi od sposobnosti za ljubezen, kjer so družinski člani emocionalno na voljo drug drugemu in si vsakdo upa pokazati svoje trenutno čustvo brez strahu, da bo zavrnjen.

Odrasel posameznik v svojem spominu hrani vsa občutja, ki jih je doživljal v odnosu do staršev in jih nezavedno v odnosu z drugimi vedno znova podoživlja. Osebe, ki so zbolele za rakom, so svoj odnos s starši opisovale kot nepristen (Rakovec - Felser, 2009), kot otroci so se te osebe počutile nezaželene in neljubljene. V odnosu do staršev so se ti posamezniki s prilaganjem ves čas trudili, da bi dobili vsaj malo topline in varnosti. Enako so se tudi kot odrasli v odnosih pretirano prilagajali. Svojo obolevnost povezujejo še s kakšnim pomembnim dogodkom v življenjskem toku, ki je povzročil dodatni stres in s tem porušil ravnovesje v telesu.

Zgodnji odnosi s starši pomembno vplivajo na zdravje in psihosocialno delovanje odraslega posameznika (Shaw et al., 2004), na njegov razvoj samospoštovanja, občutka, da lahko vpliva na življenjske dogodke, in manjšo zaskrbljenost glede dogodkov (Grissom, Weiner, Weiner, 1975). Tveganje za razvoj obolevnosti za rakom je po mnenju Starca (2008) večje pri osebah, ki se pogosto prilagajajo in podrejajo, tudi kadar vedo, da drugi nimajo prav. Raziskava (McKenna et al., 1999) o vplivu psihosocialnih dejavnikov na razvoj bolezni je pokazala povezavo pri posameznikih, ki čustev ne izrazijo, ampak jih zanikajo ali potlačijo. Nasprotno pa številne raziskave (Lillberg et al., 2002) niso našle povezave med osebnostnimi lastnostmi in razvojem raka.

Čustveni mehanizem, ki se oblikuje na osnovi odnosa med starši in otrokom, in s katerim otrok oblikuje svojo podobo in odnos do sebe in drugih, je Bowlby (1992) poimenoval navezanost. Predstavlja pomemben dejavnik pri vzpostavljanju odnosov z drugimi in pomembno vpliva na naše zaznavanje pomembnih življenjskih situacij tudi v odrasli dobi.

V stresni situaciji posameznik odreagira skladno z mehanizmom navezanosti na način, da z varnim slogom navezanosti ob nevarnosti poišče zaščito, s slogom izogibanja se umakne in s preokupiranim slogom odreagira agresivno. Glede na slog navezanosti so odzivi na stres različni, v povezavi z razvojem raka na dojki pa so povezanost potrdili le pri slogu izogibanja (Križanec, 2014).

Vsak posameznik stresne situacije sprejme na svoj način glede na svojo psihično strukturo in se temu ustrezno odziva tudi v povezavi z emocionalno stabilnostjo, samospoštovanjem in osebnostno zrelostjo. Je torej »individualna biološka reakcija duše in telesa posameznika« (Starc, 2008, str. 41) v povezavi z njegovim doživetjem stresnega dogodka. Kadar se mati neustrezno odzove na otrokovo stisko, je otrok prisiljen, da »pobegne vase« (Gostečnik, 2008, str. 58) in je njegova psihična struktura slabo pripravljena za soočanje s stresom.

Stres na imunski sistem deluje zaviralno in čeprav je mnogo raziskav ovrglo povezavo med stresom in razvojem raka, je že grški zdravnik Galen (129–199) pisal o tem, da je verjetnost obolenosti pri raku dojke veselih žensk manjša kot pri melanholičnih.

Prav tako je Hipokrat, »oče medicine« (460–370 pr. n. št), ki je maligno obolenje prvi poimenoval z besedo »rak«, ugotavljal, da ljudje z melanholičnim temperamentom, žalostni in depresivni pogosteje zbolijo za to boleznijo (Klikovac, 2014). Stres zmanjšuje sposobnost obrambe organizma pred boleznijo.

Francoski zdravnik dr. Moirot je leta 1985 objavil rezultate opazovanja 4000 obolelih za rakom, ki so živeli v samostanu, kjer je bilo samokaznovanje del vsakdanjika. Tudi raziskave dr. Rykeja Geerda Hamerja so posledica obolenosti za rakom testisov in potrjujejo, da bolezen sproži nepričakovani šok ali travma, ki se posamezniku zgodi med življenjskim tokom (Sršen, 2013).

Raziskovalci menijo, da huda življenjska izguba poruši psihofizično ravnovesje in v obdobju od treh do sedmih let po tem izbruhne bolezen. Sprožijo se spomin, občutki zapuščenosti in nanje vezani telesni odzivi. Preko hipotalamusa oz. hipofize se spremembe zrcalijo v dejavnosti nevrovegetativnega in endokrinega sistema, dokler ne oslabi imunski sistem in povzroči maligno bolezen (Rakovec - Felser, 2009).

Prvi odziv telesa na stres je »boj ali beg«, ki povzroči šok za telo. Kadar je stresno delovanje podaljšano in obramba telesa traja dlje, to vodi v izčrpanost organizma.

Kronični stres povzroča oslABLJENO delovanje imunskega sistema, kar lahko privede do razvoja bolezni – raka (Starc, 2008). Ker pa učinki stresa ne delujejo na vse posameznike enako (Zotović, 2002), je pomembno povezati našo osebnost in njen mehanizem soočanja s stresom (Starc, 2008). V stresnih situacijah se aktivirajo vsi občutki, ki jih je posameznik doživljal kot otrok. Kadar telo stresa ne zmore več regulirati, se oslabi imunski sistem in posledično lahko povzroči nastanek bolezni.

Novejša psiho-nevro-imunološka raziskovanja so psihosomatskim boleznim poleg različnih respiratornih obolenj, mononukleoze, anemije, psorijaze pripisala tudi razvoj raka. Kar povezuje stres z zdravstvenim stanjem, je nevroendokrini in imunski sistem, vendar mehanizem povezave še ni pojasnjen (Zotović, 2002). Cilj psiho-nevro-imunoloških raziskav je ugotoviti, kateri mehanizmi so osnova za učinke stresa v funkciji imunskega sistema.

Številne raziskave so skušale potrditi vpliv zgodnjih odnosov na razvoj raka, tudi v povezavi z vplivom odnosov na razvoj psihične strukture glede odzivanja na stres, vendar žal to vprašanje še vedno ostaja neraziskano.

Rak je bolezen, ki približno enako prizadene oba spola. Ogroženost z rakom je največja v poznejših letih; od vseh rakavih bolnikov je leta 2011 kar 58 % oseb zbolelo po dopolnjenem 65. letu. Ker se slovensko prebivalstvo stara, je samo zaradi vedno večjega deleža starejših pričakovati, da se bo število novih primerov še večalo. Tako postaja rak pomemben zdravstveni, socialni in ekonomski problem sodobne družbe.

Naša raziskava je bila usmerjena v razumevanje pomena odnosov v družini v zgodnjem otroštvu na razvoj psihične strukture obolelih ter njihovo mnenje o povezanosti odnosov z razvojem bolezni.

2 Metodologija

2.1 Namen raziskave in raziskovalna vprašanja

V središču raziskave je doživljanje vzdušja v družinskih odnosih in odnosi obolelih za rakom v zgodnjem otroštvu. Želeli smo izvedeti, kako so oboleli doživljali odnos s starši, kako je to vplivalo na odnose v odrasli dobi, in njihovo mnenje o povezanosti z razvojem bolezni.

1. Če pomislite na vzdušje v družini, kako ste se počutili?
2. Kdo vas je tolažil?
3. Kako ste se kot odrasli počutili v odnosu z drugimi?
4. Se je, preden ste zboleli, dogajalo kaj za vas pomembnega, kar bi lahko povezali z odnosom do sebe?

2.2 Raziskovalna metoda

Kot metodološki pristop smo uporabili empirično fenomenološko kvalitativno raziskovanje. Za zbiranje podatkov smo uporabili polstrukturirani intervju.

2.3 Merski instrument

Raziskovalna vprašanja smo postavili s pomočjo strukture vprašanj delno strukturiranega intervjuja Adult Attachment Interview (George, Kaplan, Main, 1984), katerega namen je ponovno podoživeti družinske odnose, občutke in izkušnje s starši. Vprašanja so razdeljena na tri sklope, in sicer: opis doživljanja in vzdušja v družini, starši kot vir opore in posameznik v odnosu do drugih.

Delno strukturo s štirimi vprašanji smo pripravili v naprej, vsa dodatna vprašanja smo postavili med pogovorom z namenom pridobivanja dodatnih informacij, pomembnih za našo raziskavo.

2.4 Vzorec

Vzorec je zajemal tri intervjuje oseb, obolelih za rakom. Oseba A je stara 50 let, zbolela je za rakom na želodcu, je poročena in ima sina. Oseba B je stara 80 let, prav tako je zbolela za rakom na želodcu, je vdova, ima hčerko. Tretja oseba je stara 88 let, zbolela je za rakom na dojki, je vdova, nima otrok.

2.5 Postopek zbiranja podatkov

Intervjuvanke so bile seznanjene s postopkom in so z intervjujem soglašale. Intervjuvanje je anonimno, intervjuvanke so bile seznanjene, da lahko kadar koli prekinejo in odstopijo od intervjuja. Intervju je bil posnet, vprašanja so bila v naprej pripravljena.

2.6 Metode analize podatkov

Analizo podatkov smo začeli s kodiranjem in določili pomenske enote. Z razčlenitvijo besedila smo dobili štiri enote: vloga družinskega vzdušja, odsotnost varnosti in topline, doživljanje sebe v odnosu do drugih in pomemben dogodek v življenjskem toku.

3 Rezultati

Tabela 1: Razpredelnica kategorij in kod

EMPIRIČNI DEL	KODE	KATEGORIJA
<p>1. Če pomislite na vzdušje v družini, kako ste se počutili?</p> <p>»Spomin imam po slikah. Veliko sem bila v bolnici, počutila sem se odstranjeno. Jokala sem in ponoči gledala skozi okno, kje so moji. Mami mi ni nikoli rekla, da me ima rada, da bi mi to pokazala, nikoli. Bila je uboga alkoholičarka, oče pa neodločen. Jaz sem bila tista, zaradi katere je bilo zmeraj kaj narobe. Je rekla, naj bom tiho, da imam jezik kot kača. Jaz nisem bila v objemu. Še zdaj si nisem prišla na čisto, ali me je imela rada ali me je sovražila. Čustev nisemo kazali. Z očetom sva imela drugačen odnos. Pokazal je, da da nekaj name. Bila sem popolnoma nerazumljena.« A</p> <p>»Za nas otroke ni bilo časa, mama je bila zelo stroga, samo pogledala je in sem že vedela, da je narobe. Bog ne daj, da sem se za mizo grdo vedla. Ko smo jedli, ni smel nihče govoriti, morala sem biti tiho in ubogati. Za otroke se ni nihče brigal, bilo je samo delo.« B»Kot dojenčka so me dali k stari mami. Mama ni zmogla, ker je bilo toliko otrok. Mama je hodila na obisk. Do šole sem bila pri stari mami, bila je dobra ženska. Rada me je imela. Moj oče je bil strog, nisem ga bila vajena, strog glas je imel in tak tudi značaj. Govoril je trdo, samo pogledal me je in sem že vedela, da je narobe. Zrasli smo sami od sebe, za otroke ni bilo časa. Mama je imela gostilno, do jutra je bila v njej. Nobenega reda ni bilo.« C</p>	<p>ŽELJA PO PRIZNANJU</p> <p>ODSOTNOST ČUSTEV</p> <p>ODSOTNOST MAMINE LJUBEZNI</p> <p>NEPOMEMBNOST</p> <p>NEZAŽELENOST</p>	<p>VLOGA DRUŽINSKEGA VZDUŠJA</p>
<p>2. Kdo vas je tolažil?</p> <p>»Nihče me ni tolažil, morala sem se sama, brala sem knjige. V bolnici so bile sestre prijazne. Ne vem, kdo bi me tolažil, jaz sem po moje vse kar nekam potlačila vase.« A</p> <p>»Ata, imel nas je rad, potem ga je mama kregala. Mama me ni velikokrat stisnila k sebi.« B</p> <p>»Nihče me ni tolažil, ni bilo časa. Dokler sem bila pri stari mami, me je ona potolažila.« C</p>	<p>POTREBA PO LJUBEZNI</p> <p>MAMINA ODSOTNOST</p>	<p>ODSOTNOST VARNOSTI IN TOPLINE</p>
<p>3. Kako ste se kot odrasli počutili v odnosu z drugimi?</p> <p>»Vedno sem iskala primerno družbo, ki ni bila preveč deviantna. Za v kakšno višjo družbo sem bila premalo samozavestna, sem se ustrašila, nisem se zdela sama sebi zadosti vredna. Bila sem bolj vase zaprta, ampak nikoli nisem govorila neumnosti.« A</p> <p>»Zmeraj sem se počutila manjvredno. Da lahko z mano delajo, kar hočejo. Rajši se umaknem, nikoli se nisem znala postaviti zase.« B</p> <p>»Pozno sem se poročila, imela sem veliko smole, saj sem imela kakšno prijateljico, ne veliko. Sem se pa veliko sekirala, nisem prenesla težav, kar sama sem razmišljala.« C</p>	<p>STRAH PRED DRUGIMI</p> <p>OBČUTEK MANJVREDNOSTI</p> <p>ZAPRTOST VASE</p>	<p>DOŽIVLJANJE SEBE V ODNOSU DO DRUGIH</p>
<p>4. Se je, preden ste zboleli, dogajalo kaj za vas pomembnega, kar bi lahko povezali z odnosom do sebe?</p> <p>»V tistem času sem se počutila, kot da nisem več jaz, nisem se mogla umiriti, vseskozi me je nekaj preganjalo. Mami mi je umrla in pes v istem mesecu. Z mami nisem imela razčiščene-ga odnosa, ona je odšla, jaz pa nisem mogla ničesar več reči. Pa služba. Bil je sklop, ko se nisem več sestavila, kakšno leto.« A»Mož mi je umrl pred 10. leti. Bila sem jezna nanj, ker je bil alkoholik, potem sem čutila krivdo. Veliko sem prejkokala. Nisem imela notranjega miru. Ponoči sem slabo spala, zapirala sem se v hišo, veliko sem razmišljala o svojem življenju. Počutila sem se, da sem sama na tem svetu, da nikomur ni mar zame.« B</p> <p>»Ne, nič posebnega. Zmeraj sem se za kaj sekirala, od nekdanj. Ko sem zbolela, je bil mož še živ, bila sem še v službi. Saj veste, zmeraj je kaj narobe, da se sekiraš.« C</p>	<p>NOTRANJNI NEMIR</p> <p>NEIZRAŽENA JEZA</p> <p>OBČUTEK ODVEČNOSTI</p> <p>STALNA ZASKRBLJENOST</p>	<p>POMEMBEN DOGODEK V ŽIVLJENJSKEM TOKU</p>

Pojmovanje vzdušja v družini

Počutje v družini je zaznamoval občutek nepomembnosti in nezaželenosti, svojih čustev niso izražale, ker ni bilo pomembno, kako se počutijo, s strani pomembne druge osebe niso občutile sprejetosti in pomembnosti.

AV1:

»Počutila sem se odstranjeno. Jokala sem. Mami mi ni nikoli rekla, da me ima rada. Jaz sem bila tista, zaradi katere je bilo zmeraj kaj narobe. Nisem bila v objemu.«

BV1:

»Samo pogledala je in sem že vedela, da je narobe. Morala sem biti tiho in ubogati.«

CV1:

»Moj oče je bil strog, nisem ga bila vajena, strog glas je imel. Samo pogledal me je in sem že vedela, da je narobe. Zrasli smo sami od sebe. Nobenega reda ni bilo.«

Odsotnost varnosti in topline

Sporočajo željo, da bi jih nekdo objel, predvsem je prisotno pogrešanje mame, od katere so si želele priznanje ljubezni in zaželenosti.

AT1:

»Nihče me ni tolažil, morala sem se sama. Sem po moje vse kar nekam tlačila vase.«

BT2:

»Mama me ni velikokrat stisnila k sebi.«

CT3:

»Nihče me ni tolažil, ni bilo časa.«

Doživljanje sebe v odnosu do drugih

V odnosu do drugih so občutile strah, občutke manjvrednosti in nesprejetosti, pomanjkanje samozavesti. Prisotno je prilaganje in podrejanje drugim ter neizražanje lastnih potreb in čustev.

A02:

»Za v kakšno višjo družbo sem bila premalo samozavestna, sem se ustrašila, nisem se zdela sama sebi zadosti vredna. Bila sem bolj vase zaprta.«

B02:

»Zmeraj sem se počutila manjvredno. Z mano delajo, kar hočejo. Rajši se umaknem, nikoli se nisem znala postaviti zase.«

C02:

»Sem se pa veliko sekirala, sem imela veliko smole, nisem prenesla težav, kar sama sem razmišljala.«

Pomemben dogodek v življenjskem toku

Poleg stalne zaskrbljenosti je dodaten dogodek povzročil stres in notranje neravnovesje, občutek odvečnosti in nemir.

AD1:

»Sem se počutila, kot da nisem več jaz, nisem se mogla umiriti, vseskozi me je nekaj preganjalo. Mami mi je umrla in pes v istem mesecu. Z mami nisem imela razčiščenega odnosa, ona je odšla, jaz pa nisem mogla ničesar več reči, pa služba.«

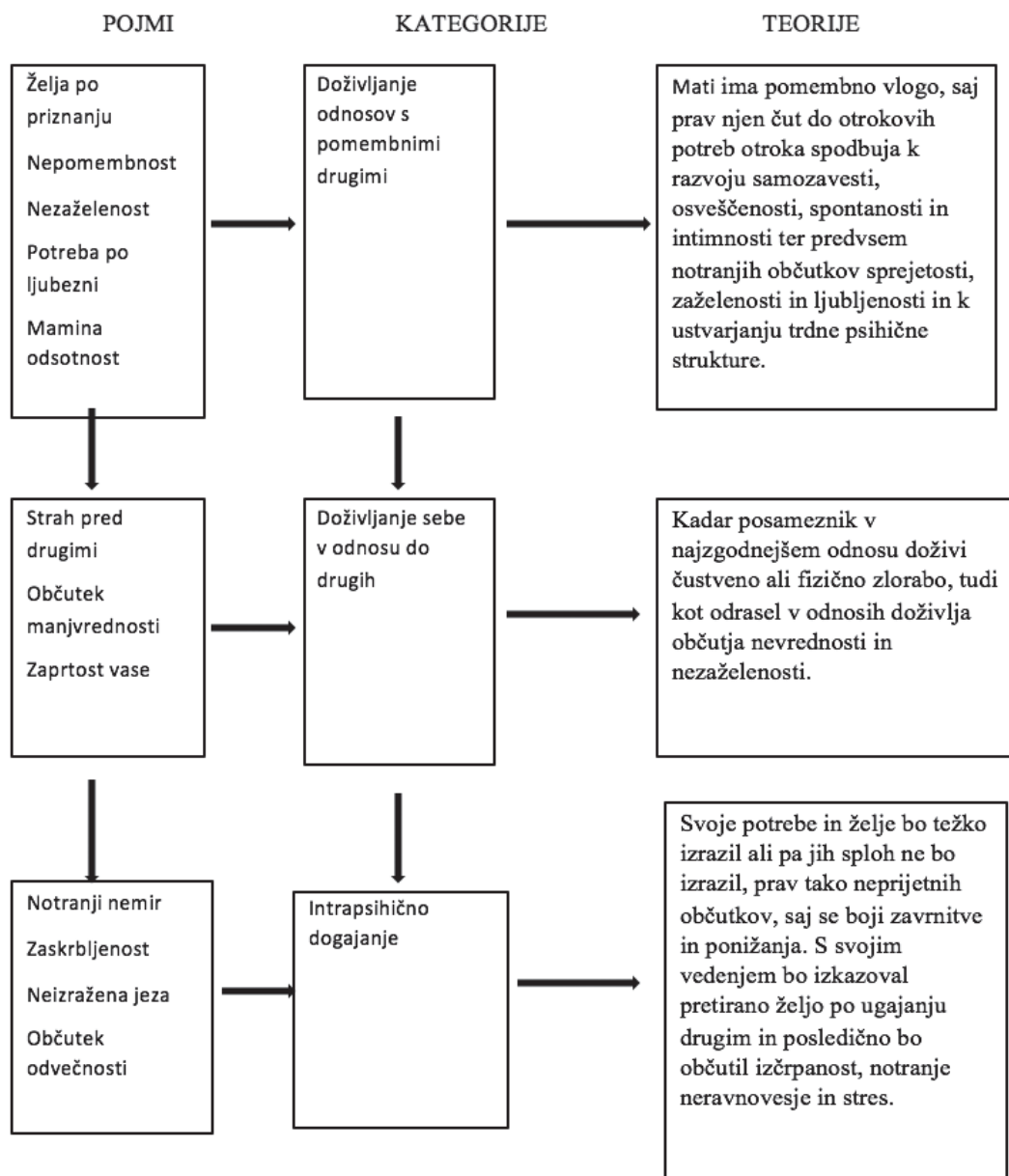
BD2:

»Mož mi je umrl. Bila sem jezna nanj, čutila sem krivdo. Veliko sem prejkala. Nisem imela notranjega miru, spala sem slabo. Zapirala sem se v hišo. Da sem sama na tem svetu, da nikomur ni mar zame.«

CD3:

»Zmeraj sem se za kaj sekirala, od nekdaj. Zmeraj je kaj narobe, da se sekiraš.«

Slika 1: Povezava pojmov in kategorij s teorijo

Otrok v odnosu s pomembnimi drugimi razvija čut zase ter gradi svoj odnos z drugimi in svetom. Zdrav odnos do otroka mu sporoča varnost, toplino in ljubezen, otrok tako ve, da se bo pomembni drugi odzval na njegovo stisko. Nasprotno pa občuti nezaželenost, nevrednost in neljubljenost. Kadar otrok od pomembnih drugih ne dobi potrditve, kot odrasel nezavedno ta občutja znova podoživlja. Zgodnji odnos pomembno vpliva na poznejše doživljanje sebe v odnosu do drugih, pri čemer odrasli preigrava občutja nezaželenosti in neljubljenosti zato, da bi bil sprejet. Takega posameznika intrapsihična dogajanja omejujejo v vsakdanjih odnosih in mu povzročajo nemir, strah pred izražanjem čustev, nenehno prilagajanje drugim, občutke odvečnosti in manjvrednosti.

4 Razprava

Rezultati študije kažejo pomembnost vloge zgodnjih odnosov na dojetanje sebe v odnosu do drugih in na oblikovanje trdne psihične strukture pri premagovanju stresnih situacij. Naše raziskovalno vprašanje torej lahko potrdimo v delu, ki se nanaša na pomembnost zgodnjih odnosov na naše poznejše dojetanje sebe, sveta in drugih, ter naša ravnanja v skladu s temi predstavami, ne moremo pa potrditi, da vplivajo na razvoj obolevnosti. Obolevnost je kljub temu težko neposredno povezati z vplivom zgodnjih odnosov, ker je občutja težko meriti, saj dojetanje odnosov vsakdo razume na svoj način, ki mu omogoča preživetje. Prav to potrjujejo številne raziskave, ki potrjujejo ali zavračajo povezavo z obolevnostjo. Torej bi bilo pomembno osredotočiti se na ugotavljanje povezav uma in telesa ter na medsebojno vplivanje. Ti procesi se dogajajo na nezavedni ravni in nas omejujejo v svobodnem odnosu do drugih in z zavorami v nas samih. Stresni dogodki vplivajo na posameznika povsem različno, predvsem v skladu z njegovim dojetanjem pomembnosti stresne situacije v odnosu do njega. Povezava med najzgodnejšimi odnosi in vplivi na poznejše posameznikovo ravnanje je nedvoumna in večplastna. Na osnovi rezultatov lahko potrdimo, da so vsi trije intervjuvanci kot otroci doživljali vsaj enega od staršev kot čustveno neodzivnega, kar je v odraslosti vplivalo tudi na njihov odnos do drugih in dojetanje sebe. V odnosih so doživljali občutja ne vrednosti in nepomembnosti, v času pred obolevnostjo so zaradi nekega dogodka ali nasploh čutili zaskrbljenost, nemir, svoje razosebljanje. Navedeno potrjuje raziskave, ki povezujejo dolgo trajajoč stres z obolevnostjo za rakom, prav tako nenehno prilagajanje in podrejanje v odnosih z drugimi, kar je posledica zgodnjih odnosov s pomembnimi drugimi. Kot odrasli posamezniki so v življenjskem toku doživljali pomembne dogodke, ki so jim pripisovali različno vrednost, vendar so ta občutja doživljali nasploh in obolevnosti za rakom ne moremo povezati zgolj z njimi.

Zaradi povečevanja števila obolelih je pomembno raziskovati tudi vpliv dejavnikov, ki so lahko psihološkega izvora, in na katere lahko vsak posameznik vpliva na način, da spozna svoje notranje dogajanje, mu da neki pomen, kar vodi v notranje ravnovesje.

Literatura

- Bretherton, I. (1992). The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth. *Developmental Psychology*; 775–759.
- Čačinovič - Vogrinčič, G. (1998). Psihologija družine. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče; 103–107.
- Gostečnik, C. (2008). Relacijska paradigma in travma. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut; 17–69.
- Grissom, J. J., Weiner, B. J., Weiner, E. A. (1975). Psychological Correlates of Cancer: *Journal of Consulting and Clinical Psychology*; 43(1): 113.
- Klikovac, T. (2014). Psihološka podpora i psiho-socialna pomoć ženama obolelim od karcinoma dojke: Psihološka istraživanja; XVII(1): 77–95.
- Kompan Erzar, K. (2006). Ljubezen umije spomin. Ljubljana: Brat Frančišek, Celjska Mohorjeva družba in Frančiškanski družinski inštitut; 75–81.
- Križanec, Š. (2014). Rak na dojki, oksitocin in separacijska anksioznost. Univerza na Primorskem: Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijske tehnologije.
- Lillberg, K., Verkasalo, P. K., Kaprio, J., Helenius, H., Koskenvuo, M. (2002). Personality Characteristics and the Risk of Breast Cancer: a prospective cohort study: *Publication of the International Union Against Cancer*; 100, 361–366.
- McKenna, M. C., Zevon, M. A., Corn, B., Rounds, J. (1999). Psychosocial Factors and the Development of Breast Cancer: a meta-analysis: *Health Psychology: The American Psychological Association*; 18(5): 520–531.
- Ministrstvo za zdravje. Državni program za obvladovanje raka v Sloveniji 2010–2015. (2010). Dostopno na: www.epaac.eu/Slovenia.National.Cancer.plan.2010-2015.
- Rakovec - Felser, Z. (2009). Psihologija telesnega bolnika in njegovega okolja. Maribor: Založba Pivec; 266–267.
- Shaw, B. A., Krause, N., Chatters, L. M., Connell, C. M., Ingersoll-Dayton, B. (2004). Emotional Support from Parents Early in Life, Aging and Health: *Psychology and Aging. American Psychological Association*; 19(1): 4–12.
- Sršen, N. (2013). Rak na duši. Zagreb: LARA-TAO; 41–63.
- Starč, R. (2008). Bolezni zaradi stresa. Ljubljana: Sirius AP; 41, 381–396.
- Zotović, M. (2002). Stres i posledice stresa: prikaz transakcionističnog teorijskog modela: *Psihologija*; 35(1–2): 3–23.

POMEN »KULTURE IZOBRAŽEVANJA« ZA KAKOVOSTNEJŠE DRUŽINSKO ŽIVLJENJE Z VIDIKA POSTMODERNE PERSPEKTIVE

THE IMPORTANCE OF »CULTURE OF EDUCATION« FOR HIGHER QUALITY FAMILY LIFE FROM A POSTMODERN PERSPECTIVE

Povzetek

Prispevek obravnava prikaz porasta medijske kulture v izobraževalnem sistemu, vpliv družbene in socialne neenakosti otrok v izobraževalnem sistemu na učno uspešnost otrok ter prisotnost pojava družbene neenakosti, posebno glede na revščino v slovenskih družinah in o njenih posledicah. Otroci so v izobraževalnem procesu zaradi nastale finančne situacije prikrajšani za določene osnovne in dodatne izobraževalne dejavnosti. Različni avtorji to poudarjajo, jedro te problematike pa je utemeljil že Bourdieu z ugotovitvijo, da je kulturni kapital vezan na posameznikov družbeni status. Po ugotovitvah raziskav in teorije o družbeni neenakosti lahko potrdimo, da imajo otroci, ki izhajajo iz nižjega družbenega razreda, manjše možnosti za visoko šolsko uspešnost. Kot utemeljuje Bourdieu, se njihovo izobraževanje začne iz »nič«, saj nimajo predispozicije kulturnega kapitala. V postmoderni družbi se spopadamo s podobnimi težavami, ki se osredotočajo na socio-ekonomsko krizo družbe ter na porast medijske pismenosti in izobraževanja. V ta problem je vpet tudi izobraževalni sistem družine, ki temelji na postmodernizmu. Ta je spremenil javno in zasebno sfero tako družinskega kot družbenega življenja, rast medijske pismenosti in izobraževanja, družbeno neenakost, ki vpliva na uspešnost izobraževanja ter ekonomsko-socialno stisko, ki se zajeda v vsa območja družinskega in družbenega življenja.

Ključne besede: postmodernizem, družina, izobraževanje, kulturni kapital, socialna in izobraževalna neenakost

Abstract

The paper discusses the increase of media culture in the education system, the influence of social inequality of children in the education system on their learning success and the presence of social inequality, with special regard to poverty in Slovene families and its consequences. Due to the arisen financial situation, children in the education process are deprived of some basic and additional education activities. Nowadays, different authors stress, the core of these issues having been argued by Bourdieu before, that cultural capital is related to the social status of the individual. According to the findings of researches and the theory of social inequality, we can confirm that children, coming from a lower social class, have less possibilities to achieve great success at school. As argued by Bourdieu, their education starts »out of thin air«, as they do not have any predisposition of cultural capital. In post-modern society we face similar problems, however, here its problems focus on the socio-economic crisis of the society and on the other side on the increase of media literacy and education. This issue also involves family education system, based on post-modernism, which has changed public and private sphere of both, family and social life, the increase of media literacy and education in this field, social inequality, influencing the successfulness of education and on the economic-social distress, befalling all spheres of family and social life.

Keywords: post-modernism, family, education, cultural capital, social and education inequalities

1 Uvod

Postmoderno obdobje razumemo kot čas, v katerem živimo, in je prinesel določene posebnosti tako na področju družinskega kot družbenega življenja. Postmodernizem je sklop različnih kulturnih in umetniških gibanj, ki jih postmoderno obdobje proizvaja. Kot tak je tudi sklop kulture izobraževanja. Poudarek je v razkoraku med javnim in zasebnim. Prav v tej problematiki, ki je v veliki meri podkrepljena z idejo informiranosti, medijske pismenosti, množičnih medijev ter izobraževanja na tem področju, se je meja med javnim in zasebnim zelo omejila. Lahko trdimo, da javna sfera vse bolj posega v zasebno.

Družbena neenakost še vedno uravnava kulturni kapital. Ne zgolj uravnava, temveč je osnova za nadaljnje izobraževalne možnosti otrok. Družine, ki so postavljene v ekonomsko-socialno višji razred, imajo zato večje možnosti za boljše, kakovostnejše dodatno izobraževanje. Otroci iz takšnih družin imajo predhodni kulturni kapital, tj. predhodno boljše znanje, kar posledično omogoča njihovo uspešnejše nadaljnje izobraževanje. Revščina, s katero se spopada vse več svetovnih družb, tudi slovenska, pa onemogoča določene izobraževalne aktivnosti že v splošnem – javnem izobraževalnem sistemu. Upamo si trditi, da postmoderna družba je in tudi v prihodnje bo posledično doba sprememb na področju izobraževalnih politik. Družina kot institucija (že) doživlja korenite funkcionalne spremembe tako na področju partnerskega življenja (npr. proces pluralizacije) kot tudi na področju izobraževanja. Družina se mora prilagajati vsem postmodernim zahtevam in trendom, kar pa nemalokrat vodi v spor interesov njenih članov in družine kot institucije. Interesi ter potrebe družine na eni ter interesi in potrebe družbe in ideologije na drugi strani povzročajo radikalne spremembe najprej v družini kot temeljni instituciji, posledično pa tudi v globalni družbi.

2 Koncept vzgoje za medije in medijska pismenost postmoderne družine in družbe

Pomen uspešnega izobraževanja v smislu pridobivanja znanja, ki naj bi bilo v sodobnih ter tehnološko zelo razvitih družbah čim bolj kakovostno, se pogosto razume kot dejavnik, ki odločilno vpliva tako na družbeni kot individualni razvoj. Seveda tu ne gre zgolj za pridobivanje znanj, temveč tudi za razumevanje tega »bazena znanja«, ki ga družba posreduje, navaja Bezenškova (2003) v prispevku Vpliv revščine in socialne izključenosti na izobraževanje nadarjenih.

Povsem razumljivo je, da vira družbenega bogastva ni mogoče iskati samo v fizičnem in nizko akumulativnem delu, temveč v intelektualnem kapitalu ne samo družbe, temveč tudi posameznika. Razkorak intelektualnega (kulturnega) kapitala in izobraževanja znatno prispeva k akumulaciji in kopičenju znanja, kar navaja k smiselni povezavi med uspešnostjo izobraževanja ter revščino, ki se v slovenski družbi zelo intenzivira. Nivo intelektualnega znanja je pri nas nižji prav v predelih, kjer je prag revščine visok, se pravi, da sta tu nizka tako nivo intelektualnega znanja kot tudi družbeno bogastvo (Bezenšek, 2003).

Družinsko življenje in zasebnost dobita v postmoderni družini posebno mesto, s tem pa tudi posebno funkcijo. V tej zvezi ni mogoče najti argumentov, ki bi potrjevali njuno dezintegracijo. Zdi se, da so nove tehnologije in množični mediji pripomogli bolj k utrjevanju kot pa razkroju zasebnosti (Švab, 2002).

Koncept vzgoje za medije je v postmoderni družini dejansko nepogrešljiv vidik pismenosti, ki je informacijsko usmerjena. Tudi postmoderna družina je usmerjena k vse večjim zahtevam in možnostim tovrstne pismenosti. Erjavec (2009) ugotavlja, da je trditev, da imajo mediji središčno vlogo v življenju mladostnikov, že malo klišejsko naravnana. Raziskave mladostniških potreb pa potrjujejo, da vse večje število mladostnikov redno uporablja medije na različnih ravneh, kot so npr. funkcionalna, estetska, ideološka raven (Colemanand Fischerkeller, 2003, v Erjavec, 2009). Mladostnik uporablja medije za svoje potrebe, navade, vzorce, družbene in kulturne situacije funkcionalno.

Tudi ta segment izobraževanja je zelo pomemben za postmoderno družino. V izobraževalnih procesih je prenos znanja postopek, v okviru katerega potekajo vsi drugi procesi in se hkrati uresničujejo še druge družbene funkcije šole. Te so: socialno kompenzacijska, oskrbovalna, integracijska, reproduktivno-razvojna funkcija in še druge. Tako se šolsko znanje izraža v razmerju med državo in posameznimi družbenimi skupinami. Te skupine so uradno pooblašene za pridobivanje uradnega znanja, med temi pa so še tiste, ki želijo sodelovati v takšnih procesih, kar pa postmoderna družina in mediji zagotovo so. V analizi (definiciji) šole kot uradne prenašalke znanja je treba upoštevati »osvobajajočo« razvojno dimenzijo znanja, ki je že pridobljena. Njeni institucionalna kompleksnost in protislovnost že po naravi znanja samega ne dopuščata enoznačnih opredelitev. Termin »kompleksnost« šole vsebuje tudi dejstvo, da vsaka institucija, ki temelji na razsvetljenski tradiciji, vključuje širok spekter norm. Pri tem pa seveda dopušča ali pa celo zahteva univerzalnost in nacionalno ter državljansko individualnost. Mediji v smislu lokalnega in globalnega gledanja dokazujejo, da si kot prenašalci informacij še nikoli niso bili tako blizu drug drugemu. Vseh teh naraščajočih potreb po izobraževanju ne smemo razumeti zgolj kot posledice industrializacije, temveč kot vse večje potrebe posameznika po optimalni informiranosti. Množični mediji so vpleteni v vsakodnevno življenje posameznika, družine in družbe. Družina in šola sta vpeti v raznolike izobraževalne procese tako izvajanja, odločanja kot tudi uresničevanja skupnih in individualnih stališč (Bezenšek, 2005).

Če hočemo natančneje opredeliti kontekst, v katerem družina in družinsko življenje v postmoderni dobi postajata družbeno vse pomembnejši, potem moramo opredeliti razmerje med družino in družbenim okoljem. Švab (2001) poudarja, da so v kontekstu analize med družino in njenim družbenim okoljem najaktualnejše teorije, ki to razmerje uvrščajo v razprave med javnim in zasebnim. Postmoderno dekadenco si teoretiki postmoderne družine predstavljajo različno, skupna vsem pa so opozorila o negativnih učinkih postmodernizacije. Baudillardova teza govori o razkroju meje med javnim in zasebnim. Njegovo razumevanje temelji na posebnem videnju množične družbe, množičnih medijev, ki kreirajo hiperrealnost, ki posrka realno, hkrati pa posameznika posrka vsa gmota medijske dobe, se pravi, da ločnica med javnim in zasebnim izginja. Novinarji in tv-voditelji sledijo podrobnostim iz zasebnega življenja in jih skozi medijska sporočila pošiljajo v domove (Švab, 2001).

3 Šola kot institucija in organizacija v postmoderni ter medijska pismenost

Ballantine (v Barle, Bezenšek, 2006) poudarja, da so šole v zvezi s cilji, ki bi jih morale kot institucije uresničevati, pod nenehnim pritiskom javnosti. Cilji, ki naj bi jih šola uresničila, so nekaj, kar je predmet pogajanj, in kombinacija med tem, kar družba potrebuje, in interesnimi skupinami posameznikov. Isti avtor (prav tam) pri klasifikaciji ciljev opredeljuje tri skupine, in sicer:

- cilji družbe,
- cilji šole in
- cilji posameznika.

Izpostavlja, da bolj kot je družba homogena, večje je soglasje o temeljnih ciljih, ki so pričakovani tudi s strani šole. Izpostavlja tudi nekatere nasprotujoče si ideje o poslanstvu šole. Prav te naj bi posredovale znanje prejšnjih generacij in hkrati prenašale temeljne vrednote določene družbe, uvajale posameznika v družbo in seveda na drugi strani pričakovale določene družbene zahteve. Prav tako poudarja, da obstajajo velika nasprotja med kulturo doma, šole in vrstniško kulturo. Navaja tudi pomen nevarnosti formalnega šolanja, ki lahko okrne načine učenja in razumevanja sveta. Skratka, obstajajo različne potrebe in interesi.

Cilji, naloge šole kot izobraževalne institucije so vedno predmet nenehnih pogajanj, pogajanj med družbenimi skupinami, družbo, posameznikom in tudi različnimi generacijami v družbi. Družbene vloge postajajo v posameznikovem obdobju bolj izražene in vse bolj odvisne od dejavnikov, kot sta moč in vpliv družbenih nosilcev posameznih zadev (npr. zahteve srednjega sloja). Vloge šole v družbi, vpliva vladajoče elite na oblikovanje vlog šole v družbi ni mogoče opredeliti s pojmom »aparatus države« (Faucault, 1980, v Barle, Bezenšek, 2006). Naloge, ki jih uresničuje šola, so kvalificirane in jih je več, odvisno od tega, kaj želimo izpostaviti. Na podlagi teoretičnih spoznanj o pomenu in vlogi šole v družbi lahko opredelimo naslednje družbene dimenzije: legitimacijsko, integracijsko, osmišljevalno in socialno-kompenzacijsko. Legitimacijska funkcija se izraža s predpisanim kurikulumom, to je prenosom uradnega znanja kot tudi prenosom vedenja, ki je nagrajeno. Le določena znanja in obnašanja so nagrajena z ocenami in le-ta imajo dejansko vrednost. Integracijska funkcija se uveljavlja kot akumulacija znanja in je hkrati prenos kulture z ene generacije na drugo ter ima medgeneracijsko dimenzijo. Osmišljevalna funkcija se nanaša na posameznikov kognitivni in emocionalni razvoj. To pomeni, da se posameznik v procesu izobraževanja tudi razvija. Za socialno kompenzacijsko funkcijo pa lahko povemo, da označuje določene korelacije nekaterih družbenih procesov, se pravi, da se lahko prek šole izvede ta povezava družbenih procesov, kot je npr. verovanje (Barle, Bezenšek, 2006).

Erjavec (2009) ugotavlja, da imajo mediji središčno vlogo v življenju mladostnikov, predvsem v njihovem preživljanju prostega časa. Sredi 20. stoletja so bile spretnosti branja razširjene skupaj z branjem avdiovizualnega gradiva. Danes smo lahko priča razširitvi te spretnosti s pomočjo komunikacijske tehnologije. Zato se sprašujemo, ali sploh lahko to imenujemo pismenost. To vprašanje ja danes v središču akademskih razprav. Evropski parlament je decembra 2008 sprejel Resolucijo o medijski pismenosti, v kateri se zavzema, da uvrstitev vzgoje za medije v šolski sistem postane prioriteta Evropske unije. Takratna komisarka za informacijsko družbo in medije v EU Viviane Reding je o pomenu medijske pismenosti izjavila: »V digitalni dobi je medijska pismenost ključnega pomena za doseganje polnega, aktivnega državljanstva. Tradicionalna pismenost, torej sposobnost branja in pisanja, današnjemu času ne zadostuje več. Ljudje se morajo bolj zavedati možnosti, kako se lahko učinkovito izražajo in si razlagajo sporočila drugih, zlasti pri uporabi spletnih dnevnikov, iskalnikov ali oglaševanja. Vsi, stari in mladi, se moramo spopasti z novim digitalnim svetom, v katerem živimo. Stalno informiranje in izobraževanje sta zato pomembnejša kot predpisi.« (Reding, 2008, v Erjavec, 2009) Današnja mladina ne razume medijev kot ločenih izdelkov, temveč kot medijski mozaik kulture. Medijski svet zanjo nima fizičnih meja, nanj gleda kot na globalno mrežo brezžične povezanosti. Raziskava »Medijske raziskave med slovenskimi mladostniki« (Dolničar in Nadoh, 2004, v Erjavec, 2009) razkriva, da večina mladostnikov gleda televizijo dve uri na dan, ob koncu tedna dve do tri, osnovnošolci gledajo televizijo pogosteje kot srednješolci, fantje gledajo televizijo pogosteje kot dekleta, učenci s slabšim učnim uspehom jo gledajo pogosteje kot tisti z boljšim uspehom. Prav tako so mladostniki najpogostejši uporabniki spleta v Sloveniji, kar 90 % mladih, starih od 10 do 15 let, splet uporablja redno. Svoj mobilni telefon ima 95 % otrok, starih od 12 do 19 let. To so podatki raziskave Eurobarometer 2007 (Erjavec, 2009). Raziskave na področju medijske pismenosti v ZDA so pokazale, da prihaja do velikih razhajanj med opredeljevanjem medijske pismenosti in uresničevanjem v praksi. Vzgoja za medije je v ZDA postavila v ospredje individualne vrednote ter načine, kako učence pripraviti na učinkovito uporabo medijev, in jim hkrati nudila dovolj znanja za ohranjanje na prostem trgu (Erjavec, 2009). Danes so mladostniki postali že producenti, saj z uporabo elektronske pošte, klepetalnic, igrice in različnih blogov razvijajo celotne spretnosti pismenosti. Pri vzgoji za medije naj bi bili učenci osveščeni o svojem družbenozgodovinskem položaju in medijih v družbi. Medijska pismenost naj bi vključevala široko znanje o družbi, saj bi le tako lahko podprla kritičnega, dejavnega in odgovornega posameznika (Erjavec, 2009).

4 Družinski procesi in šola v postmoderni družbi – vpliv družine na uspešnost v šoli ter revščina

Postmoderno obdobje oziroma 20. stoletje označujejo velike spremembe v sodobni evropski družbi, ki zelo vplivajo na proces vzgoje in izobraževanja. To obdobje bi lahko označili kot ekspanzijo izobraževalnih zmožnosti, lahko bi mu rekli celo stoletje izobraževanja. Tako pomembna vloga izobraževanja in pomen le-tega bi se morala umakniti predvsem s področja javnega izobraževanja. Therborn (v Barle, Bezenšek 2006) opozarja, da so bile izrazitim spremembam statusa podrejene družbene vloge celotne družbene skupine, kot so npr. proletariat, ženske (politične ter družbene pravice žensk), in najbolj očitne spremembe v razumevanju nacionalnega vprašanja in religije. Ocenjuje, da so te velike spremembe, ki so jih doživele evropske družbe, potekale v »treh valovih«, in sicer: 1. oblikovanje povojne Evrope (1946–1948), 2. sekularizacija, vpliv žensk, zahteve delavstva, naraščajoč vpliv levih strank (1960–1980), 3. razpad socialističnih držav, rušenje berlinskega zidu, naraščanje desnih političnih strank (1989–1991).

Po Therbornovi oceni je najbolj pomembno to, da so prej omenjene spremembe zadele v bistvo in temelj sodobnih evropskih družb. Napredek, emancipacija, osvoboditev, razvoj, razsvetljenstvo so izgubili svojo moč in vpliv nad delovanjem posameznika ter družbenih skupin. Te družbene spremembe so se šole kot institucije dotaknile neposredno.

V študiji »What Schools for the Future«, ki je bila objavljena v OECD 2001, je bilo poglobljeno vprašanje, kateri družbeni procesi pomembno vplivajo na oblikovanje šolske politike. Razdeljeni so bili v naslednje skupine:

- generacijska vprašanja;
- spol in družina;
- znanje, tehnologija, delo;
- življenjski slog, neenakost;
- geopolitični dejavniki – globalno, lokalno, internacionalno.

Durkheim je opozarjal, da moderna družba pogosto postavlja paradoksalne zahteve. Po eni strani naj bi šola izobraževala, po drugi pa naj bi dopolnjevala manko družbene kohezije. Vplivala naj bi na skupne vrednote in cilje ter krepila družbeno kohezivnost. Podobno tezo zagovarja Green (v Bezenšek, Barle, 2006), ki sicer govori o globalizaciji, vzgoji in izobraževanju v omenjenem procesu. Opozarja, da je globalizacija samo še poglobila odnos med vzgojo in izobraževanjem ter državo, ker prav globalizacija vpliva na povečano atrofijo socialnih vezi. Šola bi lahko spodbujala k vse večji krepitvi družbene kohezije (Bezenšek, Barle, 2006). Seveda pa je treba omeniti, da je ekonomski dejavnik v postmoderni družbi in procesu globalizacije tudi eden ključnih elementov tako v procesu vzgoje kot tudi kohezivnosti družbe.

5 Vpliv posameznikovega družbenega položaja pri izobraževanju

Bourdieu ocenjuje, da je glavna naloga izobraževalnega sistema kulturna reprodukcija. Ta ne vsebuje prenosa kulture družbe, kar je zagovarjal Durkheim, temveč reprodukcijo kulture vladajočih razredov. Vladajoči razredi oziroma te skupine imajo moč, da »vsiljujejo pomen in da jih vsiljujejo kot legitimne« (Haralambos in Holborn, 1999). Bourdieu poimenuje vladajočo kulturo »kulturni kapital«, saj lahko le-ta skozi izobraževalne sisteme »proizvaja« bogastvo in moč. Zaradi velikih razlik v izobraževalnih sistemih lahko sklepamo, da kulturni kapital ni enakomerno porazdeljen v družbi. Učenci, ki izhajajo iz višjega razreda, imajo že dane prednosti, saj je njihov proces socializacije potekal v tej smeri, se pravi, socializirani so bili v prevladujočo kulturo. Bourdieu je še izpostavljal, da je šolski uspeh odvisen predvsem od izobrazbe, ki jo je posameznik pridobil prej; tu je predvsem mislil na otroke iz višjih slojev, saj so zaradi predhodne izobrazbe v prednosti pred otroki, ki so znanje začeli graditi od začetka. Skratka, da so kulturni dosežki odvisni in povezani s količino kulturnega kapitala, ki ga posameznik že ima (Haralambos in Holborn, 1999) in ga lahko kakovostneje unovči.

Bourdieujevo pojmovanje kulturnega kapitala razloži proces, v katerem družinsko ozadje vpliva na šolski uspeh. Družine iz višjih razredov lahko svojim otrokom zagotovijo možnosti vključevanja otrok v visoko kulturo, kar se posledično odraža v visoki stopnji njihovega kulturnega kapitala. Ker izobraževalne in druge institucije zahtevajo to kulturo, prejemajo otroci iz višjih razredov več nagrad učiteljev in dosegajo posledično tudi boljši šolski uspeh. Kulturni kapital deluje torej kot posrednik med družinskim ozadjem in šolskim uspehom; z drugimi besedami: družbeni razred staršev lahko pretvorimo v kulturni kapital, ki vodi do različnega šolskega uspeha. Ta model je DiMaggio pozneje opisal kot Bourdieujev model kulturne reprodukcije (DiMaggio, 1982).

DiMaggio, ki je pravzaprav nadaljeval razvojno razumevanje Bourdieujevega modela kulturne reprodukcije, je predvideval, da je vpliv kulturnega kapitala na šolski uspeh v veliki meri posledica družinskega ozadja, in da je izkupiček od kulturnega kapitala največji pri učencih, ki so v najmanj ugodnem položaju. Ugotovil je, da kulturni kapital deluje neodvisno od očetove izobrazbe. Njegove ugotovitve so bile popolnoma nasprotno modelu kulturne reprodukcije. DiMaggio in sodelavci (DiMaggio in Mohr, 1985; Mohr in DiMaggio, 1995) so vpeljali trdne dokaze, da je kulturni kapital eden najvplivnejših dejavnikov, ki določajo šolsko stratifikacijo in druge dejavnike družbene mobilnosti. DiMaggio (1982) je razvijal tudi Webrovo delo (1968) v smeri, da imajo lahko posamezniki v modernih družbah mešanico kulturnega repertoarja, ki ga selektivno izbirajo. Prepričan je bil, da ... »čeprav so idealno tipske statusne skupine strogo definirane, so v modernih družbah statusne kulture bolj razpršene in bolj ohlapne« (DiMaggio, 1982). Temelječ na predpostavki, da v zahodnem svetu obstaja velika družbena mobilnost, je predlagal svoj model kulturne mobilnosti, v katerem je izpostavil potrebo po sodelovanju v statusni kulturi namesto članstva v statusni skupini. Nadalje je poudaril, da je to ločevanje prevladujoče v modernih družbah in da je vpliv kulturnega kapitala na šolsko in drugo uspešnost v večini neodvisen od družinskega ozadja.

Raziskava pod vodstvom Mercea Panellasa Vallsa in kolegov z Univerze Ramon Llull v Barceloni v Španiji leta 2010 je razkrila zanimive rezultate s področja vzgoje in izobraževanja kot dela družinske obveznosti. V raziskavo je bilo vključenih 1388 družin, ki so imele otroke v sekundarnem izobraževanju. Družine so bile z območja Barcelone. Rezultati so pokazali, da so družine manj vključene v vzgojo in izobraževanje svojih otrok kot pred leti.

Želja staršev je bila, da bi se vloga družine v izobraževalnem procesu izboljšala, predvsem kar zadeva pogostost stikov z izobraževalnim osebjem njihovih otrok. Teh medsebojnih odnosov si želijo starši ne le ob težavah otrok v šoli, ampak bi s pomočjo pristnejših stikov prišlo tudi do sproščenih pogovorov med starši in učitelji, kar bi motiviralo dijake in študente pri njihovem akademskem in čustvenem razvoju. Skoraj tretjina staršev je izjavila, da noben pogovor z učitelji ni bil sprejemljiv. Skoraj vsi starši (95,5 %) so povedali, da čutijo skupno odgovornost s šolo, kar zadeva izobraževanje njihovih otrok. Prav nasprotno pa približno enako število anketiranih šole ne vidi kot reference za življenje v skupnosti (družbi), ampak samo kot izobraževalni center, v katerem za zaprtimi vrati potekajo procesi pridobivanja znanja. Pogovori naj bi bili najatraktivnejši element za začetek odnosa med učitelji in družinami, in sicer tako, da se promovira in podpira vzdušje zaupanja in omogoča izmenjavanje izkušenj in znanja s ciljem, da se postopno gradi skupnost, ki se uči. V proces učenja in socializacije odraščajočih adolescentov morajo biti starši aktivno vključeni tako, kot so vključeni mladostniki. Naša družba potrebuje nov integriran vzgojno-izobraževalni model, v katerem bodo tako mladostniki kot odrasli imeli koristi od vzgojno-izobraževalnih elementov, ki jih zagotavlja družbeno omrežje (<http://www.sciencedaily.com/releases/2010/06/100610120939.htm>).

6 Zaključek

Izobraževanje je eden ključnih elementov kulturne rasti in razvoja v družbi in družini. Kulturni kapital, ki ga posameznik pridobi v procesu izobraževanja, služi ne zgolj kot formalna »vstopnica« na trg kulturnega kapitala, temveč tudi kot »vstopnica« za pridobivanje statusne pozicije posameznika v «bazenu» znanja. Medijska pismenost je v različnih pojavnih oblikah prisotna tudi v postmodernej družini – v delovanju le-te. Porast in vključenost medijske ekspanzije je prisotna v vseh segmentih družinskega življenja, v preživljanju prostega časa vseh družinskih članov, tudi v komunikaciji med njimi. Vsi ti elementi sodijo v sklop kulture izobraževanja postmoderne družine.

Literatura in viri

Barle, A., Bezenšek, J. (2006). Poglavlja iz sociologije vzgoje in izobraževanja. Pregled sodobnih socioloških študij, perspektiv in konceptov. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za management; 72–267.

Bezenšek, J. (2003). Vpliv revščine in socialne izključenosti na izobraževanje nadarjenih. Pedagoška obzorja; 3–4: 13–24.

Bezenšek, J. (2005). Izobraževanje, družina, medij. Pedagoška obzorja; 1: 89–97.

DiMaggio, P. (1982). Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U. S. High School Students. *American Sociological Review*; (47): 189–201.

DiMaggio, P., Mohr, J. (1985). Cultural Capital, Educational Attainment, and Marital Selection. *American Journal of Sociology*; (90): 1231–1261.

Erjavec, K. (2009). Vzgoja za medije in koncept medijske pismenosti v informacijski družbi. *Sodobna pedagogika*; 2: 20–36.

Haralambos, M., Holborn, M. (1999). *Sociologija, teme in pogledi*. Ljubljana: DZS; 764.

Mohr, J., Dimaggio, P. (1995). The Intergeneration Altransmission of Cultural Capital. *Research in Social Stratification and Mobility*; (14): 167–99.

Švab, A. (2001). Družina: od modernosti k postmodernosti. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče. Zbirka *Sodobna družba*; 73–74.

Švab, A. (2002). Mesto družine – družbena funkcionalnost družine v postmodernosti. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in antropologijo*; 79–93.

Inderscience (10.6.2010). Education is a family affair. *ScienceDaily*. Dostopno na: <http://www.sciencedaily.com/releases/2010/06/100610120939.htm>. (29.11.2012).

IMPLEMENTACIJA BOLONJSKEGA PROCESA V TERCIARNEM IZOBRAŽEVANJU NA PRIMERU SLOVENIJE

THE IMPLEMENTATION OF THE BOLOGNA PROCESS IN TERTIARY EDUCATION – THE CASE OF SLOVENIA

Povzetek

V prispevku sta predstavljena položaj slovenskega terciarnega šolstva in implementacija bolonjske prenove, in sicer z vidika visokošolskih učiteljev in študentov. V raziskavo je bilo vključenih 100 študentov in 50 visokošolskih učiteljev z Univerze na Primorskem. Raziskava temelji na kvalitativni in kvantitativni raziskovalni metodi, uporabljen je bil strukturiran vprašalnik, podatki so bili zbrani v letu 2015. Na podlagi rezultatov 68 % visokošolskih učiteljev meni, da je bil cilj reforme krajšanje študija. 68 % visokošolskih učiteljev promovira dostopnost študija in 67 % vključitev šolnin, toda hkrati so zaskrbljeni glede kakovosti, saj 80 % anketirancev meni, da je nizka. Na podlagi rezultatov študentov samo 7 % študentov in 9 % študentk meni, da je kakovost prvostopenjskega programa visoka. Skoraj vsi študenti nasprotujejo šolninam in promovirajo dostopnost terciarnega šolstva. 51 % študentov in 58 % študentk meni, da je danes študij dostopen vsakomur. 76 % študentov in 74 % študentk meni, da bodo mladi diplomanti frustrirani, če ne bodo našli zaposlitve primerne izobrazbi. Na podlagi vseh respondentov je bolonjska prenova pozitivna zamisel s slabo implementacijo, ki lahko z medsebojnim sodelovanjem postane dobra zamisel z odlično implementacijo.

Ključne besede: bolonjska reforma, terciarno šolstvo v Sloveniji, Univerza na Primorskem

Abstract

In the paper, the position of the Slovene tertiary education system and the implementation of the Bologna Process as seen from the perspective of students and university professors is presented. In the survey, 100 students and 50 university professors from the University of Primorska were included. Qualitative and quantitative research methods were conducted. The used research tool was a structured interview. The data was collected in 2015. According to the results (68 %) of university professor the aim of the reform was to shorten the study programmes. 68 % of university professors promote accessibility and 67 % promote tuition fees, but are concerned about the quality, seen as low in 80 % of respondents. According to students, just 7 % of male and 9 % of female respondents believe the quality of the first cycle programmes is high. Almost all students are against tuition fees, they promote accessibility but 51 % of male and 58 % of female students believe that, at present, every individual can study. 76 % of male and 74 % of female respondents believe that students will be frustrated for not finding an appropriate job after finishing their studies. According to both respondents, the Bologna Process is seen as a positive idea with a bad implementation. With cooperation, the Bologna Process should become a good idea with a great implementation.

Keywords: Bologna Process, tertiary education in Slovenia, University of Primorska

1 Introduction

Schools - "temples of learning, wisdom, knowledge" (Kompara, Stepien, 2016), where we develop our intellect and prepare for the future - from primary to tertiary education, are pillars of our society, representing, promoting and ensuring stability to the society, especially to young individuals enrolled in their programmes (Kompara, Stepien, 2016). At present capitalist society, money easily overtakes society values and schools are turned into temples of money, power and greediness. "When schools are turned into businesses and knowledge is left aside, the value of money prevails over the value of intellect" (Kompara, Stepien, 2016). Reforms, such as the Bologna Process, are essential for a better development of the scholastic system, "but they must be oriented solely to the benefits of the students enrolled in education programmes" (Kompara, Stepien, 2016). The paper presents an overview of the implementation of the Bologna Process in the Slovene tertiary education system, as seen from the perspective of students and university professors. The paper is prepared according to the research results from 2015, published in a monograph in 2016 (Kompara, Stepien, 2016). In the survey, students and university professors from the University of Primorska were included. The paper presents the aims of the introduction of the Bologna Process in tertiary education, the position of students and university professors in the frame of the Bologna changes, the issues of length, quality, accessibility, mobility and employability. We believe that with cooperation, the Bologna Process should become a good idea with a great implementation.

2 Methodology

In the survey, 100 students and 50 university professors from the University of Primorska were included. A qualitative and quantitative research method was conducted. Undergraduate and postgraduate students from the Faculty of Tourism Studies – Turistica (University of Primorska) were included in the survey. The majority of the students involved were first, second and third year undergraduate students. A small proportion of postgraduate students was also included into the survey. The used research tool was a structured questionnaire, distributed in paper format among the students and online among the university professors. The data was collected from March up until July 2015.

3 A critical view on the present position of tertiary education in Slovenia

After joining the European Union, Slovenia started to implement the joint European study programmes in tertiary education. In the past years plenty of negativism and concern regarding the Bologna Process is read in Slovene newspapers (Nared, 2010; Mlakar, 2015; STA, 2015) and felt from students' and professors' answers when they are asked why the reform is pictured in such negative pallet of colours. Slovenia is still facing the consequences of the global economic crisis and in such circumstances sees higher education as a priority, but according to Panjič, Vilfan, Širok (2011) tertiary education in Slovenia is still insufficient and far behind the developed countries of the European Union.

4 The Bologna Process through the critical prism of university professors

The quality of the Bologna study programmes and length are often subject to discussion, criticism and concern among university professors – the main implementers of the reforms in tertiary education. At present, university professor are facing a difficult situation as they are trapped between the reform, the state, the needs of the students, the critical eye of the media, and diminishing financial sources. On one side they see the positive orientation of the Bologna Process, aiming at unifying the European scholastic space, providing comparable degrees, diploma supplements, and enabling young graduates to experience mobility (e.g. Erasmus) and to study and work abroad, but on the other side they see the traps of the bad implementation of the reforms. The main concerns are oriented toward the quality of study programmes, length of study programmes and employability of young graduates.

4.1 Results and discussion

4.1.1 Length of study programmes

Only 27 % of university professors believe the reform shortened the study programmes despite the fact that the aim of the reform was, even according to 68% of university professors, to shorten them (Pirc, 2008; Bolonjska prenova, 2015) in order to allow young graduates to enter the labour market sooner compared to the pre-Bologna graduates. A good example of prolonging the years of study is seen on the Web page of the University of Ljubljana, the Faculty of Education. On the Web page it is advertised that after completing the first cycle of the Bologna programme, one is allowed to work as teacher's assistant in elementary school and just after completing the second Bologna cycle, one becomes an elementary school teacher (Razredni pouk, 2015). 56% of university professors agree that we do not need elementary school teachers with master's degrees. Practically speaking, this means that an "individual starts studying at the age of 19, finishes the first cycle (without failing a year) at the age of 22, and finishes the second cycle at the age of 24, but only if s/he does not take a gap year after the first cycles (commonly done in Slovenia), writes the undergraduate dissertation during the summer break of the first cycle and enrolls in the second cycle the same year in autumn and finishes the master thesis without taking a gap year at the end of the last semester" (Kompara, Stepien, 2016). Unfortunately, such cases are not common, as the majority of students usually take a gap year to finish the remaining exams and to write their dissertation, but also to work. In practice, this means that an individual enters the labour market for the first time at the age of 26, which is from one to two years later, compared to the pre-reform programmes where individuals studied for four years, usually took two gap years and entered the labour market at the age of 24/25. On one hand, the state is introducing the Bologna reform and promising to shorten the years of study, on the other hand the same state is promoting individuals with master degrees as elementary school teachers as seen also in the new requirements for being eligible to apply for the position of elementary school teachers.

4.1.2 Accessibility and quality of study programmes

With the introduction of the Bologna reform it is commonly believed that tertiary education is accessible to every single individual and 68% of university professors agree with this statement. We all agree that today the possibility to study in tertiary education should not be seen as a privilege, but as a benefit for those who want to broaden their horizons, but quality has to be ensured and preserved. Concerning the issue of quality, just 12% of university professors are satisfied with the quality of the Bologna study programmes. 80% of university professors think the Bologna reform did not improve the quality of study programmes. The issue of quality has been questioned since 2009, with the first graduates (Nared, 2009; Verginella, 2009) coming to the market.

4.1.3 Tuition fees and mobility

Another aspect presented in the survey are tuition fees, seen as acceptable for 67% of university professors, but criticised by the media and the student. 54% of university professors believe that Slovene students would like to study at a prestigious European or American university, but the financial problems might be an issue. According to the university professors, the Erasmus exchange represents one of the pillars of the Bologna Process. 91% of respondents believe that students enjoy attending the Erasmus student exchange, mainly to broaden their horizons (21%), for networking (20%) and for obtaining experience abroad (20%), but also for learning foreign languages (18%), because they see it is a good opportunity for the future (17%), and in some cases to enrol in a programme abroad (4%). The Erasmus exchange is meant also for university professors. According to the survey 32% of respondents experienced the Erasmus exchange two times, but unfortunately 29% of university professors have never experienced such exchange. In the future universities should promote mobility of university professors.

4.1.4 General overview

The Slovene media often pictures the Bologna reform as a 'factory of degrees' and the Bologna graduates as 'students that no one wants' (Nared, 2010). According to the opinion of 83% of respondents, the Bologna students enter universities with less knowledge than the pre-reform students, but the main reason is seen in elementary and secondary education. 52% of university professors believe that the three years of the first Bologna cycle give enough knowledge to graduates to enter the labour market. 82% of respondents believe that the number of individual with completed master studies will 'artificially' rise the general level of education in Slovenia. The dissatisfaction of students, the students' demonstrations in 2009, and prolongation of the study programmes, and the promises of the faculties and universities regarding students' future employment possibilities are the reality we are facing at present. Unfortunately, we are facing also a reality where young individuals are 'forced' to study longer, in order to (maybe) work (one day) as cashiers in supermarkets and older people are 'forced' to work longer. 74% of respondents believe that individuals with university or master's degrees that will not find a job adequate to their level of education will be frustrated for the rest of their lives. The majority (61%) of our respondents, the implementers of the Bologna reform, see it as a very good idea with a very bad implementation.

5 The Bologna Process through the critical prism of students

The second part of the survey is oriented towards the implementation of the Bologna Process through the critical prism of students. In the survey undergraduate and postgraduate student of the Faculty of Tourism Studies – Turistica (University of Primorska) were included. According to statistics the number of students in Slovenia is decreasing, but still over a quarter of young adults, between 20 and 29 years of age, study in tertiary education (Število študentov pada, a še vedno študira skoraj polovica mladih, 2015). The present social position of young adults is not positive. They tend to study longer, after graduation they are facing difficulties in finding jobs and frequently face unemployment, their degrees are said to be worthless, and consequently, they still live with their parents (A. Č., 2012) and feel frustrated. We have to bear in mind that the present social position on young individual is not the consequence of the introduction of the Bologna reform but mainly the different aims of the society's political orientation.

5.1 Results and discussion

5.1.1 Quality, knowledge and length of study programmes

According to the results, 62% of male respondents are satisfied with the general quality of the study programmes, 44% of female respondents are not satisfied, but just 7% of male and 9% of female respondents believe the quality of the first cycle programmes is high. Just 10% of male and 8% of female respondents believe the quality of the second cycle is high. The position of knowledge is also under question. According to 34% of male respondents enough knowledge is obtained, but the same percentage of students believe they do not receive enough knowledge (32% of male respondents do not have an opinion). The answers of female respondents differed from male respondents. Just 15% of female respondents receive enough knowledge, 61% do not, and 24% do not have an opinion. The majority of the respondents (48% male and 44% female) agree that the study programmes are shorter, which is in contrast with the opinion of university professors (60% of them believe they are longer).

5.1.2 Tuition fees, accessibility and mobility

A similar discrepancy is seen also in the introduction of tuition fees. All male respondents and 95% of female respondents agree that there should not be a tuition fee for studying at tertiary level. In the past, plenty has been said about the possibility of introducing tuition fees to undergraduate study programmes (Močnik, 2004; Košak, 2013) and according to 67% of university professors, tuition fees should be introduced. Even if all respondents promote accessibility of knowledge 51% of male and 58% of female students, believe that at present every individual can study. Among the respondents, 59% of male and 42% of female students expressed their desire to study abroad and in this perspective the Erasmus exchange is seen as a positive opportunity.

5.1.3 Employability

The promises of possible work profiles advertised on faculties' Web sites seem unrealistic for 31% of male and 64% of female respondents. 23% of male respondents and 67% of female respondents agree that faculties should not give empty promises about future job possibilities to students, but they should publish statistical data concerning the employment of their graduates and maybe include ten top graduates who achieved exceptional work positions in the recent years.

5.1.4 The position of tertiary education

According to 41% of male and 56% of female respondents, the tertiary education system in Slovenia is falling apart. The reasons provided by the students for such position are bad system, austerity measures, corruption, bad implementation, non-equivalent and lower quality of higher education programmes, unemployment, financial problems, too many enrolled students, bad implementation of the system and reforms, corruption, and plagiarism in higher education. Another phenomena Slovenia is facing at present is the problem of individuals who are enrolled in study programmes just to obtain the special 'student's status' enabling them to work as students and permitting employers not to employ them with a permanent contract (Štok, 2010; T. H., 2013). To diminish and avoid such trend, universities should introduce a system of tuition fees that are high enough to prevent individuals from taking advantages of enrolling in tertiary education programmes just for obtaining the 'student's status' (Žnidarič, Bordon, 2011), but also the state has to cooperate and promote employability of young individuals.

5.1.5 General overview

According to 76% of male and 74% of female respondents, students will be frustrated for not finding the appropriate job position after finishing their studies and the phenomena of the so called brain drain, which is very popular in Slovenia among the young generation, will be even more frequent. In 2014 7,800 people left Slovenia (G. C., 2014) and among the reasons for leaving the country were mainly salary reductions, temporary employment contracts especially for young adults, low or almost no job vacancies, and high level of unemployment especially among young adults with higher education (G. C., 2013). In addition, in Slovenia, there are no chances, no career development, no projects, and no challenges, that is why young professionals decide to leave Slovenia. According to Dominko (Željan, 2013) motivated individuals are not able to develop professionally as they would.

6 Conclusion

According to both respondents (university professors and students), the present position of tertiary education in Slovenia is not positive, because the Slovene tertiary education system is facing several problems due to the bad implementation of the new reforms. The European reforms in tertiary education have been subject to criticism not only in Slovenia but also in other European countries. The main idea of the Bologna Process is a positive concept focused on the introduction of shorter study programmes, preparing and enabling young individuals to enter the labour market sooner, but unfortunately the implementation of the reforms "brought the opposite scenario – longer study programmes" (Kompara, Stepien, 2016). According to the survey results, the quality of the study programmes and accessibility of tertiary education is under question as well as the possible introduction of tuition fees and employability of young graduates. We believe that the implementers of the reforms in tertiary education have to act responsibly and be oriented towards the benefits for the students. Universities must ensure high quality study programmes, promote academic excellence and give priority to motivated young individuals. Study programmes should ensure a homogeneous number of graduates in line with the market needs. "Most importantly, we have to bear in mind that all goals and reforms should be achieved with mutual cooperation" (Kompara, Stepien, 2016). "Students are future qualified and irreplaceable individuals that will build our future society, and as such, they should obtain high quality education in healthy educational institutions that are enabling them to conscious and responsible individuals and preparing them for life, for work and for the days of necessity" (Kompara, Stepien, 2016).

References

- Mladi danes – pozna odselitev, dolg študij in naraščajoča brezposelnost. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/slovenija/mladi-danes-pozna-odselitev-dolg-studij-in-narascajoca-brezposelnost/289285>. (12. 8. 2012).
- Bolonjska prenova. Študentska organizacija Slovenije (ŠOS). Dostopno na: <http://www.studentska-org.si/bolonjska-prenova>. (5. 6. 2015).
- Lani se je odselilo 7.789 slovenskih državljanov, največ v Nemčijo. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/slovenija/lani-se-je-ods-elilo-7-789-slovenskih-drzavljanov-najvec-v-nemcijo/343012>. (30. 6. 2014).
- Vedno več državljanov Slovenije se seli v tujino. Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/gospodarstvo/vedno-vec-drzavljanov-slovenije-se-seli-v-tujino/306145>. (7. 4. 2013).
- Kompara M and Stepien T. Spatialisation of Higher Education in Europe: Poland and Slovenia: Comparative Studies on Education, Culture and Technology, Vol. 6. Frankfurt am Main: Peter Lang Edition; forthcoming in September 2016.
- Košak K. Študij kot storitev. Dostopno na: <http://www.mladina.si/150370/studij-kot-storitev/>. (8. 11. 2013).
- Mlakar P. Od uvedbe bolonjske reforme študenti študirajo dlje in so manj zaposljivi. Dostopno na: <https://www.dnevnik.si/1042713555>. (26. 5. 2015).
- Močnik R. Bolonjska zarota. Dostopno na: <http://www.mladina.si/103381/bolonjska-zarota/>. (28. 5. 2004).
- Nared M. Bolonjska reforma za zdaj "tovarna diplom", ki ne prinesejo služb? Dostopno na: <http://www.rtv slo.si/slovenija/bolonjska-reforma-za-zdaj-tovarna-diplom-ki-ne-prinesejo-sluzb/239551>. (24. 9. 2010).

- Nared M. Ocena bolonjske reforme: bližje "cveku" kot petici? Dostopno na: <http://www.rtvsllo.si/slovenija/ocena-bolonjske-reforme-blizje-cveku-kot-petici/207323>. (11. 7. 2009).
- Panjič N., Vilfan P., Širok M. Higher Education in Slovenia. Ljubljana: CMEPIUS; 2011: 4–49.
- Pirc V. Reforma usodnih meril – Po sledih uvajanja bolonjskega procesa v Sloveniji. Dostopno na: http://www.mladina.si/media/objave/dokumenti/2011/11/17/izobrazevanje_avgust08.pdf (1. 8. 2008).
- Razredni pouk. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta (UL PF). Dostopno na: <http://www.pef.uni-lj.si/239.html>. (5. 6. 2015).
- STA. Bolonjska reforma potrebuje prenavo. Dostopno na: <http://www.primorske.si/Novice/Slovenija/Bolonjska-reforma-potrebuje-prenavo>. (24. 5. 2015).
- Število študentov pada, a še vedno študira skoraj polovica mladih. Delo. Dostopno na: <http://www.delo.si/znanje/izobrazevanje/stevilo-studentov-pada-a-se-vedno-studira-skoraj-polovica-mladih.html>. (16. 5. 2015).
- Štok K. Študij zaradi statusa, in ne zaradi znanja. Dostopno na: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/studij-zaradi-statusa-in-ne-zaradi-znanja/240729>. (4. 10. 2010).
- Če nekdo odkrito pove, da se bo vpisal zaradi statusa, ga vljudno odslovimo. Dostopno na: <https://www.rtvsllo.si/slovenija/ce-nekdo-odkrito-pove-da-se-bo-vpisal-zaradi-statusa-ga-vljudno-odslovimo/326139>. (29. 12. 2013).
- Verginella M. Bolonjski titanik – Zamuda, ki je Slovenija ni izkoristila. Dostopno na: <http://www.razgledi.net/2009/11/04/bolonjski-titanik-%E2%80%93-zamuda-ki-je-slovenija-ni-izkoristila/>. (4. 11. 2009).
- Željan K. Dr. Tanja Dominko: Slovenci se bojimo uspešnih ljudi. Dostopno na: <http://www.delo.si/druzba/panorama/dr-tanja-dominko-slovenci-se-bojimo-uspesnih-ljudi.html>. (19. 11. 2013).
- Žnidarič M., Bordon J. Problemi visokega šolstva. Dostopno na: http://www.arhiv.mvzt.gov.si/fileadmin/mvzt.gov.si/pageuploads/pdf/NPVS_2011-2020/17.02._Matej_Znidaric.pdf. (1. 2. 2011).

KATERE VLOGE IGRAMO V ŽIVLJENJU? WHAT ROLES DO WE PLAY IN LIFE?

Povzetek

Človek je družbeno bitje. Posameznik ne živi sam v svojem okolju. Živi v družbi, ki ga oblikuje od rojstva do smrti. Človek je po svoji naravi enkratno in ustvarjalno bitje. Napredek družbe in človeka sta polna ustvarjalnih prispevkov posameznikov. Različne stvari, pojave in dejanja ocenjujemo v skladu z našimi vrednotami, v skladu s prepričanjem, kaj je dobro in kaj je prav. Večino ljudi vodi prizadevanje, da bi izboljšali kakovost svojega življenja tako, da bi ostali zvesti sebi in svojim vrednotam. Tisto, kar nas verjetno vodi, je osebna vrednota izražanja samega sebe ali samouresničevanja. Temeljna načela ali vrednote se ne spreminjajo. Če si ogledate svoje življenje z vidika vlog, ki jih igrate vsak dan, ustvarjate nepretrgan tok vrednot in si omogočate, da krepite občutek svojega jaza – občutek, da ste vi tisti, ki vodite igranje vsake vloge v svojem življenju. Pomislite na vloge, ki jih igrate vsak dan. Marsikdaj je treba opustiti stare vloge, dodati nove, nekatere zamenjati zaradi spreminjanja okoliščin. Prepričana sem, da se morate v eni od vlog osredotočiti na skrb za sebe – biti morate mentor ali skrbnik. Naprej morate poskrbeti zase, šele potem lahko poskrbite za druge in izpolnite svoje obveznosti. Poenostavite si življenje tako, da okrepite sposobnost osredotočenja. Če ste osredotočeni na eno vlogo, odkrijete nove ravni vztrajnosti in odločnosti: zavlada vaš pravi jaz.

Ključne besede: človek, vloge, vrednosti, okolje, prepričanja

Abstract

Human beings are social creatures; they do not live isolated from their environment. People live in societies and they are shaped by them from the day they are born to the day they die. Intrinsically, people are unique and creative. The advance of society and man is full of creative endeavours of individuals. We evaluate things, phenomena and acts in accordance with our values and the belief in what is good and what is right. Most people strive to improve the quality of their lives by staying true to themselves and their values. Our guiding principle is probably the personal virtue of self - expression or self - realisation. The basic principles or values do not change. If you study your life from the point of view of the roles you play every day, you will notice you are creating a continuous stream of values. This strengthens your feeling of self - the feeling that you are the one acting out each role in your life. Think of the roles you play every day. You often need to let go of old roles, add new ones, and alter others because of changing circumstances. I am certain that in one of your roles you need to focus on taking care of yourself - you need to be a mentor or a custodian. You must take care of yourself first, only then you will be able to take care of others and fulfil your responsibilities. Simplify your life by improving your ability to focus. If you are focused on one role, you will find new levels of perseverance and determination: You will let your real you take over.

Keywords: human being, roles, virtues, environment, beliefs

1 Uvod

Če vprašate ljudi, za kaj si prizadevajo v življenju, bodo rekli, da bi radi bili srečni. Na svojih lanskoletnih predavanjih (imela sem jih 57) sem spraševala udeležence o sreči. Devet do deset ljudi je izjavilo, da so pod stresom zaradi nenehnega lovljenja rokov in kazalnikov uspešnosti, kar je cena gospodarskega razvoja. Kakšen je torej smisel? Je sreča resnično velik dar?

Poznamo kratkoročno in dolgoročno srečo. Kratkoročna pomeni stvari, ob katerih se dobro počutimo, dolgoročna sreča pa je drugačna. Ni nujno povezana z občutkom vznesenosti. Gre bolj za zadovoljstvo z lastnim življenjem in njegovim potekom. Pogosto lahko dosežemo obe, kar je idealno.

Recepta za srečo ni, saj si ga pišemo sami, skladno s tem, kaj smo prinesli »na svet« in kako pišemo svojo življenjsko zgodbo, polno vzponov in padcev. Potrebujemo le pravilno usmerjanje in ne primerjavo z drugimi. Upoštevajmo lastne vrednote in presojujamo srečo po lastnih merilih.

Kaj v resnici vemo o sreči?

Če vprašate zgodovinarje, psihologe, filozofe ali pa mimoidoče na ulici, ima vsak svojo edinstveno opredelitev sreče. Pri sreči je dobro, da vemo, kdaj smo srečni. Če smo srečni, ni treba, da bi nam to kdo povedal, saj to čutimo. Na osebni ravni pa so psihologi ugotovili, kaj vpliva na posameznikovo raven sreče.

Naše okolje prispeva k sreči 10 odstotkov, naše dejavnosti, npr. služba, 40 odstotkov in kar v 50 odstotkih je sreča odvisna od genov. Gen je v bistvu naša zasnova. Kot programska oprema pove telesu, katere beljakovine naj proizvaja. Vemo, da beljakovine v našem telesu vplivajo na razpoloženje. Če vas zanima, ali geni vplivajo na srečo, je odgovor pritrdilen. Kemične snovi, kot so serotonin in morfiju podobne snovi, nam omogočajo dobro počutje.

Kljub temu v strokovni literaturi in na spletu najdemo množico teorij. Na splošno pa lahko povzamemo: srečo opisujejo kot stanje duha ali občutke, ki jih zaznamujejo zadovoljstvo, užitek in veselje. Srečni smo, kadar ugodje prevlada nad nelagodjem. Za psihologe je sreča glavno merilo tega, kako dobro nam gre v življenju; to, kako srečnega se človek počuti, pa je verjetno najpomembnejša informacija, ki jo lahko imamo o človeku. Prav zato se večina raziskav pozitivne psihologije (veja psihologije, ki se ukvarja s srečo in z njenimi (pod)kategorijami, kot so zadovoljstvo, veselje ...) osredotoča na to, kaj ljudi osrečuje (Žigon, 2012).

Ali ustvarjalnost določa človekovo razpoloženje?

V psihologiji je ustvarjalnost preprost model, ki ga je lahko razumeti. Poznamo štiri stopnje ustvarjalnosti. Najprej je mini ustvarjalnost, nato mala ustvarjalnost, poustvarjalnost in še velika ustvarjalnost.

Mini ustvarjalnost najdemo pri človeku, ki se temi približa z zelo odprtim umom. Temu pravimo um začetnika, čudenje nad odkritjem, čudenju ob odkrivanju. Majhni otroci so pri tem zelo dovzetni, odrasli pa žal ne preveč, saj naša družba temu ni naklonjena, ker smo tako navajeni na pravila.

Mala ustvarjalnost se pokaže, ko nekaj počnemo kot hobi, na ljubiteljski ravni.

Poustvarjalnost pa je poklicna. Npr. predavatelj pride v predavalnico in predava o psihologiji sreče in psihologiji ustvarjalnosti.

Obstaja še velika ustvarjalnost. Govorimo o velikih imenih zgodovine: Leonardo da Vinci, Albert Einstein, Pablo Picasso, Isaac Newton. To so ljudje, ki se ne le preživljajo s tem, ampak vplivajo na druge, da bi radi postali veliki ustvarjalci.

Osredotočamo se lahko na mini in malo ustvarjalnost ter poustvarjalnost, da povečamo svojo osebno srečo.

Kako srečni smo v resnici?

Ko se ljudje pritožujejo o šefu, zamudah v prometu in podobno, jih ustavimo in vprašamo: »Kdo od vas ima službo? Dvignite roke. Kdo od vas ima hrano in kdo od vas ima nekoga v življenju, ki vas ima rad, takšne kot ste? Dvignite roke.« In ko vsi odgovorijo pritrdilno na postavljena vprašanja, jim povemo, da se imajo bolje kot 80 odstotkov človeštva. Vedno glejmo na svetlo plat življenja.

Srečni smo lahko, kadar ustvarjamo, se lotimo izziva ali se ukvarjamo z novimi hobiji.

Edina stvar, ki jo imaš na tem svetu, je to, kar znaš prodati, in smešno pri tem je, da si prodajalec in tega ne veš (Arthur Miller).

Zavedanje tega je vse. Kadar smo zvesti sebi in delamo tisto, kar nam res nekaj pomeni, živimo pošteno.

Razmislite o tem, kaj je najpomembnejše v vašem življenju. Kateri so skriti motivi onkraj vaših bolj otipljivih ciljev? Za katere vrednote si želite, da bi se zrcalile v vašem življenju? Naše osebne vrednote so najmočnejša spodbuda za spremembo in za doseganje najbolj želenih ciljev. To so načela, ki so os našega življenja in bitja. Izrazimo jih z eno ali dvema preprostima besedama. Vrednote so na primer poštenost, iskrenost, sočutje do drugih, izpolnjena obljuba, skrb zase, nežnost in tako naprej.

Nato pomislite na vloge, ki jih igramo vsak dan, in se vprašamo: »Kaj delamo vsak dan? Za kaj smo odgovorni? Katerih vloge ne igramo, pa bi jih radi, ker bi nas osrečile?« Morda se ne zavedamo, da igramo dnevno tudi do deset vlog. To so vloge: matere, žene, tašče, babice, direktorice, mentorice, pisateljice, prijateljice, športnice, družinske članice ... (Primer: slika 1).

Slika 1: Pregled celotnega življenja – Preverjanje učinkovitosti in uravnoveženosti

Vir: Ditzler (2002, str. 123)

V eni od vlog se moramo osredotočiti na skrb zase, biti moramo svoj mentor in motivator.

Najprej moramo poskrbeti zase, šele potem lahko skrbimo za druge. Mi vsi smo tisti, ki igramo te vloge. Da živimo skladno s svojimi vrednotami, potrebujemo trdnost, življenjsko moč, zdravje in navdih. Ko vsak teden ocenjujemo, kako smo se odrezali v posamezni vlogi in kakšne namene imamo za naslednji teden, bomo sposobni premisliti o tem, kaj želimo in kaj lahko še napravimo zase. Ni mogoče, da smo učinkoviti v drugih vlogah, če smo izčrpani, napeti in zamerljivi. Kadar imamo dnevno več kot sedem vlog, jih združimo v našo usmeritev.

Ob pogledu na naše vloge se vprašajmo:

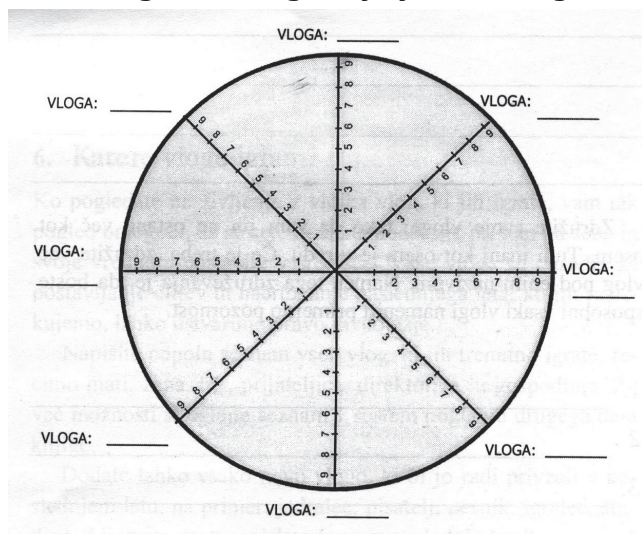
- Kaj nam pomenijo ti rezultati?
- V kateri vlogi nastopamo najbolje in v kateri najslabše?
- Kaj moramo ali želimo najprej spremeniti?
- Ocenite vsako vlogo od 1 do 10.

Zapomnimo si, da dobimo tisto, na kar se osredotočimo. Osredotočenje našega zavedanja na določeno vlogo nam bo prineslo želene rezultate. Dajmo si možnost, da zmagamo in osvojimo dolgoročno srečo. Ko odkrijemo naše nove ravni vztrajnosti in odločnosti, bo zavladal naš pravi jaz.

Pregled celotnega življenja

Ob pogledu na svoje življenje ocenite sedanje stanje (slika 2). Na vsaki črti je deset odsekov. Svojo učinkovitost v vsaki od svojih vlog ocenite od 1 do 10. Na vsaki črti s piko označite svojo oceno. Po-vežite pike in s tem določite stopnjo svoje učinkovitosti ter si oglejte sliko svoje uravnoteženosti.

Slika 2: Pregled celotnega življenja – Vaših vlog

Vir: Ditzler (2002, str. 124)

Za pomoč pri izbiri osrednjega fokusa si postavite naslednja vprašanja:

1. V kateri vlogi si želim preboja?
2. Kaj je prav zdaj največja ovira za moj uspeh in srečo?
3. Katero področje v mojem življenju mi posrka največ energije in volje?

Preden se premaknete naprej od razmišljanja o svojem osrednjem žarišču, si upajte reči, kaj želite in varujte se svojih omejujočih prepričanj.

V iskanju sreče je polovica človeštva na napačni poti. Menijo, da je sestavljena iz imeti in dobiti ter iz tega, da drugi služijo. Dejansko pa je srečo moč najti v dajanju in služenju drugim (Henry Drummond).

2 Empirično raziskovanje sreče v Sloveniji

Freyeva in Stutzerjeva (2002) tipologija predstavlja osnovo vprašalnika za empirično raziskovanje sreče v Sloveniji. Zbiranje podatkov je potekalo spomladi 2011. V članku analiziramo naslednje vidike: (1) kako srečni so Slovenci, (2) kateri dejavniki (osebni, družbeni in ekonomski) vplivajo na njihovo srečo in kako, ter (3) kako skušajo Slovenci vplivati na doseženo raven sreče. Rezultati kažejo, da so Slovenci precej nesrečni (6,47 na lestvici 1–10), pri čemer na njihovo srečo najbolj vplivajo zdravje (99 % anketiranih), osebna svoboda (98,1 %), zaupanje (97 %), ljubezen (96,9 %) ter družina (95 %).

Slovenecem je za srečo še vedno najpomembnejši standardni nabor elementov: zdravje, družina, ljubezen, osebna svoboda. Denar je po pomenu nekje na sredini. Na koncu pa so dejavniki, kot so življenje v mestu, nakupovanje ter vera.

Ekonomska analiza sreče se je pojavila v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja z znamenitim člankom R. Easterlina (1974), ki ugotavlja, da denar ne prinaša sreče (Easterlinov paradoks). Ekonomska analiza sreče je danes precej dinamično področje preučevanja, ki trdi, da je posameznikova sreča odvisna od treh skupin dejavnikov: ekonomskih, družbenih in osebnih (Frey and Stutzer, 2002). Ideja o merjenju posameznikove sreče je vsekakor všečna, vendar pa njeno praktično implementacijo otežujejo problem merjenja, predvsem subjektivnost, ter problem anketnega zbiranja podatkov.

Ekonomika sreče tako opozarja, da na srečo posameznika, ki jo lahko interpretiramo tudi kot njegovo blagostanje, dobrobit, vplivajo številni dejavniki, poleg ekonomskih tudi širši družbeni, politični ter seveda številni osebni. Sreča je koncept, ki zahteva drago in zapleteno zbiranje podatkov ter vpliv subjektivnosti. Pričujoča analiza je predstavila prve rezultate analize podatkov, ki smo jih zbrali maja letos s pomočjo ankete med posamezniki. Tovrstna študija je prva takšne vrste pri nas. Prvi rezultati kažejo, da imamo Slovenci precej tradicionalen nabor dejavnikov, ki so pomembni za našo srečo, izstopajo družina, zdravje, osebna svoboda ipd. Denar in materialne dobrine precej zaostajajo. Predstavljeni rezultati ponujajo številne izzive, tako metodološke kot tudi vsebinske, predvsem sistematično spremljanje podatkov vsakih nekaj let (npr. 2 leti) ter razširitev vzorca ter vprašalnika.

Ugotovili smo, da Slovenci v povprečju niso pretirano srečni. Deloma je seveda k temu pripomoglo tudi siceršnje slabo vzdušje v gospodarstvu in družbi (Redek et al., 2011).

Literatura

Ditzler JS. Vaše najboljše leto doslej. Ljubljana: Založba Amalietti & Amalietti, d.n.o.; 2002.

Korenjak D., Plenković M., Korenjak M. Communication Science in Network Marketing. Maribor: Alma Mater Europaea – European centre; 2013.

Redek T., Frajman Jakšič A., Ograjenšek I., Kostevc Č. Empirična analiza dejavnikov sreče v Sloveniji. Ljubljana: Statistični urad RS. Dostopno na: http://www.stat.si/StatisticniDnevi/Docs/Radenci2011/Redek%20et%20al-Dejavniki_srece-prispevek.pdf (16.2.2016).

Redek T., Frajman Jakšič A., Ograjenšek I., Kostevc Č. Empirična analiza dejavnikov sreče v Sloveniji. Vloga statistike pri upravljanju ekonomskih neravnovesij: zbornik prispevkov 21. statistični dnevi, Radenci 7.–9. 11. 2011; 96–97. Dostopno na: https://www.stat.si/doc/pub/zbornik_2011.pdf (16.2.2016).

Žigon N. Kaj je sreča? Ljubljana: 2012. Dostopno na: <http://www.viva.si/Psihologija-in-odnosi/9767/Kaj-je-sreča?index=2> (16.2.2016).

mag. Matjaž Kovač, univ. dipl. prav.

Alma Mater Europea – ECM

Ministrstvo za infrastrukturo, Direkcija RS za infrastrukturo

ČLOVEK IN DAVKI – PRAVNI, EKONOMSKI IN SOCIOLOŠKI VIDIK HUMAN AND TAXES - LEGAL, ECONOMIC AND SOCIOLOGICAL ASPECTS

Povzetek

Vlade držav trdijo, da so davki nujno zlo – cena civilizirane družbe. Ne glede na to, ali se s tem mišljenjem strinjate ali ne, pa ni mogoče zanikati, da je ta cena običajno zelo visoka. Davčni sistemi se od države do države razlikujejo. Pravzaprav so lahko krajevni davki znotraj ene države zelo različni. Davke bi lahko razdelili v dve kategoriji: neposredne in posredne. Med neposredne davke spadajo davek na dohodek, davek na dobiček in davek na premoženje. K posrednim davkom sodijo prometni davki, davki na alkohol in cigarete ter carinske dajatve. Ti so manj očitni kot neposredni davki, a so lahko kljub temu težko finančno breme, še posebej revnim.

Davki so tudi sredstvo »družbenega inženiringa« – orodja, ki k nekemu vedenju spodbuja, od drugega pa odvrača. Vedno, ko je predlagan novi davek, zakonodajalci skušajo zapolniti vse morebitne vrzeli v davčnem zakonu. Večina ljudi bo, čeprav nerada, priznala koristi, ki jih davki prinašajo njihovi skupnosti. Kljub temu mnogi najdejo poti, da se izognejo plačevanju določenih davkov. Za mnoge od nas je plačevanje davkov stresno in obremenjujoče.

Ključne besede: davki, človek, družbeni inženiring, pobiranje davkov, davčni sistem

Abstract

Members of the Government argue that taxes are a necessary evil - the price of a civilised society. Irrespective of whether you agree with the sentiment or not, it cannot be denied that this price is usually very high. Tax systems vary from country to country. In fact, taxes can even vary within one country. Taxes can be divided into two categories: direct and indirect. Direct taxes are income tax, profit tax and property tax. Indirect taxes are sales taxes, taxes on alcohol and cigarettes, and customs duties. These are less obvious than direct taxes but they can still be heavy financial burden, especially to the poor.

Taxes are also elements of 'social engineering' – tools, encouraged towards certain behaviour but discouraged from other behaviour. Whenever a new tax is proposed, legislators try to fill any loopholes in the tax law. Most people will reluctantly acknowledge the benefits that taxes bring to their community. Nevertheless, many people find the way to avoid paying certain taxes. For many of us, paying taxes is stressful and burdensome.

Keywords: taxes, human, social engineering, collection of taxes, tax system

1 Človek v primežu davkov

Davki so tudi sredstvo »družbenega inženiringa« – orodja, ki k nekemu vedenju spodbujajo, od drugega pa odvračajo. Obdavčenje alkoholnih pijač, denimo, naj bi omejilo prekomerno uživanje alkohola. Tako v mnogih državah davki znašajo približno 35 odstotkov maloprodajne cene piva. Visoki davki so značilni tudi za tobak. V Južnoafriški republiki je delež davkov pri ceni zavojčka cigaret od 45- do 50-odstoten. Vendar vlada za spodbujanje takšnih davkov morda nima vedno povsem nesebičnega razloga.

Opazen primer družbenega inženiringa je iz začetka 20. stoletja. Ameriški zakonodajalci so si prizadevali omejiti nastajanje bogatih družinskih dinastij z uvedbo davka na dedovanje nepremičnin. Ko premožen človek umre, davki pogoltnejo velik del njegovega premoženja. Dedičem ni všeč, da ta davek preusmerja denarna sredstva iz družinskih, aristokratskih kanalov v civilne, demokratične. Morda je to res, vendar premožni davkoplačevalci uporabljajo številne taktike, s katerimi blažijo udarec tega davka.

Vlade potrebujejo veliko denarja za to, da delujejo in priskrbijo potrebne storitve. V Franciji je denimo vsak četrti človek zaposlen v javnem sektorju. Sem spadajo učitelji, uslužbenci na poštah, v muzejih in bolnišnicah, policisti in drugi vladni delavci. Davki so potrebni za njihove plače. Z davki se tudi gradijo ceste, šole in bolnišnice ter plačujejo računi za takšne storitve, kot so pobiranje smeti in dostavljanje pošte.

Stroški vojske so še dodaten pomemben razlog za davke. Davek na dohodek se je najprej pobiral od bogatih Britancev za financiranje vojne proti Francozom leta 1799, med drugo svetovno vojno pa je britanska vlada tudi od delavskega razreda zahtevala, da prične plačevati svoj del davka na dohodek. Danes je vzdrževanje državne vojske še vedno zelo drago, celo ko ni vojne. Stockholmski mednarodni raziskovalni inštitut za mir je ocenil, da so leta 2000 stroški za vojsko po vsem svetu znašali približno 712 milijard evrov.

Davki še vedno povzročajo najrazličnejše družbene probleme, kot je denimo okoljski. Devet zahodnoevropskih držav je nedavno uvedlo okoljski davek, predvsem kot sredstvo za zmanjšanje škodljivih snovi v zraku. Še en poskus družbenega inženiringa so prej omenjeni progresivni davki na dohodek, katerih namen je zmanjšati prepad med bogatimi in revnimi. Nekateri vlade tudi omogočajo davčne olajšave tistim, ki prispevajo za dobrodelne namene ali parom z otroki.

Vedno ko je predlagan novi davek, skušajo zakonodajalci zapolniti vse morebitne vrzeli v davčnem zakonu. Zapomnite si: Gre za zelo veliko denarja. Kakšen je rezultat? Davčni zakoni so zapleteni in zelo strokovni. Mnogo zapletov v davčni zakonodaji izhaja iz definiranja dohodka, to je določanja, kaj je pravzaprav obdavčljivo. Dodatni zapleti so plod številnih pravil, ki dovoljujejo najrazličnejše odbitke in oprostitve.

Vendar pa zapletene davčne zakonodaje nimajo le Združene države. Nedavna izdaja britanske davčne zakonodaje obsega 9521 strani in je zbrana v desetih knjigah. Urad za raziskavo davčne politike na michiganski univerzi poroča, da ameriški davkoplačevalci vsako leto porabijo več kot tri milijarde ur za izpolnjevanje napovedi za odmero dohodnine. Vrednost vloženega časa in denarja, ki ga ameriški davkoplačevalci skupno vsako leto porabijo za izpolnjevanje teh obrazcev, je kar 90 milijard evrov oziroma približno 10 % zbranih davkov. Večina teh stroškov nastane zaradi velike kompleksnosti dohodninskega zakona.

Večina ljudi bo, čeprav nerada, priznala koristi, ki jih davki prinašajo njihovi skupnosti. Vodja britanske davčne uprave je nekoč dejal, da nikomur ni všeč plačevanje davka na dohodek, a le redki pravijo, da bi bilo bolje, če ga ne bi bilo. V Združenih državah po ocenah nekaterih kar 90 odstotkov ljudi upošteva davčne zakone. Večina neupoštevanja davčnega postopka nastane bolj zaradi težav z zakonom in postopki kot pa zaradi namerne utaje.

Kljub temu mnogi najdejo poti, da se ognejo plačevanju določenih davkov. Mnoga podjetja se z davčnimi olajšavami in finančnimi manipulacijami zakonito ognejo plačilu velikega dela davkov – včasih celo vseh. Korporacija ustanovi podjetje v drugi državi, ki ima nizko davčno stopnjo. Potem lastništvo podjetja prenese na tuje podjetje. Podjetju tako ni treba plačevati ameriških davkov, ki so lahko tudi 35-odstotni, čeprav sta sedež podjetja morda le predalnik in poštni nabiralnik. Obstaja pa tudi neposredna utaja davkov. V neki evropski državi poročajo, da se na utajo davkov gleda kot na nacionalni šport. Glede na anketo v Združenih državah je samo 58 odstotkov moških med 25. in 29. letom starosti menilo, da je napačno, če se ne prijavi vseh dohodkov.

2 Zgodovina davkov

Davki so, kar je značilno za večino finančnih institucij, izrazita zgodovinska kategorija, ki odseva politično in ekonomsko ureditev vsakokratne družbe. Lahko trdimo, da je zgodovina davkov zgodovina borbe za večjo politično demokracijo in za pravičnejše ekonomske odnose v državnih skupnostih. Zato je razumljivo, da so progami družbenih sprememb vedno vsebovali tudi radikalne predloge davčne reforme. Davke so si izmislili zato, da bi »kaznovali« bogate, jim odvzeli denar ter ga dali revnim. Množica je tako glasovala za uvedbo davkov, ki so tako postali uzakonjeni z ustavo. Pozabili pa so zelo pomemben dejavnik, in sicer to, da so bogati vedno korak pred revnimi in da so tako svoje premoženje skrili pod okrilje pravne osebe, ki jim je dovoljevala koriščenje denarja, preden jim ga je pobrala država.

V starem veku so davki v glavnem bremenili tujce, zlasti podložne narode, ki so v ta namen plačevali glavarino. Glavni vir državnih dohodkov so bile državna imovina in prostovoljne dajatve. Glede na nizko stopnjo razvoja produkcijskih faktorjev v tistem času, je bila velikost premoženja najbolj otipljiv znak gospodarske in s tem davčne sposobnosti. Sprva so bile predmet obdavčevanja samo nepremičnine.

V srednjem veku so imeli davki obliko pomoči, ki so jo dajali fevdalci srednjeveškemu vladarju, kadar redni dohodki niso zadoščali za pokritje državnih potreb. Glede na značaj pomoči, zlasti v času vojn, so bili davki eden od glavnih predmetov razprav na zasedanjih državnih in deželnih zborov. Deželni stanovni so za vsak primer posebej odobraval davke, ki so imeli v tistem času še značaj izjemnih dajatev. S krepitvijo vladarjevega položaja nasproti stanovom so davki pridobivali na pomenu. Enako je veljalo pozneje, ko je po zmagi meščanstva postal nosilec suverenosti meščanski parlament in so davki dobili naravo splošnih obveznih dajatev.

Zgodovina davčne službe na Slovenskem je zgodovina razvoja in delovanja davčne službe na Slovenskem od časov Rimljanov do njene oživitve v zrelem srednjem veku in z razvojem v novem veku. V novem veku se zelo razvije carinjenje. Na nadaljnji razvoj davčne službe je vplivalo obdavčenje po katastrskem dohodku. V času Jugoslavije je razvoj davčne službe in davčnega sistema doživel zastoj in nato spremembo povezano z razvojem jugoslovanskega koncepta družbene lastnine. Po procesu združevanja je Slovenija enotno davčno službo v ožjem smislu (brez carinske službe) oblikovala leta 1996, povsem poenotena služba pa se je pojavila šele leta 2014.

3 Davčni sistem

Davčni sistem predstavlja skupek vseh možnih davčnih oblik neke države. Pod davčnimi oblikami se obravnavajo vsi davki, takse, dotacije, subvencije in nadomestila, ki jih država dobiva ali daje. Davčni sistem bi moral biti terminološko sestavljen kot skladen odnos med elementi, vendar praksa kaže, da se obdavčevanje v mnogih državah odvija preko različnih davčnih instrumentov, od katerih ima vsak svoje cilje in načine. Glede na metodo obdavčevanja, lahko odkrijemo določene posredne cilje davčnega sistema, ki imajo lahko svoje korenine v ekonomskih, političnih, zgodovinskih in socialnih odnosih. Poleg standardnih davčnih oblik (davek na dohodek fizičnih oseb, davek na dobiček pravnih oseb, prometni davki itd.) se v davčni praksi pojavljajo tudi določene specifične oblike obdavčevanja, katerih izdatnost je sicer majhna, vendar pa so bili uvedeni v davčni sistem zaradi neke posebne namere. Poleg razmejevanja na splošne in posebne dajatve, je treba tudi natančno določiti mehanizme dohodkovne izravnave. Čeprav v nekaterih državah uporabljajo določene mehanizme, s katerimi se določa stopnja koordinacije med decentraliziranimi enotami davčne oblasti in porazdelitvijo dohodkov med tem oblastmi, ima lahko pojavnost elementov obdavčevanja, ki jih lahko določijo tako centralne kot tudi lokalne ali federalne oblasti, za posledico večjo ali manjšo neuskkljenost samega davčnega sistema. Davčni sistem ni zasnovan na v naprej definiranih načelih in znanstvenih principih, pač pa je odraz kompromisa različnih političnih sil, ki so podvržene zgodovinskemu razvoju in željam po uvajanju novih dajatev, ki bi bile izdatnejše za državo in socialno ekonomsko ugodnejše za posameznike. V nekaterih državah so se lotili reševanja tega problema z zakonodajne strani, in sicer so uvedli poseben sistemski zakon, ki v svojih določbah ureja splošna davčno-finančna razmerja, tako da je število konfliktnih primerov znižano na minimum.

Davčni sistemi držav se razlikujejo ne samo na osnovi predmeta obdavčevanja, ampak tudi glede na delež določenih javnih prihodkov v strukturi prihodkov javnega (fiskalnega) značaja. V razvitih državah, kjer je dohodek na posameznika razmeroma visok, bo tudi delež davka na dohodek in premoženje večji kot v državah v razvoju. V državah, v katerih je dohodek prebivalcev razmeroma nizek, morajo davčne oblasti pokrivati primanjkljaj javnih prihodkov preko prometnih davkov in davkov na potrošnjo.

Sistem davkov in davčne ugodnosti so v tržno usmerjenih gospodarstvih razporejeni tako, da so določeni na osnovi čvrsto postavljenih kriterijev ekonomske, ekološke in socialnopolitične narave in čim manj vplivajo na davčno nevtralnost. Davčna politika mora težiti k optimalnosti v doseganju alokacijskih in redistributivnih ciljev, kadar želi preko davkov doseči ugodna finančna sredstva. V netržno usmerjenih gospodarstvih je davčna politika usmerjena predvsem v prenos sredstev iz gospodarskega sektorja v državni proračun, s tem da je davčni položaj nekaterih sektorjev gospodarstva zelo diferenciran glede na prednosti, ki jih daje nosilec davčne politike.

Način državne ureditve in pripadnost določeni mednarodni asociaciji lahko tudi vpliva na delovanje davčnega sistema. V mednarodni asociaciji je treba poskrbeti za metode in načine unifikacije in harmonizacije davčnih sistemov posameznih držav in odpravljanje dvojnega obdavčenja.

4 Pravni vidik vpliva davkov na človeka

Glede na dejstvo, da se javni prihodki ravna po javnih odhodkih (Wagner, 1865), so davčno-finančna načela na najvišji stopnji hierarhije načel obdavčevanja. V primeru kolizije se najprej upoštevajo davčno-finančna načela, šele potem se lahko uporabijo za nastali primer ostala davčna načela.

Načelo zakonitosti davkov (*nullum tributum sine lege*) določa, da je mogoče samo z ustavo in zakoni ustanoviti, potrditi in spreminjati davke in ostale javne dajatve. To načelo je v davčnem sistemu tako pomembno, da ga nekatere države sprejemajo kot ustavno načelo in ga vnesejo v svoje ustave.

Pravne značilnosti tega načela so oblikovane v petih zahtevah, in sicer:

- samo zakon lahko predpisuje izvor davčnega prava,
- razlaganje davčnih norm je mogoče samo v restriktivnem okviru,
- mogoča je analogija davčnih norm, vendar v omejenem obsegu,
- nedopustna je retroaktivnost, in
- vsi davki morajo biti zakonsko jasni in natančno določeni.

Transparentnost davčnega sistema je v nekaterih razvitih državah pomembna ne samo na nivoju uporabe načela zakonitosti, temveč tudi iz ekonomskih razlogov. Kadar neka država želi dobiti tuje neposredne investitorje, je treba izoblikovati takšen davčni sistem, ki bo razumljiv in primerljiv z davčnim sistemom nerezidenta-investitorja.

Načelo izdatnosti označuje, da morajo davki z ostalimi javnimi dajatvami omogočiti sredstva, ki so neobhodna za pokritje načrtovanih odhodkov. To načelo mora biti v popolnosti zadovoljeno, če želimo imeti pozitivni proračunski saldo. V širšem smislu to načelo nima absolutne prednosti pred ostalimi načeli, saj se širina javnih odhodkov določa preko ekonomskih, socialnih ter političnih posledic. Proračunsko ravnovesje je mogoče vzpostaviti le v primeru upoštevanja dveh zahtev, in sicer: rednosti državnih prihodkov in omogočanja virov državnih prihodkov. Nekateri znanstveniki so zavzeli stališče, da mora vsak davek sam zase zadovoljevati načelo izdatnosti, medtem ko drugi zastopajo stališče, da mora biti načelo izdatnosti postavljeno pred sam davčni sistem .

5 Ekonomski vidik vpliva davkov na človeka

Načelo elastičnosti zahteva, da se davki časovno in vsebinsko prilagodijo spremembam v višini javnih izdatkov. Načelo elastičnosti je varianta načela izdatnosti, kar pomeni, da je to v bistvu načelo izdatnosti, ki ni obravnavano v nekem časovnem obdobju (proračunsko leto), ampak obravnava trenutno dogajanje glede proračunskega ravnovesja. Da bi se omogočilo spremljanje rasti javnih izdatkov, je treba zgraditi tak davčni sistem, ki letno povečuje skupni davčni prihodek. Finančna elastičnost je posebnost davkov, da se prilagodijo spremembam v strukturi javnih izdatkov oziroma nizkim stopnjam občutljivosti na gospodarsko konjunkturo. Če se doseže finančna elastičnost davkov tako, da javni prihodki rastejo sorazmerno z javnimi izdatki, je to primer ekonomske elastičnosti. V primeru, da je treba zaradi povečanja davčnih prihodkov v zakonskem postopku spremeniti davčno stopnjo, imamo pravno elastičnost davkov.

Glede na gibanja v gospodarstvu, lahko na spremembo v strukturi davčnega sistema vpliva tudi avtomatska elastičnost prihodkov od nekaterih davčnih oblik. V inflacijskih razmerah, če se davčne stopnje in davčne olajšave ne spreminjajo, lahko opazimo nekatere avtomatske spremembe v značaju obdavčevanja. Delež davka na dohodek se bo v inflacijskih razmerah povečeval. Povečevanje davka na dohodek bo možno tudi v razmerah realne rasti dohodka, saj bo tako večje število davčnih zavezancev podvrženo višjim davčnim stopnjam. Delež socialnega zavarovanja na vseh ravneh upada, saj se v večini držav predpisuje, da se prihodki iz socialnega zavarovanja obračunavajo od plač le do določenega limita. V primeru devalvacije, ko nominalne vrednosti plač presežejo ta limit, je najvišja stopnja prihodka za socialno zavarovanje 0 %, povprečna stopnja pa se zmanjšuje. Delež prometnih davkov se v inflacijskih razmerah ne povečuje, saj je predvsem odvisen od cene blaga in storitev, vendar je mogoče pričakovati, da se bo v razmerah ekonomske rasti ta delež povečeval, saj se skupaj z ekonomsko rastjo povečuje tudi kupna moč posameznika. Relativne značilnost trošarin se v razmerah ekonomske rasti zmanjšujejo, saj so stopnje trošarin izkazane v absolutnih zneskih, kar ima za posledico upadanje deleža trošarin v davčnem sistemu. Tudi delež davka na premoženje se zmanjšuje, saj se revalorizacija davčne osnove izvaja z zamudo.

Velik vpliv na davčni sistem ima tudi stopnja odprtosti ekonomije določene države. Države, ki imajo odprto gospodarstvo, zelo upoštevajo konkurenčnost glede obdavčevanja. V primeru, ko je mogoče upoštevati posredno obdavčevanje, države odprtega gospodarstva sprejemajo takšne oblike obdavčevanja, ki stimulirajo izvozne aktivnosti. Glede zunanjih investicij se v tem primeru uporablja načelo rezidentstva.

Obdavčevanje vpliva na makroekonomske in mikroekonomske učinke. Davek zmanjšuje ekonomsko moč posameznika in s tem spreminja njegovo ekonomsko sfero. Makroekonomski vpliv davkov se kaže glede na velikost agregatne potrošnje. Davčni prihodki oscilirajo s konjunkturalnimi gibanji nacionalnega dohodka, spremembe v davčnih stopnjah pa lahko vplivajo na gospodarsko aktivnost posameznih subjektov.

Načelo uporabnosti zahteva, da so davki postavljeni tako, da najmanj vplivajo na ekonomske odločitve gospodarskih subjektov. Nedorzorni so tisti davki, ki upoštevajo učinek dohodka, kar pomeni, da zmanjšujejo zavezančev dohodek, s tem da ne spreminjajo subjektovega obnašanja na trgu, saj davka ni mogoče ne zmanjšati niti obiti. Distorzorni davki pa delujejo preko učinka substitucije, kar pomeni, da davčni zavezanec zmanjšuje svojo davčno zavezo s spreminjanjem obnašanja na trgu. Delovanje načela uporabnosti pa je tesno vezano na uspešno alokacijo resursov, kar pomeni, da nikakršna sprememba ekonomskih dejavnikov na trgu ne spremeni položaja enega subjekta na račun drugega.

Načelo umerjenosti davčne obveznosti zahteva umerjenost v pogledu višine obdavčevanja. Določanje višine obdavčevanja lahko pozitivno in negativno vpliva na delovno sposobnost posameznika in razvijanje njegove ekonomske dejavnosti. Na makroekonomskem nivoju načelo upošteva določanje absolutnega davčnega limita, nivoja obdavčevanja družbenega proizvoda, pri katerem povečevanje davčnih stopenj in uvajanje novih davkov nima za posledico povečevanje javnih prihodkov. Če davčno breme preseže absolutni davčni limit, ima vsako nadaljnje povečevanje davka za posledico zmanjševanje javnih prihodkov (Lafferova krivulja). Lafferova krivulja nam dokazuje, da lahko država ustvari javni prihodek preko dveh stopenj, in sicer ene višje in ene nižje.

Načelo izbora davčnega vira določa, da je treba obdavčevati le tiste dohodke davčnega zavezanca, ki so dinamični, kar pomeni, da se v časovnem obdobju obnavljajo. Statično premoženje posameznika je lahko predmet obdavčevanja le v posebnih zakonsko določenih primerih. Izvzemanje statičnega premoženja posameznika je bilo uvedeno zaradi miselnosti, da bi bilo poseganje davčnih oblasti v ta del posameznikovega premoženja neracionalno, saj bi vplivalo na motivacijo posameznika glede varčevanja in dela.

V primeru, da spremljamo korelacijo med višino davčnega prihodka in konjunkturalnimi gibanji v gospodarstvu, lahko določimo konjunkturalno elastičnost ali spremenljivost davkov. Spremenljivi davki so tisti, ki se avtomatično prilagodijo danim konjunkturalnim gibanjem.

Načelo stabilnosti davčnega sistema določa, da je treba vzpostaviti takšen davčni sistem, ki se v nekem daljšem časovnem obdobju ne bo spreminjal, saj vsako spreminjanje davčnega sistema lahko bistveno vpliva na pogoje proizvodnje in ekonomske moči posameznika. Davčne reforme morajo biti ne samo politično, ampak tudi socialno in ekonomsko pogojene.

Načelo identitete davčnega destinatarja in nosilca davčne obremenitve posega v zakonsko določeno dolžnost plačnika davčnega dolga in vpliva davčnega sistema na prevalitev davkov. Pri tem je treba natančno določiti subjekt obdavčevanja in vse posledice, ki izhajajo iz določitve le-tega.

Načelo minimiziranja administrativnih stroškov se nanaša na zahtevo po ekonomičnosti obdavčevanja, kar pomeni, da morajo biti stroški pobiranja davkov minimalni. V primeru, da je razlika med bruto plačilom davkov in neto plačilom davkov minimalna, se to načelo v celoti uporablja in udejanja. Če so administrativni stroški večji od razlike med neto in bruto osnovo, to posledično vpliva na proračunsko ravnovesje, saj se pojavi proračunski deficit.

Nenazadnje je pomembna ekonomičnost ne samo pri davčni administraciji, temveč tudi pri davčnem zavezancu. Načelo minimiziranja stroškov plačevanja davkov je usmerjeno na ekonomičnost postopkov obdavčevanja pri davčnem zavezancu. Direktni stroški davčnega zavezanca so tisti, s katerimi se neposredno zmanjšujejo prihodki davčnega zavezanca, vezani na sestavo in prijavo davčne obveznosti. Indirektni stroški pa so vezani na ekonomsko sposobnost davčnega zavezanca, saj mu plačevanje davkov onemogoča pridobivanje prihodkov.

6 Socialno politični vidik vpliva davkov na človeka

Glede na politično raven je jasno, da desnosredinske vlade želijo politiko nizkih davkov in zmanjševanje davka na dohodek glede na prometne davke in davke na potrošnjo. Levosredinske vlade se zavzemajo za širjenje javnega sektorja, kar upošteva tudi višje obdavčevanje in natančnejše obdavčevanje dohodka. Države, ki niso članice Evropske unije, in Švica, že dalj časa odklanjajo širjenje obdavčevanja in večjega vpliva javnega sektorja na ekonomske procese v državah OECD. Pri vsem tem je treba tudi upoštevati faktor inertnosti. V primeru, da družbeni razredi, ki pri obstoječem sistemu obdavčevanja nasprotujejo temu, ne organizirajo in ne izvajajo konstantnega pritiska na vladajoči razred in posredno na vlado, je realno pričakovati, da vlada ne bo sprejela kakršnihkoli ukrepov v prid družbenemu razredu, toliko bolj, če z vladno politiko soglašajo tudi gospodarske elite, katerim je vladna politika glede obdavčevanja v prid. Vsaka vlada mora poleg tega tudi upoštevati opredelitev državljanov glede davčnega sistema. Analizirati mora, ali državljani želijo, da so davki sorazmerno nizki in so koristi iz javnega sektorja zelo skromne, ali pa da je socialna varnost na visokem nivoju ne glede na višino davkov. V družbi, v kateri obstaja socialna kohezija in povezanost odločitev glede davkov in javnih odhodkov, je tudi socialna varnost na visokem nivoju. Takšen davčni sistem imajo majhne države severne Evrope, v katerih je koeficient fiskalne obremenitve tudi najvišji.

Tudi izobrazba državljanov je lahko odločilen element v določanju davčnega sistema. Država, ki ima povprečno visoko intelektualni sloj državljanov in razvito znanost in raziskovanje, lahko v davčni sistem vnese direktne metode davčne prijave, informacijske tehnologije oziroma sestavljene oblike prometnih davkov, pri katerih se zahteva aktivno sodelovanje davčnih zavezancev v davčnem postopku. S tem se lahko bistveno izboljša delovanje davčne administracije. Vse večji delež samostojnih dejavnosti v državah OECD ima za posledico majhen delež davka na dohodek fizičnih oseb v celotni strukturi obdavčevanja, saj je največkrat uporabljena oblika obdavčevanja dohodkov fizičnih oseb prav davek po odbitku, ki se uporablja pri izplačilih zaposlenim. Ta postopek je neuporaben pri davku na dohodek od samostojne dejavnosti, saj se le-ta obdavčuje na osnovi odločbe davčnega organa o višini davčne osnove, ki se določi preko direktne metode. Tudi socialna zavarovanja so v večini držav financirana preko posebnih plačil davčnih obveznikov, ki se zbirajo v za to posebej oblikovanih skladih javnega socialnega zavarovanja. Nekatere države financirajo socialno zavarovanje iz državnega proračuna.

Pravičnost davkov je eden od osnovnih elementov vsakega naprednega davčnega sistema. Pojem pravičnosti obdavčevanja se spreminja od časa do časa glede na časovno obdobje, socialno strukturo, določeno razlago davčnega sistema ... Pravično naj bi bilo tisto obdavčevanje, ki je splošno in enakomerno razporejeno med vse davčne zavezance.

Načelo splošnosti davkov določa, da morajo vsi davčni subjekti sodelovati pri plačevanju davkov. Rezidenti držav so dolžni plačevati davke na svoj svetovni dohodek, medtem ko so nerezidenti dolžni plačevati samo tisti davek, ki se nanaša na teritorialni vir obdavčevanja. Splošnost predstavlja formalni pogoj pravičnosti. Vendar pa poleg splošnosti uvajajo moderni davčni sistemi tudi določene davčne privilegije v oblikah oprostitev in olajšav. Te so lahko političnega, ekonomskega, davčno-tehničnega, finančnega in socialnopolitičnega značaja.

Medtem ko splošnost predstavlja formalni pogoj pravičnosti, pomeni načelo enakomernosti plačevanja davkov možnost plačevanja dajatev glede na subjektivno ekonomsko moč posameznika. Subjekti z isto ekonomsko močjo morajo plačati isto višino davkov, medtem ko naj bi subjekti z večjo ekonomsko močjo plačevali višjo dajatev. Načelo enakomernosti plačevanja davkov velikokrat prihaja v kolizijo z načelom splošnosti davkov.

7 Cilji davčnega sistema

Davčni sistem ima lahko ekonomske, socialne in politične cilje. Ekonomski cilji se delijo na mikroekonomske in makroekonomske cilje. Mikroekonomski cilji lahko preko davčnega sistema:

- favorizirajo določene gospodarske veje,
- povečujejo delovno vsebino pri davčnih zavezancih,
- stimulirajo tuja vlaganja,
- povečujejo razvoj nerazvitih delov države,
- pospešujejo investicijske primere.

Makroekonomski cilji vplivajo na odnose osnovnih makroekonomskih agregatov. Stabilnost cen in polna zaposlenost se dosega z delovanjem davka na spremembe agregatne ponudbe (davek na potrošnjo). Kadar želimo s povečanjem davčne obveznosti agregatno ponudbo zmanjšati, pomeni, da restriktivno vplivamo na davčno politiko. Restriktivna davčna politika lahko vodi do zniževanja cen v primeru, da na trgu nastane višek agregatnega povpraševanja nad agregatno ponudbo, kar vodi do pojava inflacije. V obratnem primeru mora davčna politika delovati ekspanzivno, kar pomeni, da mora dvigniti agregatno povpraševanje, tako da vpliva na davčni sistem v smislu večanja dohodka davčnega zavezanca. To se lahko ustvari preko ukinjanja davkov, zniževanja davčnih stopenj in uveljavljanja davčnih olajšav. Pri ravnovesju plačilne bilance se preko davkov vpliva na zunanjetrgovinsko bilanco. Mednarodna menjava se bo pozitivno spremenila, če se bo pri obdavčevanju upoštevalo načelo namembne države in ne načelo države izvora blaga.

Socialni cilji davčnega sistema se nanašajo na odpravljanje razlik v materialnem položaju davčnih zavezancev. Davki morajo imeti svojo redistribucijsko funkcijo. Davek na dohodek je največkrat tisti davek, ki se pojavlja kot progresiven, kar pomeni, da vpliva na ekonomsko moč tistih davčnih zavezancev, katerih davčna osnova je večja. Socialno politični cilji se lahko dosežejo na različne načine, in sicer z:

- diferenciranim obdavčevanjem prometa,
- standardnim odbitkom glede na eksistenčni minimum,
- možnostjo odbitka stroškov zdravljenja od davčne osnove davka na dohodek,
- izvemanje od obdavčevanja prejemkov socialnopolitične osnove,
- oprostitev od obdavčevanja premoženja nepremičnin malih vrednosti.

Politični cilji obdavčevanja se v modernih tržnih gospodarstvih redko oblikujejo. Ostali cilji se lahko upoštevajo na temelju zdravstvene, kulturne in demografske politike. Zaradi globalne davčne politike mora država vedno omogočiti dovolj sredstev za financiranje javnih odhodkov, zato so fiskalni cilji vedno primarni. Načelo nevtralnosti javnih dajatev vpliva na nosilce ekonomske politike, da uveljavljajo določene proračunske subvencije, saj le preko njih lahko uveljavljajo tiste cilje, ki bi jih lahko ustvarili preko obdavčevanja. Pri tem zelo posebni fiskalni cilji niso nepomembno sredstvo uravnavanja davčne politike, vendar se oblikuje mnenje, da bo ekonomski razvoj posamezne države mnogo bolj uspešen, če se vse manj vpliva na tržno alokacijo resursov. Dolgoročna ekonomska stagnacija ima svoje korenine v progresivnem obdavčevanju, ki zmanjšuje delo in investiranje. Nevtralno obdavčevanje bo imelo za posledico dvig ekonomske rasti in razdelitev dohodka med prebivalstvom v takšni meri, da siromašno prebivalstvo dobi večji delež dohodka.

Literatura

- Djanani, C. (1998). *Internationales Steuerrecht 2. überarbeitete Auflage*, Wien: Linde.
- Doernberg, L. R. (1989). *International Taxation*, St. Paul, Minn: West Publishing Co.
- Jelčić, B., Lončarič-Horvat, O. (1981). *Nauka o finansijama*, Zagreb: Pravni fakultet.
- Jeličić, B. et al. (1996). *Financijsko pravo – posebni dio. 2. izminjeno i dopunjeno izdanje*. Zagreb: Birotehnika.
- Kovač, M. (2008). *Davki od A do Ž*, Ljubljana: Založniška hiša Primath, d. o. o.
- Pernek, F., et. al. (1999). *Finančno pravo in javne finance, posebni del*, Maribor: Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta.
- Pernek, F. et.al. (2009). *Davčno pravo in javne finance*. Fakulteta za poslovne in upravne vede, Novo mesto.
- Pernek, F., Škof, B. (1996). *Javne finance in finančno pravo*. Maribor: Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta.
- Popović, D. (1997). *Nauka o porezima i poresko pravo*. Beograd: Open Society Institute / Constitutional and Legislative Policy Institute.
- Popović, D. (1999). *Poreski sistem*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Dosije.
- Schaumburg, H. (1998). *Internationales Steuerrecht, Aussensteuerrecht, Doppelbesteuerungsrecht*. Koln: Verlag, Dr. Otto Schmidt, 2. Auflage.
- Škof, B. et.al. (2007). *Davčno pravo*. Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta in Davčno-finančni raziskovalni inštitut, Maribor.
- Terra, B., Wattel, P. (1997). *European Tax Law*, second edition, London: Kluwer Law International.
- Tipke, K., Lang, J. (1996). *Steuerrecht*. 15. Auflage. Koln: Verlag Dr. Otto Schmidt.

PRAVICA DO ŽIVLJENJA SPODBUDA ZA RAZMISLEK

Pravica do življenja je neodtujljiva pravica človeka (cit. po. A. Stres, 2015).

Pred dobrim letom so me zaprosili naj vodim okroglo mizo »O pravici do življenja« v okviru tedna »Za življenje«. Tedaj sem si postavil vprašanje, kje so problemi pravice do življenja oziroma kje jih jaz vidim.

Pravica do življenja se kaže predvsem v naslednjih področjih: evtanazija, zdravljenje hudo bolnega in umirajočega bolnika, zdravljenje kronično bolnega starostnika, splav in kontracepcija.

1 Evtanazija

Do nedavnega sem bil po številnih predavanjih in člankih akademika J. Trontlja prepričan, da je problem evtanazije v Sloveniji rešen, posebno med zdravniki in medicinskimi sestrami. Toda kmalu po mojem prvem predavanju o tej problematiki, to je »pravici do življenja«, se je zgodil primer »Radan«, ki je moje prepričanje o problemih evtanazije v Sloveniji spremenil. Po pogovorih z zdravniki in medicinskimi sestrami ter po člankih v strokovni literaturi sem spoznal, da so pogledi na evtanazijo med strokovnjaki (zdravniki in medicinskimi sestrami) neenotni. Tudi pogovori z nestrokovnjaki na tem področju (torej laiki) so mi pokazali, da mnenje o evtanaziji nikakor ni enotno ali v popolnosti odklonilno.

Torej problem evtanazije zahteva za razjasnitve problema še številne pogovore in pisne razlage, seveda pa tudi statistične podatke o mnenju o evtanaziji v Sloveniji, torej podatke, ki jih imamo za Nizozemsko, Anglijo pa tudi za posamezne države Združenih držav Amerike. Za Slovenijo jih žal nimamo. Tako je nujna razjasnitev problema evtanazije v Sloveniji.

Preden bi začel razpravo o evtanaziji, bi želel opisati nekatere pojme, ki se uporabljajo na tem področju.

Evtanazija izhaja iz grških besed eu thanatos, kar pomeni dobra ali lahka smrt.

Aktivna evtanazija: oseba X opravi dejanje, ki samo po sebi pripelje do smrti osebe Y.

Pasivna evtanazija: oseba X osebi Y pusti umreti. Oseba X opusti ali prekine zdravljenje, ki podaljšuje življenje. J. Trontelj (2014) meni, da ta izraz ni primeren, ker vnaša zmedo. Uporablja se za opustitev ali prekinitve zdravljenja, katerega namen je podaljšati bolnikovo življenje.

Evtanazija je lahko prostovoljna: evtanazija, pri kateri oseba Y, ki je sposobna odločanja o sebi, sama zaprosi za smrt – to je prisebna odrasla oseba, ki želi umreti.

Evtanazija je lahko neprostovoljna: evtanazija, pri kateri oseba Y ni sposobna izraziti svoje izbire, npr. ko je oseba Y hudo prizadeta ali je to prizadeti novorojenec.

Samomor s pomočjo: oseba X osebi Y namenoma pomaga, da ta umre.

Samomor z zdravniško pomočjo: oseba X (zdravnik) osebi Y namenoma pomaga, da ta umre.

Terapija z dvojnim učinkom: zdravnik ve, da se približuje odmerku zdravila, ki utegne ohromiti dihalni center, vendar mu je glavni cilj ublažitev bolečine. Tega zakoni nikjer ne prepovedujejo, je tudi etično sprejemljivo (J. Trontelj, 2014).

Bolnikova vnaprejšnja volja: da se mu ne podaljšuje življenja z ukrepi oživljanja ali intenzivne nege. Izrazi jo lahko bolnik, ki je razsoden in opravično sposoben, zdravnik pa jo mora spoštovati (J. Trontelj, 2014).

Definicije pojmov pomembnih za razumevanje evtanazije so povzete po T. Hope (2004) in J. Trontelj (2014).

Problemi evtanazije se kažejo kot problemi na številnih področjih, in sicer kot osebni odnos do evtanazije, družbeni odnos do evtanazije, religiozni odnos do evtanazije ter kot pravni vidiki evtanazije.

1.1 Osebni odnos do evtanazije

Moj odnos do evtanazije je dosledno in odločno odklonilen. Zavedam se, da mi nihče ni dal pravice za razsojanje med življenjem in smrtjo in tudi če bi mi jo kdo dal, je ne bi sprejel. Do odklonilnega stališča do evtanazije me tudi zavezuje Hipokratova zaprisega: »Prisežem, da ne bom nikoli nikomur – tudi ko bi me prosil – zapisal smrtne droge ali ga z nasvetom napeljeval na tako misel ...« Za slovenskega zdravnika velja načelo, da je človeško življenje sveto in nedotakljivo. Kodeks etike Slovenskega zdravniškega društva v 8. členu pravi: »Zdravnik obsoja evtanazijo in jo ima za lažni humanizem« (J. Trontelj, 2014).

Če je mnenje slovenskih zdravnikov do evtanazije večinoma neenotno odklonilno, je zanimivo pogledati, kakšno je stališče zdravnikov do evtanazije v drugih državah. Na Nizozemskem bi 33 % zdravnikov opravilo evtanazijo. V Angliji je 47 % zdravnikov mnenja, da bi se bilo treba o evtanaziji razjasniti in jo morebiti uzakoniti. V Združenih državah Amerike bi v državi Wisconsin ena tretjina zdravnikov opravila evtanazijo, v Alberti (Kanada) pa že 44 %.

1.2 Družbeni vidiki evtanazije

Evtanazija je v Sloveniji zakonsko prepovedana. Evtanazija je dovoljena v Evropi na Nizozemskem in v Belgiji, v ZDA – Oregon je dovoljena pravica do pomoči pri samomoru.

Na Nizozemskem se 86 % prebivalstva zavzema za evtanazijo. Med anketiranimi je 54 % zdravnikov enkrat ali večkrat opravilo evtanazijo ali pomagalo bolniku pri samomoru. Na Nizozemskem je bilo v začetku 90. let opravljeno v povprečju 2300 primerov prostovoljne evtanazije in okoli 400 primerov samomora z zdravniško pomočjo.

1.3 Religiozni vidiki

Papež Janez Pavel II je v svoji encikliki smatral evtanazijo kot nedopustno iz religioznih, socioloških in filozofskih razlogov. Strinjal pa se je z opustitvijo nekoristnega zdravljenja ter uporabo zdravil z dvojnim učinkom, če sta uporabljena pravi motiv in namen.

1.4 Pravni vidiki evtanazije

Zakonsko evtanazija v večini držav ni dovoljena. V Sloveniji je evtanazija zakonsko prepovedana. Evtanazija se na Nizozemskem in v Belgiji lahko aktivno izvaja v okviru zakona. V Švici in zvezni državi Oregon pa je samomor z zdravniško pomočjo zakonit, če so izpolnjeni določeni pogoji (T. Hope, 2004).

2 Zdravljenje hudo bolnega in umirajočega bolnika

Pri tem zdravljenju se pojavljajo naslednji problemi: prekinitev aktivnega zdravljenja, uporaba zdravil z dvojnimi učinki, bolnikova vnaprejšnja volja, da se mu ne podaljšuje življenja z ukrepi oživljanja in intenzivne terapije. Aktivno zdravljenje pri hudo bolnem ali umirajočem bolniku lahko prekinemo tedaj, ko je komisijsko ugotovljeno, da bo nadaljnje zdravljenje brez uspeha in pomeni le podaljševanje življenja. Torej lahko opustimo le aktivno zdravljenje, nikakor pa ne osnovnih stvari, to je nego, dodajanje tekočin in lajšanje bolečin. Torej moramo bolniku omogočiti dostojno smrt.

Pri uporabi zdravil z dvojnimi učinki se uporabljajo predvsem opijati – morfin in podobna zdravila, kjer je glavni namen lajšanje bolečin umirajočega bolnika, čeprav se zavedamo, da pri višjih odmerkih povzročajo inhibicijo dihalnega centra. Torej je uporaba zdravil z dvojnimi učinki dovoljena, če je namen lajšanje bolečin in omogočanje dostojanstvenega umiranja, ne pa krajšanja življenja.

Vnaprejšnjo voljo moramo upoštevati, seveda če je dana, ko je bolnik priseben in opravično sposoben.

To poglavje zaključujem z besedami filozofa A. Pessina: »Umirajoči, prizadeti, bolniki in dementni ljudje niso vredni spoštovanja zato ker umirajo, ker so prizadeti, bolni ali dementni, temveč zato, ker so pač ljudje« (A. Pessina, 2013).

3 Pravica kronično bolnega starostnika do zdravljenja

Pri tem se pojavijo naslednji problemi: nadaljevanje zdravljenja starostnika s hudimi kroničnimi obolenji ob njihovem poslabšanju ali napredovanju in zdravljenje starostnika s hudimi kroničnimi neozdravljivimi obolenji ter nastalimi novimi predvsem akutnimi obolenji. Pri tem se moramo odločiti za začetek zdravljenja obeh skupin, nadaljevanje zdravljenja in prekinitvev zdravljenja. Zahteva je, da tudi pri starostniku ne opustimo zdravljenja, ampak ga začnemo kot pri drugih bolnikih. Pri starostnikih moramo oceniti smiselnost zdravljenja pri hudih kroničnih obolenjih in njihovem poslabšanju. Ta obolenja so predvsem obolenja srca, onkološka obolenja, možganska kap, nevrološka degenerativna obolenja pa tudi kronična obolenja lokomotornega aparata. Kronična obolenja lokomotornega sistema so posebno poglavje in ob poslabšanju ali dodanih akutnih obolenjih zahtevajo zdravljenje kot pri ostalih bolnikih.

4 Splav (abortus)

Pri splavu se prav tako pojavi problem »pravica do življenja«. Na tem področju so pri nas in v svetu še bolj neenotna mnenja kot pri zgoraj naštetih problemih. Pri prekinitvi nosečnosti (splavu) moramo upoštevati prastaro resnico – »ne ubijaj«. Vprašanje je, kdaj smo pri prekinitvi nosečnosti resnično ubili človeško bitje. Razlage so bile v preteklosti zelo neenotne. Nekateri so smatrali, da je plod človeško bitje pri 12. tednih nosečnosti (ko mu je vdahnjena duša), drugi celo tedaj, ko mati začuti plod v svojem telesu. Upoštevajoč sodobno znanje fiziologije reprodukcije lahko zaključimo, da je življenje dano v trenutku kopulacije (združitve obeh gamet, to je jajčne celice in semenčice). Seveda je tedaj združeni celici dana možnost razvoja, ki se zaključi s človeškim bitjem, če ni s strani oplojene jajčne celice ali strani matere dejavnikov, ki onemogočijo razvoj oplojene jajčne celice. Prav tako se oplojena jajčna celica ne more razvijati v človeško bitje, če mi preprečimo razvoj oplojene jajčne celice z nekaterimi vrstami kontracepcije ali prekinimo razvoj s prekinitvijo nosečnosti, to je s splavom.

Najpogostejši vzroki za prekinitvev nosečnosti pri nas so medicinski, ki so lahko absolutni ali relativni, profilaktični, juridični in socialni.

Zgoraj navedeni razlogi za prekinitvev nosečnosti so v Sloveniji sprejeti kot razlogi za legalno prekinitvev nosečnosti. Te indikacije pa niso sprejete v vseh državah, ki imajo urejeno zakonodajo na tem področju.

4.1 Absolutna medicinska indikacija

Absolutna medicinska indikacija je pri nas in v vseh državah, ki imajo zakonodajo na tem področju, sprejeta kot razlog za prekinitvev nosečnosti. O absolutni medicinski indikaciji govorimo tedaj, ko bi bilo zaradi nosečnosti in napredovanja nosečnosti ogroženo življenje matere, ki ima že predhodno huda obolenja (pri tem mislimo predvsem na huda srčna, ledvična in jetrna obolenja). Tudi v tem razlogu, ki se nam zdi enostaven za prekinitvev nosečnosti, se pojavljajo etične dileme. Zavestno se moramo odločiti za življenje ali smrt med materjo in plodom. Odločitev je še težja, če pomislimo, ali je naša odločitev res pravilna, to je, da nosečnost res ogroža življenje matere.

4.2 Relativna medicinska indikacija

Relativna medicinska indikacija – o tem razlogu za prekinitiv nosečnosti govorimo tedaj, ko upravičeno sklepamo, da se bo nosečnici poslabšalo že tako slabo zdravstveno stanje. Pri tem mislimo na ista obolenja v nosečnosti, ki smo jih že zgoraj navedli, to so huda srčna, ledvična in jetrna obolenja. Etične dileme so pri tem razlogu za prekinitiv nosečnosti enake kot pri prekinitvi nosečnosti zaradi absolutne medicinske indikacije, zdi se celo večje.

4.3 Profilaktični razlogi za prekinitiv nosečnosti

O profilaktičnem razlogu za prekinitiv nosečnosti govorimo, če na osnovi medicinske znanosti zanesljivo ali z velikansko verjetnostjo ocenjujemo, da se bo plod rodil s hudimi telesnimi nepravilnostmi. Verjetnost, da se bo plod rodil s hudimi telesnimi nepravilnostmi, najdemo pri dednih obolenjih, kromosomskih ali genskih napakah (trisomija enaindvajsetega kromosoma – Mb. Down), ali redkeje zaradi izpostavljenosti nosečnice (radioaktivno in rentgensko obsevanje ter teratogena zdravila). Pred prekinitvijo nosečnosti zaradi tega razloga moramo upoštevati vse možnosti sodobne medicine. Upoštevati moramo, ali obstaja možnost intrauterinega posega za izboljšanje zdravja ploda (hidronefroza pri dečkih z valvulo posterior uretrae) in ali obstaja možnost v poporodnem obdobju predvsem s kirurškim posegom izboljšati otrokovo stanje. Torej moramo pred prekinitvijo nosečnosti premisliti, kakšno bo življenje otroka brez intervencije ali po našem posegu. Upoštevati moramo, da se ob isti kromosomski spremembi (trisomija enaindvajsetega kromosoma – Mb. Down) lahko rodi otrok z zelo različno klinično sliko, to je od najmanjše prizadetosti do popolne razvite klinične slike. Pri tej indikaciji moramo staršem, posebno materi, razložiti, da se bo skoraj zanesljivo rodil prizadet otrok z zelo različno klinično sliko. Pri tem razlogu za prekinitiv nosečnosti moramo zelo upoštevati mnenje staršev, kakšnega otroka so pripravljene sprejeti. Obstajajo namreč številni članki in knjige, ki opisujejo, kako živeti s prizadetim otrokom (posebno z otrokom z Downovim sindromom). Te knjige nesporno spodbujajo starše, ki so pripravljene sprejeti otroka s telesnimi in duševnimi nepravilnostmi. Duševne nepravilnosti ne spadajo v profilaktične razloge za prekinitiv nosečnosti, saj so manj kot v 10 % dedne.

4.4 Juridični (pravni) razlogi za prekinitiv nosečnosti

Pravna ureditev oziroma legalizacija splava je v raznih državah zelo različna. V večini držav pa se lahko splav izvede iz spodaj navedenih pravnih razlogov oziroma kot posledica kaznivih dejanj. O juridični indikaciji za prekinitiv nosečnosti govorimo, če je nosečnost posledica naslednjih kaznivih dejanj: posilstvo, zlorabe mladoletne ali prizadete osebe, krvoskrunstvo in podobno. Izbira o prekinitvi nosečnosti je prepuščena nosečnici, če lahko razsodno ocenjuje stanje. Pri telesno ali duševno prizadeti osebi, ki je zanosila na osnovi kaznivega dejanja, odločajo starši ali skrbniki, ali naj se nosečnost prekine. Tu se pojavlja problem zlorabe umsko prizadete osebe, pri kateri največkrat prekinemo nosečnost na zahtevo staršev ali skrbnika, in to zaradi kaznivega dejanja in ne iz profilaktičnih razlogov (saj se najbolj verjetno ne bo rodil prizadeti otrok), ampak ker mati ni sposobna za nego dojenčka oziroma skrbeti za razvoj otroka.

4.5 Socialna indikacija za prekinitiv nosečnosti

O razlogu za prekinitiv nosečnosti govorimo, če mati živi v zelo hudih socialnih težavah, pri tem mislimo predvsem na materialno stanje nosečnice in možnosti za vzdrževanje otroka. To indikacijo bi morali posebno upoštevati, če ugotovimo, da slabo socialno stanje privede celo do poslabšanja zdravstvenega stanja nosečnice.

To indikacijo upošteva slovenska zakonodaja za prekinitiv nosečnosti in je ne smatrajo vse druge države za indikacijo o prekinitvi nosečnosti.

5 Kontracepcija

Tudi pri uporabi kontracepcije, ki je v splošni uporabi, so mnenja neenotna – od želje po čim večji uporabi do odklonilnega stališča rimskokatoliške cerkve. Zavedati se moramo, da splošna uporaba kontracepcijskih sredstev in metod bistveno vpliva na zmanjšanje števila nezazelenih nosečnosti in s tem števila splavov. V Sloveniji je v zadnjih 15. letih zaradi uporabe kontracepcije število legalnih in ilegalnih prekinitev nosečnosti upadlo vsaj za 40 %.

Tudi na vprašanje o uporabi kontracepcije moramo izpostaviti nekatere dileme: 73 % Slovencev se smatra za verne (glej zgoraj odklonilno stališče rimskokatoliške cerkve do kontracepcije).

Ponovno se tudi pri uporabi kontracepcije postavi vprašanje, ali tudi tukaj naletimo na imperativni problem »ne ubijaj«. Res je, da z nekaterimi vrstami kontracepcije onemogočamo razvoj oplojene jajčne celice in končen razvoj človeškega bitja (intrauterini vložki – onemogočenje nidacije oziroma vgnezditev oplojene jajčne celice). Druge kontracepcijske metode in sredstva pa so predmet nadaljnjega razpravljanja.

Posamezne vrste kontracepcije (KC) bom obravnaval glede na njihovo delovanje ob upoštevanju zgoraj navedenih kriterijev – »ne ubijaj« in življenje je dano v trenutku združitve obeh gamet, to je jajčne celice in semenčice.

5.1 Hormonska kontracepcija

Hormonska kontracepcijska sredstva vsebujejo estrogen (estradiol) in/ali različne progesterogene, ki zavirajo ovulacijo s pomočjo zniževanja (inhibicije) izločanja obeh gonadotropnih hormonov (FSH in LH), ki sta pri ovulaciji najpomembnejša. Ti hormonski preparati spremenijo tudi sluz v cervikalnem kanalu, da postane gosta in neprimerna za prehod spermijev proti notranjosti. Hormoni v kontracepcijskih preparatih spremenijo tudi maternično sluznico tako, da je otežkočena ugnezditvev (nidacija) zarodka, ki bi se razvil iz morebitno oplojenega jajčeca (Borko, 2006).

Pri nas se največ uporablja kombinirana (estrogenska-progesteronska) oralna kontracepcija z nizkimi koncentracijami hormonov. Ker je glavni učinek kombinirane hormonske KC preprečitev ovulacije (sprostitvev jajčne celice) in sta druga dva učinka manj pomembna, bi morala biti zaradi tega ta vrsta kontracepcije sprejemljiva. Omenil bi, da so opisali nekaj nosečnosti pri pravilni uporabi kombiniranih kontracepcijskih tablet, toda to je zanemarljivo glede na preprečitev zanositve pri več milijardah ciklusov.

Uporabljajo se tudi tablete, ki vsebujejo samo progestagen. Njihov učinek je le na spremembo cervikalne sluzi, zato je tudi njihova zanesljivost manjša kot pri kombinirani hormonalni tableti.

V Sloveniji se veliko uporablja tudi intrauterina kontracepcija, to so maternični vložki, ki se lahko inertni ali vsebujejo baker ali pa imajo dodan progestagen. Maternični vložki delujejo tako, da zavirajo prehod semenčic v zgornji del rodir, zavirajo transport oplojenega jajčeca in zavirajo oploditev. Intrauterini vložki, ki vsebujejo progesterogene, spremenijo tudi maternično sluznico in tako onemogočijo ugnezditvev oplojenega jajčeca v maternično votlino. Prav zaradi tega dejstva, to je delovanje na maternično sluznico in onemogočenja ugnezditvev oplojene jajčne celice, ta vrsta kontracepcije ne zadošča zgoraj omenjenima kriterijema in je torej manj sprejemljiva.

Hormonska kontracepcija se uporablja tudi kot vaginalni obroček, ki prav tako vsebuje estrogene in progesterogene, torej je delovanje podobno zgoraj omenjenemu.

5.2 Barierna kontracepcija

Pri tem se pri moških uporablja kondom, pri ženskah diafragma ob sočasni uporabi spermicidnih krem. Uporabljajo se tudi cervikalne kapice ter ženski kondomi. Ta sredstva preprečujejo združitvev obeh spolnih celic in nekatera ščitijo tudi pred prenosom spolno prenosljivih obolenj. Torej bi bila ta kontracepcija sprejemljiva po zgoraj omenjenih kriterijih.

5.3 Naravne metode kontracepcije

Ginekologi te metode kontracepcije manj priporočamo zaradi njihove manjše zanesljivosti za preprečevanje nosečnosti (manj ugoden Pearl indeks), čeprav nekateri avtorji ugotavljajo, da je simptotermalna metoda uspešna v 99,3 % preprečevanju nezaželene nosečnosti.

Naravne metode kontracepcije so koledarska ali ritmična metoda, prej znana kot Knaus-Oginova metoda, temperaturna metoda, ovulacijska ali Billingsova metoda ter simptotermalna metoda. Njihova zanesljivost je različna, od 53 % pri koledarski metodi do 99 % pri simptotermalni metodi.

Prednosti teh metod so odsotnost stranskih učinkov ter neposeganje v fiziologijo reprodukcije pri ženski. Te metode so sprejemljive s strani rimskokatoliške cerkve. Pomanjkljivost teh metod je njihova nizka učinkovitost, prav tako je potrebna velika motivacija zakonskega para.

5.4 Kontracepcija v sili (urgentna ali nujna kontracepcija)

Uporabljamo jo po nezaščitenem spolnem odnosu, redkeje po posilstvu. Pri nas uporabljamo predvsem tablete s progestagenom (levonorgestrel), in sicer dve tableti vsaj 72 ur po nezaščitenem spolnem odnosu. Učinkovitost te metode je 75 %. Mehanizem delovanja ni popolnoma znan, najpomembnejše se zdi, da je odložitev ovulacije ter vpliv na maternično sluznico in penetracijo spermijev.

Uporablja se tudi Yuzpova metoda, pri kateri gre za uporabo kombinirane hormonske oralne kontracepcije. Ta metoda je manj zanesljiva kot zgoraj opisana.

Najnovjša metoda za nujno kontracepcijo je uporaba ene same tablete (ellaOne), ki vsebuje modulator progesteronskih receptorjev. Njeno glavno delovanje je v zaviranju, predvsem pa v zamiku ovulacije in razvoju rumenega telesca. Ta kontracepcija v sili bi bila glede na zgoraj navedena stališča sprejemljiva.

Literatura

Borko E., Ginekologija. Univerza v Mariboru, Visoka zdravstvena šola, Maribor; 2006.

Cunningham F. G. et al. Williams obstetrics, Medical, ZDA; 2010.

Gilbert S. F., Tyler A. L., Zackin E. J., Bioetika in sodobna embriologija. Pipinova knjiga, Podsmreka; 2013.

Hope T., Medicinska etika. Založba Krtina, Ljubljana; 2014.

Ihan A., Svetost življenja in evtanazija. V »Medicina in pravo«, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor; 2014.

Klampfer F., Evtanazijski zakoni in mit o moralnem breznu v »Medicina in pravo«. Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor; 2014.

Monga A., Dobbs S. Gynaecology by Ten Teachers. CRC Press, Boca Raton; 2011.

Pessina A., Bioetika. Družina, Ljubljana; 2013.

Sjeničić M., Okoliščine, v katerih je nadaljevanje zdravljenja v najboljšem interesu bolnika. V »Medicina in pravo«. Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor; 2014.

Talbot M., Bioethics an introduction. Cambridge University Press, Cambridge; 2012.

Trontelj J., Pogled na skrb za umirajoče. V »Medicina in pravo«. Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor; 2014.

Trontelj J. »Živeti z etiko«. Inštitut za etiko in vrednote, Ljubljana; 2014.

Zwitter M., Evtanazija: odprt pogovor še ne napoveduje sprejemanja. Zdravniški vestnik, Ljubljana; 83, december 2014.

**Doc. dr. Sebastjan Kristovič, Darja Kalamar Frece, univ. dipl. teol.
in mag. psihosoc. pom.**

Alma Mater Europaea – ECM

Svetovalno-terapevtski center za družine, pare in posameznike

ZDRAVO DRUŽINSKO OKOLJE ZA VZGOJO ODGOVORNE OSEBE HEALTHY FAMILY ENVIRONMENT FOR UPBRINGING RESPONSIBLE ADULTS

Povzetek

Vzgoja je v antropološkem smislu prva človekova naloga. To nalogo opravljajo tako starši kot institucije, ki se ukvarjajo z otroki. Družinsko okolje in družinski vplivi so bili in ostajajo za človeka glavni dejavnik socializacije in osebnostnega oblikovanja, zato so starši prvi vzgojitelji svojih otrok. V današnjem času otroci večino časa preživijo v različnih vzgojno-

-izobraževalnih institucijah, zato so tudi delavci v teh institucijah pomembni pomočniki pri vzgoji otroka. Kljub temu so starši tisti, ki v prvih letih otrokovega razvoja skrbijo za njegovo duhovno jedro. So tisti, ki nudijo otroku varno in toplo zavetje. Prav tako so tisti, ki predstavljajo otroku varen stik z zunanjim svetom. Otrok naj bi odkrival radost bivanja. Pogum za to naj bi dobil od svojih staršev, ki nikakor ne smejo omajati otrokove vere in zaupanja v življenje. Otroci morajo imeti pozitiven odnos do življenja, živeti prave vrednote, skozi katere potem pozitivno gledajo na svoje življenje in vidijo v njem smisel. Ob tem pa morajo biti izpolnjeni nekateri osnovni pogoji, skozi katere lažje vzpostavijo pravi odnos do življenja. Z logoterapevtskimi predpostavkami predstavimo, kaj je bistveno pri vzgoji otrok, da v svojem življenju vedno znova odkrivajo njegov smisel. Opredelimo, kako je za otroka pomembna vzgoja, ki je deležen v svoji primarni družini, da odraste v samostojno in odgovorno osebnost.

Ključne besede: vzgoja, primarna družina, odraščanje, smisel življenja, logoterapija

Abstract

In the anthropological sense, the upbringing is the first human assignment. Upbringing is performed by parents and different childcare institutions. For a person, family environment and influences within the family have been and remain the main factor for socialisation and formation of personality. Therefore, parents are primary educators of their children. Today's children spend most of their time in different educational institutions. This means that employees of these institutions are important assistants of upbringing. Nevertheless, parents are responsible for the spiritual base of their children in their first years. Parents provide children with safe and warm shelter. Even more, parents represent a safe contact with the outer world. Children should discover the joy of living. The courage for this should come from parents that are not allowed to shake children's faith and trust in life. Children have to take a positive stand towards life and live the right values. Through the latter, they see their own life in a positive perspective and can find its meaning. However, to develop the right stand towards life, certain prerequisites have to be met first. By using logotherapeutic suppositions, we demonstrate the most important aspects of upbringing, to raise children with the ability to discover the meaning of their life over and over again. In this paper, we define in what way the upbringing in primary family is important for children to grow up into independent and responsible adults.

Keywords: upbringing, primary family, growing up, meaning of life, logotherapy

1 Uvod

Družina je kot skupnost že od nekdaj cenjena v vseh kulturah in zgodovinskih obdobjih. Kljub temu da znotraj kulturnega in zgodovinskega okolja obstajajo razlike glede vloge, pojmovanja in sestave družine, ostaja njena vloga univerzalna. V vseh kulturah in obdobjih se pojavljata družina in družinsko življenje kot družbena norma in vrednota. Zato družina ni le danost, temveč jo obravnavamo tudi kot moralno kategorijo. Človek živi družinsko življenje, odkar se zaveda samega sebe oz. odkar obstaja. Različni strokovnjaki – od antropologov, psihologov, sociologov do arheologov – menijo, da je družina potrebna za obstoj vrste. Z družinskim načinom življenja se ohranja človeška vrsta, ne samo to, namen tovrstnega načina življenja je, da ena generacija skrbi za novo generacijo. Družinski način življenja, pri katerem je vloga staršev namenjena prav temu osnovnemu, a dolgoročnemu cilju, je za to nadvse primeren. Družina je osnovna celica družbe ter temelj družbenega življenja in družbenih odnosov. Ob tem ne smemo pozabiti, da družina ni samo biološka in družbena skupnost, temveč je tudi duhovna kategorija. Vsak posameznik naj bi iz svoje družine črpal duševni razvoj, duhovni razvoj in osebnostno rast (Musek, 1995). Družina je prav gotovo lahko nebo in pekel, vir veselja in trpljenja, odvisno od tega, kaj posamezni člani naredijo iz nje (Lukas, 1993).

Družina v pravem pomenu besede nastane z rojstvom prvega otroka, ki pomeni novega člana v odnosu para. Obenem to pomeni prilagoditev para na tretjo osebo. Vzgojno obdobje se namreč začne s prvim dnevom, ko otrok prijoka na svet. Otrok ima pravico samopodreditve in človeškega dostojanstva, zato lahko govorimo o družini kot zibelki življenja in družbeni ustanovi, v kateri naj bi otrok bival. Tega ne more nič nadomestiti. Starši se morajo privaditi na novega družinskega člana in obenem morajo biti avtoritativno naravnani ter usklajeni v svojih vzgojnih prijemih. Nikakor ne smejo dati otroku vedeti, da se v vzgojnih prijemih ne dopolnjujejo in usklajujejo. Zavzeti morajo svojo vzgojno nalogo, žena vlogo matere in mož vlogo očeta (Musek, 1995). Starši se morajo poleg svoje ljubezni do novega bitja zavedati še svoje temeljne naloge – odgovornega materinstva in očetovstva. Le tako bodo namreč ustvarili zdravo družinsko okolje, ki je zelo pomemben pogoj za vzgojo otroka v odgovorno osebo.

2 Družina in odnosi v njej

2.1 Pomembnost harmonije odnosov v družini

V družinah poznamo različne odnose glede na to, kako so družinski člani usklajeni med seboj. Trdnejša in bolj zdrava je tista družina, v kateri so posamezni družinski člani sposobni vsakokrat uskladiti svoje družinske funkcije z danostmi drugih članov družine. Ključnega pomena je, da starši in otroci prevzamejo vsak svoj del odgovornosti (Juul, 2008). V nasprotnem primeru, kjer se vsak posameznik ozira samo na lastne interese in izoblikuje svojo družinsko funkcijo po lastni presoji, koristi in razpoloženju, relativno neodvisno od drugih, nastane družinska zveza, ki je kvečjemu slučajna in praviloma ne more delovati ubrano. E. Lukas (1993) govori o tem, da je družina gravitacijsko središče ljubezni, ki v vsakršnih okoliščinah priteguje tiste, ki pripadajo drug drugemu, jim daje varnost in zatočišče, jih spodbuja, varuje, hrani in spremlja od rojstva do smrti. Ampak to od vsakega družinskega člana zahteva, da dejavno opravlja svojo funkcijo. To pomeni, da je znotraj družinskega okolja zelo pomembno spoznavanje žrtvovanja za drugega kot ene izmed smiselnih izpolnitev človeškega bivanja. »Lastnost procesov odnosov je, da nas intenzivneje uresničujejo, kot pa bi se mogli sami zase. Svoje sebstvo doživljamo v nastajanju ob drugih ljudeh in z njimi. Naše osebne lastnosti, občutki in ravnanja se pojavljajo ali se vsaj intenzivneje pojavljajo, ko jih potrebujejo drugi ljudje.« (Jörg, 1985)

Nekateri bi verjetno oporekali tej trditvi, ker se v tem primeru nasprotuje interesom posameznika in se ovira njegova samouresničitev. Pri družinskih odnosih je namreč zelo pomembno, da vsak posameznik zavzame svojo smiselno funkcijo znotraj družine in se zaveda, da jo je treba izvajati ne glede na vse. Vsak mora namreč prispevati svoj delež, saj se bo samo tako lahko družina ohranila in ostala v harmoniji. V tem primeru lahko vsak posameznik najde svoj smisel znotraj družine. Pomembno pri vsem tem je, da posameznik vključi svojo funkcijo v svoj življenjski načrt, če želi živeti v varni in stabilni družini. »Svoboda enega se konča tam, kjer se začne svoboda drugega,« je povedal že Sartre. Te besede še posebej držijo v domačem družinskem okolju (Lukas, 1993).

2.2 Vrste družinskih odnosov in njihov vpliv na vzgojo za družbene odnose

V družini se pojavljajo vsi pomembni medčloveški odnosi. Zato se znotraj družine odkrivajo in razvijajo pristni medčloveški odnosi in se odkriva posameznikova čustvena uravnoteženost. »Družina je prostor, kjer se odigravajo najpomembnejše zgodbe življenja. Je kraj, ki je zaznamovan z najsilovitejšimi doživetji, ki za vselej vtisnejo svojski pečat na vse člane družine. V družini se naučimo osnovnih oblik obnašanja, v družini prvič začutimo globino intimnosti, pripadnosti, ljubljenosti, hotenosti, želenosti ali pa odvečnosti, zavrženosti in nepripadnosti. K temu temeljnemu izkustvu se vedno znova vračamo.« (Gostečnik, 1999) Skratka, v družini se oblikuje življenje vsakega posameznika.

Pri tem ne smemo zanemariti dejstva, da družine ne združuje samo neka biološka danost oziroma nagonsko srečanje partnerjev, temveč je za človeštvo in človeka družina kulturna norma. Pri tem se ne smemo ustaviti, temveč se moramo ozreti še naprej, do najtrdnjše in najgloblje vezi, ki povezuje družinske člane – ljubezni, ki je duševne oz., bolje rečeno, duhovne narave. Tudi če nagonska navezanost in pokoravanje družbeni morali odpovesta, ostajajo ljubezen, duhovna navezanost in predanost (Musek, 1995). Ljubezen med starši in otroki je duhovna, ne biološka vrednota. Zaradi tega je družina v svojem jedru tudi duhovno občestvo (Trstenjak, 1988). Vse preveč zanemarjamo dejstvo, da je družina veliko več kot samo biološka danost. Družinske člane namreč med seboj vežejo duhovne prvine, ki jih odraščajoči otroci ponesejo v svet, da postanejo družbene prvine in kot take osnova za družbene odnose.

3 Družina in vzgoja

3.1 Vzgoja kot pomembna človeška naloga

Vzgoja otrok je v antropološkem smislu prva človekova naloga. To nalogo opravljajo v prvi vrsti starši in potem institucije, ki se ukvarjajo z otroki. Otroci so trajna vrednota in naravna dolžnost. »Če otroku zagotavljamo varnost, čustveno toplo okolje in možnost za razvoj, se bo otrok zdravo razvijal. Zdrav razvoj pa vključuje tudi osamosvajanje, odlepljanje od svojih staršev, sprejemanje odgovornosti zase – torej odraščanje« (Žorž, 2002). Poznamo veliko definicij vzgoje in tudi več vrst vzgojnih prijemov. Vse definicije vzgoje se ujemajo v tem, da je vzgoja načrtno oblikovanje osebnosti. Vzgoja oblikuje človeka in njegovo osebnost, a pri tem ne smemo pozabiti, da ni edina, ki ju oblikuje, saj je tu še npr. okolje. Vzgoja je predvsem podaritev človečnosti otroku s strani staršev. Pri oblikovanju osebnosti moramo upoštevati tudi dejavnike, kot so vplivi okolja in vrstnikov, bratov in sester ipd. na posameznika. Nadalje ne smemo zanemariti vpliva posameznikovih osebnih izkušenj, ki so neodvisne od vzgoje. K oblikovanju osebnosti prav tako prispevata dednost (genski zapis) in posameznikova lastna volja. Pri oblikovanju osebnosti moramo upoštevati vse te dejavnike. E. Lukas (1993) trdi, da so zelo pomembna prva leta otrokovega življenja, ki jih oblikujejo starši s svojim vzgojnim slogom oziroma modelom. S tem dajejo starši tudi pečat otrokovemu mladostništvu. Hkrati se mora vsak posameznik v odraslosti zavedati, da v sebi nosi moč za nadaljnji razvoj in mora svojo vzgojo dopolniti s samovzgojo.

Poznamo veliko vzgojnih slogov in med njimi večje ali manjše razlike. Ti slogi se med seboj razlikujejo, od družine do družine, od okolja do okolja. Treba se je vprašati, kaj želimo dati svojemu otroku z vzgojo. E. Lukas (1993) odgovarja, da bi se z vzgojo moral otroku posredovati življenjski zgled. Ta zgled naj bi bil v najresničnejšem pomenu besede vreden spoštovanja. Zelo pomembno je zavedanje, še posebno za starše in pedagoge, da je naloga vzgojitelja med drugim tudi to, da daje otroku najboljši zgled. To mora biti zgled, ki je vreden ne le spoštovanja, ampak tudi otrokovega posnemanja.

Vse naštete elemente je treba upoštevati, če želimo vzgojiti odgovorne in samostojne odrasle ljudi. Frankl (1994) glede odgovornosti razmišlja tako: otroku je treba omogočiti zavedanje samega sebe kot svobodnega in odgovornega bitja, ki se lahko v vsaki situaciji odloči, torej omogoči prehod od zavedanja svoje svobodne biti k odgovorni in odločujoči se biti.

3.2 Naloge staršev

Družinsko okolje in družinski vplivi so bili in ostajajo za človeka glavni dejavnik socializacije in osebnostnega oblikovanja. Starši so tisti, ki v prvih letih otrokovega razvoja skrbijo za njegovo duhovno jedro. So tisti, ki nudijo otroku varno in toplo zavetje v njegovih letih odraščanja in osamosvajanja. Prav tako so tisti, ki predstavljajo svojemu otroku varen stik z zunanjim svetom. Otrok odrašča in zato ima v vsakem obdobju odraščanja drugačne potrebe za svoj razvoj. Od prvega dne otrokovega življenja se postavljata zelo pomembni vprašanji: kakšni naj bi bili odnosi med starši in otroki ter kakšne vzgojne modele naj bi uporabljali starši, da se bodo otroci razvili oziroma odrasli v odgovorne in samostojne ljudi, ki bodo tudi v družbo prinesli kvalitativno spremembo.

Žorž (2008) trdi, da je zdrava vzgoja tista, ki pripravi otroka na samostojnost, na to, da bo z odraslostjo zmožen prevzeti odgovornost zase, za svoje življenje, vedenje in za svoj odnos do okolja, v katerem živi. Toda vplivi permissivne vzgoje vse bolj potiskajo v ozadje reševanje težav, napor, odrekanje in sožitje, ki se vsi pojavljajo tudi kot posledica družbenega življenja. Za otrokov zdravi razvoj in oblikovanje osebnosti je zelo pomembno, da zna otrok vključiti vse življenjske komponente, ker bo le tako lahko zdravo reševal svoje težave. Današnji starši vse pogosteje poskušajo olajšati življenje svojim otrokom in jim poskušajo rešiti vse njihove težave, jih varujejo pred naporom, odrekanjem ter jih pustijo živeti v napačnem prepričanju, da se lahko okolje oz. družba prilagaja njim. Starši, ki svojemu otroku odvzamejo odgovornost za njegovo življenje, se morajo zavedati, da ta nikoli ne bo konstruktivno reševal svojih težav (Žorž, 2008).

Ob tem se lahko vprašamo, od kod družini moč, da se lahko znotraj nje oblikuje posameznik oziroma da posameznik v njej raste, se razvija in postaja samostojen. Odgovor se skriva v strukturi družine, ki je dejansko mikrostruktura človeškega rodu. V družini se spajata in križata dve osnovni kategoriji človeškega bitja – spol in generacijska pripadnost. V družini sobivajo moški in ženske, stari in mladi. Ta shema zajema vsaj dve generaciji in dva spola. Ravno v tem se skriva temeljna struktura družine, ki predstavlja ohranitev človeštva. Moški in ženska v vlogi očeta in matere oblikujeta družinsko življenje s povezovanjem različnosti, vzdušjem zupanja, bližino, medsebojnim spoštovanjem in svobodo z navzočnostjo okvirov družbenega življenja z naravno hierarhijo. Borisenko (2007) npr. navaja številne študije, ki potrjujejo, da dejavno izvajano očetovstvo poveča razvoj otrokove harmonizirane osebnosti kot take, hkrati pa v svoji študiji ugotavlja, da pozitivno vpliva tudi na razvoj osebnosti in očetovih družbenih kvalitet. Med drugim družinsko življenje blaži družbene napetosti in omogoča, da družina postaja sposobna oblikovati zdrave osebnosti, ki so v ravnovesju s seboj, drugimi družinskimi člani in družbo (Škafar, 2007).

Vzgoja brez odgovornosti je dandanes množičen pojav in se vse bolj uveljavlja. Vse več je vpliva svobodne vzgoje, ki posledično prinese vse več pravic otrokom, toda na žalost izkušnje kažejo, da niso vse posledice pozitivne. Priznavanje svobode z odgovornostjo pa pomeni, da se mora tudi otrok že zelo zgodaj zavedati, da je v njem ta dimenzija nenehno prisotna. S to dimenzijo se mora soočiti in se po njej tudi ravnati. Temeljna naloga staršev je, svojega otroka naučiti, kako razlikovati dopustno in nedopustno ter pravilno in napačno. Otrok naj bi si tako skozi vzgojo pridobil osnovne vzorce obnašanja ter etične in moralne vrednote. Vrednote so globoka prepričanja, ki jih praviloma ponotranjimo med vzgojo, lahko pa se zanje tudi odločimo, ko odrastemo (Boniwell, 2006). Bolje in lažje je, da se vrednote privzgojijo, kot pa da se zanje odločamo šele kot odrasli (vendar to ne pomeni, da jih kot odrasli ne dajemo na preizkušnjo).

4 Vzgoja odgovorne osebe s prepoznanim smislom življenja

4.1 Vzgoja za smisel življenja

»Vse je brez veze«, »Mene se to ne tiče« in »Nima nobenega smisla« so najpogostejši odgovori pri otrocih in mladih. Ob vsem tem se lahko vprašamo, v kakšni meri se mladi zavedajo smisla življenja in kaj jim pomeni življenje samo po sebi. Otroci naj bi odkrivali radost bivanja. Otroku se mora namreč naučiti, kako je treba življenje živeti. Ta pogum naj bi otrok dobil od svojih staršev, ki nikakor ne smejo omajati otrokove vere in zaupanja v življenje. Otrokovi pogledi na življenje bodo optimistični in tako bo lahko odkrival osupljivost življenja. Otroci morajo imeti pozitiven odnos do življenja oziroma morajo imeti prave vrednote, skozi katere potem pozitivno gledajo na svoje življenje in obenem skozi njega vidijo neki smisel svojega življenja. Ob tem pa morajo biti izpolnjeni nekateri osnovni pogoji, s katerimi lažje vzpostavijo pravi odnos do življenja.

Mladi se morajo pogosteje odpirati življenju, saj bodo tako lahko v vsakodnevnih izkušnjah odkrivali izzive, ki jim bodo pomagali življenje živeti v polnosti in dojeti, da je njihovo življenje smiselno. Odločitev za življenje ni enostavno in lahko dejanje, saj zahteva od vsakega posameznika odgovornost, ki je verjetno prežeta s trpljenjem in odrekanjem. Toda to nas popelje do ljubezni, do življenja. Nobena pot, ki vodi do nekega cilja, ni preprosta, ampak naporna, vendar je verjetno prava pot (Vanna, 1995). Da bi otrok sebe bolje razumel, mora vnesti red v svoj kaos razuma. To pa je pogoj za dosego soglasja med njegovimi opažanji in zunanjim svetom. Bolje razumeti sebe zahteva od otroka sprejemanje samega sebe, sprejeti mora lastne meje in prepoznati meje lastne svobode. S tem otrok reče prvi »da« življenju (Vanna, 1995). Iz logoterapevtskih predpostavk izhaja tudi, da vzgoja za smisel nujno vključuje vzgojo za zavedanje smrtnosti, ki je vtisnjena v človekovo naravo, saj je le tako mogoče zagotoviti spoštovanje vsakega življenja, kar je temeljni cilj vseh sodobnih družbenih ureditev (Barnes, 2000).

4.2 Za dobro vzgojo je potreben čas

Zelo pomembno za otrokova najnežnejša leta je, da imajo redne in pogoste stike s svojimi starši. Tako namreč otroci odrastejo v čustveno zrele in odgovorne osebe. Sodoben način življenja je starše potisnil tako daleč, da so zaradi službenih obveznostih vse manj skupaj s svojimi otroki. Nekateri svoje otroke peljejo že zelo zgodaj v vrtec ali jasli in jih tam puščajo do poznih popoldanskih ur. Tako so otroci od prvega leta in potem naprej vse več z ljudmi, s katerimi ne razvijajo globljega čustvenega odnosa, in ostajajo z njimi na površinski ravni. Za takšne otroke je značilno, da postajajo vse bolj bivanjsko in osebno nezavarovani (Zalokar, 1996). Začnejo čutiti bivanjsko ogroženost ter postajajo razdražljivi in neubogljivi. Otroku uboga tedaj, ko čuti, da je ljubljen, da smo mu na voljo.

Zato morajo imeti starši in vzgojitelji do otroka čustven in osebni odnos (Zalokar, 1996). Starši so vse manj z otroki zaradi odsotnosti večjega dela dneva zaradi službenih obveznosti, ki jih morajo opraviti. Druga velika nevarnost današnjega hitrega tehnološkega razvoja je, da so otroci v domačem varstvu velikokrat izpostavljeni računalnikom, televiziji in drugim tehničnim sredstvom. Dandanes je ena največjih in še vedno naraščajočih nevarnosti zanikanje življenja, tj. pobeg v navidezni svet televizije, glasbe, domišljjskih zgodb in podobnega, kjer ni treba reševati težav. V tem navideznem svetu je jaz le pasivni opazovalec, ki le doživlja, vendar ne deluje oz. ukrepa. Takšen jaz ob stiku z realnostjo, kjer so težave in trpljenje, odpove ter se razkrijeta njegova prava praznina in brezmiselna eksistenca. Če želimo otroke zaščititi pred temi negativnimi posledicami, je treba v času vzgoje dejavno graditi njihovo sposobnost ljubiti in trpeti (Lukas, 1989).

Vloga, ki jo imajo različne institucije oz. zaposleni v njih v otrokovih različnih razvojnih obdobjih, je zelo velika. Zaposleni morajo biti osebno zreli in odgovorno opravljati svoj poklic. Poklic vzgojitelja in učitelja je eden izmed plemenitih poklicev, saj se ukvarjajo ne samo z izobraževanjem, ampak imajo pomembno (pomožno) vlogo tudi pri vzgoji otrok. Pri vzgoji otrok je zelo pomembno, da je ob otroku ista oseba, saj se le tako lahko otrok nanjo tudi naveže. Ta oseba naj ima vedno iste vzgojne ukrepe, isto dovoli in isto prepoveduje. Otrok se nato na to osebo naveže, jo obenem tudi uboga in jo ima rad, ker ob njej čutil, da je varen in sprejet. Da se otrok čustveno naveže na določeno osebo, sta potrebna določen čas in potrpežljivost.

Sodoben način razmišljanja je privedel miselnost staršev tako daleč, da nekateri enostavno pozabljajo, da imajo pred seboj otroka z individualnimi potrebami in željami. Otrok potrebuje čas za dozorevanje in razvoj ter prav tako potrebuje čas za vsako stvar, da dozori pri njem. Starši na ta naravni proces dozorevanja otrok pozabljajo in želijo, da so otroci čim prej enaki njim oziroma jih imajo že prej za sebi enake. Zavedati se je treba, da je otrokova vztrajnost pri dejavnostih, ki so zanj primerne, neprimerno daljša, njegova motivacija pa na ravni, ki spodbuja otrokovo ustvarjalnost (Zalokar, 1996). Velikokrat so starši in vzgojitelji postavljeni pred pomembno vprašanje, kako motivirati otroka za učenje, igro, delo, šport, branje itd. Velikokrat otroci motivacijo razumejo v napačnem smislu, in sicer kot nagovarjanje, spodbujanje, nagrajevanje. Toda motivacija je nekaj drugega. Gre za to, da pridejo spodbude od zunaj, da lahko otrok sploh začne delovati. To preprosto pomeni, da je treba otroke v dejavnosti potisniti, jih zahtevati, jim ukazati, in ne nagovarjati, spraševati ali prositi (Zalokar, 1996). Otrokov čustveni in intelektualni razvoj je povezan z razvojem motorike in doživljanja že pri predšolskem otroku. Predšolsko obdobje je zelo pomembno za otrokov zdrav razvoj na vseh področjih. Pri tem starši ne smejo prehitovati zdravega naravnega poteka. Najbolje je slediti njegovemu toku in ustvarjati pogoje za zdrav razvoj. Če starši poskušajo prehitovati ta tok, se to praviloma pozneje izkaže kot ovira za otrokov nadaljnji zdravi razvoj.

5 Sklep

V zdravem družinskem okolju otrok odrašča v odgovorno in samostojno osebo. Za otrokov zdravi razvoj je potrebno, da lahko iz svoje primarne družine črpa duševni in duhovni razvoj ter osebno raste. Zdravo družinsko okolje za otroka od začetka je vedno korak k vzgoji za odgovorno in samostojno življenje. Otrok v prvih letih potrebuje od svojih staršev veliko ljubezni in kakovostne odnose ter – kar je najpomembnejše – da imajo starši zanj v teh najnežnejših letih dovolj časa.

Literatura

- Barnes, R. C. (2000). Viktor Frankl's Logotherapy: Spirituality and Meaning in the New Millennium: *Journal of Professional Counseling, Practice, Theory, & Research*; 28 (1): 24.
- Boniwell, I. (2006). *Positive Psychology in a Nutshell*. London: Personal Well-Being Centre.
- Borisenko, J. (2007). Fatherhood as a Personality Development Factor in Men: *The Spanish Journal of Psychology*; 1(10): 82–90.
- Frankl, V. E. (1994). *Zdravnik in duša: osnove logoterapije in bivanjske analize*. Celje: Mohorjeva družba.
- Gostečnik, C. (1999). *Srečal sem svojo družino*. Ljubljana: Frančiškanski družinski center.
- Jörg, W. (1985). *Koevolution – Die Kunst gemeinsamen Wachsen*. Hamburg: Rowohlt Verlag.
- Juul, J. (2008). *Kompetentni otrok*. Ljubljana: Didakta.
- Lukas, E. (1993). *Družina in smisel*. Celje: Mohorjeva družba.
- Lukas, E. (1998). *Meaningful Education*. International Forum for Logotherapy, Viktor Frankl Institute of Logotherapy.
- Musek, J. (1995). *Ljubezen, družina, vrednote*. Ljubljana: Educy.
- Škafar, V. (2007). *Družina – nosilka vrednot: Naše poslanstvo*. Ljubljana; 89–97.
- Trstenjak, A. (1988). *Človek, neskončno in končno bitje*. Celje: Mohorjeva družba.
- Vanna, U. (1995). *Mladi in vera*. Ljubljana: Salve; 19–20.
- Zalokar Divjak, Z. (1996). *Vzgoja je ... ni znanost*. Ljubljana: Educy.
- Žorž, B. (2002). *Razvajenost – rak sodobne družbe*. Celje: Mohorjeva družba.
- Žorž, B. (2008). *Kazen v vzgoji*. *Starš-si.net*; 36–37.

UMIRANJE, SMRT IN PALIATIVNA OSKRBA – TESNOBA IN TABUIZIRANJE

DYING, DEATH AND PALLIATIVE CARE – ANXIETY AND TABOO

Povzetek

Čeprav je smrt ter z njo povezani minljivost in končnost (načelo priložnosti) neizpodbitno dejstvo človeškega življenja, je v sodobnem času tabuizirana tema. Gre za temo, ki se ji sodobni človek izogiba ter jo velikokrat skuša odriniti, ker mu povzroča občutek nelagodja in tesnobe. Duh sodobnega časa se izogiba vsemu, kar ga spominja na lastno končnost in smrt. Tovrstno tabuiziranje sicer ni novo, že jakobinci po francoski revoluciji so začeli z agresivno kampanjo proti »smrti«. Cilj razsvetljenega razuma je bil, da pokopališča ne smejo biti vidna z vasi ali iz mesta. Pozneje so celo postavili visoke zidove, da so zakrivali pogled na pokopališče. Že pogled na pokopališče jih je obdajal s preveliko tesnobo.

Po Heideggerju pa prav občutje tesnobe, na eksistencialni ravni, posameznika na najpristnejši način sooča s seboj in lastnim načinom bivanja. Gre za to, da tesnoba vzpostavlja posameznikovo avtentičnost oz. »dela« avtentičen način bivanja. Bolj kot se človek izogiba soočenju s tesnobo, manj pristno živi. Tesnoba se od strahu razlikuje v tem, da je človeka vedno strah nečesa ali nekoga (strah pred nečim znanim, konkretnim). V nasprotju z občutjem strahu lahko tesnobo definiramo kot strah pred neznanim, pred nečim nebivajočim. Po Heideggerju tesnobo povzroča gola eksistenca, sama bit oz. biti-v-svetu.

Vzroke, zakaj paliativna oskrba ni bolj uveljavljena in ovrednotena, vidimo prav v napačnem odnosu oz. tabuiziranju smrti in končnosti. Smrt ni neki »tujek« v človekovem življenju, nekaj, česar ne bi smelo biti, vendar je in nas to neizpodbitno dejstvo navdaja s tesnobo, ampak ravno nasprotno, smrt je del življenja. Še več, po Franklu človek svoje notranje izpolnitve s smislom ne doseže s svojim rojstvom, ampak šele s svojo smrtjo. Prispevek z fenomenološko in analitično-sintezno metodo prek filozofskih in psiholoških spoznanj aktualnih avtorjev na izviren način osvetljuje psihološki mehanizem tabuiziranja in odnos sodobnega človeka do obravnavane tematike.

Ključne besede: umiranje, smrt, logoterapija, paliativna oskrba, tabu, tesnoba

Abstract

Although death, impermanence and finality (principle of contingency) are indisputable facts of human life, these subjects have nowadays become a taboo. A modern person tries to avoid these subjects and push them aside because of feelings of discomfort and anxiety that they cause. The spirit of modern times avoids everything that reminds us to our own finality and death. However, these subjects have long been perceived as taboo. Already after the French Revolution, the Jacobins began an aggressive campaign against 'death'. The aim of the enlightened minds was to hide cemeteries in the way that people could not see them from the village or town. They even built high walls to hide cemeteries, because the view on a cemetery made them feel anxious.

According to Heidegger, it is precisely the feeling of anxiety on an existential level that puts a human being in the position to confront himself and his own way of being. Anxiety creates an authentic self or an authentic way of being. The more we try to avoid confronting the anxiety the less genuine our lives are. Anxiety is different from fear in the sense that fear is always defined by a particular thing or person (fear of something known and determinate). Contrary to the feeling of fear, anxiety can be defined as fear of the unknown, indeterminate. As stated by Heidegger, anxiety can be caused by the mere existence of being or being-in-the-world.

The reasons why palliative care is not better recognised and valued lie in the wrong attitude towards death and finality, which are perceived as taboo. Death is not 'foreigner' in our lives, something that is not supposed to exist, but is an indisputable fact and this fills us with anxiety, when we should accept that death is a part of life. What is more, according to Frankl, human does not achieve his inner sense of fulfilment with his birth but with his death. In an innovative way, the paper enlightens the psychological mechanism of taboo and the modern person's attitude towards the subject matter through philosophical and psychological knowledge of contemporary authors by using phenomenological and analytic-synthetic methods.

Keywords: dying, death, logotherapy, palliative care, taboo, anxiety

1 Uvod

Vrednote sodobnega človeka so zunanji uspeh, moč, oblast, vpliv, populizem, zdravje, lepota, denar ... V ospredju je »imeti«, in ne »biti«. Pomeni, da je sodobni človek zamenjal tisto bistveno v življenju z nebistvenim, tj. ni toliko pomembno, kaj in kdo sem, ampak kaj imam, kaj posedujem (v takšni ali drugačni obliki – v materialnem ali nematerialnem smislu). Ta »imeti« je lahko nekaj materialnega, kot npr. denar, materialne stvari, ki jih posedujem, zunanja lepota ali nekaj nematerialnega: moč, vpliv, oblast, populizem itd. Na tem mestu velja omeniti, da so materialne stvari velikokrat samo sredstvo za dosego omenjenih nematerialnih stvari. Torej, ni bistveno posedovati veliko denarja, ampak je denar samo sredstvo za uveljavitev lastne moči, nadvlade in oblasti ter vsega ostalega, kar lahko s tem denarjem dosežem. V ospredju je individualizem oz. individualna uresničitev (samouresničitev, samoaktualizacija) samega sebe v vseh mogočih razsežnostih.

Povsem jasno je, da egocentričnega, vase zazrtega sodobnega človeka vsakršna misel na minljivost, krhkost in končnost ter v končni fazi na smrt v svoji lastni imanentni konstrukciji pojmovanja in zorganiziranosti življenjske sreče in zadovoljstva zase moti ter vznemirja. Trpljenje in dejstvo minljivosti ter vse s tem povezane posledice ne samo da ga motijo in vznemirjajo, ampak so celo tujek v njegovem življenju, ne sovpadajo z njegovo konstruktivistično miselnostjo in pogledom na življenje. Še več, ti »pojmi« celo rušijo njegov organizirani sistem življenja ter obenem vznemirjajo in moteče vplivajo na njegovo »mirno« vest, ki jo je »uspaval« s povsem racionalnimi, razumskimi razlogi, zakaj je prav tako, in ne drugače. Na njegove samolastno skonstruirane vrednote, ki usmerjajo njegov tok in način življenja, delujejo pravzaprav destruktivno in rušijo njegovo notranjo, dobro (povsem racionalno) preračunano »statiko«. Prav to so ključni razlogi in vzroki, da so minljivost, umiranje in smrt tabuizirane teme, čeprav so neizpodbitno dejstvo vsakega življenja. Messori (1986) pravi, da je smrt gotovo dejstvo z negotovim datumom. Da bi se sodobni človek osvobodil in se ne bi soočil s tem neizpodbitnim dejstvom, je »moral« tovrstne teme varno postaviti v okvire tabujev; da jih varno drži znotraj te samolastne konstrukcije, je razvil več različnih psiholoških obrambnih mehanizmov.

Smrt ni neki »tujek« v človekovem življenju, nekaj, česar ne bi smelo biti, vendar je in nas to neizpodbitno dejstvo navdaja s tesnobo, ampak ravno nasprotno, smrt je del življenja. Še več, po Franklu človek svoje notranje izpolnitve s smislom ne doseže s svojim rojstvom, ampak šele s svojo smrtjo. Pomeni, da je smrt konstitutivni element življenja in ni nekaj, kar »še pride«, ampak je po Heideggerju (1997) nekaj, kar se na eksistencialni ravni ves čas dogaja oziroma bi se moralo. Še več, je temeljni pogoj za pristno in kakovostno življenje. Po Heideggerju zato posameznik najbolj avtentično živi takrat, ko lastno eksistenco razumeva in živi v smislu biti-za-smrt. Ko je na eksistencialni ravni intencionalno naravnano h končnosti in minljivosti. Gre za soočenje in zavedanje, da je priložnostno in minljivo bitje. Sodobni človek bo zato moral za pristnejše in bolj osmišljeno življenje na novo ovrednotiti pojme minljivosti, krhkosti in smrti.

2 Tabu sodobnega človeka – minljivost in smrt

»Ker ljudje niso mogli iznajti zdravila zoper smrt, bedo in nevednost, so se domislili, da bodo srečnejši, če na vse to ne bodo mislili. To je vse, kar so si lahko izmislili, da bi se potolažili. Toda to je kaj slabo zdravilo, prikrivati zlo, dokler se da, namesto da bi se ga lotili.« (Messori, 1986) Lahko rečemo, da je prvi korak tabuizacije objektivizacija minljivosti oziroma smrti. Samega dejstva smrti ni mogoče izničiti – ne glede na ves napor se smrt vsakodnevno »dogaja« v našem življenju. Ljudje ves čas umirajo. Če umre nekdo na drugem koncu sveta, se človeka to posebno ne dotakne in ga ne vznemirja. Mediji ves čas predvajajo razne grozote, ki se dogajajo po svetu (teroristični napadi, naravne katastrofe, umiranje zaradi lakote ipd.), kjer umira na stotine ljudi. Vendar posameznik to novico vidi in lahko ravnodušno nadaljuje s svojim vsakdanjikom. Smrt je tako objektivizirana, tehnicizirana, je nekaj, kar se mene osebno ne tiče in me ne vznemirja. Če se nekaj podobnega zgodi v državi, kjer človek živi, ali celo v istem kraju ali mestu, posameznik le-to doživi na drugačen način – ker je to dejstvo bliže njemu samemu. Vendar še vedno gre za logiko dožemanja, ki jo Heidegger (1997) razlaga v smislu se-ja. Posameznik se sicer zaveda, da smrt obstaja in da ljudje vsakodnevno umirajo. Vendar to dejstvo racionalizira v smislu, da se umira, da drugi umirajo, da je nekdo umrl ... Torej, gre za dogodek, ki se mene osebno na bivanjski ravni ne tiče, to je nekaj »zunaj mene«. Podobno je tudi v primeru, če mu umre draga oseba, čeprav na nekoliko drugi ravni. Smrt tako postane na neki način popredmetena, objektivizirana. Zavedanje dejstva smrti je zgolj na neki racionalni ravni, in ne na eksistencialni. Ta objektivizacija smrti ali celo banaliziranje, da je smrt samo še en dogodek ob vseh ostalih dogodkih v življenju in svetu, je dejansko psihološki konstrukt oziroma nekakšen notranji obrambni mehanizem pred bivanjskim soočenjem s smrtjo in lastno minljivostjo. Gre za beg pred realnostjo, pomeni, da je človek na begu pred resničnostjo in tako pred samim seboj.

Misel na lastno minljivost človeka navdaja s tesnobo in sodobni človek, v svoji zaverovanosti vase, bo naredil vse, da se te tesnobe znebi ter se ne sooči s smrtjo in lastno minljivostjo. Ampak prav ta tesnoba je nekakšen poziv k prebujenju in zavedanju realnosti ter k pristnemu in osmišljenemu življenju. Po Heideggerju (1997) prav občutje tesnobe, na eksistencialni ravni, posameznika na najpristnejši način sooča s seboj in lastnim načinom bivanja. Gre za to, da tesnoba vzpostavlja posameznikovo avtentičnost oziroma »dela« avtentičen način bivanja. Bolj kot se človek izogiba soočenju s tesnobo, manj pristno živi. Tesnoba se od strahu razlikuje v tem, da je človeka vedno strah nečesa ali nekoga (strah pred nečim znanim, konkretnim). V nasprotju z občutjem strahu pa lahko tesnobo definiramo kot strah pred neznanim, pred nečim nebivajočim. Po Heideggerju tesnobo povzroča gola eksistenca, sama bit oziroma biti-v-svetu. Vendar ne gre samo za golo eksistenco, po Heideggerju biti-v-svetu, ki to tesnobo povzroča, ampak predvsem za načelo priložnosti: sem, lahko pa me ne bi bilo. Torej: Zakaj sem?, Zakaj mi je dano (podarjeno) živeti? Gre za aktualno, večno in nikoli dokončno odgovorjeno znano vprašanje po Leibnitzu: Zakaj nekaj je in ne rajši nič? Logoterapevsko bi to vprašanje zvenelo v smislu: Življenje mi je dano (podarjeno), na meni pa je, kaj bom iz svojega življenja naredil. Po Franklu (2015) gledamo na življenje kot nalogo – kot nalogo, ki jo je treba opraviti in izpolniti na najboljši mogoči ter smiselni način. Svojemu življenju je treba dati neki smisel.

Eden izmed logoterapevtskih postulatov je, da je življenje absolutno smiselno. Iz tega Frankl (2014) logično sklepa, da če je življenje smiselno, sta smiselna tudi trpljenje in smrt, ker sta tako smrt kot tudi trpljenje del življenja. Pomeni, da ima tudi trpljenje ter s tem povezani minljivost in smrt neki smisel. Prav smrt je tista, ki dokončno zaostri vprašanje smisla življenja. Posamezniku na zaveden ali nezaveden način sporoča, da časa ni na pretek, da je človek minljiv in umrljiv. Prav to pa človeku povzroča tesnobo in nelagodje. Vendar ne gre samo za neko objektivno, racionalno in/ali popredmeteno vprašanje. Ampak že samo spraševanje posameznika »prestavi« na neko novo, drugačno in višjo oziroma globljo eksistencialno raven. Samo spraševanje je tako način življenja, ki človeka zajame v celoti: na telesni, duševni in duhovni ravni. In čeprav je človek samemu sebi najbližji, je obenem samemu sebi tudi največja uganka. Samega sebe nikoli popolnoma ne razume. Spraševanje ima še eno predpostavko, vedno je že a priori neko spoznanje, vedenje. Spraševanja o neki stvari je zmožen, kdor že nekaj ve, a hkrati ne ve - v smislu Sokratove znane izjave »Vem, da nič ne vem«. Dejansko nam prav to, da je človek samemu sebi največje vprašanje, pove največ o njem. Zato lahko izluščimo dve pomembni stvari: prvič, da je človek samemu sebi podarjen oziroma je dar (v smislu priložnosti), in drugič, da je človek samemu sebi naloga, obveznost. Logoterapevtsko gledano na primer, nismo mi tisti, ki bi spraševali po smislu, ampak smo tisti, ki smo vprašani (spraševani). Človek dejansko daje odgovore na vprašanja, ki mu jih postavlja življenje. Ne gre za to, da bi človek spraševal, kaj bo od življenja (od drugih, družbe ...) dobil, ampak kaj bo življenju dal.

Heidegger (1997) vidi rešitev plitkega, popredmetenega, pragmatičnega in banalnega življenja v soočenju s tesnobo, ki jo dojemamo kot človekovo temeljno počutje v smislu eksistencialno razkrite človekove nedomačnosti v tem svetu. Če razširimo to Heideggerjevo tezo, lahko trdimo, da bi se sodobni človek izognil temu počutju, tovrstne »dogodke« oziroma teme tabuizira. Po eni strani z zasičenostjo, vsakdanostjo (filmi in različni mediji so polni raznovrstnega nasilja in smrti), po drugi strani pa z odtrganjem minljivosti in smrti na različnih ravneh vsakodnevnega življenja. Zelo pogosto je, da otroci ne hodijo na pogrebe ali v bolnico ali v domove za starejše, še posebno če gre za sorodnika, ki je zelo bolan in slaboten. Ob tem se postavlja vprašanje, ali je tako resnično zaradi otrok ali zaradi neprijetnega počutja odraslih. Čeprav je smrt nekaj najbolj gotovega v našem življenju, torej nekaj najbolj neizpodbitnega in resničnega, nam smrt vzbuja občutek nelagodja. V večini primerov se sodobni človek, če se le da, na neki način skuša izogniti pogovoru, temi ali dogodku, ki zajema minljivost in smrt. In kar je najpomembnejše, ne samo zaradi faktičnega dejstva smrti, ampak zato, ker ga to opominja in spominja na lastno minljivost in da bo tudi on nekega dne umrl. In prav to sodobnega človeka najbolj moti in vznemirja. Rešitev je – tabu.

3 Kratak zgodovinski ekskurz

Tovrstno tabuiziranje ni nekaj povsem novega. Kot omenja Messori (1986), so že razsvetljenci po zmagi v francoski revoluciji začeli z agresivno kampanjo proti »smrti«. Takoj in na silo so morali iz naselij nujno izginiti vsi grobovi. Če se že z različnimi uredbami ni dalo odpraviti vzroka (tj. smrti), je bilo treba odpraviti vsaj posledice le-tega (grobove, pokopališča). Cilj razsvetljenega razuma je bil, da pokopališča ne smejo biti vidna z vasi ali iz mesta. Lahko rečemo, da so za svoje ravnanje vzeli geslo simbola razsvetljenstva, znamenitega Goetheja: »Proč z grobovi! Proč od grobov!« Jakobinci so določili, da morajo biti pokopališča oddaljena od naselij najprej 200 metrov, nato pa 500 metrov. Še do začetka dvajsetega stoletja je najti številčna načrtovanja železnic do oddaljenih in težko dostopnih krajev, kjer so skriti, naprednemu in razsvetljenemu razumu, pokojni. Za tovrstno načrtovanje in ravnanje so sicer navajali higienske razloge (podobno še danes ob množično naraslem kremiranju), vendar razsvetljena kultura razuma je imela povsem drugo motivacijo.

Messori (1986) navaja znanega antropologa Luisa V. Thomasa, ki je natančno preučil uredbe o pokopališčih nove porevolucijske Evrope: »Za temi uredbami, na videz zelo razumnimi, je dejansko nevrotičen alibi, ki ga je iznašla družba, ker se želi izmakniti svoji stiski.« Ljudska fronta (znamenita povezava komunistov in socialistov), ki je prišla leta 1936 na oblast je dala odlok, na osnovi katerega so morali okrog pokopališč postaviti visoke zidove, da so zakrivali pogled na grobove in pokopališče. Očitno jih je že pogled na pokopališče obdajal s preveliko tesnobo. Vendar so pozneje ugotovili, da jih tudi zid na »nekaj« opominja in spominja. Zato so izdali naslednji odlok – okrog zidov je treba posaditi visoka »zimzelena« drevesa. Zimzelena zato, da niti letni časi ne bodo vplivali na »razgled« in razsvetljeni razum. Če so jakobinci dejstvo smrti hoteli prekriti z zidom in socialkomunisti z drevesnim zidom, je meščanski radikalizem šel še korak dlje – izginiti mora vse skupaj, tako pokopališča kot zidovi okrog njih in zimzelena drevesa. Avantgardna arhitektura predlaga, in ko je to mogoče, tudi izvede, da se izkopljejo velike jame, v katere se pomečejo vsi ti grobovi in zidovi. Messori (1986) povzema Thomasa, ki pravi: »Tu ne gre za varstvo telesne higijene občanov, temveč za varstvo umske higijene vladajočih.« Nadalje Messori navaja še eno zanimivost. V vodniku Guida d'Italia italijanskega turing kluba prve izdaje iz leta 1914 se priporoča turistu, ki se mu mudi in ima na voljo le tri dni za obisk Milana, poldnevni obisk monumentalnega pokopališča z njegovimi »velikanskimi umetniškimi zakladi«. Sedemdeset let pozneje v novi izdaji ni več niti namiga na tisto pokopališče. Niti za turiste, ki imajo več dni časa za ogled znamenitosti Milana. Upravičeno se je spraševati, ali so se mar tisti umetniški zakladi zmanjšali. Ravno obratno, zelo so se povečali: »Toda ravno v tistih letih se je nevroza zelo povečala, potovanje je vedno bolj dobivalo, kot vemo, označbo bega pred najbolj neprijetno resničnostjo. Resni, pragmatični turing klub ima prav: kdor potuje 'za zabavo', naj bo daleč od grobov, od vsake, tudi umetniške grobnice.«

Messori (1986) v svojem delu Izziv smrti omenja, da so v Marxovem opusu, ki šteje nad deset tisoč strani, samo tri vrstice (izmed nekaj milijon vrstic), v katerih Marx omenja smrt. Pravi: »Smrt je težka zmaga vrste nad posameznikom«. Nadalje Messori komentira, da smrt očitno Marxa tako zelo moti, da jo skuša takoj za tem izriniti iz svojega »sistema« tako, da jo preprosto zanika: »Vendar določeni posameznik ni drugega kakor rodovno določeno bitje in kot tak je nesmrten.« Nadalje omenja Feuerbacha, ki je še bolj radikalen v svojem prepričanju: »Smrt je privid, prikazen, nič. Njena resničnost je domišljajska, nastaja samo v naših mislih.«

4 Zaključek

Smrt in rojstvo sta naravna mejnika v našem življenju. Rojstvo je vesel dogodek, poln pričakovanj in veselja. Misel na smrt pa sodobnega človeka velikokrat navdaja s tesnobo in negativnimi občutki. Čeprav je Epikur dejal, da se nam na smrt ni treba ozirati in jo lahko preprosto ignoriramo, kar je zajeto v njegovih znanih besedah o smrti (ko smo mi, smrti ni, ko pa smrt je, pa nas ni), nas življenje vedno znova opominja, da ni tako preprosto opraviti s tem dejstvom – z dejstvom minljivosti in smrti. Na tem mestu ima Heidegger, ki trdi, da nas tesnoba vodi do srečanja s seboj, gotovo prav. Tesnoba nas »rešuje« pred pobegom iz lastnega življenja. Na osnovi tega lahko rečemo, da dejansko ne gre toliko za strah pred smrtjo kot za strah pred življenjem. Že stari latinci so poznali pregovor: Umetnost življenja, umetnost smrti. Torej, kakor si živel, tako boš umrl.

Gotovo se lahko strinjamo z Messorijem (1986), ki vidi sodobno tabuizacijo smrti v množičnem upepeljevanju, ki je v sodobnem času tako »moderno«. Glavni argument je prostorska stiska grobov in higienski razlogi. Oboje nima nobene resne realne utemeljitve. Po Messoriju je v ozadju nerešen psihološki problem. Torej, gre za odnos do minljivosti in smrti sodobnega človeka. Truplo je veliko bolj zgovorno in signifikantno kot majhna žara, v kateri je pest pokojnikovega pepela. Ob žari pa fotografija iz najboljših let pokojnikovega življenja. Drugi vzrok pa vidi Messori v odnosu do starejših (gerontofobiji, ageizmu ipd.). Dodamo lahko še tretjega – neurejeno področje paliativne oskrbe. Po definiciji Svetovne zdravstvene organizacije paliativna oskrba izboljša kakovost življenja bolnika in njegovih bližnjih, ki se soočajo

s problemi ob neozdravljivi bolezni, preprečuje in lajša trpljenje, ki ga zgodaj prepozna, oceni in obravnava bolečine in druge telesne, psihosocialne ter duhovne probleme (Lunder, 2003). Beseda paliativa je sestavljena iz dveh latinskih besed: palla pomeni 'plašč', palliare pa pomeni 'pokriti s plaščem, ogrniti'. To bi lahko razumeli, da je glavni namen paliativne oskrbe, pokriti bolnika z olajšanjem. Paliativna oskrba tako ne pomeni zdravljenja, ampak lajšanje in blaženje njenih simptomov, ki so povezane s telesnimi, duševnimi in duhovnimi bolečinami ter stiskami. Paliativna oskrba zajema tako bolnika kot tudi njegove svojce. Ključno pri tem je, da paliativna oskrba izraža spoštovanje do življenja in je v službi zavarovanja človekovega dostojanstva ter obenem umiranje sprejema kot naravni proces. Smrt tako ni neki tabu, nekakšen tujek v človekovem življenju, ampak je del življenja.

Logoterapevtska (Frankl, 2015) oznaka za trpljenje, krivdo in smrt je »tragična trojica bivanja«. Postavlja se vprašanje, ali je prav vsako tragično situacijo mogoče »spremeniti« v nekaj pozitivnega. Frankl na vprašanje poda celovit odgovor: »Ni je življenjske situacije, ki bi bila resnično nesmiselna. To lahko sklepamo po tem, da je navidezno negativne strani človeške eksistence, zlasti tisto tragično trojko, v kateri so združeni trpljenje, krivda in smrt, mogoče spremeniti v nekaj pozitivnega, v dosežek, če jih le sprejmemo s pravo držo in stališčem. Seveda tiči možnost za smisel samo v neizbežnem in nespremenljivem trpljenju, medtem ko sicer ne bi šlo za junaštvo, ampak le za mazohizem.« (Frankl, 2015) Notranja naravnost in zavzeto stališče sta najpomembnejša. Gre za pravičen in smiseln odnos do dane situacije, ki je pogojen z osebno vrednostno lestvico. Zavzeti pozitiven odnos do trpljenja je verjetno najtežja naloga v življenju. Ali kot je nekje zapisal Tolstoj: »Najtežja stvar v življenju je, da ga ljubimo v njegovem trpljenju.« Človek je »poklican«, da zavzame smiseln odnos do nespremenljivega, tj. usodnega stanja. Še več, dejansko gre za osmislitev trpljenja, ki ga velikokrat doživlja kot nekaj nezaslužene, tragičnega in krivičnega.

Vprašanje smisla trpljenja je dejansko vprašanje smisla življenja. Frankl nas je naučil, da če ima življenje smisel, ga ima tudi trpljenje, ker je trpljenje skupaj z minljivostjo del našega življenja. In če na življenje gledamo kot nalogo, je treba tudi na trpljenje gledati kot nalogo, ki ji je treba dati neki smisel. Dostojevski se je verjetno globoko zavedal prav te odgovornosti, ko je nekje zapisal, da se boji samo ene stvari, in sicer da ne bi častno prenesel svojega trpljenja. Zaključimo lahko, da če bo življenje imelo smisel, bo imelo smisel tudi trpljenje in z njim povezana minljivost. Številne raziskave v sodobnem času so potrdile prav to, da je ena ključnih težav sodobnega človeka notranje občutje nesmisla – eksistencialna kriza, kriza smisla, bivanjski vakuum, noogene nevroze itd. Lahko rečemo, da sodobni človek ima živeti od česa, nima pa več živeti za kaj. Gre za vprašanja, kot so npr.: Kakšno vsebino bom dal svojemu življenju?, Kaj bom iz svojega življenja naredil? in Kakšna sled bo ostala za menoj? Tudi eden največjih genijev, znani mislec Immanuel Kant (2003), je prišel do podobnega zaključka, da je vse človeško prizadevanje osredotočeno na naslednja tri vprašanja, za katera pravi, da je vanje zajeto vse njegovo filozofsko prizadevanje: prvič, Kaj moram vedeti?, drugič, Kaj moram storiti?, in tretjič, Kaj smem upati? Lahko rečemo, da gre za Kantovo definicijo smisla. Da si bo pa sodobni človek znal odgovoriti oziroma da bo znal odgovarjati na ta vprašanja, se bo moral na pristen način soočiti s seboj, da bo zaživel bolj izpolnjeno, avtentično in zadovoljno življenje. Če hoče zaživeti osmišljeno življenje in ga osmišljeno tudi odživeti, se bo moral ustaviti in premisliti, kaj je v življenju res bistveno, kaj je človek in kaj je smisel življenja. Nekateri, ki so šli skozi »talilnico trpljenja«, so do določenega uvida prišli prav zaradi te »talilnice« in tem velikanom je prav gotovo treba pazljivo prisluhniti, kajti prav od njih se lahko sodobni človek največ nauči: »Kaj je torej človek? Mi smo ga spoznali na način, kot ga ni verjetno še nobena generacija pred nami; spoznali smo ga v koncentracijskem taborišču - v taborišču, kjer se je z ljudi stalilo vse, kar je bilo nebistvenega; kjer je odpadlo vse, s čimer smo ljudje obsedeni: denar, moč, slava, sreča, in kjer je preostalo le tisto, česar človek ne more 'imeti', torej tisto, kar mora 'biti'. Tisto, kar je ostalo, je bil človek sam, ožgan od bolečine in razžarjen od trpljenja, pretalil se je v svoje bistvo, v človekost (das Menschliche).« (Frankl, 2005a)

Literatura

Frankl, V. E. (2015). Zdravnik in duša. Celje: Mohorjeva družba.

Frankl, V. E. (2014). Volja do smisla. Celje: Mohorjeva družba.

Frankl, V. E. (2005a). Človek pred vprašanjem o smislu. Ljubljana: Pasadena.

Frankl, V. E. (2005b). Man 's Search for Ultimate Meaning. London: Random House Group.

Heidegger, M. (1997). Bit in čas, Ljubljana: Slovenska matica.

Kant, I. (2003). Kritika čistoga uma. Beograd: Dereta.

Messori, V. (1986). Izziv smrti. Ljubljana: Knjižice.

SVETOVANJE PAROM COUPLES COUNSELLING

Povzetek

Prispevek na teoretični ravni osvetljuje problematiko in krizo medosebnih odnosov, ki smo ji priča tako na družbeni (sociološki) ravni kot tudi na ravni družine. Strokovnjaki so poenoteni, da družina doživlja resno krizo. V zadnjih letih se opaža tudi velik porast povpraševanja po partnerskih in družinskih terapijah. S svetovanjem parom se ukvarjajo različni poklicni profili, ki so različno usposobljeni in uporabljajo različne strokovne pristope. V grobem lahko vse pristope razdelimo v dve skupini: sistemske družinske terapije in k smislu osredotočene družinske terapije. Prispevek osvetljuje ključne distinkcije med obema pristopoma.

K smislu osredotočena družinska terapija izvira iz logoterapevtske dediščine in se od sistemske družinske terapije razlikuje po obratu od funkcije k osebi. Oseba je znotraj sistemske družinske terapije obravnavana kot nosilec simptomov nekega notranjega sistema. Pri tem se celotna družina ali celotna okolica ocenjuje kot bolna ali razbolela. V skladu s tem je treba zdraviti sistem, in ne posameznika. Tradicionalne psihološke teorije namreč pojmujejo človeka kot vase zaprt sistem. Ta sistem, ki mu pravijo človek, je naravnani k jazu, katerega formula se glasi: »Dobro je tisto, kar je dobro zame, oziroma zdrav sem, če dobim tisto, kar je zame dobro, in zbolel bom, če ne bom dobil tistega, kar je zame dobro.« Podoba o človeku, ki nam jo predstavljajo tradicionalne psihološke teorije torej zagovarja človeka, ki je bitje na lovu za srečo, in sicer za svojo lastno srečo. Frankl pa za bistvo človekove eksistence postavlja zmožnost preseganja samega sebe (samotranscendenco), ki je bistvo duhovne narave. Človeku ne zadošča samo zadovoljitev lastnih potreb, želja in gonov, ampak je predvsem bitje smisla oziroma bitje za smisel. Logoterapevtsko gledano, mora človek vključiti v svoje osebne odločitve blagor druge osebe. Logoterapija nudi načelne usmeritve, z upoštevanjem katerih družina zmora kljubovati različnim slabim vplivom, ki jih prinaša vsakdan.

Ključne besede: logoterapija, družina, svetovanje parom, smisel, družinska terapija

Abstract

On a theoretical level, the paper enlightens the problem and the crisis of interpersonal relationships that we are witnessing on a social (sociological) level as well as on a family level. Experts agree that the institution of family is experiencing a serious crisis. In the last few years, an increase in the demand for couples and family therapy has been noticed. Various professionals with different qualifications, that use different approaches, are involved in couples counselling. Generally speaking, all approaches can be divided into two groups: systematic family therapy and meaning-focused family therapy. This paper highlights the key distinctions between the two approaches.

Meaning-focused family therapy originates from logotherapy and differs from systematic family therapy by turning from the function to the person. In systematic family therapy, a person is defined as a carrier of symptoms of an internal system. The entire family or all surrounding people are considered ill or in pain. In accordance with this, a whole system, and not just an individual, must be treated. Traditional psychology theories understand a person as a self-contained system. This system, named human, is oriented to the ego by using the following formula: "Good is what is best for me; I am healthy if I get what is good for me and I will fall ill if I do not get what is good for me."

Thus, according to traditional psychology theories, a person is a human being on the hunt for happiness, namely his or her own happiness. For the essence of human existence, Frankl places the possibility to exceed oneself (self-transcendence), which is the essence of spiritual nature. Mere fulfilment of one's needs, desires and impulses does not suffice to a human being. Most of all, people are human beings with a meaning or in search of a meaning. In accordance with logotherapy, people must include the welfare of others into their own personal decisions. Logotherapy offers the fundamental principles that allow a family to withstand various harmful influences that arise in everyday life.

Keywords: logotherapy, family, couples counselling, meaning, family therapy

1 Uvod

V današnjem času se na različnih ravneh opaža, da družina kot institucija stoji na majavih tleh, kar sporoča, da je družina v krizi. To zasledimo tako v družinskih kot partnerskih odnosih. Različnih poklicnih profilov, ki se ukvarjajo s terapijami ter svetovanjem parom in družinam, bi bilo preveč, če bi – kot pravi E. Lukas – družine znale držati skupaj tako v pozitivnih kot negativnih trenutkih. V zdravi družini člani vedno znova usklajujejo svoje družinske funkcije z drugimi družinskimi člani. Delovanje te družine je kos resnim krizam tudi v trenutku, ko kateri družinski član odpove ali izpade. V nastali situaciji je naloga ostalih družinskih članov, da svoje funkcije razširijo in zapolnijo funkcijsko vrzel (Lukas, 1993). Slednje je mogoče, če se vsak posameznik zaveda svoje lastne smiselne funkcije znotraj družine oziroma partnerskega odnosa.

Različnih pristopov, ki se ukvarjajo s svetovanjem parom, je ogromno. V grobem jih lahko razdelimo v dve skupini: sistemske družinske terapije in k smislu osredotočene družinske terapije. Bistvo sistemskih družinskih terapij je usmerjenost k zdravljenju celotne družine, ne posvečajo pa se toliko vsakemu posameznemu družinskemu članu in njegovim dejanjem znotraj družine. Posamezniku je s tem odvzeta odgovornost za družinsko dogajanje. Vzrok njihovih dejanj se skriva v dejanjih drugih družinskih članov, pri čemer nastane vzročna veriga, ki nima ne konca, ne rešitve. Če se reševanja težav lotimo s sistemsko družinsko terapijo, obstaja možnost, da težav ne rešimo, temveč jih le še poglobimo. Ob tem se pojavi še nevarnost iatrogenih poškodb (gre za poškodbe duševne oz. psihične narave, ki jih povzroči terapevt, svetovalac, psiholog, psihiater ...). Reševanja partnerskih težav pa se logoterapija loteva postopoma. Terapevt znotraj k smislu osredotočene terapije pomaga posamezniku pri iskanju in udejanjanju tistega, kar je zanj smiselno. In ravno naravnost k smislu obeh partnerjev je tisto, kar v njun odnos vnese srečo, strast in veselje (Lukas, 2014).

2 Sistemski pristopi pri svetovanju parom

Posameznega partnerja oziroma družinskega člana sistemski pristopi obravnavajo kot funkcijo sistema, kar pomeni, da mu je znotraj družine okrnjena svoboda delovanja. Oseba je nosilec simptomov nekega notranjega sistema, pri tem pa celotna družina velja za bolno in kot takšen sistem jo je treba tudi zdraviti (Lukas, 1993). Akcijske procese, ki se dogajajo v družini, sistemski pristopi pojasnjujejo s kavzalnim načinom mišljenja. Namen je, odkriti ozadje vseh nastalih sporov v družini oziroma partnerstvu in izpostaviti vzroke za neuspešen odnos. S slednjim načinom mišljenja se oblikuje vzročna veriga dogajanj, ki nimajo konca, vračajo se na svoj začetek ter oblikujejo začaran krog. Vse poteka v bolj ali manj nezavednih vzročnih odvisnostih (Lukas, 1993). Ozdravitev, ki jo sistemski pristopi vidijo kot mogočo, je v odkrivanju ter ozaveščanju vzročnih odvisnosti. Posameznik je s tem razbremenjen krivde in odgovornosti, oboje se prenese na celotno družino in posledično nobeden od družinskih članov ne nosi odgovornosti za stanje v družini. S tem se posameznemu družinskemu članu odvzame možnost, da bi z lastnim ciljno usmerjenim posegom v družino vnašal pozitivne spremembe. Tradicionalne psihološke teorije pojem človeka razumejo na drugačen način.

Pojmujejo ga kot vase zaprt sistem. Naravnano je k jazu, katerega formula se glasi: »Dobro je tisto, kar je dobro zame, oziroma zdrav sem, če dobim tisto, kar je zame dobro, in zbolel bom, če ne bom dobil tistega, kar je zame dobro« (Lukas, 1993, str. 95). Podoba o človeku, ki nam jo predstavljajo tradicionalne psihološke teorije, zagovarja človeka, ki je bitje na lovu z golj za lastno srečo. Posledično znotraj družine prezre družinske člane, njihove želje in potrebe ter se žene le za zadovoljitev svojih želja in potreb.

3 Logoterapevtski pogled na človeka

Logoterapija človeka obravnava celostno, v vseh treh razsežnostih (telo, duša in duh). Ene razsežnosti torej ni mogoče ločiti in obravnavati ločeno od drugih dveh (Kristovič, 2013). Logoterapevtsko gledano, je človek bitje, ki išče smisel in je obenem odgovoren tudi za njegovo izpolnitev. Kadar človek vidi smisel v stvareh, ki jih opravlja, gre za to, da si za nekaj prizadeva in ga nekaj privlači ali vleče (Kristovič, 2015).

»Med vsem bivajočim je človek edino bitje, ki je sposobno (v kvalitativnem smislu) biti 'bitje za druge'. Samo človek presega samega sebe, edino človek je sposoben samotranscendence, ki je temeljna za njegovo človeškost. Pot 'samouresničitve' je ravno v naperjenosti k drugemu - iti iz (preko) sebe k drugemu in 'biti za drugega'.« (Kristovič, 2015, str. 54) Človek torej teži k smislu, zaradi katerega je zmožen podrediti sebe in svoje potrebe le-temu (Lukas, 2001). Šele na ta način človek pride do pristne sreče in notranjega zadovoljstva, ko sta sreča ali ugodje stranska posledica ali produkt posameznikovega delovanja, in ne cilj, v smislu »sreča zaradi sreče« ali »užitek zaradi užitka«.»/.../ študije o sreči in modrosti odkrivajo, da je ključni dejavnik dobrobiti to, da svojo pozornost in strasti namenimo koristi drugih, namesto da se osredotočimo samo na individualno, ločeno skrb za svoj jaz. 'Jaz' odkriva smisel in srečo tako, da se pridruži in pripada 'nam'.« (Siegel, Bryson, 2013, str. 118)

Strokovnjaki glede človekovega poslanstva in razumevanja samega sebe ugotavljajo, da ta vse bolj sili v središče pozornosti in je zaradi tega najpomembnejši. »Moderni človek, usmerjen v to, da uresniči svoje želje in uveljavi svoje zahteve do življenja, hitro spregleda soljudi in vez, ki ga z njimi povezuje, vez, da soljudi potrebuje in so mu potrebni. Ta človek drsi od zavedanja samega sebe prek uresničevanja samega sebe v ljubezen do samega sebe in zaradi golega upoštevanja samega sebe ne vidi več sočloveškosti in njenega smisla.« (Lukas, 1993, str. 45–46) Ljubezen interpretira skozi zunanje danosti in se oddaljuje od partnerjevega bistva, njegove individualnosti. Osebo ljubi torej zaradi tega, kar ima, in ne zaradi tega, kar je. Slednje pa je v nasprotju s tako imenovano »pravo ljubeznijo«, ki jo Frankl opiše kot eno izmed stopenj ljubezenskega odnosa (Frankl, 1994, str. 184–213). »Samo prava ljubezen prodre do duhovnosti in individualnosti druge osebe in jo zazre v polnosti lika njene biti /.../ prava ljubezen do človeka ostane tudi še po njegovi smrti.« (Lukas, 1993, str. 137) Pravo ljubezen lahko prenesemo v družinsko skupnost, kjer si družinski člani prizadevajo storiti kar najboljše za svoje drage, in to zaradi njih samih. Pridobiti zmožnost za ljubezen, kot je to poimenoval Frankl, je eden izmed treh terapevtskih ciljev. Pravi, da se s to zmožnostjo uresniči »sobivanjsko dejanje«. To pomeni, da človek po logoterapevtskem pogledu kot tridimenzionalno bitje (telesno-duševno-duhovno) drugega človeka dojame v isti celotnosti (telesno-duševno-duhovno) (Frankl, 1994). »Medtem ko seksualno naravnano človeku ali zaljubljenecu ugaja 'na' partnerju telesna značilnost ali kaka duševna lastnost, torej nekaj, kar ta človek 'ima', pa tisti, ki ljubi, nima rad 'na' ljubljenem človeku le nekaj, ampak ljubi prav njega samega; torej ne nekaj, kar ljubljeni človek 'ima', ampak prav tisto, kar on 'je'.« (Frankl, v Lukas, 1993, str. 146) Človek mora preseči stopnje seksualnega interesa in zaljubljenosti, saj bo le tako postal zvest (nezamenljivost ljubezenskega partnerja) in stanovit (trajnost ljubezenskega odnosa) (Lukas, 1993).

4 K smislu osredotočeno družinsko svetovanje

Vsaka družina ima svoj značaj, svojo osebno zgodovino in osebno strukturo, zato je vsaka izmed njih svet zase. Glede na strukturo, ki povezuje družinske člane, lahko vsako izmed njih razvrstimo v eno izmed treh vrst: trdo, mehko ali prožno (Coloroso, 1996). B. Coloroso (1996) primerja trdo družino z opečnato steno, katere člani so opeke, povezane s cementom. Struktura družine je toga, v njej prednjačita oblast in nadzor, ki sta naloga staršev. Člani tvorijo družino, ki je diktatura, podvržena je strogim pravilom in ima strogo hierarhijo moči. Daje nam zgled tesne povezanosti, znotraj nje pa se skriva mnogo negativnih čustev. V družini obstaja nadzorovanje z nasiljem, omejevanjem ali ustrahovanjem. Njeno nasprotje je mehka družina, ki jo lahko primerjamo z meduzo. Tako kot meduza nima čvrstih delov, tudi družina nima čvrste, oprijemljive strukture. Slednjo vrsto družine lahko oblikujejo starši, ki izhajajo iz trdih družin. Pod negativnimi vtisi iz trde družine stremijo k popolnoma drugačni vzgoji svojih otrok, vendar svoji družini ne znajo nuditi trdne opore. Tako popuščajo v disciplini in svoje otroke razvajajo. Drugi starši v slednji družini pretirano pozornost usmerjajo nase in so okupirani z reševanjem svojih težav, posledično pa niso sposobni poskrbeti za svoje otroke. Obe vrsti družine po besedah B. Coloroso vzgajata otroke, ki vedo, kaj misliti, vendar pa le-ti ne vedo, kako misliti in čutiti. Tretja vrsta družine spominja na hrbtenico, ki ima živo in prožno obliko, to je t. i. prožna družina. Vodilo staršev teh družin je uravnavanje čuta zase s čutom za skupnost. »Prožna družina zagotavlja medsebojno povezanost, trdnost in poštenost, pa tudi mirno in preudarno strukturo, ki jo otroci potrebujejo, da izgradijo svoj pravi jaz« (Coloroso, 1996, str. 55). V tako oblikovani družini imamo možnost vrednote živeti in se jih ne samo učiti. K smislu osredotočen pristop pri delu s pari naredi še korak dlje. Ne le da posameznik v družini izgradi svojo osebnost, pridobi vrednote, zadovoljuje svoje potrebe, temveč v njej posameznik najde tudi svoj smisel. Smisel, ki ga uresničuje z neko življenjsko nalogo, ki mu je dana. »Mlad človek se lahko v družini uči, kaj pomeni biti tu za nekaj, kaj pomeni biti tu za nekoga in kaj pomeni biti tu drug za drugega.« (Frankl, v Lukas, 1993)

V današnjem času se velikokrat zdi, da prožna struktura družine izginja in da so družine v resni krizi. Posledice le-te pa se kažejo v decentralizaciji družine. E. Lukas (1993) navaja nekaj primerov, kot sta odmikanje sorodnikov drug od drugega, razmišljanje partnerjev o ločitvi ipd. Družinsko krizo lahko povežemo tudi s krizo smisla. Za mnogo ljudi je namreč družinsko življenje postalo neznosno, iz tega sledi, da je zanje izgubilo svoj smisel (Lukas, 1993). E. Lukas (1993) ugotavlja, da je trpljenje zaradi brezsmiselnega življenja doletelo predvsem modernega človeka in da se brezsmiselnost v življenju nanaša tudi na brezsmiselnost v poklicnem, ljubezenskem življenju itd. Ljudje v današnjem času ne zmoremo oz. nočemo spoznati dejstva, da potrebujemo drug drugega in da delovanje le v prid samega sebe vodi v pretirano samouresničevanje. Pomeni, da dajemo prednost sebi in svojim potrebam, vedno znova stremimo, da bomo zadovoljni mi, ne glede na to, kako se počutijo naši ljubljene. Ker nismo pozorni drug na drugega, nas slednje privede do osamljenosti in bivanjske praznine.

Zdrava družina v svojem vsakdanu živi takšno družinsko življenje, ki ga logoterapija zaobjame v tri načelna pravila. Prvo je zavedanje družinskih članov, da drug drugega potrebujejo in so drug drugemu potrebni. To je tudi smisel družine. Kot drugo, njihova družinska sreča je neodvisna od ugodnih zunanjih življenjskih okoliščin. O zadovoljstvu v družini odloča smiselna orientacija notranje naravnosti do zunanjih življenjskih razmer. Torej, notranja naravnost družine in njenih družinskih članov je orientirana k smislu, zato ta sklepa kompromise z zunanjimi danostmi, četudi so težke (Lukas, 1993). Kot tretje pa se družinski člani zavedajo, da razvoj njihove družine z zgodovino ni vnaprej določen. Držijo se načina razmišljanja, ki zagovarja, da prazgodovina družine zaseda le njen del, nima pa samo ona oblasti nad družinskimi člani. »Sreča posameznika ima korenine v družinski sreči. In če je družinsko vzdušje zastrupljeno, posameznik komajda lahko ostane zdrav.« (Lukas, 1993, str. 155)

Logoterapija se pri pojasnjevanju dogajanja v družinski situaciji izogne kavzalnemu pristopu, saj le-ta ne privede do pravega odgovora. Preseže ta pristop ter dogajanje presoja po njegovi smotni in ciljni usmeritvi (Lukas, 1993). Torej, če si eden izmed družinskih članov postavi neki smotni cilj in ga uresniči, lahko dogajanje celotne družine usmeri v popolnoma drugo smer (akavzalni pristop). To je namerno dejanje, uresničeno z voljo do smisla ali – kot se izrazi E. Lukas – z »voljo do smisla družine« (Lukas, 1993).

Iz tega logoterapevtskega pristopa izvira k smislu osredotočena družinska terapija. Skozi terapevtski proces se vodi pogovor s posameznikom, občasno pa se temu pridružijo tudi ostali družinski člani. Terapevt družinskemu članu pomaga dojeti njegovo lastno odgovornost, nalogo v družini, z uresničitvijo katere se družina lahko reši in postavi na trdna tla. Kljub temu pa moramo upoštevati, da se vsak posameznik svobodno odloča in morda svoje odločitve ne sprejme v smeri izboljšanja harmonije v družini (Lukas, 1993). »Optimalno zakonsko in družinsko svetovanje si prizadeva pomagati zakoncem in staršem dobro dokončati nalogo, ki so si jo nekoč sami izbrali« (Lukas, 1993, str. 160). Zakonca sta izbrala zakon, torej je to njuna naloga, za katero sta odgovorna, starši so izbrali starševstvo in morajo stremeti k izpolnjevanju slednjega.

V procesu k smislu osredotočene terapije se uporablja tristopenjska shema vprašanj, ki jo terapevt ali svetovalac uporablja za družinske sestanke, namenjena pa je predvsem logoterapevtskemu svetovanju parom. Glede na svetovalno situacijo jo imamo možnost tudi prilagoditi. Vprašanja so zastavljena značilno logoterapevtsko, kar pomeni, da sledijo konceptu preseganja samega sebe. To pomeni, da se človek ne osredotoča le na svoje želje in potrebe, temveč se zaveda in upošteva tudi potrebe, želje ter težave drugih. Logoterapevtska tristopenjska shema vprašanj je odličen pripomoček za opisovanje sporne situacije, saj se partnerja posledično poglobita v sporno situacijo, o njej razmišljata in jo s tem bolje spoznata. Osrednjo temo pogovora predstavlja moteče vedenje, ki partnerjema oz. družinskim članom otežuje skupno življenje (Lukas, 1993, str. 167–169):

I. stopnja

Terapevt pozornost nameni obema partnerjema in jima zastavi vprašanja. Ta uresničujejo koncept preseganja samega sebe in onemogočajo osebi razmišljanje o tem, kaj vse jo moti pri partnerju. Obračajo se v smer osredotočanja na partnerja in njegova čustva, težijo k temu, da se postavi v partnerjev položaj in skuša zavzeti njegovo perspektivo.

- Vprašanje za moža, partnerja: »Kaj menite, da je bilo jabolko spora, tisto, kar je prizadelo Vašo ženo? Kaj jo je užalilo oziroma užalostilo?«
- Vprašanje za ženo, partnerko: »In kaj menite Vi, kaj je bilo jabolko spora, tisto, kar je prizadelo Vašega mož, kar ga je tako razjezilo?«
- Kontrolno vprašanje za oba: »Je to, kar Vaš partner domneva, pravilno? Je zadel tisto, odločilno, kar Vas prizadene?« (Če kateri izmed partnerjev ne izpostavi pravega bistva žalitve, slednje sporoči drugi partner.)

II. stopnja

Partnerja iščeta rešitev, s katero bi vsak po svoje prispevala k harmoničnemu vzdušju v njunem odnosu. Če posameznikov prispevek ni konstruktiven, ga terapevt spodbudi, da razmišlja o takšnem načinu vedenja in o vzroku za to. Terapevt pa možnost predloga ponudi tudi drugemu partnerju. Ta poda partnerjev mogoči prispevek, ki bi v sporu pomagal k spravi.

- Vprašanje za moža, partnerja: »Če bi se oba zopet znašla v podobni sporni situaciji, ali osebno vidite možnost, kako bi preprečili, da Vaša žena ne bi bila tako hudo prizadeta? Ali vidite korak v smeri, kako se izogniti žalitvi, korak, ki bi ga Vi sami mogli storiti?«
- Vprašanje za ženo, partnerko: »Vidite tudi Vi kakšno možnost, kako v podobni sporni situaciji preprečiti, da Vaš mož ne bi bil tako prizadet? Ali lahko enako tudi Vi napravite korak v smeri, da se izognete žalitvi?«

- Kontrolno vprašanja za oba: »Bi korak, ki ga je nakazal Vaš partner, dejansko pomenil za Vas olajšanje in omilitev spora? Bi Vam v ponovnem sporu to bilo v pomoč?«

Če se obe strani strinjata, je izdelan vnaprejšnji finalni učinek, kot ga poimenuje E. Lukas (1993, str. 164). Pomeni, da sta partnerja sprejela zavestne in popolnoma akavzalne (nev-zročne) odločitve. Te izvirajo iz ljubezni do partnerja in želje po nadaljnjem obstoju njunega partnerskega odnosa.

III. stopnja

Pri vnaprejšnjem finalnem učinku je pomembno, da partnerja vztrajata pri odločitvah ne glede na to, ali povod oziroma vzrok trenutne težave še vedno obstaja ali ne. Slednje finalno mišljenje je tudi pokazatelj preseganja kavzalnega načina mišljenja.

- Vprašanje za moža, partnerja: »Ste pripravljeni sprejeti možnost, ki ste jo navedli (ali jo tu v pogovoru spoznali), in v podobni situaciji napraviti korak k ženi, in sicer neodvisno od tega, ali bo tudi žena prišla nasproti?«
- Vprašanje za ženo, partnerko: »Ste pripravljeni sprejeti možnost, ki ste jo navedli (ali jo v tukajšnjem pogovoru spoznali), in napraviti v podobni situaciji nakazani korak k možu, in sicer prav tako neodvisno od tega, ali Vam bo on prišel nasproti?«

Partnerja imata možnost, slednje potrditi ali odkloniti. Upanje za izboljšanje njunih odnosov prinaša že pritrden odgovor enega on njiju. Pripravljenost enega vpliva namreč na izboljšanje celotnega odnosa med njima. »To je korak ljubezni, ne obračuna, to je dar, ne kupčija« (Lukas, 1993, str. 169). Sledi vprašanje za oba: »Ste veseli pripravljenosti svojega partnerja, imate lahko to pripravljenost za pristno, ji zaupate? Bi se hoteli pustiti presenetiti, bi dovolili podariti njegov korak k Vam, ne da bi ga izsilili?« Zakonsko svetovanje se na tej točki zaključi. V primeru pritrilnega odgovora vsaj enega partnerja, se svetovalec dogovori za termin naslednjega srečanja.

E. Lukas ugotavlja, da so rezultati vprašalne sheme zelo pozitivni. Izpostavi, da večina parov dobro ve, kaj je tisto, s čimer otežujeta partnerski odnos. Poleg tega vsak posameznik ve, kaj mora spremeniti, da drugega osreči. Naslednje, kar dodaja, je, da pogosto partnerji niso zadovoljni s ponudbo drugega, saj si le-ti želijo kar največ izboriti zase (primer: terapevt s partnerjema razpravlja o možnosti, da se mož odreče nedeljskemu delu in se posveča ženi, medtem ko žena želi poleg tega še skupne sobote). Dogaja se tudi, da se vprašani izogibajo odgovoru in ga pri tem izpostavljajo partnerji. E. Lukas (1993, str. 175) navaja primer:

Vprašanje možu: »Ali vidite možnost, kako izboljšati razpoloženje med Vami in Vašo ženo, ko se vrnete iz službe in ste hladno sprejeti?«

Možev odgovor: »No, rekel bi! Če moja žena ne bi nenehno čistila po hiši, zvečer ne bi bila tako zbita in čemerna ...«

E. Lukas (1993) svetuje, da terapevt v podobnih situacijah pacienta ponovno usmeri v smer, kjer bo razmišljal o lastnih možnostih za harmoniziranje odnosa.

Ponuja nasvet: »Najprej se morajo naučiti živeti sami, da bodo zmožni za zakonske odnose. Če so sami kos življenju in so potem spoznali nekoga, ki ga ljubijo in s katerim se prostovoljno zbližajo, potem se to zbližanje ne zgodi, ker bi drugega potrebovali za lastno srečo, ampak ker se mu čutijo notranje zavezani – na mestu porabe in izrabe človeka je potem povezanost s tem človekom.« (Lukas, 1993, str. 176)

5 Sklep

Človek je bitje smisla in le-tega mora iskati in živeti tudi znotraj družine oziroma partnerskega odnosa. Kadar posameznik v življenju ne vidi smisla, se brezsmiselnost odraža tudi v ljubezenskem življenju. Smisel ljubezni pa je v pozabljanju nase, v pozabljanju na svojo srečo, na svoje potrebe in želje. Ko bo posameznik doumel, da ni le on tisti, ki je pomemben, bo zmožen v vsakdanjem življenju zdravo pozabljati nase. Tega se lahko uči v družini, ki je najintimnejši sočloveški sistem odnosov.

K smislu osredotočena terapija je za reševanje zapletene družinske in partnerske krize smiselna in uspešna zato, ker je njen namen ohranjanje družine oz. partnerskega odnosa. Posameznikom omogoči, da zopet uvidijo vrednost in bivanjski pomen družine, ponovno združijo moči v skupno celoto ter rešijo, kar se zdi izgubljeno. Logoterapija je znotraj k smislu osredotočene terapije naredila velik korak k rehumanizaciji človeka, saj izpostavlja vsakega posameznika znotraj družine in ga obravnava v vseh njegovih razsežnostih. Po njej je vsak družinski član hkrati svoboden in tudi odgovoren za družinsko stanje, kar pa ne velja za systemske pristope. Pri njih je posameznik nesvoboden in neodgovoren za stanje, ki vlada v družini, hkrati pa orientiran le v zadovoljevanje svojih potreb, gonov in želja.

Pomembno je, da dejstvo, da smo drug drugemu potrebni in da je ključna za zdrav odnos, tako družinski kot partnerski, volja do smisla, upoštevamo in se ga zavedamo.

Literatura

- Coloroso, B. (1996). Otroci so tega vredni. Ljubljana: Tangram; 40–61.
- Frankl, V. E. (2014). Volja do smisla. Celje: Mohorjeva družba.
- Frankl, V. E. (2015). Zdravnik in duša. Celje: Mohorjeva družba.
- Kristovič, S. (2013). Bivanjska varnost in duhovnost z vidika logoterapije: Bogoslovni vestnik; 73(4): 625–637.
- Kristovič, S. (2014). Reševanje krize smisla sodobnega človeka: osnove logoterapije. Celje: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba.
- Kristovič, S. (2015). Družina v vrtincu sodobnega časa. V: Jakob, S., Horvat, T. (ur.). Družina in šola pred skupnimi izzivi: znanstvena monografija. 3. mednarodna znanstvena konferenca »Izzivi in težave sodobne družbe«, 29.–30. junija 2015. Rakičan: Raziskovalno izobraževalno središče Dvorec Rakičan; 46–59.
- Lukas, E. (1993). Družina in smisel. Celje: Mohorjeva družba; 5–190.
- Lukas, E. (2001). Tudi tvoje trpljenje ima smisel. Celje: Mohorjeva družba; 8–28.
- Lukas, E. (2014). Umetnost spoštovanja. Ljubljana: Novi svet; 28–35.
- Siegel, J., Bryson, P. T. (2013). Celostni razvoj otroških možganov: 12 revolucionarnih metod, s katerimi spodbujamo razvoj otroških možganov. Domžale: Družinski in terapevtski center Poglej; 118.

ZGODBA – ZAPOSTAVLJEN ELEMENT GOVORA OZIROMA RETORIČNEGA NASTOPA? STORY – A DISREGARDED ELEMENT OF SPEECH/RHETORICAL PERFORMANCE?

Povzetek

Teoretična izhodišča: Govor je oblika govornega javnega nastopa, ki je imel veliko veljavo že v antiki. Na osnovi standardne petdelne retorične strukture govora je pripoved (narratio) eden izmed ključnih elementov govora, v dandanašnji praksi pa zgodba (tj. krajša pripoved) ne velja več za njegov nujni del. Teza narativne paradigme pravi: »Komuniciranje je pravzaprav oblikovanje in posredovanje zgodb ali pripovedi« (Ule, 2005: 111).

Metodologija: Za pridobivanje zgodb (izvirajočih iz govorov), primernih za analizo, smo: 1) spremljali besedila govorov na javnih slovesnostih; 2) pregledovali knjižne publikacije zbranih govorov mnenjskih voditeljev iz preteklosti in sedanjosti, ki so jih ti imeli v širši javnosti. Naš namen je bil, poiskati sporočilno in jezikovno močne zgodbe, s katerimi je mogoče definirati njihove funkcije v okviru retoričnega nastopa.

Rezultati: Primeri dokazujejo, da je zgodba kot del govora lahko pomembna nosilka ključnih govornikovih sporočil. Obseg njenih funkcij sega od utemeljevanja etičnih vrednot in presojanja družbeno veljavnih pravil, sporočanja političnih misli in razlage abstraktnih pojmov do podpore argumentaciji ter identifikacije z občinstvom.

Razprava: Do kolikšne mere je zgodba v našem kulturnem okolju sprejemljiva kot del retoričnega nastopa v zelo formalnem kontekstu?

Ključne besede: govor, zgodba, sporazumevanje

Abstract

Theoretical background: Speeches are a form of public performance, carrying great importance as early as from the antiquity. Based on the classical speech structure, the story (narratio) is one of the crucial parts of speech, yet today it seems it is not a necessary element anymore. The narrative paradigm's thesis is that "communication is, as a matter of fact, a formation and interference of stories" (Ule, 2005: 111).

Methodology: By studying speeches, given at public events and those edited in publications, we selected some communicationally strong stories and defined the functions they possess in the frame of the rhetorical performance.

Results: It is shown how stories (as a part of speech) incorporate the speaker's key messages. Additionally, we found out their functions extend from defining the ethical values, judging social rules, communicating political thoughts to explanation the abstract concepts and argumentational support and finally to the speaker's identification with the audience.

Discussion: To what extent is a story acceptable as a part of rhetorical performances in very formal situations in our cultural environment?

Keywords: speech, story, communication

1 Uvod

Priložnost, biti govornica¹ oziroma govornik in s tem pridobiti možnost neposrednega sporazumevanja z občinstvom kot celoto, je privilegij. Pred njim je paleta možnosti in draž neznanega, pa tudi pritisk po doseganju sporazumevalnih ciljev. Bo razburil ali navdušil občinstvo, ga bo ganil ali – kar je verjetno najmanj zaželeno – bo občinstvo ostalo hladno ali celo zdolgočaseno? Strategijo in elemente, s katerimi govor ustvari velik učinek na poslušalstvo, so različni avtorji, med njimi Aristotel, proučevali že v antiki. Sprašujemo se, ali je lahko prav zgodba tista »magična« točka, s katero se govor dotakne ljudi, deluje na njihovo mišljenje, jih utrdi v nekem prepričanju in se morda celo zapiše v zgodovino.

Z zgodbo želi govornik prepričati občinstvo, da je neko delovanje legitimno, to pa mu lahko uspe, če občinstvo »očara« na čustveni ravni (patos) in s svojo osebnostjo ter etično naravnostjo (etos), pri čemer pa ne smemo podcenjevati niti razumske strani (logos), saj mora biti zgodba verodostojna in verjetna, ne da bi podcenjevala intelekt poslušalcev. Menimo tudi, da se lahko zaradi zgodbe (še posebno izvirne in prvoosebne) okrepi proces identifikacije poslušalstva z govornikom, kontekst govorne situacije pa se zaradi nje lahko pomembno spremeni v manj formalnega.

K občinstvu, ki je seveda sestavljeno iz posameznikov,² je usmerjena glavna govornikova pozornost. Da se mora slednji, če le hoče, da bo njegov govor učinkovit, prilagoditi svojemu poslušalstvu, je trdil že Aristotel – »cilj govora se nanaša na poslušalca« (Aristotel, 2011: 102), ki je hkrati poudarjal, da je treba upoštevati, pred kakšnim poslušalstvom hvalimo, »kajti Atencev ni težko hvaliti pred Atenci, treba pa je govoriti o tistem, kar je pri vsakem občinstvu resnično cenjeno« (prav tam: 144).

S. Jones ugotavlja, da je »prvo, kar se od govornika pričakuje, da pridobi zaupanje občinstva«, ter dodaja: »naše zaupanje v politike in poslovne voditelje pada že desetletja. Družba je razočarana in nezaupljiva do avtoritet. Ljudje sicer niso apatični ali depolitizirani, toda tisti, ki imajo oblast, so videni kot drugačni. To pomeni, da smo 'mi' in 'oni', kot da oni niso bitja, enaka nam. Torej, izziv je, da si razumljen kot človeški.« (Jones, 2008: 3)

V skladu s tem menimo, da je prav zgodba eden od momentov, ob katerem se poslušalčev odnos do govornika pomembno spremeni, kajti pomembni drugi postane bližje meni in s tem oni postanejo bližji nam. Vzpostavi se odnos med dvema s podobnim doživetjem, stališčem, čustveno relacijo, pride do poistovetenja. Pomembno pa je, da občinstvo prepozna zgodbo v govoru kot svojo, saj se namreč »ljudje odločijo tudi, da ne sodelujejo v javnih zgodbah (na primer ne volijo), če menijo, da so nepomembni gledalci, in ne soustvarjalci zgodbe« (Fisher, 1987: 68).

1.1 Temeljna pojma

Govor razumemo kot sestavek o kaki stvari, ki se neposredno podaja v javnosti (SSKJ, 2000: 253). Zgodba ima po SSKJ dva glavna pomena, in sicer: »kar kdo pripoveduje o resničnih ali izmišljenih dogodkih, povezanih v celoto, ter krajše pripovedno delo, navadno v prozi« (SSKJ, 2000: 1661). Tudi M. Kmecl v Mali literarni teoriji navaja dva pomena zgodbe, in sicer kot »sinonim za krajšo pripoved, kakršna bolj nejasno kot jasno obstaja med anekdoti in novelo«, ali pa predstavlja »zaokroženo dogajanje z začetkom in koncem, povzeto v naravnem zaporedju« (Kmecl, 1996: 221). Zaradi sorazmerne kratkosti govorov kot sestavkov so tudi zgodbe v njih običajno v jasno izoblikovani, strnjeni obliki.

1 V nadaljevanju uporabljamo moško obliko v smislu jezikovne nevtralnosti. Izraz »govornica« uporabljamo, ko imamo v mislih konkretno osebo ženskega spola, ki izvaja retorični nastop.

2 T. Praprotnik navaja, da »posameznik ni nikoli sam in 'prosto lebdeč', ampak vedno vpet v mrežo raznovrstnih odnosov, kjer z večjim ali manjšim poudarjanjem nosi s sabo več skupinskih identifikacij« (Praprotnik, 1999: 20).

2 Primeri zgodb v govorih in komentarji

Primer 1: Odlomek iz govora matere Tereze ob sprejemu Nobelove nagrade za mir, Oslo, 11. decembra 1979

Nikoli ne bom pozabila obiska v domu, polnem ostarelih staršev. Tja so jih bili poslali njihovi sinovi in hčere ter morda pozabili nanje. Šla sem tja in videla, da so v domu imeli vse, same čudovite stvari, toda vsi so gledali proti vratom. In nisem videla niti enega z nasmehom na licu. Vrnila sem se k sestri in jo vprašala, zakaj je tako. Zakaj vsi ti ljudje, ki imajo tu vse, zakaj gledajo proti vratom in zakaj se ne smeji? Navajena sem, da pri naših ljudeh vidim smehljaj, celo umirajoči se nasmehnejo. Ona pa je dejala: »Tako je skoraj vsak dan, pričakujejo in upajo, da jih bosta obiskala sin ali hči. Ranjeni so, ker so pozabljeni, in glejte, tu je prostor za ljubezen. /.../« Mogoče imamo tudi mi v naši družini koga, ki je osamljen, ki je bolan, ki je v skrbeh, to pa so težki dnevi za vsakogar. Ali smo tam, ali smo jih pripravljene sprejeti, ali je tam mati, da bi sprejela otroka?

(Vir: v Antič, 2009: 323)

Komentar: Zgodba s sporočilom, da sta lahko prav osamljenost in pozabljenost od bližnjih vzrok za posameznikovo najhujšo stisko, vsebuje implicitno interpelacijo občinstva prek sklicevanja na etične vrednote, in sicer na dolžnost potomcev, da skrbijo za ostarele starše. Govornica je nagovorila občinstvo z zelo močnim čustvenim nabojem in prek tega z moralnim imperativom.

Primer 2: Odlomek iz govora Malale Jusafzaj³ na dogodku Youth Takeover⁴ v Generalni skupščini OZN (I.), New York, 12. julija 2013

Spomnim se fanta iz naše šole, ki ga je novinar vprašal: »Zakaj talibani nasprotujejo izobraževanju?« Odgovoril je zelo preprosto. S prstom je pokazal na svojo knjigo in rekel: »Taliban ne ve, kaj je napisano v tej knjigi.« Mislijo, da je bog neko malo konzervativno bitje, ki bo poslalo dekleta v pekel zato, ker hodijo v šolo. Terroristi zlorabljajo ime islama in paštunske družbe za svoje osebne koristi. Pakistan je demokratična dežela, usmerjena k miru. Paštuni želijo izobraževanje za vse hčere in sinove.

(Vir: <https://secure.aworldatschool.org/page/content/the-text-of-malala-yousafzais-speech-at-the-united-nations/>)

Komentar: Gre za posredovanje sporočila o upravičenosti obeh spolov do izobrazbe prek razumskega premisleka o božjem in božjem namenu. Prek zgodbe in dialoga v njej, ki ima močan čustven poudarek, je sporočena ključna (politična) misel. Izražena sta nasprotovanje diktaturi zaostalosti in onemogočanju pravice deklet do izobrazbe ter podpora razvoju demokracije in skupnemu prizadevanju za uveljavitev pravice mladih obeh spolov do izobrazbe.

Primer 3: Odlomek iz govora nekdanjega predsednika Republike Slovenije, dr. Danila Türka, na tradicionalnem srečanju internirank, političnih zapornic in ukradenih otrok iz nacističnih taborišč in zaporov, Portorož, 14. septembra 2008

³ M. Jusafzaj, najmlajša dobitnica Nobelove nagrade za mir, je borka za pravico deklic do izobraževanja. V rodnem Pakistanu so nanjo zaradi zavzemanja za izobraževanje deklic streljali talibani in jo težko ranili. V govorništvo se je izpopolnjevala že zelo zgodaj, in čeprav v šoli, ki jo je obiskovala v Pakistanu, niso imeli sodobnih didaktičnih pripomočkov (sodobne informacijske tehnologije, laboratorijev), so učenci uspešno sodelovali na tekmovanjih v retoriki (povzeto po Jusafzaj in Lamb, 2014: 82–83).

⁴ Organizacija »A World at School« in partnerji so zbrali na stotine zagovornikov pravice mladih do izobrazbe iz vsega sveta, vključno z Malalo Jusafzaj, ki je imela svoj prvi javni nastop po uspešnem okrevanju po napadu talibanov nanjo. V sodelovanju z različnimi organizacijami so prvič organizirali dogodek Youth Takeover of the UN – Mladi prevzamejo OZN. Istočasno so podobne dogodke organizirali na različnih delih sveta.

Skoraj vsaka družina ima kakšen spomin na to. Dovolite mi zato, da povem nekaj bolj osebne- ga. Moja pokojna mati je štiri leta preživela v delovnem taborišču blizu Dresdna. Preživela je, ampak s seboj je prinesla kronično bolezen, kronični bronhitis. In vse življenje se je spominjala ukradene mladosti in uničenih možnosti za izobraževanje. Takih zgodb je veliko. Pokojna mati moje soproge je več let preživela v Gonarsu. S seboj imam čepico, ki jo je nosila v taborišču in na kateri so različni znaki, ki so bili za njeno preživetje takrat pomembni, vključno s številko barake, v kateri so stanovali. In to ohranjamo v družini kot spomin in prenašali ga bomo še naprej. (Vir: Türk, 2009: 141)

Komentar: Govornik, ki ima visok hierarhični položaj, s čimer je povezan tudi zelo formalen kontekst govornega položaja, je uporabil vljudnostno izjavo, s katero je v svoj govor uvedel zgodbo iz življenja svojih družinskih članov in s tem tudi svojo osebno zgodbo, povezano z bistvom dogodka. S tem je vplival na kontekst in hkrati približal ljudem svojo osebnost ter pokazal, da čuti z njimi.

Primer 4: Odlomek iz govora Emmeline Pankhurst⁵, vodilne članice britanskega feministične- ga gibanja, o položaju žensk, London, 24. marca 1908

/.../ Govorila sem o položaju poročene ženske, ki uradno ne obstaja kot skrbnica svojega otroka. Po zakonu imajo otroci le enega skrbnika. Zunaj zakona imajo otroci prav tako le enega od staršev. To pa je mati – nesrečna mati. Samo ona je odgovorna za otrokovo prihodnost, samo ona je kaznovana, če je njen otrok zapostavljen in trpi zaradi zapostavljenosti. Naj vam povem primer. Med dopolnilnimi volitvami sem bila v Herefordshiru. Takrat so pred sodnike privedli neporočeno mater, obtoženo, da je zanemarjala svojega nezakonskega otroka. Bila je domača strežnica in je otroka puščala pri varuški. Sodniki, med katerimi so bili tudi polkovniki in zemljiški posestniki, matere niso vprašali, kolikšno mezdo dobiva. Niso je vprašali, kdo je otrokov oče in ali kaj prispeva za vzdrževanje otroka. Sprašujem vas, žene, ki ste nočoj tu, če bi ženske lahko sodelovale pri pripravi zakonov, se vam ne zdi, da bi našle način, da bi skupaj z materami postali za blaginjo otrok enako odgovorni tudi njihovi očetje.

(Vir: v Antič, 2009: 175)

Komentar: Govornica prek zgodbe razbija mit (in hkrati takratno družbeno dejstvo), da so vloge ženske in moškega v družbi in družini (torej materinske in očetovske) trdno določene, nespremenljive in nediskutabilne.

Primer 5: Odlomek iz govora Grahama Watsona⁶ kot predstavnika liberalnih demokratov v Evropskem parlamentu na letnem zboru stranke (Britanija potrebuje Evropo), Southport, 19. marca 2004

Rad bi začel s tem, da vam povem zgodbo o Fredu, mojem starejšem sosedu v Somersetu. Fred se je rodil in odrasel v Somersetu. Nikoli ni bil dlje od Londona. Lansko leto pa se je odločil, da se bo odpeljal v Francijo, na obisk k svoji hčeri in zetu, ki sta se preselila tja. »Pazi, Fred,« sem ga opozoril, »saj veš, da se v Franciji vozijo po drugi strani ceste.« »Oh, o tem še nisem razmišljal,« mi je rekel.

Freda sem ponovno srečal pred nekaj meseci. »Kako si se znašel v Franciji?« sem ga vprašal. »Oh, na koncu sploh nisem šel tja,« je odgovoril in dodal: »Se spomniš, kaj si mi rekel o vožnji po drugi strani ceste? No, razmišljal sem, da je bolje, da to poskusim še prej, kot grem tja. In lahko rečem, da je presneto nevarno.«

5 Emmeline Pankhurst (1858–1928), britanska politična aktivistka in voditeljica britanskih feministk, ki je pomembno prispevala k prizadevanju, da je bila ženskam priznana volilna pravica.

6 Nekdanji predsednik Zveze liberalcev in demokratov Evrope – ALDE.

Fredova hči lahko kupi hišo v Franciji zavoljo Evropske unije. Fred lahko kupi nizkocenovno letalsko karto, da bi jo obiskal, zavoljo zakonov, sprejetih v Bruslju. Če bi tam vozil in imel nesrečo, bi dobil oskrbo v eni najboljših bolnišnic. Vse to zaradi Evropske unije.

Toda tu je težava. Fred se najverjetneje ne bo udeležil junijskih evropskih volitev. Njegovi otroci pa zagotovo ne, saj jih politika sploh ne zanima.

Evropske volitve so tudi lokalne volitve. Zakaj? Zato, ker Evropa pomeni okolje. Evropa pomeni varnost. To so službe. To so naše investicije. To je vaša državljanska pravica. /.../

Evropa je naša prihodnost. To je izziv, ki ga moramo opraviti. Moramo biti tam. Torej, pojdimo in pridobimo naše volivce.

(Vir: Watson, 2006: 27–32)

Komentar: Nazorno je prikazano, kako je ravno z zgodbo mogoče razmeroma abstrakten politični pojem pojasniti z vidika njegovega vpliva na življenje »malega« človeka. Zgodba ima v govoru, katerega sporazumevalni cilj je, motivirati člane iste politične opcije za večjo učinkovitost v volilni kampanji, funkcijo podpore argumentaciji. Izpostavljeno je sporočilo, da je pomembno oddati svoj glas na volitvah, saj se na njih odloča o stvareh, ki ljudi v resnici zadevajo, v podtonu pa je zaznati tudi sporočilo, da je prav vsak glas pomemben, zato se je zanj (kot politična stranka) vredno truditi.

Primer 6: Odlomek iz govora evropske poslanke, mag. Tanje Fajon, ob prazniku dela, Hlevišče nad Idrijo, 1. maja 2011

Dragi Idrijčani, spoštovani gostje, vsi zbrani!

Kakor sem bila vesela vašega vabila, da se vam pridružim in vam spregovorim ob današnjem prazniku, sem ugotovila, da ste mi zadali težko nalogo. Dvakrat težko.

Prvič zato, ker sem zaradi nedavne bolezn oklevala, ali naj se v idrijsko gričevje sploh podam in ali bom lahko šla peš. Kljub želji po hoji in druženju z vami je nazadnje prevladal razum, pripeljala sem se z avtomobilom. Drugič pa zato, ker sem dolgo razmišljala, kaj naj povem ob tej priložnosti, po 125 letih, kolikor jih je minilo od prvih delavskih uporov.

(Vir: T. Fajon, v ABC, 20. maja 2011: 17)

Komentar: Govornica je z iskreno izpovedjo o osebni dilemi oziroma o težavni odločitvi glede načina prihoda na prizorišče dogodka, pri čemer se je odločala med bolj cenjenim, a zahtevnejšim, in lažjim, vzpostavila stik z vsemi navzočimi, med katerimi se jih je zagotovo precejšnje število odločalo o podobni dilemi. Gre za primer, pri katerem ima zgodba (narratio) mesto že na začetku govora v funkciji uvoda (exordium), in to z namenom, da se vzpostavi neposreden stik s poslušalstvom.

3 Sklep

Izbrane zgodbe (iz govorov) imajo nedvomno močan čustveni naboj, saj med drugim govorijo o vrednoti usmiljenja in pomoči starejšim (mati Tereza), spopadih z družbenimi krivicami in neenakostmi (Malala Jusafzaj, Emmeline Pankhurst), premagovanju težav (mag. Tanja Fajon), odnosu do tragičnih človeških usod in preživetju (dr. Danilo Türk). Zgodba (še posebno osebna) je torej sredstvo, ki ima visok potencial čustvenega naboja, saj povezuje govornika z občinstvom, kar je s sporazumevalnega vidika zelo učinkovito.

V izbranih zgodbah so govorniki nedvomno izpostavili svojo osebnost, tako s svojimi stališči kot tudi svojimi občutji, in tako postali občinstvu dostopnejši. Tako v primeru, ko gre za govorničino lastno izkušnjo (mag. Tanja Fajon), kot v primerih, ko gre za izpričane izkušnje nekoga drugega, govornik govori o sebi oziroma o svojem odnosu do zgodbe, ki jo pripoveduje. S tem deluje dostopnejši, predvsem pa daje vedeti, da mu je mar za življenje soljudi, kar je pomembno, sploh če je visoko na družbeni lestvici oziroma ima možnost odločanja.

Dejstvo je, da govorniki z zgodbo, ki vključuje njihovo osebno doživljanje, omogočajo javnosti pogled v svojo zasebnost, kljub vsemu pa navadno (izbrane zgodbe to dokazujejo) ne izpovedujejo »velikih« intimnih skrivnosti, s čimer bi postali morda preveč ranljivi, kar bi jih sicer lahko oviralo pri odločanju za vključitev osebne zgodbe v govor.

Kar zadeva večfunkcionalnost zgodb v govorih, lahko potrdimo, da imajo najdene zgodbe različne sporazumevalne cilje. Obseg njihovih funkcij sega od utemeljevanja temeljnih etičnih vrednot (mati Tereza), presojanja družbenih pravil in družbenega angažiranja (Emmeline Pankhurst, Malala Jusafzaj) do sporočanja političnih misli ter razlage abstraktnih pojmov (Graham Watson). Prevladujoči funkciji izbranih primerov zgodb pa sta gotovo podpora argumentaciji in spodbujanje k identifikaciji občinstva z govornikom.

Lahko sklenemo, da je govor – ki vključuje zgodbo, ki se ujema z okoliščinami retoričnega nastopa in je utemeljeno podana, njena vsebina pa oprijemljiva – na dobri poti, da uspe, zgodba v njem pa je najiskrenejši del, ki ostane v srcih in spominu poslušalcev še potem, ko je preostali del govora pozabljen.

Zgodba pa ne pomaga k uresničevanju sporazumevalnih ciljev, če govornik pri tem ni iskren, če si že predhodno s svojimi dejanji zapravi zaupanje občinstva in če je zgodba neprimerna ali za občinstvo celo ponižujoča ter nikakor ne spada v govorno situacijo. Verjetno pa prav tako ne pomaga k sporazumevalnemu uspehu govora v okolju, kjer prevladujoči tip kulture ni naklonjen preskokom v zasebnost.

Vsak javni govor je dogodek zase, zato ni mogoče z gotovostjo predvideti, ali bo občinstvo navdušil ali ne, povsem mogoče pa je, da k temu, da se zgodi »magični« trenutek, prispeva prav zgodba.

Literatura

Ahlin, M., Bokal, L., Gložančev, A., Hajnšek - Holz, M., Humar, M., Jakopin, P., Janežič, M., Jenčič, J., Keber, J., Korošec, T., Kostanjevec, P., Košmrlj - Levačič, B., Kozlevčar, I., Lazar, B., Leder, Z., Majdič, V., Meze, J., Müller, J., Novak, F., Praznik, Z., Silvester, M., Snoj, J., Šircelj - Žnidaršič, I., Tavzes, C., Vidovič - Muha, A., Vojnovič, N. Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, DZS; 2000.

Antič, I. Znameniti govori. Ljubljana: Mladinska knjiga; 2009: 323, 175.

Aristotel. Retorika (Ars rhetorica). (Prevod, spremna beseda, komentar in slovar Matej Hriberšek.) Ljubljana: Šola retorike Zupančič & Zupančič; 2011.

Fajon, T. Dvajseto jubilejno prvomajsko srečanje Socialnih demokratov na Hlevišah, ABC, 20. maja 2011; XXI(5): 17.

Fisher, W. R. Human Communication as Narration: Toward Philosophy of Reason, Value and Action. Columbia: University of South Carolina Press; 1987.

Jones, S. The Easy Guide to Writing and Giving Speeches. London: Polotoco's Publishing; 2008.

Jusafzaj, M., Lamb, C. Jaz sem Malala: deklica, ki so jo ustrelili talibani, ker se je zavzemala za izobraževanje. Tržič: Učila International; 2014.

Kmecl, M. Mala literarna teorija. Ljubljana: Mihelač in Nešović; 1996.

Malala Yousafzai's speech at the Youth Takeover of the United Nations. Dostopno na: <https://secure.aworldatschool.org/page/content/the-text-of-malala-yousafzais-speech-at-the-united-nations/> (1.9.2014).

Praprotnik, T. Ideološki mehanizmi produkcije identitet: od identitete k identifikaciji. Ljubljana: ISH, Fakulteta za podiplomski humanistični študij: ŠOU – Študentska založba; 1999.

Türk, D. Na poti preobrazbe: govori iz prvega leta predsedniškega mandata. Ivančna Gorica: GV Založba; 2009: 141.

Ule, M. Psihologija komuniciranja. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede; 2005.

Watson, G. The Power of Speech, Leadership Speeches 2002–2006. Somerset: Bagehot Publishing; 2006: 27–32.

Damir Poljak, dipl. med. techn., PhD student, Jurica Veronek, mag.,
PhD student, Melita Sajko, dipl.med.techn., PhD student, Ivana Živoder,
dipl. med. techn., PhD student
Sveučilište Sjever, Sveučilišni centar Varaždin

TRANSNACIONALNE MIGRACIJE - IZAZOVI SUVREMENOG DRUŠTVA TRANSNATIONAL MIGRATION- CHALLENGES OF MODERN SOCIETY

Sažetak

Teoretski temelji: Pojmom migracija bave se mnoge znanstvene discipline. Migracije možemo promatrati sa geografskog, ekonomskog, demografskog, povijesnog, sociološkog, političkog, antropološkog i medicinskog aspekta. Pod pojmom migracija razlikujemo četiri važne dimenzije a to su prostor, vrijeme, ishodište migracije, te aktivnosti i posljedice koje migracija izaziva. Mnogi autori u svojim djelima sagledavaju posljedice koje nastaju kao posljedica migracijskih procesa.

Metodologija: Prikupljanje podataka provodilo se na području Varaždinske županije u Republici Hrvatskoj slučajnim odabirom ispitanika. Ispitivanje se provodilo metodom polustrukturiranog intervjua i trajalo je u prosjeku 20 minuta. Statistička analiza učinjena je metodom kvalitativne statistike. Ispitanici su intervjuu pristupili dobrovoljno i anonimno.

Rezultati: Intervju je napravljen sa dva muška ispitanika i dvije ispitanice kod kojih dobiveni rezultati upućuju na percepciju zatvorene permeabilnosti društvenih sustava prema migrantima. Sagledavanje problema migracije na individualnoj razini uključuje suosjećanje i empatiju sa životnim problemima.

Rasprava: Svaka migracija odvija se u određenom vremenu i na određenom prostoru, ima svoj put i izaziva posljedice u odnosima na više razina. Migracija preko granica kod pojedinca povezana je sa potpunom promjenom socijalnog sustava i možemo ju gledati kroz model „optimalnog lokaliteta“ jer migranti žele isključivo u razvijene zemlje zapadnog svijeta. Međutim osnovni razlog pokretanja migracije sagledavam kroz „model strahovanja i spoznaje“ prema kojoj je došlo do migracije kao reakcije na socijalni ili ekonomski pritisak. U središtu ovog problema migracije trebao bi biti čovjek sa svojim bio-psiho-socijalnih karakteristikama i potrebama. Percepcija javnosti i društva trebala bi biti usmjerena ka pojedincu, a ne prema etničkim i religijskoj pripadnosti.

Ključne riječi: migracija, predrasuda, kultura, društvo, etnička pripadnost

Abstract

The theoretical foundations: The term migration deal with the many scientific disciplines. Migration can be viewed with the geographic, economic, demographic, historical, sociological, political, anthropological and medical aspects. The term migration are four important dimensions such as space, time, origin of migration, and actions and consequences of migration causes. Many authors in their works perceived consequences that result from the migration process.

Methodology: Data collection was conducted in Varaždin County in Croatia random respondents. The test is conducted semi-structured interview method and lasted an average of 20 minutes. Statistical analysis was performed by the method of qualitative statistics. Respondents interview access voluntary and anonymous.

Results: The interview was made with two male respondents and two respondents where the results indicate a perception permeability closed social system towards migrants. Consideration of the problem of migration at the individual level includes compassion and empathy with the problems of life.

Discussion: Each migration takes place in a certain time and in a certain area, has its time and cause consequences in the relationship on many levels. Migration across the borders of the individual is associated with a complete change of social system and it can be viewed through the "optimal location" for migrants wanting to exclusively in the developed countries of the Western world. But the main reason for starting the migration is viewed through a "model fears and knowledge," according to which there has been a migration as a response to social or economic pressure. At the heart of the problem of migration should be a man with his bio-psycho-social characteristics and needs. The perception of the public and society should be directed to the individual, and not according to ethnic and religious affiliation.

Keywords: migration, prejudices, culture, society, ethnicity

1 Uvod

Svakodnevno smo svjedoci vala migracije stanovništva iz zemalja bliskog istoka koje su zahvaćene ratnim zbivanjima. Čovjek je prirodno biće i svojom ponašanjem svjesno si osigurava uvjete za egzistenciju. U televizijskom prilogu RTRS 22.08.2015 u emisiji Dnevnik 2 novinari javljaju o teškoj situaciji na granici Makedonije i Grčke gdje je došlo do sukoba imigranata i policije. Zbog loših uvjeta, dugog i opasnog puta ti su ljudi i fizički i psihički iscrpljeni. Na putu prema krajnjem odredištu prolaze brojne prepreke i granične barijere, strahove i bolesti. U rješavanju problema uključene su vladine i nevladine organizacije koje dijele hranu, odjeću, smještaj i medicinsku pomoć na putu do odredišta. Međutim uloga države važna je u stvaranju javnog mijenja i percepcije stanovništva o migrantima. Povezivanje imigranata sa vjerskih i etničkih terorističkim grupacijama predstavlja probleme u asimilaciji imigranata u društveni i socijalni život.

2 Teoretična ishodišča

2.1 Kultura

Godine 1871 Edward Taylor u svom djelu „Primitive culture“ dao je definiciju kulture kao kompleksne cjeline koja uključuje znanja, vjerovanja, umjetnost, moral, pravo, običaje i bilo koje druge sposobnosti i navike koje je čovjek stekao kao član društva. Kroz pozitivističke teorije kultura je definirana kao skup naučenih načina ponašanja, sustava vrijednosti, znanja i preuzetih pozicija koje međusobno kroz vrijeme dijele članovi nekog društva. Kroz normativističke teorije glavna karakteristika kulture je obuhvaćanje i organiziranje prirodnih događaja prema nekom planu. Važno je ono čemu se teži, a ne ono od čega se kultura sastoji. Prema antropološkoj definiciji kultura je cjelokupni način života određenog povijesnog vremena i prostora.

2.2 Pojam migracije, migracijski termini i koncepti

Pojmom migracija bave se mnoge znanstvene discipline. Sagledavaju pojam migracija sa geografskog, ekonomskog, demografskog, povijesnog, sociološkog, političkog, antropološkog i medicinskog aspekta. Vidljivo iz ovoga proučavanje pojma migracija zahtjeva multidisciplinarni i interdisciplinarni pristup. Svaka migracija ima svoju vremensku i prostornu dimenziju koja se odnosi na aktere migracije. Standing (1984) naglašava četiri važne dimenzije, a to su prostor, vrijeme, prebivalište od kuda migracija kreće, te aktivnosti i posljedice koje migracija izaziva.

Bell, Martin, Ward, Gary (2000) predstavljaju termine migracije i prostorne pokretljivosti kao dva kraja istog kontinuuma sa terminima unutar granica rezidualne pokretljivosti, urbane, intra-urbane, ruralno-urbane, intraregionalne, inter-urbane i međunarodne pokretljivosti. Kod masivnih migracija razlikujemo konzervativne i inovativne migracije. Migracije terminološki dijele se i na unutarnje i vanjske migracije. Put kojim ljudi putuju od mjesta polazišta do određenog cilja naziva se migracijski tok. Važno je spomenuti još dva termina, a to su migracijski volumen koji označava porasta ili smanjenje broja stanovništva, te lančana migracija koja predstavlja oblik migracije kada migranti pioniri omogućavaju rođacima ili prijateljima da se dosele u migrirano područje.

2.3 Povijesni aspekti migracija

Prije 700.000 godina homo sapiens živio je isključivo u Africi, baš kao i Australopithecus africanus, prethodnik homo erectusa koji se pojavio prije 3.3 milijuna godina. Prije milijun i pol godina Homo erectus se počeo širiti drugim kontinentima. Najstariji primjerak u Europi pronađen je u blizini Heidelberga u Njemačkoj i star je otprilike 650.000 godina. Pretpostavlja se da se je do tog vremena «čovjek» već selio do Francuskog centralnog masiva, njene mediteranske obale, današnje Italije, Njemačke, Austrije i Češke. Taj dio vremena možemo podijeliti prema promjenama koje se dešavaju u prirodi, načinu života i strukturi ljudskih društava kao i razvoju tehnologije. Najpoznatija podjela dijeli se prema različitim materijalima koje je čovjek koristio za svoja oruđa, ovisno o tome kako se razvijao i što je koristio: kameno doba, bakarno doba, brončano doba i željezno doba. Oko 8.000. p.n.e. u Europi poljodjelstvo je zamijenilo lovačko-sakupljački stil života, a proces je započeo u jugo-istočnoj Europi. Prve populacije koje su donijele nove tehnologije i poljodjelstvo došle su s Bliskog Istoka – tamo se populacija brzo razvila, a zemlja je uskoro bila iscrpljena. Kolonizacija je krenula prema jugoistočnoj Europi i Podunavlju, taj proces je proširio poljodjelstvo po cijeloj Europi do 4.000. p.n.e. Tomas Hammar (1985) razlikuje četiri ključna razdoblja međunarodnih migracija u posljednja dva stoljeća: prvo razdoblje započelo je od sredinom 1800-tih godina, pa sve do prvog svjetskog rata. Drugo razdoblje je vrijeme između dva svjetska rata i važno je radi uvođenja sustava kontrole međunarodne migracije. Treće razdoblje traje od završetka drugog svjetskog rata pa do 1973 godine i razlog je potražnja radne snage. Četvrto razdoblje od 1974 obilježava rigorozna imigracijska kontrola. Danas smo svjedoci novog vala migracije koji još uvijek traje.

2.4 Psihosocijalne posljedice migracija

Shmuel Eisenstadt (1952) definira termin „metafora čupanja“ koja ima dva aspekta; prvi je alijenacija koja nastupa nakon prekida sa dosadašnjom životnom okolinom, a drugi je nedostatak integracije u novo društvo. Migracije donose nove pritiske na svim razinama identiteta. Migranti napuštaju poznati sustav odnosa i dolaze u novi sustav odnosa. Svoje odnose prema kulturnom i socijalnom sustavu društva u koje su došli moraju strukturirati i izgraditi da bi mogli postići individualne ciljeve. To uklapanje u novo društvo teoretičari promatraju kroz tri aspekta; akulturacija, integracija i asimilacija. Migranti često moraju odoljeti pritiscima negativnih promatranja izvana u vidu diskreditacije i stigme (Goffmann, 1975). Kroz Stigmamangement Goffmann opisuje načine nošenja sa pritiscima kroz ignoriranje stigme, korigiranje stigme, ponašanje sukladno stigmati, govorom o stigmati, korištenje stigme kao izgovora, korištenje stigme kao prednosti, izbjegavanjem kontakata i udruživanjem sa drugim stigmatiziranim migrantima. Berry (1992) opisuje individualne načine prilagodbe na proces akulturacije. Akulturacija je proces prilagodbe koji se događa na kognitivnom području. Esser (1980) opisuje termin asimilacije kroz termine kognitivne, identifikacijske, socijalne i strukturne asimilacije. Prvi sociolog koji sa teoretskog aspekta promišlja o pojmu integracije imigranata bio je Parsons (1961). On je postavio model integracije unutar opće sociologije kao «konsekvencijalnu teoriju društvene integracije». Lockwood (1964) razlikuje socijalnu i sistemsku integraciju.

Integracija imigranata u društvo razlikuje četiri integracijska procesa unutar struktura područja društva, a to su adaptivna integracija u čijem procesu imigranti uče igrati uloge koje su značajne za temeljne institucije društva, instrumentalna integracija u područje privrede da osiguraju svoje potrebe, solidarna integracija koja uključuje solidariziranje i identifikaciju s centralnim vrijednostima društva, te kulturna identifikacija koja uključuje preuzimanje emocionalnih oblika izražavanja i simbola društva koji su bitni za svakodnevni život.

2.5 Etničke predrasude i diskriminacija

Migranti su gotovo u pravilu drugog etičkog i kulturnog porijekla. Darwin je 1859 raspravljao o geografskim rasama ili podvrstama kao o varijacijama – to je početak ne-ideološkog razmišljanja o varijacijama među ljudima. Znanstveno istraživanje etničkih predrasuda i diskriminacije Emoryja S. Bogardusa (1926) provodi u okviru urbane sociologije fenomen socijalne distance koja je bila tipična za populacije koje su živjele na fizički bliskim područjima. Frans de Waal, (1996) u svojim istraživanjima pokazuje kako ljudi i životinje pokazuju altruistično ponašanje i prema potpunim strancima bez očekivanja ikakvih koristi. Bamshad (2003) u svojem istraživanju koje uzima vrlo raznovrsne genetske uzorke i stvara klasterne prema kontinentima dovodi do zaključka da postoje preklapanja između pretpostavljenog geografskog porijekla i homogenosti klastera. Uz njega mnogi autori došli su do zaključka da su rase puno više od socijalnog konstrukta.

2.6 Teorija pull i push faktora

Glavni cilj ove teorije je objašnjenje migracija. Migracija se promatra kao ishod interakcije i balansa push (odbijajućih) i pull (privlačnih) sila mjesta porijekla i mjesta odredišta "Pull" i "push" teorija je apstrakcija, u okviru koje se vrši klasifikacija specifičnih sila koje djeluju da dođe do migracije. U svakom slučaju, na migracije djeluju promjenljivo oba tipa, tako da se ne može nikad reći da li je pokretljivost uslijedila ili zbog "pull" ili zbog "push" sile.

2.7 Migrantski transnacionalizam

U drugoj polovici 90-ih godina prošlog stoljeća počeo se razvijati novi analitički okvir za razumijevanje migracije nazvan „transnacionalizam“. Definiran je kao ukupnost procesa kojima migranti grade socijalna polja koja povezuju njihovu zemlju porijekla sa zemljom primitka. Migranti koji grade takve mreže nazvani su „transmigranti“ i oni razvijaju obiteljske, ekonomske, socijalne, organizacijske, religijske i političke veze koje premošćuju granice (Vertovec 1999: 447).

3 Metodologija

Prikupljanje podataka provodilo se na području Varaždinske županije u Republici Hrvatskoj slučajnim odabirom ispitanika. Ispitivanje se provodilo metodom polustrukturiranog intervjua i trajalo je u prosjeku 20 minuta. Statistička analiza učinjena je metodom kvalitativne statistike. Ispitanici su intervjuu pristupili dobrovoljno i anonimno.

3.1 Viri podatkov

Za studiju primjera koristio sam metodu prikupljanja podataka putem polustrukturiranog intervjua. Prije samog početka intervjua utvrdio sam sociodemografske podatke koji su uključivali dob, spol, stupanj izobrazbe, geografsko područje iz kojeg dolazi, samopercepciju ekonomskog statusa, te podatke o religiji i vjerovanjima. Na osnovu toga, dobivene podatke sam uredio na pregledan i smislen način radi njihovog lakšeg prepoznavanja.

4 Uzorak

Intervju je napravljen tijekom siječnja 2016 godine. U ispitivanju je sudjelovalo četvero ljudi, dvije ženske i dvije muške osobe. Po filozofskoj orijentaciji pripada u skupinu konstruktivističkog intervjua (Ruiz, 2007). Struktura uzorka prikazana je u tablici 1.

Tablica 1. Sociodemografski podaci ispitanika

Spol	Muškarac		Žena	
Dob	22	69	21	66
Stupanj obrazovanja	SSS	VSS	Studentica	SSS
Mjesto stanovanja	Ruralna sredina	Gradska sredina	Gradska sredina	Gradska sredina
Radni staž	3 godine	40 godina	-	26 godina
Samoprocjena socio-ekonomskog statusa	Bolji od većine ljudi	Ni dobar ni lošiji od većine ljudi	Ne zarađuje	Lošiji od većine ljudi
Vjerovanja i religija	Ne odlazi u crkvu, katolik	Ateist	Povremeno odlazi u crkvu, katolkinja	Odlazi svake nedjelje u crkvu, katolik
Društvena interakcija, pripadnost udrugama	Član više udruga	Član udruge umirovljenika	-	-

5 Instrument

U intervju je korišten predložak sa pitanjima pomoću kojih su se prikupljali podaci o otvorenosti, odnosno zatvorenosti ispitanika prema migrantima. Na temelju postavljenih pitanja i video snimke sa televizije želio sam dobiti odgovor o individualnog percepciji pojedinca u odnosu na migrante, vjerovanjima i vrijednostima, očekivanjima i intenciji. Pitanja su pripremljena unaprijed te su tijekom intervjua dobiveni odgovori zapisivani u obliku bilješki. U intervjuu su korištena interpretativna pitanja, pitanja idealne pozicije, te hipotetska. U intervju su postavljena sljedeća pitanja:

1. Često u posljednje vrijeme na televiziji i ostalim sredstvima javnog priopćavanja slušamo o velikim migracijama ljudi. Kakvo je Vaše mišljenje o sudbinama tih ljudi?
2. Što mislite kako će država riješiti problem izbjeglica?
3. Kako biste Vi riješili taj problem?
4. Da li sa svojim prijateljima razgovarate o problemu migranata i na koji način oni dozivljavaju problem migranata?
5. Kako doživljavate izbjeglice kao ljude?

5.1. Urejanje podatkov

Pri obradi podataka koristio sam postupak kvalitativne analize, takozvanu kružnu analizu koja se sastoji od 4 koraka: 1. Uređenje empirijske građe, 2. Određivanje jedinice kodiranja, 3. Otvoreno kodiranje, 4. Izbor i otvoreno definiranje relevantnih pojmova i kategorija. Otvoreno kodiranje u sebi sadrži tri postupka: pripisivanje pojmova empirijskoj građi, pridruživanje srodnih kategorija u pojmove, analizu značenja pojmova i kategorija (Rusac, Štambuk, Verić, 2013). Za jedinice kodiranja koristio sam dijelove rečenica i riječi. Obradene dobivene podatke povezao sam sa teorijom.

6. Rezultati

1. Pitanje: Često u posljednje vrijeme na televiziji i ostalim sredstvima javnog priopćavanja slušamo o velikim migracijama ljudi. Kakvo je Vaše mišljenje o sudbinama tih ljudi?

Izjava	Kod	Pozitivna	Negativna
Žao mi je tih ljudi, njihova sudbina je teška jer su postali žrtve i rad i terorizma. Sumnjam da će im biti lako u životu. (Muškarac,69)	Permeabilnost društvenih sustava	-	+
Nije im lako i sjećam se vremena kada je kod nas bio rat, mada mislim da bi trebali svoj život i svoje djece graditi u svojoj zemlji. Svi mi imamo dosta svojih problema. Nema posla ni za našu djecu. (Žena 66)	Permeabilnost društvenih sustava	-	+
Smatram da im je budućnost dobra i da će se uspijati intergrirati u društva u koja dolaze. Pa to su sve mladi ljudi. (Žena 21)	Permeabilnost društvenih sustava	+	-
Teške su to životne priče, Ali bilo bi najbolje da su svoju sigurnost potražili u susjednim zemljama. Kod nas je i onako teško i nama samima. (Muškarac 22)	Permeabilnost društvenih sustava	-	+

2. Pitanje: Što mislite kako će država riješiti problem izbjeglica?

Izjava	Kod	Pozitivna	Negativna
Već i do sada država je učinila mnogo za te ljude, iako mislim da će se javiti sve veći problemi i da ih više neće pustiti da prolaze.(Muškarac,69)	Politika	-	+
Smatram da će zatvoriti granicu i da im neće nikako pomoći. (Žena 66)	Politika	-	+
Postoje programi i novac za takve situacije i vjerujem da će država pronaći rješenja za te ljude. (Žena 21)	Politika	+	-
Smatram da će država naći rješenja za njihove probleme. Ali ta rješenja nisu trajna i svi vjeruju da će kroz našu zemlju samo proći (Muškarac 22)	Politika	+	-

3. Pitanje: Kako biste Vi riješili taj problem?

Izjava	Kod	Pozitivna	Negativna
Problem je sada već toliko velik da ja ne vidim rješenja. Trebalo je o tome misliti kada su počeli ratovi. Pa to traje već godinama. (Muškarac,69)	Strukture mogućnosti	-	+
Žao mi je one djece i žena. Mlade muškarce bih poslala u svoju zemlju da se bore za svoju zemlju, jer svugdje u svijetu oni i njihova djeca bit će stranci. (Žena 66)	Strukture mogućnosti	-	+
Naša zemlja je poluprazna i mjesta za sve nas. Ako bi htjeli ja bi im dopustila za žive i rade kod nas (Žena 21)	Strukture mogućnosti	+	-
Teško pitanje! Gledam te snimke na televiziji i strašno mi je žao tih ljudi. A onda se dogodi ono u Parizu i razmišljam suprotno. Tada bi ih sve vratio i zabranio im da dolaze. Ljudi smo i trebamo pomoći. Politika treba da riješi problem, li ne kod nas već dolje, u Turskoj, u Siriji i neznam gdje sve već. (Muškarac 22)	Strukture mogućnosti	-	+

4. Pitanje: Da li sa svojim prijateljima razgovarate o problemu migranata i na koji način oni doživljavaju problem migranata?

Izjava	Kod	Pozitivna	Negativna
Ponekad, uglavnom kada nas potrese nešto vezano uz njih. Slika žene i djeca koja su promrzla, mokra i gladna, pogotovo sada kada je zima na koju oni nisu navikli. Žao im je tih ljudi. (Muškarac,69)	Stav društva prema migrantima	+	-
Često, u svakodnevnom je vijestima migrantska kriza i ne možeš da ne pričaš o tome. Veliki je problem za te ljude, ali i za nas, kuda sa njima ako ih Njemačka više neće htjeti? Smatraju da se neće dogoditi ništa dobro (Žena 66)	Stav društva prema migrantima	-	+
Ima puno obaveza na faksu i baš i ne pričamo o njima. Znam da su mišljenja podijeljena i ima onih koji bi sve dali da im pomognu i onih koji bi ih najradije vratili. (Žena 21)	Stav društva prema migrantima	-	+
Na poslu smo početkom krize svih htjeli pomoći tim ljudima. Danas kada pričamo o tim ljudima mnogi vele da su promijenili mišljenje o izbjeglicama i da bi trebalo zatvoriti granice. (Muškarac 22)	Stav društva prema migrantima	-	+

5. Pitanje: Kako doživljavate izbjeglice kao ljude?

Izjava	Kod	Pozitivna	Negativna
Imaju drugačiju kulturu i drugačije običaje. Ne odnose se jednako prema ženama i imaju mnogo zabrana. Različiti su od nas, to je sigurno i primijenit će Europu. (Muškarac,69)	Individualne vrijednosti i očekivanja	-	+
To su ljudi koji nisu naše vjere i bojim ih se. Vidite da im nije žao ubiti sebe bombama, a kako onda nebi ubijali i našu djecu. Razlikuju se od nas po svemu (Žena 66)	Individualne vrijednosti i očekivanja	-	+
Kao i svakog drugog čovjeka u problemu. Nemam predrasuda, a ni pretjeranih simpatija. U svakom društvu ima dobrih i loših (Žena 21)	Individualne vrijednosti i očekivanja	+	-
U početku sam bio strašno pogođen sudbinama tih ljudi i želio sam se javiti u Crveni križ i ići im pomoći. Sada više nemam takve želje, neznam zašto, vjerojatno zbog onog što se dogodilo u Parizu i na Novu godinu u Njemačkoj. Počeo sam generalizirati i ne mogu si pomoći, mada znam da ima dobrih ljudi, ipak oni pripadaju drugom svijetu. (Muškarac 22)	Individualne vrijednosti i očekivanja	-	+

7 Razprava

Na prvo pitanje „Kakvo je Vaše mišljenje o sudbinama tih ljudi?“ dobio sam odgovore u tri ispitanika koji ne vide svjetlu budućnost migranata. Polazeći sa stajališta »otvorenosti ili zatvorenosti« tj. permeabilnosti društvenog sustava, prema modelu Svalastoga (1965:59) razlikujemo pet modela društvenih sustava:

1. Kastinski model propustljivost je jednaka nuli
2. Staleški model propustljivost je vrlo niska
3. Klasni model propustljivost je najviše oko 40 %
4. Kontinuirani model propustljivost je oko 80 %
5. Egalitarni model potpuna propustljivost

Odgovori tri ispitanika govore u prilogu percepcije kastinskog ili staleškog modela permeabilnosti društvenih sustava. Jedna ispitanica sa aspekta svog stanovišta vjeruje u kontinuirani model permeabilnosti društvenih sustava.

Na drugo pitanje „Što mislite kako će država riješiti problem izbjeglica?“ dobio sam podijeljene odgovore. Dva ispitanika mlađe životne dobi dali su pozitivne odgovore, a ispitanici starije životne dobi nisu optimistični u adekvatno rješavanje problema migranata. Svaka antropološka teorija ovisi o kontekstu u kojem je pisana i predstavlja odraz političkih okolnosti. Političko usmjeravanje na kulturu i kulturne razlike predstavlja percepciju i veliku važnosti 'kulture' u životima ljudi (navedeno u Eller, 1997: 251). Sve to naravno ovisi i o međunarodnim odlukama o politici prema migrantima. Dinamika migracijskih procesa stalno nameće potrebu re/koncipiranja migracijskih politika, odnosno mjera koje najčešće poduzimaju vlade pojedinih država i/ili, kad je o Europi riječ, ponekad, »gdje je to prikladno, nadležne institucije Europske unije« (Migrants and their descendants, 2010: 43).

Na treće pitanje „Kako biste Vi riješili taj problem?“ samo je jedna ispitanica dala odgovor koji prihvaća migrante u društvo. Svi ostali ispitanici smatraju da »problem« treba rješavati negdje drugdje i da sa ljudskog mikro aspekta analize problema imaju suosjećanje i empatiju, ali sa makro razine i analizom struktura mogućnosti problem ne žele rješavati. Problem čini politika, kulturno okruženje i podneblje migranata od kuda dolaze, te predrasude prema drugoj kulturi i društvu. Prema hipotezi kontakta (Allport, 1954), da bi kontakt između skupina polučio pozitivne učinke, tj. smanjio predrasude, treba zadovoljiti četiri ključna uvjeta: obje skupine moraju imati ravnopravan položaj u društvu, članovi obiju skupina moraju težiti zajedničkim ciljevima, potrebna je suradnja između skupina, a za sve je potrebna potpora vlasti, zakona i normi. Revidirajući Allportovu teoriju, Pettigrew (1998) dodaje prijateljski odnos kao ključan uvjet za smanjivanje predrasuda.

Na četvrto pitanje »Da li sa svojim prijateljima razgovarate o problemu migranata i na koji način oni doživljavaju problem migranata« dobio sam samo od jednog ispitanika pozitivan odgovor o pozitivnom društvenom stavu prema migrantima. Na negativne stavove prema migrantima utječu mnogobrojni politički, društveni, ekonomski ili kulturni čimbenici, ali bi se među najpouzdanije pojedinačne prediktore antiimigracijskih stavova mogla svrstati percepcija imigracijske prijetnje (usp. Halperin, Canetti-Nisim i Pedahzur, 2007). Pri tumačenju realnoga aspekta prijetnje teorijom realističnog grupnog sukoba (Sherif, 1967) polazi se od tvrdnje da stavovi i ponašanje prema ne članovima skupine proizlaze iz unutargrupnih interesa. Ako pripadnici određene skupine osjećaju da ih nepripadnici njihove skupine ugrožavaju, mogu prema njima razviti negativne stavove. Tako, ako domaće stanovništvo u društvu primitka smatra da mu pripada ekskluzivno pravo na iskorištavanje resursa na koje pretendiraju i migranti, može se očekivati da će neprijateljski reagirati prema migrantima (Quillian, 1995; McLaren, 2003; Sniderman, Hagendoorn i Prior, 2004; Kessler i Freeman, 2005; Halperin, Canetti-Nisim i Pedahzur, 2007).

Na peto pitanje »Kako doživljavate izbjeglice kao ljude?« učinio sam analizu migracije sa razine tri razine; mikro, mezo i makro razine. U mikro razini kod »individualne vrijednosti« negativno je ocijenjen od strane tri ispitanika. U dobivenim odgovorima vidljivo je da su razlozi negativne mikro razine sadržani u u mezo i makro razini. Potvrda tome vidljiva je u djelu (Kessler i Freeman, 2005: 827) koji kažu da percepcija realne migracijske prijetnje koja potječe od uvjeta na makroekonomskoj i mezoekonomskoj razini, može se odnositi i na mikrorazinu. Rezultati istraživanja (primjerice European Social Survey /ESS/ i Citizenship, Involvement, Democracy /CID/) provedenih u većini europskih zemalja i u SAD-u pokazuju da su u većini zemalja u njih 19 od 21 zemlje u kojih je provedeno istraživanje, ispitanici skloniji ideji kulturne homogenosti, odnosno slažu se s tvrdnjom da je za zemlju bolje da gotovo svi njezini pripadnici dijele iste običaje i tradiciju (Citrin i Sides, 2008). Zato se migranti i njihove zajednice, često negativno predstavlja i stereotipizira te ih se percipira kao kulturnu i ekonomsku prijetnju (Quillian, 1995; Citrin i dr., 1997; McLaren, 2003; Sniderman, Hagendoorn i Prior, 2004; Sides i Citrin, 2007).

Svaka migracija odvija se u određenom vremenu i na određenom prostoru, ima svoj put i izaziva posljedice u odnosima na više razina. Migracija preko granica kod pojedinca povezana je sa potpunom promjenom socijalnog sistema i možemo ju gledati kroz Weberov model društvene akcije ili kroz model „optimalnog lokaliteta“ jer migranti žele isključivo u razvijene zemlje zapadnog svijeta. Međutim osnovni razlog pokretanja migracije sagledavam kroz „model strahovanja i spoznaje“ prema kojoj je došlo do migracije kao reakcije na socijalni ili ekonomski pritisak. U središtu ovog problema migracije trebao bi biti čovjek sa svojim bio-psiho-socijalnih karakteristikama i potrebama. Percepcija javnosti i društva trebala bi biti usmjerena ka pojedincu, a ne prema etničkim i religijskim pripadnostima. Potrebno je spomenuti i politike zemalja u koje dolaze migranti kroz teoriju mobilnosti radne snage. Europa stari i postoji potreba za radnom snagom, te je migracija radno sposobnog stanovništva pozitivan aspekt migracija. Sa druge strane u nekim zemljama postoji strah od gubitka kulturnih, vjerskih i društvenih vrijednosti naroda u Europi.

Literatura

Bell, Martin, Ward, Gary. (2000). Comparing temporary mobility with permanent migration. *Tourism Geographies*; 2(1): 87-107: 92.

Bogardus, Emory S., Social Distance in the City. *Proceedings and Publications of the American Sociological Society*. 20, 1926, 40–46.

Vertovec, Steven (1999) Conceiving and Researching Transnationalism. *Ethnic and Racial Studies*; 22(2): 447–462.

J. B. Lansing, E. Mueller: *The Geographical Mobility of Labor*, Survey Research Center, University of Michigan. An Arbor, 1967.

Weber: »Wirtschaft und Gesellschaft«. 4, neu herausgegebene Auflage, besorgt von Johannes Winckelman. Tübingen. 1956. str. 1033.

Teme iz antropologije migracija, dr. sc. Marijeta Rajković Iveta, nastavni teksovi, 2012.

Pandian Jacob, *Anthropology and the Western Tradition*, Prospect Heights, Waveland Press, Inc, 1985.

Haviland William, *Cultural Anthropology*, Fort, Holt, Rinehart and Winston, Inc, 1992.

Mair Lucy, *An introduction to Social Anthropology*, Oxford, Oxford University Press, 1988.

http://dunjapotocnik.org/Dunja_Potocnik_PhD.pdf, preuzeto 23.01.2016

SODOBNI VIDIKI OSMIŠLJEVANJA ČLOVEKA CONTEMPORARY ASPECTS OF SENSE- MAKING OF AN INDIVIDUAL

Povzetek

Članek predstavi problematiko sodobnega razumevanja in upomenjanja posameznika v vsakdanjem življenju in predstavi nekatera epistemološka in metodološka vprašanja na področju razumevanja in raziskovanja identitet. Izrednega pomena je proces podeljevanja pomenov v vsakdanjem življenju, tako za splošno zadovoljstvo, kot tudi za razvoj medsebojnih odnosov. Ob tem članek opozori tudi na sodobne pasti filozofije pozitivnega mišljenja, ki producira zavest o vsemogočnem posamezniku, ki lahko spreminja svoja prepričanja in s tem vpliva na svoje materialno in duhovno zadovoljstvo. Opolnomočen posameznik je rešitev, a hkrati tudi past, saj je za svojo srečo odgovoren posameznik zdaj zopet ranljiv in »kriv« za skorajda vse. Pozitivna filozofija je torej nož z dvojnimi rezilom, saj osvobaja posameznika in mu hkrati nalaga odgovornost tudi za okoliščine, ki niso v njegovi moči. Pomemben vidik osmišljanja sveta se povezuje tudi na vprašanje identitete. Identitete niso nekakšne stabilne in večne entitete, saj je za današnji čas značilno spoznanje o odsotnosti karšnihkoli trdnih tal, ki bi omogočala univerzalno identifikacijo. Identitete so postale vseživljenski proces, zato namesto o identitetah vse bolj govorimo o procesu identifikacije. Posamezniki stalno kategoriziramo sebe in druge v skupine, in na podlagi tovrstnih podeljenih statusov vzpostavljamo odnose, ki odražajo značilnosti teh statusov. Tovrstne skupine in identitete niso naravne, ampak se časovno, geografsko in kulturno zelo spreminjajo. Članek predstavi tudi performativni značaj identitete, ki se vzpostavlja v samem govoru ali dejanjih posameznika. Pri preučevanju identitet je pomembno, da pričnemo spremljati in opazovati govorčevu lastno razumevanje svoje identitete, opazovati tiste znake oziroma indekse pripadnosti identiteti, ki se izkazujejo skozi njihove pragmatične akcije.

Ključne besede: identiteta, komuniciranje, proces osmišljanja, pozitivna filozofija, socialna interakcija

Abstract

The article presents the problem of modern sense-making processes of an individual in everyday life and outlines some epistemological and methodological questions regarding identity understanding and researching of identities. The sense-making process, conducted by individuals, is of special importance; it matters for their own well-being and it also matters for the development of interpersonal relationships. The article also exposes the problem of modern philosophy of positive thinking, which produces the awareness of an all-powerful individuals, who are now fully responsible for different kinds of pleasant and unpleasant circumstances they come across through their life cycle. Individualism and positive thinking attitude are therefore a double-edged sword. Important aspect of sense-making processes is directly connected to the identity. Identities are not stable and everlasting entities of some sort, because it is typical of the present time to be aware of the absence of any firm ground that could make universal identification possible. Identity is now seen as a lifelong process; instead of identity we are talking about identification. Individuals constantly try to categorize themselves and others in groups and according to these ascribed statuses constitute relationships, which reflect characteristics of these statuses. These groups and identities are not natural, they change over time and they are also geographically and culturally very different.

The article presents the performative character of identity, which is usually constituted in a conversation or actions of an individual. It is important to start researching and observing the individuals and pay attention to their understanding of their identity. We have to observe and take into account those signs or indexes of identities, which are expressed through their pragmatic actions.

Key words: identity, communication, sense-making process, philosophy of positive thinking, social interaction

1 Uvod

Preokvirjanje pogleda na človeka

Sodobni človek postaja vse večji nomad; tako v duhovnem kot geografskem smislu. Nenehno potuje in raziskuje notranji in zunanji svet. Po eni strani je to odraz spremenjenih družbenih okoliščin, spremenjenega kulturnega ozračja, ki je vse bolj dovzetno za »malega človeka«. Velja tudi obratno; spremenjene družbene okoliščine so tudi odraz vse bolj prebujenega človeka, ki se želi rešiti uveljavljenih kulturnih obrazcev. Sodobni posameznik se vse bolj otepa vnaprej predpisanih življenjskih poti in različnih »življenjskih poslanstev« po meri drugih ljudi. Sodobni posameznik išče svojo identiteto, skuša biti sokreator svojega življenja, svoje življenjske biografije. A ta pot redefiniranja vsekakor ni lahka, saj je vsak posameznik vnaprej »obsojen« na preprosto dejstvo, da živi v določenih družbeno-kulturnih okoliščinah, ki so ga seveda na žalost opremile tudi s kopico domnev, prepričanj, sodb, kategorizacij, ki jih uporablja tako pri ocenjevanju sebe, kot tudi pri ocenjevanju drugih. Naše identitete, naši odgovori na vprašanja »Kdo sem?« so torej vselej relacijski, so vedno odmev širšega družbenega konteksta in so tudi odmev naših sopotnikov, ki nam potrjujejo ali zanikajo našo identiteto. Poleg tega smo posamezniki tudi vselej-že subjekti, torej nosilci ideologij, tako da je kakršenkoli izbor identitete, pa če jo posameznik še tako zaznava kot »avtentično«, vedno rezultat ideološke intervencije. Ker smo posamezniki hkrati vselej subjekti, ne moremo »stopiti iz sebe«, se opazovati na objektivni način, prav tako pa je tudi vsak izbor identitete ideološko motiviran. Preden natančneje vstopimo v problem posameznikovega osmišljanja sebe in svoje okolice, pa lahko navedemo misel slavnega rimskega cesarja Marka Avrelija, ki je v svojem dnevniku povzel svojo življenjsko filozofijo vsakdanjega življenja:

»Stvari same nimajo niti najmanjšega vpliva na dušo; tudi vstopa v dušo ne; tudi ne morejo duše ne obrniti ne ganiti. Obrača in giblje se duša sama; in kakor ocenjuje svojo vrednost, tako sodi stvari izven sebe« (Dnevnik cesarja Marka Avrelija, Slovenska matica, 1997, str. 75).

2 Naša prihodnost in naša prepričanja niso vnaprej določena, naše identitete niso zapisane v naših genih

Za izhodišče razprave o identitetah in njenih nestabilnih položajih smo navedli misel slavnega rimskega cesarja. Prek nje bomo skušali pokazati na aktivni in »pogajalski« značaj posameznikove identitete, na proces, v katerem se posamezniki aktivno orientirajo k določenim vidikom lastne osebnosti. Na podoben način lahko tudi osmišljujemo druga razsežja vsakdanjega življenja. Na kaj želimo pravzaprav opozoriti? Prihodnost, prepričanja in lastno identiteto lahko tudi sokreiramo. Vsekakor pa je ta pot mukotrpnost, saj je tudi sama »izbira« vselej negotova; nikoli nismo povsem prepričani, ali smo pravilno izbrali. Na srečo »pravilne« poti ni, vsaj ne v nekem objektivnem smislu, »pravilnost« poti je bolj odsev posameznikovega umeščanja v določeno pripoved o lastni identiteti. Svojo zamišljeno podobo torej vse bolj aktivno soustvarjamo. Nenehno torej redefiniramo vidike lastne identitete, nekatere vidike pa skozi komunikacijo tudi aktivno ponujamo na »ogled« drugim posameznikom. Komuniciranje je torej osnovno mesto grajenja ali redefiniranja naše identitete, saj je družbena interakcija tudi osnovno mesto, kjer je naša predstavljena identiteta prepoznana in potencialno potrjena s strani naših naslovnikov.

Skozi komuniciranje hote in nehote predstavljamo različne vidike lastne osebnosti, različne verzije nas samih. Prav zato je komunikacija tako pogosto »bojno polje« med sogovorci, saj se ti med seboj pogajajo glede statusov, vlog, pogajajo se glede tega, »kako jaz vidim tebe in kako ti vidiš mene«, prav tako pa skozi komunikacijo samodejno odražamo odnose, ki se vzpostavljajo med posamezniki v komunikaciji.

V igri so tudi procesi, skozi katere posamezniki namerno izpostavljajo posamezna »povrhnja oblačila«, za katera sodijo, da so ključna in najbolj pomenljiva/povedna. V primeru »povrhnjih oblačil« se delno navezujemo tudi na Goffmanovo idejo o umetnosti ustvarjanja vtisov. Posamezniki se v vsakdanjem življenju srečujemo z različnimi situacijami, srečujemo različne ljudi, vstopamo v bolj in manj pričakovane situacije, bolj ali manj formalne odnose z drugimi posamezniki. Pri vseh teh soočenjih seveda ne kažemo venomer istega »obraza«, temveč kažemo – odvisno od situacije – različne plati lastne osebnosti. Izražamo različna »povrhnja oblačila«. Različnim ljudem ali skupinam ljudi ponujamo različne verzije nas samih. Svojim družinskim članom ponudimo na vpogled določen del sebe, prijateljem morda nekaj drugega. Naše lastno predstavljanje je odvisno tudi od tega, kaj drugi pričakujejo od nas. Ustvarjanje vtisov je torej zavesten ali nezaveden poskus nadzorovanja podob, ki si jih drugi ustvarjajo o nas (Praprotnik, 2010, 28).

3 Ideološko konstruirana prepričanja o identitetah

Poudarili smo, da so sodobni posamezniki nekakšni nomadi, ki iščejo odgovore glede lastne identitete. Tovrstne identitete seveda aktivno uprizarjajo tudi skozi izvajanje različnih življenjskih stilov, ki so postali ključna identitetna sidrišča. Ti življenjski stili seveda niso vnaprej predpisani, temveč so predmet posameznikove izbire. Za sodobni čas je vse bolj značilno posameznikovo prevpraševanje glede sebe, glede lastne identitete, saj so klasične identitete, kot so spolna, nacionalna ali religiozna identiteta, vse bolj vprašljive oziroma posamezniki niso več pripravljene slepo zaupati tovrstnim v naprej opredeljenim identitetam. Drugače rečeno; njihovo pripoznanje v sodobnem času ni več tako samoumevno, prav zato pa so tradicionalne identitete postale »problematične«. Izpostaviti je potrebno, da identitete niso nekakšne stabilne in večne entitete, saj je za današnji čas značilno spoznanje o odsotnosti karšnihkoli trdnih tal, ki bi omogočala univerzalno identifikacijo. Zelo raznoliki so zato tudi sami ideološki mehanizmi produkcije identitet, ki sodelujejo pri oblikovanju in ohranjanju zavesti o »realnosti« posameznikove identitete (Praprotnik, 1999, 155).

Eden od osnovnih motivov sprejemanja ideološko konstruiranih identitet je prav gotovo tudi strah posameznika pred praznim poljem nepripadanja. V vseh ideološko konstruiranih identitetah prihaja do izraza tako imenovana »lepota skupnosti«, ki posamezniku nudi osmišljenje njegovega obstoja. Tovrstne mehanizme bi lahko označili tudi kot mite, ki vztrajno ponavljajo zahtevo, da se morajo vsi ljudje prepoznati v svoji »vselej-že« večni sliki. Pomemben je seveda tudi učinek samega prepoznavanja, saj posamezniki s svojim prepoznavanjem postanejo to, za kar so se prepoznali, in s tem »za nazaj« potrdijo utemeljenost tovrstnih ideoloških mistifikacij, s čimer želimo opozoriti na performativno razsežnost, ki se skriva v okviru ideoloških ritualov oziroma diskurzov (Praprotnik, 1999, 155-156). Ideološko producirano »realnost« spremlja že omenjeni »vselej-že« učinek, s čimer je tisto, kar je posledica navade, predstavljeno kot nedvoumno znamenje človekove narave.

Namesto samih identitet kot stabilnih in »fiksni« entitet je ustrezneje govoriti o identifikaciji. Resnica identitet je zato predvsem v njeni stalni poti redefiniranja in zanikanja, nekakšnega stalnega rezanja gnilega od zdravega, in ni, kot bi pričakovali, nekakšen cilj, ki ga posamezniki nekoč lahko dosežejo (Praprotnik, 1999, 157).

4 Identiteta ni tisto, kar »smo«, temveč tisto, kar »postanemo«

V skladu z modernim razumevanjem posamezniki identiteto vse bolj razumejo kot vseživljenjski proces in ne kot končni cilj, kateremu se nezadržno približujejo. Zato so se spremenile tudi okoliščine samopercepcije posameznikov. Soočeni smo torej s spremenjenim razumevanjem samih posameznikov ter z njihovim nenehnim redefiniranjem lastne življenjske biografije. Svojo biografijo posamezniki aktivno soustvarjajo tudi tako, da aktivno upomenjajo dejanja, dogodke, odnose in druge posameznike, s katerimi se soočajo. Pomeni (vrednosti) dejanj, dogodkov, oseb, odnosov niso dani vnaprej, ampak posamezniki redefinirajo pomen in sicer tako, da premišlujejo in kritično reflektirajo dogodke, dejanja, osebe in odnose skozi lastno prizmo in šele prek svoje subjektivne pozicije skušajo dogodkom in ljudem pripisovati pomen. Podobno se dogaja z identitetami, ki jih ne sprejemajo kot nekaj samoumevnega, temveč se vse bolj sprašujejo, kateri so tisti identitetni vidiki, ki so zares pomembni za njih kot posameznike.

Na ta način se ne umeščajo v neko »predpisano« identiteto, temveč svoje identitete (tudi) soustvarjajo. To pomeni, da iz arzenala različnih identitet ne privzemajo kar vseh po vrsti (sploh pa ne zgolj tistih, ki jim jih drugi želijo »podtakniti«). Posamezniki ne sprejemajo ideološko konstruiranih identitet (zlasti medijsko reprezentiranih identitet), ampak tudi aktivno iščejo in opozarjajo na tiste identitete, ki se jim zdijo relevantne in se torej orientirajo na tiste identitetne vidike, ki jih sami prepoznajo za »prave«.

Velike in klasične identitetne zgodbe, kot so biti ženska, moški, Slovenec, kristjan, so sicer še vedno tipične za nekatere posameznike, ki si želijo življenja v bolj fiksiranih položajih, a nikakor to niso ključne in najbolj pomenljive identitete, ki bi jih lahko ljudem vnaprej pripisali kot edino relevantne identitete. Pomembno je naslednje: identitete »oživijo« šele, če jih posamezniki prepoznajo za svoje.

Idejo lahko razširimo tudi na področje upravljanja v vsakdanjem življenju. V naši zahodni kulturi se je namreč uveljavil poststrukturalistični aksiom, po katerem je izrednega pomena, kako ljudje osmišljajo svet. Individualno osmišljanje sveta, aktivno prilagajanje sveta posameznikovim orientacijam (torej obratno kot nekoč, ko so se ljudje prilagajali svetu in pokorno sprejemali predpisane identitete), je postal nekakšen zdravorazumski pogled. Spremenjeno razumevanje zaznavamo tudi na drugih področjih. Prihaja do spremenjenega razumevanja poklicev, karier, ki niso več togo definirana delovna mesta, temveč poklic vse bolj povezuje (identificiramo) z življenjskim stilom (Praprotnik, 2012, 77-78.) Premik od starega k novemu razumevanju dela, zaposlitve, prostega časa, organizacije dela in drugih vsakdanjih elementov lahko prikažemo tudi v shematični obliki:

Tabela 1: Transformacija prepričanj

Stara prepričanja	Nova prepričanja
Ljudje ustrezajo službam.	Službe ustrezajo ljudem.
Cilji so pogosto vsiljeni, sprejeti »od zgoraj navzdol«.	Spodbujanje avtonomije in sodelovanje delavcev.
Poistoveti se s službo.	Identiteta (osebnost) presega službo.
Tekmuj.	Sodeluj.
Loči delo od prostega časa.	Delo in prosti čas sta pomešana.
Prizadevaj si za stabilnost.	Imej občutek za spremembe.
Pomembna je količina.	Pomembna je kakovost.
Vse je v ekonomskih motivih.	Ekonomski in »osebno navdahnjeni« motivi se dopolnjujejo.
Bistven je razum.	Razum in intuicija sta enakovredna.
Poudarek je na kratkoročnih rešitvah.	Za dolgoročno učinkovitost razvijmo harmonično delovno okolje.
Centraliziran proces dela.	Decentraliziran proces dela, kadar je to mogoče.

Vir: Praprotnik, 2008, 52.

5 Pasti vse bolj svobodno izbrane življenjske biografije; kako rešitev lahko hkrati postane problem

Za sodobni čas pogosto slišimo, da je to čas »konca velikih ideologij«, ki so podrejene posameznike prepričevale v »ustreznost in naravnost« njihovega položaja v družbi. Ideologije vladajočih razredov so podrejeni razredi običajno ponotranjili in v skladu s tem razumeli svoje položaje podrejenosti kot logične in celo kot pravične. Soočeni smo torej bili z ideologijo kot napačno zavestjo, ki je ohranjala podrejene v stanju, ko so svojo podrejenost razumeli kot samoumevno. Tovrstnih ideoloških obrazcev je danes vse manj, posamezniki svojih identitet ne sprejemajo samoumevno. Pa vendar; ali to pomeni, da danes ni več ideologij? Menimo, da ideologije še kako obstajajo, a njihove mreže se prestavljajo. Menimo, da je danes osnovna ideologija postala še bolj subtilna, vse manj jo zaznavamo, zlasti zato, ker so posamezniki ideologijo zopet uspešno »ponotranjili«. Živimo namreč v individualistični družbi, kjer je posameznik postal »svetišče«. Vse svoje napore vlagamo vanj, »delamo na sebi«, prebujamo se iz stanja zamaknenosti/podrejenosti itd. V čem je problem? Ideja, ki smo jo v članku izpostavili kot sodobno novost in rešitev za posameznika, torej ideja o tem, da smo posamezniki vse bolj svobodni v svojih odločitvah glede lastne življenjske biografije, ki jo lahko redefiniramo, oziroma ideja, da lahko vedno spremenimo lastna prepričanja in s tem vplivamo na lastno zadovoljstvo, lahko postane tudi subtilna past, v katero se ujame posameznik.

Za paradigmatski primer tovrstne ideologije v praksi bomo predstavili kar medijski diskurz, ki zelo lepo »uteleša« sodobno naravnost na posameznika. V medijskem diskurzu se bujno predstavljajo posamezniki s svojimi življenjskimi zgodbami, vzponi in padci, zlasti pa tovrstne konkretne življenjske zgodbe ponazarjajo osnovni ideološki okvir, torej idejo, da smo posamezniki dejavni akterji svojih vzponov in padcev. Medijske zgodbe o pogumnih in motiviranih posameznikih, ki so preseгли pričakovanja družbe, ki so uspeli kljub neugodnim življenjskim okoliščinam, ki se niso predali malodušju, temveč življenje sprejeli kot izziv, so pravzaprav nekakšne arhetipske zgodbe, ki dobro ponazarjajo »nauk«, ki je izza teh medijskih zgodb: Z voljo in trdnim prepričanjem lahko vsak posameznik uspe, če je le dovolj odločen. Zadnja misel je na prvi pogled izjemno vzpodbudna, a menimo, da le na prvi pogled.

Pojdimo še nekoliko v medijsko sceno in premislimo medijske vsebine, katerim smo nenehno priča. Zakaj je v modernih družbah tako veliko komunikacijskih praks namenjenih odkrivanju, razkrivanju, promociji, prezentaciji, škandalizaciji zvezdniških oseb? Zakaj je navaden smrtnik skorajda nenehno informiran o znanih ljudeh, kot da so ti ljudje ključni del kulturnega okolja, v katerem živimo posamezniki? Razlog lahko iščemo v dejstvu, da je moderna družba zlasti družba posameznikov, ter da so mediji novodobna cerkev, ki goji kult posameznika. V tej luči je bolj razumljivo tudi ceremonialno izpostavljanje posameznikov; če je posameznik – torej sveti objekt kulta individualnosti – osrednja simbolna entiteta, ki se jo lahko razkrije v komunikacijskih procesih, potem morajo biti tudi same ceremonialne prakse tega kulta navzoče in uprizarjane v komunikacijskih procesih (Rothenbuhler, 2005, 91). Medijski sistem potrošniške družbe in zvezdnitva je osrednje mesto reprodukcije tega kulta individualnosti. Prav individualnost, skrb zase, delanje »na sebi«, ustvarjanje lastne biografije pa so kontekstualne okoliščine za razrast zvezdnitva, življenjskih stilov, karizmatičnih oseb, ne navadnih življenjskih usod, dvigov in padcev. Življenjske drame posameznikov odražajo to, o čemer razmišlja sodobna družba. Kaj so vrednote in hrepenenja sodobne družbe? O čem neprestano razmišljamo, v kaj vlagamo miselni in telesni napor? V sodobni družbi je veliko stvari na kocki, vse več je odvisno od posameznikov. Kot paradigmatski primer lahko navedemo svetovno knjižno uspešnico Življenje je tvoje avtorice Louise L. Hay. V tej svetovni uspešnici nas avtorica opozarja na moč pozitivne misli. Veruje, da smo si vse nadloge, ki nas doletijo, v svoje življenje privabili sami z negativnimi prepričanji, kot so: "Nisem dovolj dobra", "Meni se dobre stvari ne dogajajo", "Nihče me ne mara", "Bolezni se kar lepijo name" in še na tisoče podobnih. Na spletni strani <http://www.doria.si/knjigarna/q/artikel/6> je med drugim zapisano: Odpovejte se vlogi žrtve. prevzemite odgovornost za svoje življenje v svoje roke.

Vse bolezni in težave, ki vas mučijo, so tu, ker ste jih sami priklicali, čeprav morda podzavestno. Ugotovite, kje se skriva vzrok za vaše težave. Potem ga začnite odpravljati. Vzrok tiči ponavadi v naši omejeni miselnosti. Spremenite svoje misli, svoja prepričanja in spremenili boste svoje življenje.

Strinjamo se z idejo, da naš pogled na »isto stanje stvari« še kako vpliva na naše »dobro počutje«, in da lahko aktivno soustvarjamo pogoje našega zadovoljnega življenja, vendar bi ob tem pristavili skromno pripombo; ideja o izključno lastnem zavestnem načrtovanju življenja izpostavlja posameznika dramatičnemu zavedanju o usodnosti lastnih odločitev, ter ideji, da smo za celoten življenjski lok odgovorni v prvi vrsti sami. Misel ima daljnosežne posledice na strukturiranje medsebojnih odnosov, zlasti pa se dramatično poveča teža posameznikovih dejanj, ki mora sedaj nenehno izbirati in biti za vso svojo srečo nenehno odgovoren. Vprašanje je, v kolikšni meri je sodobni posameznik ustrezno opremljen za tovrstno podjetje. Na prvi pogled ima v sodobni družbi odlične pogoje; pa je temu res tako?

Individualizacija zahteva torej izbiranje med kulturnimi dobrinami, med življenjskimi stili, kaže na pomen in usodnost posameznikovih odločitev. Usode posameznikov, zlasti zvezdnikov in njihovih »opazovalcev« pa odražajo to fokusiranost na posameznika. Ker je življenje moje, je vse več stvari odvisnih od mene; če ne bo uspelo meni, bo pa komu drugemu. Lepota te svojevrstne poststrukturalistične dikcije pa je še nekje drugje. Praktična intenca take ideje ni le v tem, da bi ljudi samo »prepričali« v svoj prav, ampak tudi to, da poskusijo fronto konflikta, težo odločitev in odgovornosti prenesti v polje, kjer sta vladajoča ideologija in kapitalistični sistem manj vpletena kot »resnična oblast«. V vsakdanjem življenju se to kaže na številnih podočjih; zunanje okoliščine niso krive za »neprimerno« zavest ljudi glede življenjskih odločitev, saj je ta zavest »samoniklo« subjektivna in torej intimna zadeva vsakega posameznika, ki pa jo lahko mahoma tudi popravi. Kaj torej obravnavana ideja naredi? Po eni strani posameznika v diskurzu subjektivira, saj je življenje zares subjektivna in intimna odločitev posameznika. S tem se ideologija na eleganten način »odlepi« od sedaj »avtonomnega« subjekta (ki ga je sama ravnokar vzpostavila). Na ta način pa ima ta subjekt tudi možnost »izbire«, saj vpeljava besede »tvoje« vključuje tako odločitev (Praprotnik, 2013, 156-157).

Izbira torej predpostavlja odgovornost, problem pa je v tem, da sodobni posamezniki skozi prizmo izbire in odgovornosti gledajo na vse življenjske situacije, v katerih se znajdejo. Življenje je postala življenje d.o.o., ali kot pravi Renata Salecl »Moje življenje, moja korporacija«. Življenje razumemo vse bolj kot naložbo, saj živimo v času pobilaznega kapitalizma. »Prisotna je nenehna želja po naglih donosih. Vendar pritisku po obvladovanju slehernega tveganja in po maksimiziranju dobička niso izpostavljene samo korporacije in finančne službe. Vse nas spodbujajo, naj delujemo kot korporacije: izdelamo naj si življenjski načrt ciljev, izvajamo dolgoročne naložbe, smo fleksibilni, preoblikujemo podjetje našega življenja in sprejmemo tveganja, ki so nujna za zvišanje dobička« (Salecl, 2010, 24). Problem je – če ponovimo – kje iščemo razloge za morebiten neuspeh, saj ti razlogi lahko zadajajo večje ali manjše bolečine samemu posamezniku. Ker je življenje moja korporacija, si bolj ali manj vse razloge za lastne tegobe pripišemo sebi. Tako nadaljuje Renata Salecl:

»Še nedavno tega bi človek, ki so ga odpustili iz službe, za svoj položaj najverjetneje krivil zunanje okoliščine, danes pa smo primorani, da najprej ocenimo sami sebe in poskušamo ugotoviti, zakaj se nam ni posrečilo obdržati službe« (Salecl, 2010, 24).

Ob tem se je razbohotila tudi ideologija pozitivnega mišljenja, ki igra ključno vlogo pri prikrievanju potrebe po ponovnem premisleku o naravi družbenih neenakosti in po iskanju alternativ načinu, ki ga je razvil kapitalizem (Salecl, 2010, 30). Zaključimo s še eno mislijo Renate Salecl: »Kadar posamezniki začnejo verjeti, da so gospodarji lastne usode, in kadar je pozitivno mišljenje na voljo kot panacea za vse gorje, ki ga trpijo zaradi družbene neenakosti, družbeno kritiko vse bolj nadomešča samokritika« (Salecl, 2010, 30). Potrebno je poudariti, da obstaja določena razlika med objektivnimi okoliščinami, v katere zaidemo v življenju (izguba službe, nizek osebni dohodek, revščina), ki so zlasti in predvsem odraz neustreznih družbeno-ekonomskih dejavnikov. V tem primeru bi bila posameznikova samokritika dokaj

neustrezna, saj je nezaposlenost rezultat več dejavnikov. Skratka, za lasten slab gmotni položaj ni potrebno vedno »brskati po notranjosti«, da bi odkrili razloge. Razloge lahko iščemo v nesposobni zaposlitveni politiki države. Prav tako v takem primeru ni ustrezno, da svoj neugoden družbeno-ekonomski položaj pričnemo spreminjati tako, da spremenimo pogled na »isto stanje stvari«. Skratka ideologija pozitivnega mišljenja skuša pogosto zavračati realnost kot tako in se zavzema za pojmovanje, »da imajo posamezniki oblast nad tem, kako vidijo realnost okoli sebe, ter da je z drugačnimi pogledom na stvari te mogoče celo spremeniti (Salecl, 2010, 30). Neustrezne ekonomske razmere je potrebno razumeti torej kot rezultat več dejavnikov, zlasti je potrebno pokazati tudi glavnega krivca – državo. Zato pozitivno mišljenje v smislu »Ni pomembno, če sem revež, ni pomembno, če dobivam zgolj socialno podporo v znesku 300 EUR, pomembno je, kako na pozitiven način osmislim svoj položaj in postanem srečen kljub revščini« ni ustrezno, saj tovrstno mišljenje kar sproti opremlja ljudi s filozofijo, s katero se bomo nenehno prilagajali na vse slabše razmere. Proces pozitivnega osmišljanja pa je seveda lahko produktiven na drugih področjih.

6 Smo to, kar mislimo; smo to, kar osmislimo

Opozorili smo na določena tveganja, ki se porajajo spričo spremenjenega razumevanja posameznika. Menimo namreč, da je ob vsesplošni družbeni klimi, ki izpostavlja moč posameznika, potrebno poudariti tudi to drugo hrbtno plat tovrstne moči. Rešitev problema oziroma ključ za čim bolj zdravo razumevanje posameznika ter njegovih priložnosti ter omejitev je tudi v reflektiranju posameznih področij, kjer posamezniki skušajo preseči determiniranost. Katera so tista področja, ki jih posameznik lahko spremeni s svojim drugačnim pristopom do »istega stanja stvari«, in katera področja so dejansko izven njegovega neposrednega nadzora? Vsekakor je vladajoči individualistični ideologiji še kako priročno, kolikor različne neuspele življenjske projekte posameznikov vsi skupaj pripišemo njegovi »premajhni odločenosti, volji, motiviranosti« in ga tako obsodimo kot krivca za lasten neuspeh. Menimo pa, da gre dejansko za ideološko manevriranje, saj se namesto eksplozivne povezave med državo in položajem posameznika v družbi (v smislu da je za marsikateri neugoden položaj posameznika kriva država s svojimi nesposobnimi inštitucijami) pričnejo uporabljati povezave, ki razloge za posameznikov neuspeh iščejo v samem posamezniku. Breme odgovornosti in razlogi za neugodne razmere posameznikov se tako pričnejo iskati v samih posameznikih, namesto, da bi jasno pokazali, da je tudi država odgovorna za družbene okoliščine, v katerih se znajde posameznik. Tovrstne razlage poznamo tudi iz zgodovine, ko se je kriminaliteta kot pojav pojasnjevala skozi same posameznike in njihove domnevne problematične osebnosti, namesto da bi ugotovili, da kriminal najpogosteje izvajajo osebe z nizkim ekonomskim in socialnim položajem, osebe z omejenim dostopom do izobraževanja in kasnejše zaposlitve. Kriminal je posledica neugodnih družbenih okoliščin, in ni posledica posameznikove problematične »osebnosti«. Ta premislek je nujno potrebno imeti pred očmi, kadar presojamemo možnosti in potenciale posameznika za samoaktualizacijo.

V nadaljevanju bomo skušali predstaviti nekatera druga področja vsakdanjega življenja, kjer po naši oceni dejansko prihaja do sprememb, ki vplivajo na kvaliteto vsakdanjega življenja. Zlasti na ravni medsebojnih odnosov in na ravni samopercepcije posameznika in ocenjevanja svojega »mesta pod soncem« je lahko pristop, ki izpostavlja posameznikovo sposobnost osmišljanja in aktivnega upomenjanja dejanj, ljudi in odnosov še kako ključnega pomena. Sicer pa se v sodobnem svetu vse bolj uveljavlja prepričanje, da je način, kako osmišljamo svoje izkušnje, dogodke, vsakdanje pojave, izjemnega pomena. Proces osmišljanja in proces pripisovanja osebno inspiriranega pomena vpliva na naše zadovoljstvo (McKee, 2003, 34). Podobno velja za naše medsebojne odnose. Način, skozi katerega osmišljamo ljudi, in kakšne pomene jim pripisujemo, so ključni dejavniki, ki vplivajo na razvoj naših medsebojnih odnosov in na naše doživljanje ljudi. Pomembno je torej, na kakšne načine interpretiramo svoje življenjske izkušnje, kakšne pomene jim pripisujemo.

Posamezniki smo aktivni kreatorji svojih podob, svojega dobrega počutja, ki je pravzaprav odraz naše interpretacije »istega stanja stvari«; dobra samopodoba vpliva na ugodno interpretacijo in konstrukcijo življenjskih izkušenj, slaba samopodoba pa bo isto stanje stvari pojasnjevala na bolj negativen način.

Izpostavljamo torej proces posameznikovega aktivnega umeščanja v svet, njegovo odločilno vlogo za zdrav in usklajen način življenja, da se »dobro« počutiš. Preklop od denarja k sreči vztraja na stališču, da ni pomembno, kaj imamo, pomembno je, kako osmislimo tisto, kar imamo (Praprotnik, 2012, 79-80). Pomembno je biti, ne imeti, a to seveda ne pomeni, da se moramo sprijazniti z obsegom tistega »imeti« in da sebi pripišemo vse razloge, zakaj nimamo nujnih materialnih dobrin.

Na tem mestu si lahko priključimo tudi misli ustanovitelja šole stoiške filozofije Epikteta, ki je v svojem delu Umetnost življenja zapisal: »Stvari same po sebi nas ne prizadenejo niti ovirajo. Prav tako ne drugi ljudje. Nekaj drugega pa je naše stališče o njih. Naš odnos in naši odzivi nam povzročajo težave« (Epiktet, 2009, 32). Zgoraj omenjeno misel lahko razvijemo tudi v nekoliko drugačni perspektivi, ki poudarja pomen naše naravnosti in aktivnega upomenjanja dogodkov: Ljudi, odnosov ali predmetov nimamo radi zato, ker so lepi, lepi postanejo zato, ker jih imamo mi radi.

Ključna za ugoden potek vsakdanjega življenja je torej način razmišljanja o »istem stanju stvari«, in kako se počutimo v zvezi s tem stanjem. Način naše interpretacije ljudi, odnosov ali predmetov, je pomemben za vrednost naših lastnih življenj. Način, kako interpretiramo lastne izkušnje vpliva na naše življenje. Dodamo pa lahko še eno Epiktetovo misel, ki izjemno lepo ponazori ključno sposobnost posameznika, to pa je naravnost in orientiranost posameznika k ljudem, stvarem ali dogodkom. Prav naša naravnost določa naš odziv, naš pomen, ki ga bomo »izbrskali« iz dogodka (dejanja). Epiktet zapiše naslednje: »Ljudje nimajo moči, da bi vas ranili. Četudi vas kdo zmerja, prizadane ali žali, vselej sami presoimate, ali je to, kar se dogaja, za vas žaljivo ali ne. Če vas kdo vznejevolji, ste jezni le zaradi svojega odziva. Zato se spomnite, da vas vselej, kadar imate občutek, da vas kdo izziva, izziva le vaša lastna presoja dogodka. Ne dopustite si, da bi vaša čustva razvnel zgolj videz« (Epiktet, 2009, 52).

7 Kako si izbrati »pravo« identiteto in ali ta sploh obstaja?

V sodobni družbi je torej postavljen pod vprašaj tudi sam status nalepk (=identitet), ki smo jih posamezniki do nedavnega sprejemali kot nekaj samoumevnega. Priročniki za srečnejše življenje nam nenehno dopovedujejo, da se je potrebno otresti klasičnih identitetnih vzorcev in prepričanj, da mora vsak posameznik na novo premisliti svojo identiteto, torej premisliti, kateri identitetni markerji v dovoljšnji meri odražajo njegovo »pravo« življenjsko orientacijo. Niso identitete tiste, ki usmerjajo naša življenja, in katerim bi se morali posamezniki »prilegati«, temveč posamezniki sami določajo, katere identitete bodo prepoznali za relevantne.

Identiteta je izjemnega pomena za mentalno zdravje. Ob tem je tudi težko prezreti tradicionalnih ugotovitev, po katerih sta manko medsebojne socialne primerjave med posamezniki in pomanjkanje skupinske pripadnosti ključna dejavnika za ogrožanje mentalnega zdravja posameznikov. Skratka; po eni strani so navzoča močna gibanja, ki propagirajo posameznikovo osvobojenost od najrazličnejših identitetnih spon, po drugi strani pa so navzoča tudi stališča, po katerih je določeno »sidranje« v identiteti in določena mera pripadnosti skupini nujna za zadovoljivo vsakdanje življenje. Georg Simmel denimo z drugimi besedami tako pravi, da sta v kompleksnih družbah, kakršna je naša, navzoči dve težnji: potreba po povezanosti in potreba po osamitvi: »posamezniki si morajo želeti, da bi bili del večje celote, družbe, prav tako pa si morajo tudi želeti, da bi bili ločeni od te večje celote in bi jih drugi ljudje tudi tako dojemali« (Simmel, 1971 v Barnard, 2005, 16). Simmel torej opozarja na potrebo, ki jo imajo ljudje, namreč, da so del večje družbene skupine in obenem ne tako zelo zvezani v njej, da bi ostali brez svoje individualnosti (Simmel 1971 v Barnard, 2005, 16). Posamezniki skušamo torej biti družbeni in poedini. Vsekakor pa je posameznik težko prosto lebdeč.

Trditev lahko postavimo še bolj ambiciozno: ali si sploh želi biti prosto lebdeč? Vsakdanja potrošniška družba in izjemen izbor različnih življenjskih usmeritev po našem mnenju odlično ponazarja zgolj deklarirano, ne pa resnično »osvobojenost« od vnaprej predpisanih identitet. Klasične identitetne konstrukte posamezniki v veliki meri zavračajo, a jih obenem aktivno nadomeščajo prav z bujnim produciranjem novih »življenjskih stilov«, praktičnih filozofij, z umeščanjem v različna nova religijska gibanja. Nekoč je bila identiteta nedvoumni in dokončni družbeni »proizvod«. Vprašanje »Kdo sem?« je imelo spričo ustaljenega družbenega reda zelo majhno vlogo. Kot ugotavlja Charles Taylor, nekoč ljudje niso govorili o »identiteti«, pa ne zato, ker ljudje ne bi imeli (kar mi imenujemo) identitete, ali zato, ker te niso bile odvisne od prepoznavanja, ampak zlasti zato, ker je le-ta bila preveč neproblematična, da bi jo sploh tematizirali kot tako (Taylor 1994, 34 v Praprotnik, 1999, 31). Danes je vprašanje »Kdo sem?« še kako aktualno, izhod iz tovrstne zadrege pa se ponuja s pomočjo »svobodno« izbranih življenjskih stilov, ki pa so v pretežni meri vselej-že uokvirjeni v določene paradigme.

V sodobni družbi je prepoznavanje skupinske identitete, kateri bi posameznik lahko (domnevno) pripadal, vitalnega pomena za mentalno zdravje. Alan McKee ugotavlja, da so občutki »izolacije«, anonimnosti in manka socialne integracije pomembni dejavniki tveganja za mlade ljudi na področju samomorilnosti. Kako torej osmišljujemo svoje bivanje, svoje identitete, kakšne pomen pripisujemo tudi povsem banalnim aktivnostim, niso abstraktne filozofske tematike, temveč imajo še kako realne učinke (McKee, 2003, 42). Naša aktivna konstrukcija pomenov, ki jih pripisujemo stvarjem, ljudem ali dejanjem, je tista, ki določa tudi naše počutje, naš bolj ali manj optimistični pogled na svet.

8 Katere identitete torej preučevati?

Izpostavili smo že »pogajalski« in »nikoli končan« status identitet. Tovrstno zavedanje moramo imeti vključeno tudi v primeru, če se lotimo konkretnega preučevanja oziroma analiziranja posameznikove identitete. Katere identitete so raziskovalno relevantne? Pri analiziranju posameznikove pripadnosti določeni identiteti se ne smemo zadovoljiti s stališčem, da imajo ljudje pasivno, vnaprej določeno (=predpisano) oziroma latentno identiteto, ki nato povzroča določene »občutke« ali dejanja, temveč moramo identiteto razumeti na identifikacijski in »pogajalski« način: ljudje težijo k določeni identiteti, ali pa jo (aktivno) zavračajo (Antaki, Widdicombe, 1998, 2). Pri analizi posameznikove identitete zato ne smemo domnevati, da posameznik ima določene identitete. Prav tako ni smotno, če pričnemo analizo z vnaprejšnjim »tradicionalnim« seznamom identitet (nacionalna, spolna, religiozna identiteta) ki jih želimo nato v tekstu ali govoru posameznika odkriti. Posamezniki sprejemajo in po drugi strani zavračajo določene identitete na različne in zelo nepredvidljive načine. Včasih oporo ali izgovor iščejo celo v seksističnih identitetah, kot je na primer namerno vzpostavljena distinkcija med /gosposkična/ in /gospa/, ali pa distinkcija med /dekle/ in /poročena ženska/, denimo v primeru, ko želi oseba sama izpostaviti svoj status nevezane osebe, če torej skuša oseba opozoriti na lastno »dostopnost«.

Identitete zahtevajo našo pozornost, če jih omenjajo sami posamezniki, če jim torej posamezniki pripišejo pomembnost, zlasti v primeru, ko posamezniki aktivno izpostavljajo identitetne markerje v interakciji, tudi če teh identitetnih podatkov ni nihče eksplicitno zahteval od njih oziroma niso nujni za razumevanje interakcije. Katere identitete torej zaslužijo našo pozornost? Vsekakor tiste, h katerim se skozi svoj govor ali neverbalno komunikacijo orientirajo sami posamezniki, torej tiste identitete, ki jih za relevantne prepoznavajo posamezniki sami, tudi če niso na našem raziskovalnem »seznamu« identitet (Antaki, Widdicombe, 1998, 13-14).

9 Socialna interakcija kot mesto produkcije identitet

Identiteto torej posamezniki običajno predstavljamo v neposredni konverzaciji. Socialna interakcija je nenehen prikaz posameznikovega razumevanja tega, kaj se dogaja; posameznikom omogoča, da preokvirjajo kontekste in v vsakokratni situaciji redefinirajo prikaz lastne identitete. Identiteto torej uporabljamo na situacijski način. Glede na družbeno ustreznost tudi modificiramo vidike identitete, za katere ocenimo, da bi bili še posebej relevantni. Prikazovanje identitete torej izvajamo posamezniki na »strateški« način, kar dokazuje, da identiteta ni nekaj, kar posamezniki posedujemo od rojstva, temveč nekaj, kar bolj ali manj načrtno prikazujemo v socialni interakciji. Identiteta se ne nahaja v genih posameznikov, ampak se izkazuje v komunikacijskih dejanjih.

Interes raziskovalca je zato ugotoviti, katere identifikacije določen posameznik zares uporabi, katere značilnosti nosi taka identifikacija, katere identitete posameznik ne izpostavlja ali jih celo (implicitno) zamoči. Identitetne kategorije in njene značilnosti je možno ugotoviti samo skozi razumevanje, ki ga izraža sam posameznik. Članstvo v določeni kategoriji je lahko pripisano/zavrnjeno, priznано/nepriзнано, prikazano/ignorirano (Antaki, Widdicombe, 1998, 2). Obstaja pa pomembna lastnost: ne samo da kategorije implicirajo določene lastnosti, ampak tudi določene lastnosti implicirajo določene kategorije. Če imamo določene legalne dokumente, nas bodo imeli za Slovence, če uporabljamo izrazoslovje, ki je značilno za akademski svet, nas bodo (morda) imeli za intelektualce (Antaki, Widdicombe, 1998, 3-4).

V analizo je pomembno vključiti le tiste identitetne kategorije, ki jih ljudje sami opredelijo za relevantne, oziroma h katerim se ljudje aktivno orientirajo. Make relevant/orient to sta dva terminološka elementa konverzacijske analize, ki si jih je vredno zapomniti. Konstrukcija identitete je torej v rokah participantov, ne pa v naših rokah (Antaki, Widdicombe, 1998, 4-5). Posamezniki so skratka tisti, ki predlagajo, predstavljajo, prikazujejo, da je določena identiteta relevantna pri analizi, oni so tisti, ki določijo, katera identiteta je »relevantna« za določeno dejanje, ki ga analiziramo. Oni so tisti, ki opredelijo nekaj kot pomembno, kot bistveno v interakciji. Ljudje so torej tisti, ki se na nekaj orientirajo kot na pomembno, bistveno, živo, relevantno v dani situaciji, pa čeprav tega ne povedo na glas. Na neko izjavo se lahko orientirajo na različne načine; na izjavo se lahko orientirajo kot da je bila trditev, vprašanje, šala, itd. Njihovo konkretno orientacijo ugotovimo na podlagi njihove reakcije. Vsekakor je pomembna posameznikova orientiranost na določen pojav ali izjavo, ne pa, kaj »v resnici« ta izjava govori. Pomemben je odnos posameznika do pojava/izjave, kakšen pomen pojavu/izjavi pripiše posameznik in kako se orientira na to inicialno izjavo (Antaki, Widdicombe, 1998, 5).

Skušati moramo zlasti ugotoviti, kaj določena identiteta pomeni za posameznike, ki jo izražajo, kako je neka kategorija uporabljena s strani samih posameznikov. Raziskovanja identitet torej ne smemo pričeti z nekimi apriornih izhodišč ali domnev, katere identitete imajo posamezniki, ampak dejansko opazovati, v kaj se »zataknejo« sami posamezniki, torej katere potencialne kategorije identitet naredijo posamezniki v sami interakciji za relevantne. Namesto da si pred pričetkom raziskave pripravimo seznam identitet, ki jih bomo iskali v govoru, je koristneje, če skrbno analiziramo, katere identitete so pomembne samemu govorcu in kako jih naredi v govoru za relevantne (Antaki, Widdicombe, 1998, 9-14).

10 Zaključek

Identiteta kot delovanje posameznikov, ne kot bivanje posameznikov

Ena od večjih šibkosti predhodnih raziskav o identiteti je bila domneva, da so identitete lastnosti ali označbe posameznikov oziroma skupin, ne pa lastnosti situacij. Tradicionalne sociolingvistične domneve tako bazirajo na stališču, da jezikovne prakse odražajo socialne identitete. Kot pravilno ugotavljata Mary Bucholtz in Kira Hall v svojem pronicljivem članku *Language and Identity*, drži prav nasprotno: komunikacijske prakse konstituirajo socialne identitete. Identitete so neločljivo navezane na (komunikacijska) dejanja. Identitete se vzpostavljajo skozi komunikacijo in v komunikaciji, v posamičnih dejanjih. Torej se identitete ne porajajo v ljudeh, tudi niso vpisane v njihovih genih (Bucholtz, Hall, 2003, 376). Identitete se lahko preklaplajo in na novo kombinirajo v drugih okoliščinah. Ta dinamična perspektiva je skratka v nasprotju s tradicionalnim pogledom na identiteto, ki identiteto razume kot enotno, nedeljivo in kot trajno psihološko lastnost ali socialno kategorijo (Bucholtz, Hall, 2003, 376). Identitete se torej vzpostavljajo v samih dejanjih, in niso fiksirane v kategorijah, ki bi jih ljudje od nekdaj posedovali.

S to mislijo bomo tudi zaključili našo razpravo, saj je dovoljšen obet k ponovnemu razmisleku, kako upravljati z lastnim življenjem in kako si odgovoriti na večno vprašanje »Kdo sploh sem?« Odgovor na to vprašanje vselej ostane odprt, saj se posamezniki težko opazujemo na nek objektivni način, zato tudi težko presojava lastna početja zunaj svojega subjektivnega dojemanja realnosti in vzorcev, ki smo jih ponotranjili. Vsekakor pa identiteta ni nekaj zacementiranega in ni nekaj, kar preprosto »imamo«, ampak je identiteta zlasti tisto, kar v vsakdanjem življenju izvajamo skozi (medsebojno) komuniciranje in v svojih (komunikacijskih) dejanjih. To pa pomeni, da je identiteta izrazito procesne narave, nikoli ni povsem »končana«, ampak gre za stalen napor posameznika po prilagajanju lastne življenjske biografije trenutnim razmeram. Identiteta vsekakor je tudi moja korporacija, toda ne povsem, in ne na vseh področjih ter za vsako ceno.

Literatura

- Antaki C., Widdicombe S. Identity as an Achievement and as a Tool. In: Antaki C., Widdicombe S., eds. *Identities in Talk*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications; 1998:1-14.
- Avrelij M. *Dnevnik cesarja Marka Avrelija*. Ljubljana: Slovenska matica; 1997.
- Barnard M. *Moda kot sporazumevanje*. Ljubljana: Zbirka Sophia, Sodobna družba; 2005.
- Bucholt, M., Hall K. Language and Identity. In: *A Companion to Linguistic Anthropology*. Oxford: Basil Blackwell; 2003: 368-394. Dostopno na http://www.colorado.edu/linguistics/faculty/kira_hall/articles/B&H2004b.pdf (5.1.2016).
- Epiktet. *Umetnost življenja*. Ljubljana: Založba Eno; 2009.
- McKee A. *Textual Analysis: A Begginers Guide*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications; 2003.
- Praprotnik T. Ideološki mehanizmi produkcije identitet; od identitete k identifikaciji. Ljubljana: ISH in Študentska založba; 1999.
- Praprotnik T. *Vodja je prvi med enakimi: 2. del*. Ljubljana: revija Podjetnik, 2008.
- Praprotnik T. Umetnost ustvarjanja vtisov: ves svet je oder in ljudje igralci na njem: Ljubljana: PiarNaKvadrat, 13, Slovensko društvo za odnose z javnostmi, Ljubljana, 2010: 28-29.
- Praprotnik T. Procesi osmišljanja sveta in konstrukcija identitete: Ljubljana: Monitor ISH. 2012; 14/1: 75-115.
- Praprotnik T. Medijska konstrukcija realnosti: rituali, diskurzi in inštitucije: Ljubljana: Monitor ISH. 2013; 15/1: 119-179.
- Rothenbuhler EW. The Church of the Cult of the Individual. In: Rothenbuhler EW., Coman M. eds. *Media Anthropology*. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications; 2005: 91-100.
- Salecl R. *Izbira*. Ljubljana: Cankarjeva založba; 2010.
- Taylor C. *Multiculturalism and The Politics of Recognition*. In: *Multiculturalism, Examining the Politics of Recognition*. United Kingdom: Princeton University Press; 1994.

VPLIV NEKATERIH PSIHOSOCIALNIH DEJAVNIKOV NA UČNO ZAVLAČEVANJE

THE EFFECT OF CERTAIN PSYCHOSOCIAL FACTORS ON ACADEMIC PROCRASTINATION

Povzetek

Lastnost ali vedenje se opredeli za zavlačevanje, kadar nekdo zaradi pomanjkanja samournavanja iracionalno odlaš s časom odmerjeno obvezno aktivnostjo, četudi se zaveda negativnih psihosocialnih posledic. Del definicije smo privzeli od tujih strokovnjakov in ji dodali pomen socialnega okolja, ki je pomanjkljivo raziskan. V naši raziskavi smo na vzorcu 284 slovenskih dijakov tretjega letnika, ki so obiskovali različna programa srednješolskega izobraževanja, ugotavljali, kateri psihosocialni dejavniki vplivajo na učno zavlačevanje. Uporabili smo samoocenjevalno lestvico APSI (Schouwenburg, 1995), ki meri učno zavlačevanje. S pomočjo faktorjske analize smo ekstrahirali tri faktorje in sicer pomanjkanje učne samodiscipline, neugodje in odpor do učenja. Dijaki so reševali tudi vprašalnik Nekaterih značilnosti šolskega dela. S faktorjsko analizo smo izločili faktorje slabo urnavanje časa, opora sošolcev in neustrezne učiteljeve aktivnosti. Izid regresijskega modela je pokazal, da so vsi prediktorji slabo urnavanje časa, opora sošolcev in neustrezne učiteljeve aktivnosti statistično značilni in skupaj pojasnjujejo 30 % variance kriterija pomanjkanje učne samodiscipline. Isti prediktorji skupaj pojasnjujejo 12 % variance kriterija neugodje. Prav tako vsi trije prediktorji skupaj pojasnjujejo 12 % variance kriterija odpor do učenja. Rezultati kažejo, da je za učno zavlačevanje pomembno, kako dijaki ocenjujejo vlogo sošolcev v učni situaciji, kaj menijo o nekaterih učiteljevih aktivnostih, ki so del učnega procesa in kakšen odnos imajo do časa oziroma, kako ga uravnavajo. Rezultati kažejo na aktualnost problematike zavlačevanja, saj gre za prisotnost disfunkcionalne oblike vedenja, ki je povezana s psihološkimi in socialnimi dejavniki, ki so del šolskega učnega in vzgojnega polja.

Ključne besede: srednješolci, učno zavlačevanje, urnavanje časa, vloga sošolcev, učiteljeve aktivnosti

Abstract

A trait or behaviour is classified as procrastination when a person irrationally delays a time framed necessary activity due to a lack of self-regulation, although they are aware of the negative psychosocial consequences. Part of a definition has been borrowed from foreign experts and given a meaning in a social environment which has been insufficiently researched. In our research we were establishing which psychosocial factors affect academic procrastination among a sample of 284 Slovene students of 3rd year of secondary school, attending two different programs. A self-evaluating scale APSI (Schouwenburg, 1995) was used measuring academic procrastination. Three factors were excluded with the help of factor analysis, factors being: lack of academic self-discipline, discomfort and resistance towards studying. Students also filled a questionnaire Certain characteristics of academic work. With factor analysis we also excluded factors bad time management, class mates support and unsuitable teacher's activities. Regression model results show all those three predictors are statistically significant and account for 30 % of variance in criterion "lack of academic self-discipline". All three predictors combined also account for 12 % of variance in criterion "discomfort". Also, they represent 12 % criterion "resistance towards studying". Results show that important variables in

academic procrastination are student's assessments of role their classmates play in academic situations, how they perceive teacher's activities that are a part of educational process and what they think about time and how they manage it. Results show relevance of procrastination as a problem as it is a dysfunctional form of behaviour, connected to psychological and social factors, part of academic and educational field.

Key words: secondary school students, academic procrastination, time management, role of classmates, teacher's activities

1 Uvod

Zavlačevanje, kot oblika vedenja, spremlja človeka skozi vsa zgodovinska obdobja, le da se je njegov pomen spreminjal glede na družbeno ureditev in funkcioniranje posameznika v družbi. Latinska beseda »procrastinare« je sestavljena iz »pro«, kar pomeni gibanje naprej in »crastinus«, kar pomeni pripadajoč jutrišnjemu dnevu (DeSimone, 1993, v Ferrari, Johnson, McCown, 1995, str. 4). Milgram (1992, v Ferrari, Johnson, McCown, 1995) poudarja, da je zavlačevanje sodobna bolezen, ki je v povezavi z razvitostjo industrijske družbe. Bolj kot je družba industrializirana, bolj izstopajoč je konstrukt zavlačevanja.

V prispevku se osredotočamo na zavlačevanje srednješolcev. Zanimalo nas je, kateri psihosocialni dejavniki vplivajo na učno zavlačevanje.

1.1 Opredelitev učnega zavlačevanja

Klingsieck (2013) je pri pregledu literature opredelitve zavlačevanja ugotovila, da se na zavlačevanje lahko gleda s štirih perspektiv: i) raziskovalci zavlačevanje opredelijo kot lastnost in jo proučujejo v povezavi z drugimi lastnostmi, ii) zavlačevanje je del motivacijskih procesov in svobodne volje, iii) s perspektive klinične psihologije, iv) zavlačevanje z upoštevanjem konteksta, torej situacijskih dejavnikov.

Milgram, Sroloff, Rosenbaum (1988, str. 198, 199) zavlačevanje razlagajo s ključnima pojmom »kdaj« in »kako«. Kdaj pojasnjujejo s časovnim okvirjem, ki vključuje objektivno in subjektivno komponento dožemanja časa, kako pa pojasnjujejo s kvaliteto načrtovanja. Dryden (2000) se v opredelitvi zavlačevanja osredotoči na »interes posameznika, da nalogo naredi«, »časovni okvir«, v katerem bo nalogo izdeloval in »preložitvi« dela na kasnejši čas. Pri opredelitvi časovnega okvira doda, da je za zavlačevanje značilno, da se naloga dela »zadnje minuto«, »po skrajnem roku« ali se je »sploh ne naredi« (Dryden, 2000, str. 3).

Hagbin, McCaffrey, Pychyl (2012, str. 249) zavlačevanje opredelijo kot »obliko pomanjkanja samouravnavanja in samodiscipline v odnosu do nepotrebne in iracionalnega odlašanja z načrtovanimi nalogami, ki ga spremljajo neugodne psihološke posledice in negativna čustva«. K navedeni opredelitvi bi bilo smiselno dodati pomen socialnih dejavnikov.

Schouwenburg (2004, str. 4) ugotavlja, da razumevanje različnih definicij zavlačevanja vodi v dve različni interpretaciji: zavlačevanje se opredeli kot »vedenje« ali zavlačevanje se opredeli kot »posplošena navada ali poteza«. Mnogi raziskovalci uporabljajo zavlačevanje v smislu osebnotne poteze. Opredeljuje jo kot tipično reakcijo na različne situacije (Schouwenburg, 2004). Steel, Ferrari (2013, str. 51) menita, da četudi »zavlačevanje raziskujemo kot stanje ali stopnjo vedenja, bi lahko ob osredotočanju na individualne značilnosti iracionalnega odlašanja, zavlačevanje lahko preučili kot stabilno in trajno osebnotno lastnost«. Ferrari (2010, str. 168) naglašja, naj se ta vrsta odlašanja imenuje »učno zavlačevanje, ne pa učenčevo zavlačevanje«. V prvem primeru je poudarek na nalogi, vedenju, v drugem pa na osebnosti. Ferrari, Tice (2000) uvrstita zavlačevanje med samoovirajoče vedenje.

1.2 Psihosocialni dejavniki učnega zavlačevanja

Milgram, Sroloff, Rosenbaum (1988) menijo, da je zavlačevalno vedenje povezano z določeno nalogo in ne toliko s splošno lastnostjo. Ljudje zavlačujejo, kadar odlagajo začetek ali/in zaključevanje naloge. To vedenje je najbolj pogosto, kadar aktivnost, ki jo ocenimo za dolgočasno ali nezanimivo, zamenjamo za dejavnost, pri kateri uživamo. Pri dijakih so te oblike vedenja povezane s socialno sredino.

Kvaliteta socialnih odnosov je v povezavi z učno motivacijo in uspešnostjo v šoli (Košir, 2013; Wentzel, 1999). Bolj sprejeti učenci imajo več interesa za šolsko delo, učenci, ki jih vrstniki ne sprejemajo ali jih zavračajo, imajo običajno težave tudi z učno motivacijo. Senécal, Julien, Guay (2003) so ugotovili, da učno zavlačevanje ni posledica le učne motivacije, ampak posameznikove usklajenosti različnih vlog in medosebnih odnosov, saj lahko zavlačujejo posamezniki, ki doživljajo bodisi notranje bodisi zunanje pritiske. Wentzel (1998) opozarja na pomembnost mladostnikovega zaznavanja vrstniških odnosov v sledenju skupnim ciljem, saj si lahko med sabo pomagajo in sodelujejo. Van Eerde (2003) razširjenost zavlačevanja povezuje s socialnim okoljem, predvsem tistim, kjer se od posameznika veliko pričakuje in to v načrtovanem času. Ferrari, Díaz-Morales (2007) ugotavljata, da posamezniki, ki zavlačujejo, v jasnosti ustvarjajo vtis, da so nebogljeni in pomoči potrebni. Ferrari (2010) predlaga, da za premagovanje zavlačevanja uporabimo socialno skupino kot podporno skupino. Sošolci bi se lahko dogovorili za opravljanje naloge, raziskavo in vsak opravi svoj del do določenega datuma. V tem primeru je pomembna medsebojna pomoč in osebna odgovornost. Obstaja pa nevarnost, ko je v naprej določeno, da vsi člani skupine prejmejo isto oceno, da bo posameznik z lastnostmi in vedenjem zavlačevanja, opravil zelo malo dela ali nič. Ferrari (2010) svari pred povezavo osebe, ki zavlačuje, z drugo, ki ne, saj lahko posameznik, ki ne zavlačuje, prevzame naloge za dva oziroma dela še za drugega. V šolski situaciji je za premagovanje omenjenih težav pomembna učiteljeva vloga.

Wubbels, Levy (1993) trdita, da odnos, ki ga učitelj vzpostavlja z učenci v smislu empatičnosti in skrbnosti, ki se meri z vprašalniki, izkazuje rahlo višjo napovedno vrednost učiteljeve učinkovitosti kot osebne lastnosti. V raziskavah različnih avtorjev se je potrdilo, da se zaznavanje učiteljevega lastnega dela v razredu in učenčevu zaznavanje učiteljevega dela, lahko razlikujejo (Bizjak, 2006). Créton, Wubbels, Hooymayers (1993) pojasnjujejo krožni proces sovplivanja med učiteljem in učenci. Pri tem izhajajo iz Doyleve (1983, v Wubbels, Levy, 1993) analize komunikacije učenec – učitelj. Tako kot učitelj vpliva na učence, tudi učenci vplivajo na učitelja, kar se odraža na učiteljevem odnosu do učencev in ti z odzivi vplivajo na učitelja. Učiteljevo vedenje ni le posledica učenčevega odnosa, ampak ga tudi kreira. Za uspešno poučevanje je pomemben spoštljiv odnos med učitelji in učenci, ki ga omogočata »razredno vzdušje, ki se nanaša na čustveno plat teh odnosov v učilnici« (Kyriacou, 2010, str. 45), pri čemer so pomembna besedna in nebesedna sporočila in »dobro počutje učencev«, kjer je učiteljeva vloga »nenadomestljiva, ko gre za resnično skrb za učence v učilnici« (Kyriacou, 2010, str. 45).

2 Opredelitev problema empirične raziskave

V raziskavi želimo ugotoviti obstoj korelacij med faktorji psihosocialnih značilnosti šolskega dela in faktorji učnega zavlačevanja ter vplive faktorjev psihosocialnih značilnosti šolskega dela, ki so slabo uravnavanje časa, opora sošolcev in neustrezne učiteljeve aktivnosti na posamezne faktorje učnega zavlačevanja, ki so pomanjkanje učne samodiscipline, neugodje in odpor do učenja.

3 Hipoteze

Hipoteze, vezane na vplive nekaterih psihosocialnih značilnosti šolskega dela na učno zavlačevanja.

H1 Predpostavljamo obstoj korelacije med psihosocialnimi značilnostmi šolskega dela kot prediktorji in pomanjkanjem učne samodiscipline kot kriterijem.

H2 Predpostavljamo vpliv faktorjev psihosocialnih značilnosti šolskega dela na pomanjkanje učne samodiscipline.

H3 Predpostavljamo obstoj korelacije med psihosocialnimi značilnostmi šolskega dela kot prediktorji in neugodjem kot kriterijem.

H4 Predpostavljamo vpliv faktorjev psihosocialnih značilnosti šolskega dela na neugodje.

H5 Predpostavljamo obstoj korelacije med psihosocialnimi značilnostmi šolskega dela kot prediktorji in odporom do učenja kot kriterijem

H6 Predpostavljamo vpliv faktorjev psihosocialnih značilnosti šolskega dela na odpor do učenja.

4 Metodologija

4.1 Vzorec

Izbran vzorec učencev je neslučajnostni priložnostni in predstavlja na nivoju rabe inferenčne statistike enostavni slučajnostni vzorec iz hipotetične populacije srednješolcev. Vzorec vključuje 284 srednješolk in srednješolcev tretjega letnika srednjega strokovnega izobraževanja in splošnega gimnazijskega izobraževanja, ki so bili pripravljani sodelovati v raziskavi.

4.2 Merski instrumenti

APSI – Academic Procrastination State Inventory (Schouwenburg, 1995, str. 88) v prevodu Lestvica samoocenjevanja stanja učnega zavlačevanja. Lestvica ima vključenih 23 trditev, do katerih se vprašani opredeljuje na 5-stopenjski ocenjevalni lestvici, pri čemer je 1 – sploh ne, 2 – malokrat, 3 – nekajkrat, 4 – velikokrat, 5 – vedno. V naši raziskavi smo s pomočjo faktorjske analize (faktorjska matrika pravokotne rotacije) izločili tri faktorje, ki pojasnjujejo 48% variance. Prvi faktor pomanjkanje učne samodiscipline (F1) pojasnjuje 29 % variance (Cronbachov alfa je 0,81). Drugi faktor neugodje (F2) pojasnjuje 12,9 % variance (Cronbachov alfa je 0,80). Tretji faktor odpor do učenja (F3) pojasnjuje 6 % variance (Cronbachov alfa je 0,75). Objektivnost je zagotovljena s številsko ocenjevalno lestvico.

Lestvica – Nekatero značilnosti šolskega dela vključuje 18 trditev. Ima 7-stopenjsko številsko lestvico, kjer so opisno opredeljene ekstremni vrednosti in sredinska, pri čemer je 1 – sploh ne drži, 4 – deloma, 7 – popolnoma drži. Trditve se nanašajo na tri skope, ki vključujejo samonahrtovanje šolskega dela, pripise v povezavi z vrstniki in pripise v povezavi z učitelji. Lestvica je bila preizkušena na pilotskem vzorcu. S pomočjo faktorjske analize (faktorjska matrika pravokotne rotacije) smo izločili tri faktorje, ki skupaj pojasnjujejo 51,5 % variance. Prvi faktor slabo uravnavanje časa (F1) je odgovoren za 28,4% variance, drugi opora sošolcev (F2) pojasnjuje 12,7 % variance, tretji faktor neustrezne učiteljeve aktivnosti (F3) pojasnjuje 10,4% variance. Zanesljivost je izračunana s Cronbachovim alfa koeficientom, ki za prvi faktor znaša 0,83, za drugi faktor 0,79, za tretjega 0,65, za celotni vprašalnik pa 0,83. Objektivnost je zagotovljena z načinom reševanja.

4.3 Postopek zbiranja podatkov

Šolski svetovalni delavci ali učitelji psihologije so dijakinjam in dijakom posredovali vprašalnike, na katerih so le splošni podatki, ki so namenjeni obdelavi podatkov in vprašalniki. Anonimnost je zajamčena. Za namene raziskave je pomembno, da je bil vprašalnik razdeljen ob koncu šolskega leta, torej v obdobju, ki je pred zaključevanjem ocen. Reševanje je potekalo približno 15 minut v oddelkih ob prisotnosti psihologa ali učitelja.

4.4 Obdelava podatkov

Za obdelavo podatkov smo uporabili računalniški program SPSS, s pomočjo katerega smo izračunali faktorsko analizo za ekstrakcijo faktorjev obeh lestvic, regresijski koeficient in multipli količnik korelacije.

5 Rezultati in interpretacija

Preglednica 1: Izid regresijske analize vpliva faktorjev psihosocialnih značilnosti šolskega dela (prediktorji) na pomanjkanja učne samodiscipline (kriterij)

Faktorji	Regresijski koeficient		Multipli količnik korelacije		
	β	P	R	R ²	P
Slabo uravnavanje časa	0,512	0,000	0,547	0,300	0,000
Opora sošolcev	0,164	0,001			
Neustrezne učiteljeve aktivnosti	-0,100	0,046			

Med v regresijski model vključenimi prediktorji (slabo uravnavanje časa, opora sošolcev in neustrezne učiteljeve aktivnosti) in kriterijem (pomanjkanje učne samodiscipline) obstaja statistično značilna korelacija ($R = 0,547$, $P = 0,000$), kar potrjuje H1.

Prediktorji slabo uravnavanje časa ($\beta_1 = 0,512$, $P = 0,000$), opora sošolcev ($\beta_2 = 0,164$, $P = 0,001$) in neustrezne učiteljeve aktivnosti ($\beta_3 = -0,100$, $P = 0,046$) so statistično značilni in pojasnjujejo 30 % variance kriterija pomanjkanje učne samodiscipline. Največjo vlogo ima slabo uravnavanje časa, nato opora sošolcev, najmanjšo pa neustrezne učiteljeve aktivnosti. Dokazali smo, da prediktorji vplivajo na pomanjkanje učne samodiscipline, kar potrjuje H2.

V Lestvici samoocenjevanja stanja učnega zavlačevanja prvi faktor pomanjkanje učne samodiscipline pojasnjuje največ variance, zato lahko sklepamo, da slabo uravnavanje časa, opora sošolcev in neustrezne učiteljeve aktivnosti pomembno vplivajo na zavlačevanje. Schouwenburg (1995) je v raziskavi na vzorcu nizozemskih študentov ugotovil, da se učni rezultat izboljša s pomočjo delovne (učne) discipline. Delovna disciplina je posrednik med lastnostjo zavlačevanja in načrtovanjem ter časovnim uravnavanjem. Choi, Moran (2009) menita, da oseba, ki je dobro organizirana in disciplinirana, ne zavlačuje. Ko posameznik zaradi pomanjkanja samodiscipline doseže slabe rezultate ali je neuspešen, izkazuje podobno vedenje kot posameznik, ki zavlačuje. Obe vrsti vedenja sta samoovirajoči. Ariely, Wertenbroch (2002) sta ugotovila, da lahko razvijemo določeno stopnjo samodiscipline za opravljanje učnih nalog in se nadziramo, a se zatakne pri upoštevanje skrajnih rokov in s tem povezani uspešnosti učenja. Koliko samodiscipline ima dijak, se pokaže v vsakdanjih situacijah, ko bi moral delati za šolo, a ga prijatelji povabijo v svojo družbo. Na povabilo, ki ga dijak razume kot doživljanje prijetnega v primerjavi z opravljanjem nalog, se lahko odzove zaradi premajhne kontrole impulzov (Van Eerde, 2003), čeprav dijak ve, da bo kasneje še težje delati in mu bo zmanjkovalo časa.

Nekatere prakse kažejo, da predznanje in dodatne ure pouka vplivajo na učne rezultate (Schouwenburg, 1995). Poleg odnosa, ki ga učitelj vzpostavlja z učencem (Wentzel, 1999), so pomembni tudi ustrezni učni pristopi, ki spodbujajo delovno disciplino (Kyriacou, 2010). Načrtovanje in časovno uravnavanje vplivata preko delovne discipline na učni učinek (Schouwenburg, 1995). Učitelj lahko pripomore k učinkovitemu načrtovanju z ustreznimi informacijami, saj rezultati raziskav kažejo, da se zavlačuje tudi zato, da se pridobi ustrezne informacije (Van Eerde, 2003). Ker so dijakom/študentom ocene pomembne, je učinkovita povratna informacija pred izpitom ali oddajo končnega izdelka izredno pomembna, saj dijakom/študentom predstavlja možnost učenja in priložnost za izboljšanje izdelka (Carless, 2006) pred končno ocenitvijo.

Preglednica 2: Izid regresijske analize vpliva faktorjev psihosocialnih značilnosti šolskega dela (prediktorji) na neugodje (kriterij)

Faktorji	Regresijski koeficient		Multipli količnik korelacije		
	β	P	R	R ²	P
Slabo uravnavanje časa	0,137	0,016	0,340	0,116	0,000
Opora sošolcev	0,158	0,005			
Neustrezne učiteljeve aktivnosti	0,268	0,000			

Med v regresijski model vključenimi prediktorji (slabo uravnavanje časa, opora sošolcev in neustrezne učiteljeve aktivnosti) in kriterijem (neugodje) obstaja statistično značilna korelacija ($R = 0,340$, $P = 0,000$), kar potrjuje H3.

Slabo uravnavanje časa ($\beta_1 = 0,137$, $P = 0,016$), opora sošolcev ($\beta_2 = 0,158$, $P = 0,005$) in neustrezne učiteljeve aktivnosti ($\beta_3 = 0,268$, $P = 0,000$) so statistično značilni prediktorji in pojasnjujejo 12 % variance kriterija neugodje. Največjo vlogo ima prediktor neustrezne učiteljeve aktivnosti, potem opora sošolcev, sledi slabo uravnavanje časa. Rezultati so pokazali, da prediktorji vplivajo na neugodje, kar potrjuje H4.

Iz trditev v vprašalniku je razbrati, da dijaki doživljajo neprijetno in neugodno situacije, pri katerih učitelji kažejo nedoslednost bodisi v vrednotenju izdelkov bodisi povratnih informacijah. Ellis, Harper (1997) opozarjata na možnost iracionalnih prepričanj v tekmovalnem okolju. Če se učitelj odloči, da enkrat bo sprejel naloge, drugič pa ne, ali pa v isti šoli en učitelj ravna tako drugi drugače, se pri dijakih razvijajo prepričanja, da sami ne morejo obvladovati situacije, zato razloge pripisujejo sreči ali smoli (Weiner, 1985). Slabo uravnavanje časa vpliva na doživljanje neugodja. Čas in neugodje sta del opredelitve zavlačevanja (Burka, Yuen, 2008; Dryden, 2000; Ferrari, 2010; Steel, 2012), zato menimo, da dijaki doživljajo neugodje, kadar je potrebno narediti določeno nalogo v časovnem okvirju, ker pa te naloge v šolskem prostoru določa učitelj in se zahteve povezujejo z njim, se posledično učiteljevi vlogi pripisuje razlog za neugodje, sošolcem pa le, kadar ne posodijo zapiskov, ali niso kako drugače pripravljene pomagati sošolcem. Sošolci lahko vabijo k prijetnim aktivnostim, vendar v času, ko bi bilo potrebno narediti zahteve za šolo. Tice, Baumeister (1997) razlagata, kako so posamezniki prepričani, da se zavlačevanje splača, ker prinaša trenutne koristi, a dolgoročno pušča posledice, ki se odražajo v višji stopnji obolevanja.

Preglednica 3: Izid regresijske analize vpliva faktorjev psihosocialnih značilnosti šolskega dela (prediktorji) na odpor do učenja (kriterij)

Faktorji	Regresijski koeficient		Multipli količnik korelacije		
	β	P	R	R ²	P
Slabo uravnavanje časa	0,247	0,000	0,342	0,117	0,000
Opora sošolcev	0,195	0,001			
Neustrezne učiteljeve aktivnosti	0,133	0,019			

Obstaja statistično značilna korelacija ($R = 0,342$, $P = 0,000$) med prediktorji (slabo uravnavanje časa, opora sošolcev, neustrezne učiteljeve aktivnosti) in kriterijem (odpor do učenja), s čimer potrjujemo H5.

Slabo uravnavanje časa ($\beta_1 = 0,247$, $P = 0,000$), opora sošolcev ($\beta_2 = 0,195$, $P = 0,001$) in neustrezne učiteljeve aktivnosti ($\beta_3 = 0,133$, $P = 0,019$) so statistično značilni prediktorji, ki pojasnjujejo 12 % variance kriterija odpor do učenja. Največjo vlogo ima slabo uravnavanje časa, potem opora sošolcev in nato neustrezne učiteljeve aktivnosti. Rezultati so pokazali, da prediktorji vplivajo na odpor do učenja, kar potrjuje H6.

Faktor odpor do učenja meri neprijetnost nalog, odnos predmeta, učenja, programa. Odpor do učenja in zavlačevanje sta povezana z vrsto naloge (Schouwenburg, 2004). Rezultati naše raziskave kažejo, da na odpor do učenja vpliva slabo uravnavanje časa. Sklepamo, da se zaradi nalog, ki so časovno omejene, spremeni odnos do naloge in njena vrednost oziroma pomen, ki ji ga dijak pripiše. Če so naloge dolgočasne in dijaka ne zanimajo, potem se zavlačuje (Steel, 2007). Za nekatere dijake so naloge zanimive šele po določenem času, ko se oseba z njimi že ukvarja, torej kasneje v učnem procesu (Ferrari, Scher, 2000). Neučakanost in impulzivnost zmanjšujeta možnost kvalitetne izdelave nalog, saj dijak, ki ne more naloge narediti takoj, je najbrž sploh ne bo naredil, ker podaljšanje dela sega v prosti čas, torej v polje prijetnega. Osebe, ki zavlačujejo, se običajno ne odpovejo prijetni trenutni situaciji na račun boljšega rezultata v prihodnosti (Burka, Yuen, 2008; Ferrari, 2010; Steel, 2012). Pri tem imajo pomembno vlogo tudi sošolci in šolska klima. Če je v oddelku, ki ga dijak obiskuje delovno vzdušje in se naloge opravljajo, kot so načrtovane, se posameznik ustrezno prilagodi, saj ga odstopanje lahko izključi iz socialne sredine (Burka in Yuen, 2008). Sošolci imajo pozitivno vlogo, saj se znotraj oddelčne skupnosti organizirajo, razdelijo naloge, spodbujajo, kar razvija medsebojno pomoč in krepi odgovornost (Ferrari, 2010). Vendar je za razvijanje konstruktivnih odnosov odgovoren tudi učitelj, saj če se izkaže, da se v skupini vse dijake oceni z enako oceno, ne glede na kvaliteto dela vsakega posameznika ali celo odsotnost dela, potem se razvijejo slabi odnosi med sošolci, pri dijaku pa občutek, da se lahko rešuje z delom drugih.

6 Sklep

Iz opredelitev učnega zavlačevanja je razbrati, da gre za pomanjkljivo samouravnavanje, iracionalno odlašanje z delom, ki bi moralo biti opravljeno do določenega časa, pri čemer se oseba zaveda neprijetnih posledic. Na zavlačevanje kot obliko vedenja ali osebnostno lastnost vplivajo specifične značilnosti posameznika podkrepljene s konkretnim socialnim okoljem.

Z raziskavo smo želeli ugotoviti povezave med psihosocialnimi dejavniki in učnim zavlačevanjem in morebitne vplive določenih psiholoških in socialnih dejavnikov na faktorje učnega zavlačevanja. Ugotovili smo, da imajo prediktorji slabo uravnavanje časa, opora sošolcev in neustrezne učiteljeve aktivnosti statistično značilen vpliv na kriterije pomanjkanja učne samodiscipline, neugodja in odpora do učenja. Dijaki pripisujejo največji pomen svoji organizaciji dela in uravnavanju časa. Sošolci so pomembni, ko dijak manjka in potrebuje informacijo o snovi, razlago, zapiske, kadar ne razume snovi, da se lahko zanese, da bodo sošolci pomagali in razložili. Za mladostnika je učiteljeva vloga pomembnejša v kreiranju odnosov v oddelčni skupnosti, razvijanju doslednosti in odgovornosti. Da imajo dijaki tretjih letnikov srednjih šol in učitelji drugačno zaznavanje nekaterih šolskih zahtev, je pokazala tudi slovenska raziskava (Bizjak, 2006).

Rezultatov, pridobljenih na nereprezentativnem vzorcu dijakov tretjega letnika srednjih šol, ne moremo posploševati. Ugotovitve nas usmerjajo v nadaljnjo bolj poglobljeno raziskovanje pomena določenih psihosocialnih dejavnikov učnega zavlačevanja, saj bi v praksi lahko bolj učinkovito poudarili načine za zmanjševanje te disfunkcionalne oblike vedenja.

Literatura in viri

- Ariely D., Wertenbroch K. Procrastination, deadlines, and performance. Self-control by pre-commitment. *Psychological Science*. 2002; 13(3): 219-224.
- Bizjak C. Kako spremeniti vzorce razmišljanja in delovanja pri učiteljih. In: Sentočnik S. eds. *Vpeljevanje sprememb v šole. Konceptualni vidiki* Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 2006: 57-69.
- Burka JB., Yuen LM. *Procrastination. Why you do it, what to do about it now*. Cambridge: Da Capo Press; 2008.
- Carless D. Differing perception in the feedback process. *Studies in Higher Education*. 2006; 31(2): 219-233.
- Choi JN., Moran SV. Why not procrastinate? Development and validation of a new active procrastination scale. *The Journal of Social Psychology*. 2009; 149(2): 195-211.
- Créton H., Wubbels T., Hooymayers HA. Systems Perspective on Classroom Communication. In: Wubbels T., Levy J., eds. *Do You Know What You Look Like? Interpersonal Relationships in Education*. London, Washington, D.C.: The Falmer Press. 1993: 1-12.
- Dryden W. *Overcoming procrastination*. London: Sheldon Press; 2000.
- Ellis A., Harper RA. *A guide to rational living*. Chatsworth, CA 91311: Wilshire Book Company; 1997.
- Ferrari JR. *Still procrastinating?* New Jersey: John Wiley&Sons; 2010.
- Ferrari JR., Díaz-Morales JF. Procrastination: Different time orientations reflect different motives. *Journal of Research in Personality*. 2007; 41: 707 – 714.
- Ferrari JR., Johnson JL., McCown WG. *Procrastination and task avoidance*. New York: Plenum Press; 1995.
- Ferrari JR., Scher SJ. Toward an understanding of academic and nonacademic tasks procrastinated by students: The use of daily logs. *Psychology in the Schools*. 2000; 37(4): 359-366.
- Ferrari JR., Tice DM. Procrastination as a self-handicap for men and women: A task-avoidance strategy in a laboratory setting. *Journal of Research in Personality*. 2000; 34: 73-83.
- Haghbin M., McCaffrey A., Pychyl TA. The Complexity of the Relation between Fear of Failure and Procrastination. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*. 2012; 30: 249-263.
- Klingsieck KB. Procrastination. When Good Things Don't Come to Those Who Wait. *European Psychologist*. 2013; 18(1): 24-34.
- Košir K. *Socialni odnosi v šoli*. Maribor: Pedagoška fakulteta in Subkulturni azil, zavod za umetniško produkcijo in založništvo; 2013.
- Kyriacou C. Odnosi z učenci. Vzgoja in izobraževanje. 2010; 41(5): 45-54.
- Milgram NA., Sroloff B., Rosenbaum M.. The Procrastination of Everyday Life. *Journal of Research in Personality*. 1988; 22: 197-212.
- Schouwenburg HC. Procrastination in academic setting: General introduction. In Schouwenburg HC., Lay CH., Pychyl TA., Ferrari JR., eds. *Counselling the procrastinator in academic settings*. Washington, DC: American Psychological Association; 2004: 3-17.
- Schouwenburg HC. Academic procrastination. Theoretical notions, measurement, and research. In Ferrari JR., Johnson JL., McCown WG., eds. *Procrastination and task avoidance*. New York: Plenum Press; 1995: 71-96.
- Senécal C., Julien E., Guay F. Role conflict and academic procrastination: A self-determination perspective. *European Journal of Social Psychology*. 2003; 33: 135-145.

Steel P. *The procrastination equation*. Harlow: Pearson; 2012.

Steel P. The Nature of Procrastination: A Meta-Analytic and Theoretical Review of Quintessential Self-Regulatory Failure. *Psychological Bulletin*. 2007; 133(1): 65-94.

Steel P., Ferrari JR. Sex, education and procrastination: An epidemiological study of procrastinators' characteristics from a global sample. *European Journal of Personality*. 2013; 27(1): 51-58.

Tice MD., Baumeister RF. Longitudinal study of procrastination, performance, stress and health: The costs and benefits of dawdling. *Psychological Science*. 1997; 8(6): 454-458.

Van Eerde W. A meta-analytically derived nomological network of procrastination. *Personality and Individual Differences*. 2003; 35: 1401-1418.

Weiner B. *An Attributional Theory of Achievement Motivation and Emotion*. *Psychological Review*. 1985; 92(4): 548-573.

Wentzel KR. Social-Motivational Processes and Interpersonal Relationships: Implications for Understanding Motivation at School. *Journal of Educational Psychology*. 1999; 91(1): 76-97.

Wentzel KR. Social Relationships and Motivation in Middle School: The Role of Parents, Teachers, and Peers. *Journal of Educational Psychology*. 1998; 90(2): 202-209.

Wubbels T., Levy J. *Do You Know What You Look Like? Interpersonal Relationships in Education*. London, Washington, D.C.: The Falmer Press; 1993.

REGULACIJA SRAMU PRI OTROKU IN UPOŠTEVANJE NJEVOVE NARAVE VODI V FUNKCIONALEN SRAM *REGULATION OF SHAME IN CHILD AND CONSIDERATION FOR THEIR NATURE LEADS TO FUNCTIONAL SHAME*

Povzetek

V prispevku želimo osvetliti doprinos očetovstva in materinstva na otrokov funkcionalno reguliran sram. Različna nagnjenost k eksternalizaciji ali internalizaciji sramu po spolih je zapisana že v človeško naravo (hormoni, anatomske razlike možganov...). Vlogo pri ravnanju s sramom pa igra tudi starševstvo, ki lahko to naravo upošteva ali pa ne, oz. ki je s sramom v čustvenem stiku ali pa ga zaobide. Upoštevanje otrokove narave in usmerjanje le-te ali pa po drugi strani zatiranje ali spregledanje, v otroku pušča različno uspešno zreguliran sram. Kot kažejo sodobne nevrofiziološke raziskave, so odnosi v družini tisti, ki možganske strukture najmočneje sooblikujejo, ter otrok v odnosu s starši močno oblikuje svoj čustveni svet, zato bomo večji del rokovanja s sramom opazovali v odnosu starš-otrok.

V naši raziskavi (Psychology of Shame, J. Sečnik, 2014) so bili udeleženci dijaki četrtnih letnikov srednjih šol in gimnazij, stari 18 let in njihovi starši (udeleženci so bili znotraj iste družine indeksirani). V raziskavi je skupno sodelovalo 321 udeležencev. Od tega je bilo 109 dijakov ter njihovi starši – 109 družin. Za zbiranje kvantitativnih podatkov smo uporabili vprašalnik za merjenje nagnjenosti k sramu (Test of Self-Conscious Affect - TOSCA). Pri tem vprašalniku smo uporabljali za mladostnike in za starše ločeni različici (TOSCA-A – za mladostnike; TOSCA-3 - za odrasle).

Raziskava je pokazala, da mamina nagnjenost k eksternalizaciji sramu korelira z eksternalizacijo sramu pri njenih otrocih, da je nagnjenost k internalizaciji sramu statistično pomembno bolj izražena pri hčerkah kot pri sinovih, nagnjenost k eksternalizaciji pa bolj pri sinovih kot hčerkah. Nagnjenost k internalizaciji sramu je pri mamah statistično pomembno bolj izražena kot pri očetih. Na podlagi rezultatov lahko ugotovimo, kako pomemben je stik s sramom pri starših, da so lahko čustva sramu v naslednji generaciji funkcionalno zregulirana.

Ključne besede: sram, družina, regulacija afekta, starševstvo, očetovstvo

Abstract

This article aims to shed light on the contribution of fatherhood and motherhood to functionally regulated shame in children. To begin with, proneness to either externalize or internalize shame depends on the sex and is thus encoded in human nature (hormones, differences in brain anatomy etc.). A role in shame handling management is also played by parenting, which may take this nature into consideration or not, in other words, the parent can be in emotional touch with shame or bypass it. How successfully shame is eventually regulated in the child depends on whether his nature was taken into consideration and guided or, on the other hand, repressed or overlooked. Modern neurophysiological research shows that family relationships are the key factor in the development of brain structures, as children shape their emotional world through the relationship with their parents. How shame is handled will therefore be observed primarily in the parent-child relationship.

In our study (Psychology of Shame, J. Sečnik, 2014) the participants were 18-year-old fourth-year students from various secondary schools and their parents (participants from the same families were indexed). A total of 321 participants were included in the study, 109 of whom were students and their parents – 109 families. Quantitative data was collected with questionnaire for measuring shame proneness (Test of Self-Conscious Affect - TOSCA). The latter questionnaire consisted of two separate versions for teenagers and adults (TOSCA-A – for teenagers; TOSCA-3 – for adults).

The study has shown that the mother's proneness to externalize shame correlates with her children's externalization of shame, that proneness to internalize shame is statistically significantly higher in daughters than in sons, while proneness to externalize is higher in sons than in daughters. Proneness to internalize shame is statistically significantly higher in mothers than in fathers. The results indicate how important being in touch with shame is in the parents for feelings of shame to be functionally regulated in the next generation.

Key words: shame, family, affect regulation, parenting, fatherhood

1 Uvod

1.1 Možgani in sram

Osrednji prostor možganov zaseda limbični sistem, ki vključuje med drugim amigdalo, hipotalamus in hipokampus. Limbični predeli imajo opraviti z emocijami, omogočajo integracijo širokega spektra temeljnih procesov, kot je pripisovanje pomena, procesiranje socialnih izkušenj in regulacijo afektov (Siegel, 1999). Limbični sistem je odgovoren za integracijo možganske aktivnosti in regulacijo možganov samih. Preko endokrine dejavnosti, vzbujanja nevronov in sproščanja hormonov ter s pomočjo hipotalamusa in njegove povezave z nadledvičnimi žlezami telo doseže homeostazo ter telesno ravnotežje (Stein, 1990). Ta os ali krogotok se vedno sproži kot odgovor na stres in ga zelo poškoduje travma. Prav ta os skupaj z avtonomnim živčnim sistemom (uravnavanje bitja srca, dihanja) in nevroimunskim sistemom (ki regulira imunski obrambni sistem) predstavlja način, kako se prepletata telo in možgani. Običajno govorimo kar o HPA osi, na vrhu katere je hipotalamus, ki prek kortikotropina sproži v hipofizi nastanek adrenokortičnega hormona, ki nato potuje v nadledvične žleze, kjer nastaja kortizol ali stresni hormon. Kortizol v krvi ustvari negativno povratno zanko do hipotalamusa, od koder se prenašajo informacije v hipokampus, ki je ključen za delovanje limbičnega sistema (Bradeley, 2000). Najhujši vir stresa so seveda odnosi ali medosebni stres. Prekinitev stika je glavni in kot kažejo nevrološke raziskave tudi smrtno nevaren vir stresa, ki povzroča motnje v delovanju možganov. Te motnje se kažejo kot prave mehanske poškodbe (Siegel, 2003; Kompan Erzar, 2006). Kroničen stres se pogosto povezuje z disregulacijo HPA osi, kar se kaže kot naraslo ali zelo znižano izločanje kortizola in drugih sodelujočih moderatorjev (Sbarra and Hazan, 2008). Kot se je izkazalo pri meta-analizi teh moderatorjev ima najbolj negativen vpliv na aktivnost HPA osi negativno vrednotenje sebe v odnosih in nastala situacija, ko posameznik izgubi nadzor oz. kontrolo (Dickerson in Kemeny, 2004).

Naraščajoča raven kortizola kaže na celosten vpliv volumna velikih možganov tako pri ljudeh kot pri živalih (e.g. McEwen, 2007; Sheline, 2003). Na primer, pri posameznikih ki trpijo za Cushingovim sindromom, kar je opredeljeno kot hiperkortizolemia (visoka raven kortizola v krvi), je bila prepoznana možganska atropija (Simmons, Do, Lipper, and Laws, 2000). Podobno se dogaja tudi možganska atropija pri posameznikih, ki so doživeli veliko stopnjo stresa ali traume (npr. PTSM) (Bremner, 1999; Gross, 2007). V limbičnem sistemu, ki je dlje časa izpostavljen veliki količini eksitotoksičnih neurotransmiterjev kot sta glutamat in kortizol, prihaja do eliminacije sinaps v zgodnjem obdobju.

Stres povzroča tudi oksidativno škodo na membranah nevronske celice in poškoduje beljakovinske ovojnice, proteine in DNA material v celicah, vključno z mitohondrijsko DNA. Na ta način stres ustvari toksine, ki lahko uničijo orbitofrontalne nevrone (Shore, 2003).

Izguba sposobnosti za regulacijo močnih afektov, ki je najgloblji učinek zanemarjanja in zlorabe, vključuje tudi poškodovan in nezadovoljiv orbitofrontalni regulatorni sistem. Poškodba tega področja možganov je vedno povezana z nesposobnostjo navezovanja socialnih stikov. Patološki odziv na stres kaže na pretirano občutljivo in pretirano odzivno amigdalo, prav tako pa so spominski procesi v amigdali ojačani. V takem primeru bodo tudi subliminalno procesirani šibki interpersonalni stresorji sprožili ogrožujoče in boleče emocionalne izkušnje iz posameznikove zgodnje zgodovine, ki so zapisane v krogotok amigdala-hipotalamus (LeDoux, 1998). V zdravih netravniranih možganih sta amigdala in orbitofrontalni korteks povezana preko hipotalamusa, ki je odgovoren za aktivacijo parasimpatičnega živčevja. Ta aktivacija med drugim omogoča, da se ob soočenju z nevarnostjo posameznik naredi 'nevidnega', kar pomeni da disociira in tako pobegne iz situacije. Disociacija je odgovor telesa na hkratno pretirano vzbujenje parasimpatika in simpatika, kar je tako, kot bi hkrati pritiskal na zavoro in plin. Zamrznjenost vedenja in afekta v primeru disociacije torej ni odsotnost vzbujenja, ampak pretirano, toksično vzbujenje dveh nasprotujočih krogotokov hkrati (Schore, 2003). Stres, ki ga v otroku vzbudi odrasla agresija je enako poguben kot poškodba možganov (Schore, 2003).

Kadar starši pustijo otroka za dolgo obdobje v stanju izoliranosti, kar presega otrokove sposobnosti za soočanje s stresom, takrat je otrok emocionalno disreguliran in je prepuščen stanjem stresa. Otroku tako posveti vse svoje regulativne sposobnosti za prepoznavanje teh stanj in hkrati ne more početi nič drugega. Zamudi priložnosti za socioemocionalno učenje v kritičnem obdobju zorenja možganov (Kompan Erzar, 2006). Van der Kolk in Fisler (1995) ugotavljata, da je najbolj dolgoročna posledica zgodnje travme in zanemarjanja izguba sposobnosti za regulacijo intenzivnih čutenj. Poskusi na podganah kažejo, da stres v zgodnjem obdobju vpliva na hipokampus in ga zaznamuje za celo življenje (Garcia-Segura, 2009). Quirin et al. (2008) so opazili korelacijo med oslabiljenim delovanjem hipokampusa ali zmanjšano strukturo hipokampusa pri tistih posameznikih, ki so imeli s starši stresne odnose. Hipokampus ima ogromno količino glukokortikoidnih receptorjev, ki ga naredijo na dolgi rok še bolj ranljivega na stres, kot ostale možganske strukture (Joels, 2008). Steroidi povezani s stresom tako zmanjšajo vzdraženost hipokampusovih nevronov, zavirajo nastanek novih in povzročajo atropijo dendritov piramidalnih celic (Fu et al., 2010). Oslabljena sposobnost regulacije emocij se povezuje z neustreznimi funkcionalnimi in strukturnimi značilnostmi hipokampusa (Davidson, Pizzagalli, Nitschke, Kalin, 2003; Kuhl, 2000, 2001). Posredno so povezavo med kvaliteto odnosa starš-otrok in celostjo hipokampusa prikazali že mnogi (Buss et al., 2007; Pruessner et al., 2004). Kvaliteta odnosa in mamina skrb do otroka sta se izkazala kot dejavnika, ki vpliva na velikost hipokampusa (De Wolff, van Ijzendoorn, 1997). Lahko rečemo, da šibkejša skrb skupaj s stresom sta faktorja, ki vodita v manjšo velikost hipokampusa.

1.2 Sram pri različnih spolih

Občutek nepovezanosti, izolacije, razvrednotenosti in razdora v sebi ali v odnosih oziroma prelomitev medosebnega mostu je kritičen dogodek, ki aktivira sram (Kaufman 1989). Trajajoče in ponavljajoče se strupene prekinitev lahko vodijo v izredno negativne efekte v otrokovem razvoju (Siegel 2003, 193). Sram zavibrira z najhujšimi strahovi o zavrnitvi, ne glede na našo starost (Nathanson 1987, 250). Med doživljanjem in izražanjem bolečine sramu pri moških in ženskah je ogromna razlika (Nathanson 1994, 314). Pri ženskah je prisotna visoka stopnja internalizacije, pri moških pa eksternalizacije (Lewis, 1971). Bolečina sramu se lahko kaže v umiku v svoj interni notranji svet (Lindsay-Hartz, 1984; Tangney, Wagner, Gramzow, 1992; Bogo et al., 1970; Massong et al., 1982) ali pa se pokaže v eksternalizaciji graje in agresije ali poniževanja (Scheff, 1987; Tangney, 1990; Nathanson, 1987). Achenbach (1999) govori o dveh oblikah vedenja, kjer pri moških eksternalizacijo problemov omenja kot delikvenco in agresijo, za internalizacijo problemov pa je značilna depresija, anksioznost, grajanje sebe in umik. Iz jasne psihološke perspektive moramo razumeti, da je internalizirana bolečina in eksternalizirana bolečina le drug obraz iste izkušnje oz. doživljanja (Real, 1997).

Raziskave možganov pri mnogih vrstah živali in ljudeh kažejo razliko v njihovih strukturah glede na spol. V letih po prvi objavi Phoenixa (1959) in sodelavcev so bile objavljene mnoge raziskave, ki so pokazale na različne strukturne in vedenjske razlike med spoloma, in v nekaterih primerih takšne razlike (strukturne razlike z vedenjskimi razlikami) uspele tudi povezati. Največ razlik med spoloma najdemo v limbičnem sistemu, predvsem v hipotalamusu, ki je pomemben pri urejanju številnih avtonomnih procesov v organizmu (McCarthy, 2011). Tekom posameznikovega razvoja se amigdala razvije po spolih drugače. Ima vlogo procesiranja emocij in regulacijo socialnih odnosov ter vedenja v otroštvu. Tako pri dečkih opažamo bolj grobo vedenje pospremljeno z razmetavanjem, kar se razlikuje od dekliške igre. Ta različnost in intenziteta vedenja izhaja ali iz genskega materiala ali pa zgodnjega organizacijskega vpliva steroidov na možgane. Zaznane so razlike v senzitivnem neonatalnem razvoju nastajanja celic, ko amigdala pri samičkah miši in podgan ustvari več novih nevronov in asterocit kot v enakem področju pri samčkih. Odkrili so, da redukcija nastajanja celic v amigdali samičk korelira z naraščajočim vedenjem, ki je značilno za moški spol (McCarthy, 2015). Za pravilen razvoj moških možganov pri ljudeh je potreben testosteron. Brez testosterona se možgani ne razvijejo v moške možgane in tudi doživljanje ter obnašanje takih posameznikov je žensko (Diamond, 2009).

Del odgovora različnosti usmerjanja sramu po spolu najdemo v organskih značilnostih, drugi del pa je povezan z različnim rokovanjem staršev do dečkov ali deklic. Dečke se vzpodbuja, naj se igrajo sami in naj pojdejo stran, dekleta pa naj le ostanejo ob starših (Fagot, 1978). Tudi Block (1978) opisuje, da se dečke vzpodbuja k samostojnosti, z dekleti pa imajo starši toplejši odnos, kar pomeni, da se dekletom bolj zaupa, se jih bolj usmerja in vodi in se jih vzpodbuja v smer vpogleda vase, navznoter, kar vodi v internalizacijo. Krugman (1995) opisuje izpostavljenost moškega kot ranljivo, čemur sledi sram in neudobnost. Od tod se sram preobrne v eksternalizacijo, ki blaži ta boleč afekt. Ta konflikt moškega spola, da je ranljivost in krhkost za njegov spol 'neprimerna', se povezuje z eksternaliziranimi psihološkimi obrambami (Mahalik et al., 1998).

1.3 Starševstvo ter ravnanje s sramom

Tako biološki kot okoljski dejavniki zarisujejo ravnanje s sramom (Tangney, Dearing, 2002). Ker izkušnje oblikujejo aktivnost možganov in moč povezav med nevroni skozi vse življenje, so ključne za organizacijo osnovnih možganskih struktur prav najzgodnejše izkušnje (Kompan Erzar, 2006). Preko zunanje regulacije telesnih stanj se otrok nauči notranje regulacije in na ta način se prav najzgodnejše medosebne izkušnje direktno prenesejo iz družine v otrokov živčni sistem (Kompan Erzar, 2006). Tako otroci, ki ob starših stalno doživljajo prekinitve stika, nesejo občutja sramu s seboj v odraslost (Bowlby, 1988).

Sram je psihobiološko stanje, ki omogoči otroku, da prepozna meje intimnosti in regulira intenzivnost in trajanje emocionalnega stika z okoljem. Sram je izrazito negativna emocija, ki pa ima bistveno mesto v razvoju regulacije emocij. Otrok je namreč sposoben izkušati sram samo v stanju navdušenja in veselja, blokada tega navdušenja pa povzroči hiter prehod v stanje nizkega vzdraženja oziroma pasivnosti (Schore, 1994). Če se ta prehod nadaljuje s ponovno vzpostavitvijo stika z okoljem, bo sram postal funkcionalen signal, da je z otrokom vse v redu, da pa se je v okolju zgodilo nekaj, kar zahteva spremembo v njegovem delovanju (Kompan Erzar, 2003), v nasprotnem primeru pa postane sram izredno malignen in škodljiv (Tomkins, 1987; Siegel, 2003). Deluje kot inhibitor ponosa in navdušenja in kot tak na dolgi rok posameznika paralizira in hromi (Siegel 2003; Kaufman 1989). Starši, ki so okupirani s sramom, ponavadi ustvarijo otroke, ki jih okupira sram (Middelton-Moz 1990, 3), saj starševski emocionalni stil direktno vpliva na otroka (Fossum, Mason, 1989; Rosenberga, 1998). Ključ do zdravega otrokovega razvoja je stik staršev z njihovimi čutenji ter stik s čutenji in občutji otroka (Poljanec, 2015). V resonanci med otrokom in starši se pojavi afekt živosti, ki omogoča sproščanje biokemikalij v možganih. To povzroča občutja ugodja in motivacije ter krepi vez med starši in otrokom (Stern, 1985).

2 Metodologija

2.1 Udeleženci

Udeleženci so bili dijaki četrtnih letnikov srednjih šol in gimnazij, stari 18 let in njihovi starši. V raziskavi je skupno sodelovalo 321 udeležencev, od tega je bilo 109 dijakov, 212 pa je bilo njihovih staršev. S tem je v raziskavi sodelovalo 109 družin. Želeli smo vključenost obeh staršev; v nekaterih primerih so imeli dijaki le enega izmed staršev (npr. zaradi ovdovelosti). Tako je sodelovalo 108 mater in 104 očetov (Sečnik, 2014)

Preglednica 1: Šole, ki jih anketirani dijaki obiskujejo (ločeno po spolu in skupaj)

Šole	Dijaki (moški)	Dijakinje (ženske)	skupaj
Škofijska klasična gimnazija Lj.	15 (40,5 %)	35 (48,6 %)	50 (45,9 %)
Srednja zdravstvena šola Ljubljana	1 (2,7 %)	0 (0,0 %)	1 (0,9 %)
Srednja zdravstvena šola Jesenice	1 (2,7 %)	10 (13,9 %)	11 (10,1 %)
Ekonomška šola Ljubljana	0 (0,0 %)	1 (1,39 %)	1 (0,9 %)
Gimnazija X	8 (21,6 %)	5 (6,9 %)	13 (11,9 %)
SGGEŠ Ljubljana	1 (2,7 %)	0 (0,0 %)	1 (0,9 %)
Gimnazija Želimlje	5 (13,5 %)	9 (12,5 %)	14 (12,8 %)
Srednja vzgojiteljska šola in gimnazija Lj.	1 (2,7 %)	8 (11,1 %)	9 (8,3 %)
ŠCRM Kamnik	5 (13,5 %)	4 (5,5 %)	9 (8,3 %)

Skupno 45,9 % udeležencev v raziskavi je dijakov, ki obiskujejo Škofijsko klasično gimnazijo v Ljubljani. Gimnazijo X smo tako poimenovali na pobudo ravnatelja po anonimnosti. Med udeleženci raziskave je bilo od 109 dijakov 108 slovenske narodnosti, eden se je opredelil za narodnost BiH. Pri starših je bilo od 212 udeležencev 207 slovenske narodnosti (97,6 %), 1 hrvaške, 1 srbske in 3 BiH. V vzorcu je bilo vključenih 37 dijakov (33,9 %) in 72 dijakinj (66,1 %) (Sečnik, 2014).

2.2 Instrumenti

Za zbiranje kvantitativnih podatkov smo uporabili vprašalnik Test of Self-Conscious Affect – TOSCA (Test self-zavednega afekta) (Tangney, 1990), za mladostnike in za starše ločeni različici (TOSCA-A – za mladostnike; TOSCA-3 - za odrasle).

TOSCA je merski pripomoček, ki temelji na vnaprej pripravljenih scenarijih iz vsakodnevnega življenja (16 scenarijev). Scenariji predstavljajo 5 lestvic (faktorjev): sram, krivdo, eksternalizacijo, odcepitev, alfa ponos in beta ponos. Vsakemu scenariju sledijo kratki opisi ravnanj glede na kontekst. Udeleženec raziskave vrednosti od 1-5 raven strinjanja z omenjenim razmišljanjem ali ravnanjem (kako bi najverjetneje ravnal ali razmišljal v navedeni situaciji). Prednosti instrumenta so predvsem v tem, da s ponujanjem opisov čustvenih stanj posamezniku omogoči, da se osredotoči na vsebino in ne toliko na to, kaj razume z besedo sram ali krivda. Tak pristop naj bi tudi v manjši meri spodbujal uporabo obrambnih strategij, kot pa je to značilno za druge merske instrumente, npr. beleženje frekvenc. Druga pomembna značilnost instrumenta je, da se izogne moralnim opredelitvam. Uporablja namreč opise ravnanja brez moralnih opredelitev ter se izogiba moralno spornim vedenjem, kot so splav, predzadonost spolnost in podobno (Erzar, Torkar, 2007).

Erzar in Torkar (2007) sta tudi preverila TOSCA-3 v prevedeni obliki v slovenskem prostoru. Zanimalo ju je ali je instrument, ki smo ga prevedli v slovenščino, primeren za ločeno merjenje (razlikovanje) sramu in krivde. V raziskavi je sodelovalo 56 študentov teologije in 44 študentov psihologije, skupno 100 udeležencev, od tega 80 žensk in 20 moških. Povprečna starost udeležencev je bila 21,1 let, SD = 4,1. Zanesljivost je tudi na slovenskem vzorcu zadostno visoka. Erzar in Torkar (2007) sta primerjala aritmetične sredine in standardne deviacije, ki se ujemajo z normami pridobljenimi na vzorcu ameriških študentov (Tangney, Dearing, 2002).

Za TOSCA-A, ki je bil preveden po metodi dvojnega prevajanja, je zanesljivost izračunana na 108 dijakih, starih 18 let. Pri izračunu smo uporabljali Cronbachov alfa koeficient zanesljivosti, ki znaša za sram $\alpha = 0,822$ in za eksternalizacijo $\alpha = 0,791$. TOSCA za slovenski prostor ni normiran.

2.3 Tehnika zbiranja podatkov

Udeleženci niso za sodelovanje dobili nikakršne nagrade ali plačila. Sodelovanje je bilo prostovoljno in je zagotavljalo anonimnost. Podatke smo zbrali med dijaki četrtil letnikov srednjih šol in gimnazij po Sloveniji. Oseba, ki je anketo izvajala je bila zakonski in družinski terapevt. Po razloženih navodilih so dijaki prejeli v kuvertah vprašalnike zase in za starše. Vprašalniki posameznega otroka in njegovih staršev so nosili isto šifro. Na večjo kuverto so napisali naslov staršev in v njej sta bila pripravljena vprašalnika z isto šifro, dopis staršem ter dodana kuverta z znamko in naslovom, kamor naj izpolnjena pošljejo. Kuverte za starše je anketar pobral in jih oddal v poštni nabiralnik, izpolnjene ankete pa so izročili dijaki anketarju po končanem izpolnjevanju. Dobljeni podatki udeležencev so bili šifrirani in obdelani z ustreznimi statističnimi metodami. Predvsem smo uporabili izračune korelacij s pomočjo statistične programske opreme SPSS 17 for Windows (Sečnik, 2014).

3 Rezultati

Na podlagi statističnih izračunov ugotavljamo, da ne obstaja statistično pomembnih korelacij med nagnjenostjo k sramu pri dijakih/dijakinjah in njihovimi starši (ločeno mame in očetje). Kot je razvidno iz naslednje tabele pa obstajajo med dijaki in starši korelacije v nagnjenosti k eksternalizaciji sramu.

Tabela 2: Korelacije dijak (m+ž), mama, oče – nagnjenost k eksternalizaciji

		Ekstern. dijak	Ekstern. mama	Ekstern. oče
Eksternaliz. dijak	Pearsonov kor. koef.	1	,193*	,124
	Sig. (2-smerna)		,045	,211
	N	109	108	104
Eksternaliz. mama	Pearsonov kor. koef.		1	,220*
	Sig. (2-smerna)			,026
	N		108	103
Eksternaliz. oče	Pearsonov kor. koef.			1
	Sig. (2-smerna)			
	N			104

*. Korelacija je pomembna na stopnji 0.05 (2-smerna).

S Pearsonovim koeficientom smo preverili, ali obstajajo statistično pomembne povezovalne med nagnjenostjo k eksternalizaciji dijaka (m+ž), mame in očeta. Korelacije na lestvici nagnjenost k eksternalizaciji med dijakom in mamo so statistično pomembne, prav tako tudi med mamo in očetom. Korelacije na lestvici nagnjenost k eksternalizaciji med dijakom in očetom ne kažejo statistične pomembnosti.

Tabela 3: Osnovne statistike lestvic za dijake ločeno po spolu, primerjava med spoloma (t-test) - dijaki in dijakinje

	spol	N	M	SD	t-test	P
Sram	dijaki	37	37,41	8,197	-2,686	0,008
	dijakinje	71	41,86	8,168		
Eksternalizacija	dijaki	37	41,22	5,513	5,182	0,000
	dijakinje	71	34,35	7,000		
	dijakinje	71	19,20	2,931		

S t-testom smo preverili, ali obstajajo statistično pomembne razlike med skupino dijakov in dijakinj v nagnjenosti k sramu in k eksternalizaciji. V tabeli so označene statistično pomembne razlike pri posamezni lestvici med dijaki in dijakinjami. Nagnjenost k sramu je statistično pomembno bolj izražena pri dijakinjah kot pri dijakih, nagnjenost k eksternalizaciji pa bolj pri dijakih.

Tabela 4: Osnovne statistike lestvic za starše ločeno po spolu, primerjava med očeti in mamami (t-test)

		N	M	SD	t-test	p
Sram	mama	107	42,53	8,841	3,152	0,002
	oče	104	38,81	8,306		
Eksternalizacija	mama	107	39,74	7,078	0,128	0,899
	oče	104	39,61	7,999		

S t-testom smo preverili, ali obstajajo statistično pomembne razlike med skupino mam in očetov v nagnjenosti k sramu in k eksternalizaciji. V tabeli so označene statistično pomembne razlike pri posamezni lestvici med mamami in očeti. Zanimivo je, da niso statistično pomembne iste lestvice kot pri dijakih/dijakinjah. Nagnjenost k sramu je ravno tako pomembno višja pri materah. Pri nagnjenosti k eksternalizaciji pa razlike niso pomembne.

Ugotavljamo, da je nagnjenost k sramu statistično pomembno bolj izražena pri dijakinjah kot pri dijakih, nagnjenost k eksternalizaciji pa bolj pri dijakih kot dijakinjah. Nagnjenost k sramu je tudi pri mamah statistično pomembno bolj izražena kot pri očetih. Usmerjanje sramu se torej med spoloma razlikuje (Sečnik, 2014).

4 Razprava

Rezultati naše raziskave potrjujejo prenašanje sramu v obliki eksternalizacije v relaciji mama – otrok. Glede na to, kako starši ravnajo s svojim sramom, določajo otroku nagnjenost k sramu (Mills et al., 2010; Loader 1998). Veliko empiričnih raziskav kaže, da ima nagnjenost k sramu izvor v zgodnjih negativnih izkušnjah sramu, zavračanja, čustvenega tlačenja ali kontroliranja v vseh mogočih zlorablajočih oblikah strogega in kritizirajočega starševstva (Andrews, 2002, 264; Claesson, Sohlberg 2002, 277; Gilbert, Gerlsma 1999, 370; Schore, 2001, 265; Stuewig, McCloskey, 2005, 332).

Ugotavljamo, da je nagnjenost k sramu statistično pomembno bolj izražena pri dijakinjah kot pri dijakih, nagnjenost k eksternalizaciji pa bolj pri dijakih kot dijakinjah. Nagnjenost k sramu je tudi pri mamah statistično pomembno bolj izražena kot pri očetih, med tem ko za nagnjenost k eksternalizaciji pri starših ni statistično pomembnih razlik. To pomeni, da moški spol in ženski spol usmerjata sram na svoj način (Sečnik, 2014). Ženski navznoter in so bolj nagnjene k doživljanju sramu (Lewis, 1971, 148), moški pa ga usmerijo navzven in osramotijo nekoga zunanega (Lewis, 1971, 151). Tudi dotedanje raziskave med adolescenti kažejo, da so dečki bolj telesno agresivni za razliko od deklet, ki internalizirajo probleme (Cicchetti, Toth, 1998, 221; Moffitt et al., 2001, 45). Ženske doživljajo več sramu (Orth et al., 2010, 1061). Konflikt moškega spola, da je ranljivost in krhkost za njegov spol 'neprimerna', se povezuje z eksternaliziranimi psihološkimi obrambami (Mahalik in drugi, 1998, 247). Mnoge raziskave kažejo, da so moški konstantno vodilnejši v eksternalizaciji in v drugih obrambah, ki so usmerjene navzven (Bogo et al. 1970, 599; Cramer 1987, 597).

Zaključimo lahko, da za razvoj zdravih možganov pomeni zdrav odnos otrok-starš, ki vključuje upoštevanje otrokove narave, ključnega pomena. Starši, ki vstopajo v stik s svojim sramom, ki ozaveščajo svoj notranji svet, lahko otroku pomagajo izreči in poimenovati njegov sram. Kot tak – ubeseden in postavljen v odnos, pa izgublja uničujočo moč ampak daje sporočilo, da se je v okolju zgodila sprememba in da zato ni treba ustaviti življenja (Kompan Erzar, 2006). Sram ima torej vlogo v socialnih odnosih kadar je prepoznan in ne zaobiden. Možgani se bodo tako imeli možnost normalno razvijati in življenje se ne bo ustavilo.

5 Literatura

- Achenbach T. M. The child behavior checklist and related instruments. In: Maruish M E., eds. The use of psychological testing for treatment planning and outcomes assessment. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.; 2. izd.; 1999: 429-466.
- Bowlby J. A Secure Base. London: Routledge; 1988.
- Bradeley S. Affect regulation and the development of Psychopatology, Guildford; 2000.
- Bremner JD. Does stress damage the brain? *Biological Psychiatry*; 1999: 45: 797-805.
- Buss C., Lord C., Wadiwalla M., Hellhammer D., Lupien SJ., Meaney M., et al. Maternal care modulates the relationship between prenatal risk and hippocampal volume. *Journal of Neuroscience*; 2007: 27: 2592-2595
- Davidson RJ., Pizzagalli D., Nitschke JB., Kalin NH. Parsing the subcomponents of emotion and disorders of emotion: perspectives from affective neuroscience. In: Davidson RJ., Scherer K, Goldsmith HH., eds. *Handbook of affective sciences*. New York: Oxford University Press; 2003: 8-24.
- Diamond M. Clinical implications of the organizational and activational effects of hormones. *Horm Behav*; 2009: 55: 621-632
- Dickerson SS., Kemeny ME. Acute Stressors and Cortisol Responses: A Theoretical Integration and Synthesis of Laboratory Research; *Psychological Bulletin*; 2004: 130(3): 355-391.
- De Wolff M., van IJzendoorn MH. Sensitivity and attachment: a meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*; 1997: 68: 571-591.
- Erzar T., Torkar M. Razlikovanje med sramom in krivdo ter povezava s stresom, tesnobo in depresivnostjo. *Psihološka obzorja*; 2007: 16 (3): 89 - 104.
- Fu LW., Sood S., Dawson WH. Hippocampal volume deficits associated with exposure to psychological trauma and posttraumatic stress disorder in adults: A meta-analysis *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*; 2010: 34 (7): 1181-1188
- Garcia-Segura LM. *Hormones and Brain Plasticity*. Oxford University Press US; 2009.
- Gross JJ. *Handbook of emotion regulation*. New York, NY: Guilford Press; 2007.
- Joëls M. Functional actions of corticosteroids in the hippocampus. *European Journal of Pharmacology*; 2008: 583 (2-3): 312-321.
- Kaufman G. *The psychology of shame: theory and treatment of shame-based syndromes*. 2. izd. Springer Publishing Company, Inc.; 1989.
- Kompan-Erzar K. *Ljubezen umije spomin*. Ljubljana: Brat Frančišek in Frančiškanski družinski inštitut; 2006.
- Kuhl J. A functional-design approach to motivation and self-regulation: the dynamics of personality systems and interactions. In: Boekaerts M., Pintrich PR., editors. *Handbook of self-regulation*. San Diego, CA, US: Academic Press; 2000: 111-169.
- Kuhl J. *Motivation und Persönlichkeit. Interaktionen psychischer Systeme [Motivation and personality: Interactions of mental systems]* Göttingen: Hogrefe; 2001: 455-530.
- LeDoux J. *The Emotional Brain*. New York, Touchstone; 1998.
- Lewis HB. *Shame and guilt in neurosis*. New York: International Universities Press, Inc.; 1971.
- Lindsay-Hartz J. Contrasting experiences of shame and guilt. *American Behavioral Scientist* 1984: 27: 689-704.
- Massong SR., Dickson AL., Ritzler BA., Layne C. A correlational comparison of defense mechanism measures: The Defense Mechanism Inventory and the Black Defense Preference Inventory. *Journal of Personality Assessment*; 1982: 46: 477-480.

- McEwen BS. Physiology and neurobiology of stress and adaptation: central role of the brain. *Physiological Reviews*; 2007; 87: 873–904.
- McCarthy MM., Arnold AP. Reframing sexual differentiation of the brain. *Nat Neurosci*; 2011; 14: 677-683.
- McCarthy M. Sex Differences in the Brain. Dostopno na: <http://www.thescientist.com/?articles.view/articleNo/44096/title/Sex-Differences-in-the-Brain/> (14.2.2016).
- Middelton-Moz J. *Shame, Guilt: Masters of Disguise*. USA: Health Communications, Inc.; 1990.
- Nathanson DL. *Shame, Pride: Affect, Sex and the Birth of the Self*. New York: Norton paperback; 1994.
- Nathanson DL. A Timetable for Shame. In: Nathanson DL., eds. *Many Faces of Shame*. USA: The Guilford Press: 1987.
- Poljanec A. *Rahločutno starševstvo*. Celjska mohorjeva družba; 2015.
- Pruessner JC., Champagne F., Meaney MJ., Dagher A. Dopamine release in response to a psychological stress in humans and its relationship to early life maternal care: a positron emission tomography study using raclopride. *Journal of Neuroscience*; 2004; 24:2825–283.
- Phoenix CH., Goy RW., Gerall AA., Young WC Organizing action of prenatally administered testosterone propionate on the tissues mediating mating behavior in the female guinea pig. *Endocrinology*; 1959; 65: 369-382.
- Quirin M., Pruessner JC., Kuhl J. Adult attachment and HPA system regulation: individual differences in reactive and awakening cortisol. *Psychoneuroendocrinology*; 2008; 33: 581–590.
- Real T. *I don't want to talk about it; overcoming the secret legacy of male depression*. New York: Scribner; 1997.
- Sbarra DA., Hazan C. Co-regulation, dysregulation, self-regulation: an integrative analysis and empirical agenda for understanding adult attachment, separation, loss, and recovery. *Personality and Social Psychology Review*; 2008; 12: 141–167.
- Scheff TJ. The Shame-rage spiral: A case study of an interminable quarrel. In: Lewis HB., eds. *The role of shame in symptom formation*, Hillsdale: NJ: Erlbaum; 1987: 109-149.
- Sečnik J. Shame among Slovenian Students and their Parents. In: Lockart KG., eds. *Psychology of shame*, Nova Publishers; 2014: 225-245.
- Sheline YI. Neuroimaging studies of mood disorder effects on the brain. *Biological Psychiatry*; 2003; 54: 338–352.
- Schore AN. *Affect dysregulation and disorders of the Self*. New York: Norton; 2003.
- Siegel D. *The developing mind*. New York: Guilford; 1999.
- Siegel DJ., Hartzell M. *Parenting from the inside out*. New York: Penguin Group; 2003.
- Simmons N., Do H., Lipper M., Laws ER., Jr. Cerebral atrophy in Cushing's disease. *Surgical Neurology*; 2000; 53: 72–76.
- Stein N., Leventhal B., Trabasso T. *Psychological and Biological Approaches to emotion*. LEA; 1990
- Tangney JP., Wagner P., Gramzow R. Proneness to Shame, Proneness to Guilt, and Psychopathology: *Journal of Abnormal Psychology*; 1992; 101: 469-478.
- Tangney JP., Dearing RL. *Shame and Guilt*. New York: Guildford Press; 2002.
- Van der Kolk, BA., Fisler R. Dissociation and the fragmentary nature of traumatic memories; Overview and exploratory study: *Journal of Traumatic Stress*. 1995; 8: 505-525.

SMEJMO SE LET'S LAUGH

Povzetek

Smeh je zelo preprosta stvar, je dar, s katerim se rodimo. Že kot majhni otroci smo sposobni nasmeh/smeh velikokrat narisati na svoj obraz in na obraz drugih. Žal odrasli ljudje velikokrat pozabljamo, kako veliko vrednost ima smeh. V članku želim predstaviti, kako pomemben je smeh v vsakdanjem življenju, kako pozitivno vpliva na nas, na naše počutje in na ljudi, ki nas obdajajo. Želim povrniti željo in sposobnost smejanja ljudem, ki so smeh opustili zaradi natripanega vsakdana, saj menim, da to prvinsko danost obvlada vsak izmed nas. Smeh je univerzalen, vsak iskren nasmeh izžareva zadovoljstvo, veselje, srečo in brezskrbnost. V prispevku bomo predstavili smejalno terapijo, ki sem jo izkusila tudi sama, in raziskave, ki so nastale med terapijo. Dokazano je, da smeh pozitivno vpliva na srčno-žilne bolezni, visok krvni tlak, depresivna obolenja, demenco, Parkinsonovo bolezen, sladkorno bolezen, znižuje tudi raven stresnih hormonov ter zvišuje raven hormonov sreče. Spisek pozitivnih učinkov smeha na telo je torej resnično dolg, zato menim, da je potrebna čim večja osveščenost ljudi, da se začnejo ponovno smejati.

Ključne besede: humor, smeh, zdravje, smejalna terapija, kronična obolenja

Abstract

Laughter is a very simple thing, it is a gift we are born with. Even as small children we are able to smile and bring a smile to other people's faces. Unfortunately, as adults we often forget how valuable laughter is. In this paper, I would like to stress out, how important laughter is in our daily life, what are its positive effects on us, on our feelings and people around us. My aim is that people, who gave up laughing due to hectic daily schedule, would rediscover desire and the ability to laugh, because, in my opinion, every person is a master of this primary gesture. Laughter is universal, every sincere laugh radiates contentment, joy, happiness and carelessness. I will also include laughing therapy, which I experienced, and present research that was made during the therapy. It is proven that laughter positively effects cardiovascular disease, high blood pressure, depressive states, dementia, Parkinson's disease, diabetes, it lowers stress hormones and raises the level of endorphins – hormones of happiness. The list of positive effect of laughter on the body is truly long; therefore, it is important for people to become aware that they should start laughing again.

Keywords: humour, laughter, health, laughing therapy, chronic diseases

1 Uvod

Človek je bil in ostaja najmočnejši medij drugemu človeku s svojimi čuti in izjemnimi možgani. Vsak človek je psihološko, duhovno in družbeno bitje. Razmišlja, se ljubi, spoznava s čuti ter plete mrežo vzajemnih, enkratnih in neponovljivih odnosov. Človek je medij drugemu človeku s svojo prijaznostjo, ki v drugem sproža podobna prijetna občutja, ki so osnova za odgovorno ravnanje, na katerih temelji človečnost. Biti človeku človek pomeni biti v odnosu z drugim in drugačnim v najbolj spontanem, nenaučenem in primarnem sporazumevanju, ki je smeh, ki je stik, sporazumevanje, bližina, ki okrepi čustvo sreče. S smehom izražamo svojo privlačnost do drugega ter tudi svoj enkrat in neponovljiv tip osebnosti. Ko smo sami s seboj, slišimo in vidimo več. Izkušnja bo prišla, ko bo naša misel čista, in takrat se bo zgodil nekoč v naši misli že občuten, zaznan in intuitivno prisoten stik, ki nam je že pomenil naš prvi odnos. Premagali in skrajšali bomo razdaljo med dvema človekoma tako, da se bomo nasmejali. Nič lažjega (Arnejčič, 2012).

V davnih časih so modreci potovali po Indiji in namesto znanja širili smeh. Ko so potovali, niso govorili, temveč so se le smejali; ljudje so jih opazovali in se z njimi smejali. Na tak način so jih učili pomembnosti smeha. V nekaterih bolnišničnih zapiskih lahko zasledimo navedbe, da so bile v Grčiji bolnišnice zgrajene blizu »gledališč«, da so pacienti lahko slišali smeh in veselo občinstvo, kar jim je pomagalo k hitrejši ozdravitvi. Že v trinajstem stoletju so nekateri kirurgi uporabljali smeh za odvrčanje pozornosti od bolečin pri posegih. Zgodovina smeha ima svoje vzpone in padce. Tako so puritanci v šestnajstem stoletju prepovedali smeh, smejanje, celo nasmešek. V nekem drugem delu sveta je Martin Luter uporabljal »smejarno terapijo« pri ljudeh v depresiji. Svetoval jim je, naj se ne osamijo, temveč naj raje gredo v družbo prijateljev, ki se radi veselijo in šalijo, in se smejejo z njimi. Ideja smejalne joge temelji na rezultatih raziskav, da naše telo ne zazna razlike med umetno spodbujenim in spontanim smehom. V telesu prihaja do popolnoma enakih fizioloških in biokemičnih sprememb. V osemdesetih letih dvajsetega stoletja (1971) je Hunter Doherty »Patch« Adams, ki je ustanovil Gesundheit Institute, ustvaril idejo, da bi zdravil paciente s humorjem, smehom in dobrim razpoloženjem. Je pobudnik ideje o zdravnikih klovnih (predvsem na otroških oddelkih), ki se je pozneje razširila po vsem svetu. Pri nas v ta namen deluje društvo Rdeči noski. Leta 1976 je bil v angleškem časopisu objavljen članek Normana Cousina, ki je natančno opisal potek zdravljenja svoje bolezni. Imel je močne bolečine in zdravniki so mu povedali, da je verjetnost, da ozdravi, zelo majhna. Zapustil je bolnico in odšel domov. Gledal je humoristične oddaje in komedije, kot sta *Skrita kamera*, *Bratje Marx* ipd. Ugotovil je, da mu deset minut smeha omogoči dve uri mirnega spanca. Ta običaj mu je prešel v navado in na tak način je živel, dokler ni popolnoma ozdravel. Po ozdravitvi je težil k temu, da v svoje življenje vnese čim več ljubezni, vere, upanja, radosti in odločnosti. Leta 1995 se je indijski kardiolog Madan Kataria po dvajsetih letih dela v medicini odločil, da bo človeštvu približal smeh, in vzel stvari v svoje roke. Ustanovil je šolo smejalne joge (Čokolič, Stangler Herodež, Sternad, Krebs, 2012).

1.1. Smeh skozi razvojna obdobja

Znanstveniki imajo prvi smeh, ki ga lahko opazimo pri otroku, za primitiven in nezaveden način govora. Prvi šibki nasmeški se pojavijo pri otroku spontano, že kmalu po rojstvu, močnejše celo prej, in so verjetno posledica spontane dejavnosti sistema pod možgansko skorjo. Največkrat se pojavijo med spanjem, in sicer v tako imenovani REM-fazi spanja. Ti spontani nasmeški z dozorevanjem možganovine v prvih treh mesecih večinoma izzvenijo. Vzporedno pa se pojavijo prvi »družbeni nasmeški«, ki jih izzove nežno tresenje ali pihanje dojenčku v obraz. Dva tedna star dojenček se že lahko nasmehe ob hranjenju, pri treh ali štirih tednih pa se večina dojenčkov nasmehe ob opazovanju staršev, ki ga gledajo in mu ob tem prigovarjajo. V drugem mesecu starosti se dojenčki s smehom odzivajo na vidne prepoznavne dražljaje, večinoma obraze. V četrtem mesecu starosti se dojenčki začnejo glasno smejati, ko jih pobožamo, požgečkamo. To so v bistvu prve oblike glasov, vezane na razvoj smeha, in predstavljajo osnovo za poznejši razvoj govora.

Šest mesecev star dojenček se smeji mami, če mu govori z nenavadnim glasom ali si s plenico pokrije obraz. S smehom otrok sporoča, da v bistvu ve, kaj pričakuje, z menjavo vlog v igri pa prevzema pobudo in se uči dejstva, da lahko sam povzroči nekatere dogodke. Otroci, ki v tej starosti sploh ne razvijejo tovrstnega sporazumevanja, lahko predstavljajo tvegano skupino otrok, pri katerih pozneje zaostaja razvoj govora ali pa se ugotovi motnja avtizma, kjer je glavni primanjkljaj družbenega sporazumevanja in igre vlog. S prehodom otroka iz obdobja dojenčka v obdobje malčka, ki ga zaznamuje čas do četrtega, petega leta starosti, se pri otroku hitro razvijajo njegove kognitivne sposobnosti, s tem pa tudi sposobnost odzivanja s smehom v točno določenih, predvidljivih situacijah. Med sedmim in osmim letom starosti dosežejo otroci stopnjo racionalnega zavedanja samega sebe. To pomeni, da jasno razlikujejo med tem, kaj mislijo, rečejo, povzročijo sami, in kaj prihaja od tretje, zunanje osebe. Sporočila, ki na ta način potujejo obojestransko, predstavljajo temelj za razvoj samozavesti in samospoštovanja pri otroku. Tako je lahko vloga smeha in razumevanje smešnih situacij v tem obdobju tudi občutljiva tema, saj otroci ne marajo smešnih pripomb na svoj račun, se hitro užalijo, medtem ko se v obratnem primeru lahko smeji brez zavor in prek smeha testirajo sogovornika. Osnovnošolec se že zna smejati šalam, nekaterim življenjskim prigodam, predvidevanju smešnih situacij, ki jih lahko tudi načrtuje in izpelje. Obdobje adolescence imenujemo tudi obdobje izgradnje identitete, kar pomeni zaupanje v lastno notranjo stalnost. Za izgradnjo le-te je pomembna podpora skupina sovrstnikov. V njej poleg drugih vrednot razvijajo tudi svoj slog humorja, ki jih loči od druge skupine sovrstnikov. Ta skupinska identiteta omogoča prehod iz primarne odvisnosti, ki jo predstavlja družina, v samostojnost. Proces imenujemo diferenciacija in integracija. Humor in z njim smeh sproščata čustvene napetosti, omogočata navezovanje stikov med spoloma ter mladostniku pomagata, da se sooča tudi s svojimi težavami, nekompetentnostmi. Dokazano je, da se otroci smeji dosti več kot odrasli. Tako se povprečen otrok smeji kar tristokrat v dnevu, povprečen odrasli pa samo dvajsetkrat. Nekatere študije jasno dokazujejo, da prehod v odraslo dobo povzroči velike spremembe v posameznikovem odzivanju – pri večini se poveča resnost in zmanjša humornost. Samo vprašamo pa se lahko, ali odrasli s tem res kaj pridobimo. Raziskovalec smeha, psiholog Robert Provine, je zapisal: »Smeh je mehanizem komunikacije, ki ga ima vsak in je del univerzalnega človeškega slovarja. Obstaja tisoče jezikov, več sto tisoč jezikovnih dialektov, vsi pa »govorimo« smeh, in ne le to, govorimo ga na isti način« (Potočnik Dajčman, 2012).

Smeh predstavlja človekov odziv na neko spodbudo, ki je lahko povzročena od zunaj ali znotraj nas. Tradicionalno lahko rečemo, da je smeh navzven vidna ekspresija človekovega zadovoljstva, sreče. Oseba, ki se odzove s smehom, je pred tem s strani okolice doživela, sprejela različna sporočila, ki so nato v njenih možganih povzročila zaznavo ugodja in odziv. Sporočila lahko slišimo, vidimo, jih začutimo kot prijeten dotik, lahko jih tudi okušamo ali vonjamo. Zaradi slednjega se smeji tudi slepi, gluhi, nemi ljudje, smejejo se ljudje, ki ne razumejo vsebine sporazumevanja, prepoznavajo pa sporočilo na obrazu tistega, ki nekaj sporoča. Smeh je del človekovega vedenja in je reguliran v možganih. Center za smeh za zdaj še ni odkrit, ampak gre za kompleksne povezave določenih delov možganovine, v katerih ima najpomembnejšo vlogo tako imenovani limbični predel, kjer tudi sicer nastajajo naša čustva. Znanstveniki, ki se ukvarjajo s proučevanjem smeha, menijo, da ima smeh genetsko osnovo in je nastal v procesu človeške evolucije vzporedno z razvojem drugega sporazumevanja. Tako ima smeh pomembno družbeno vlogo, saj smo s smehom bolj sproščeni pri sporazumevanju, bolje sodelujemo in ne izražamo kritizma. Smeh ima velik vpliv na našo duševnost – odpravlja napetost, tesnobo, žalost, negativne vplive stresa in zvišuje našo produktivnost. Zaradi smeha življenjske situacije ocenjujemo na pozitiven način, se počutimo manj ogrožene, lažje načrtujemo spremembe, izboljšamo razpoloženje, se lažje soočamo s težavami in podobno. Veda, ki se ukvarja z raziskavami o vlogi smeha in humorja na naše psihično ter fizično stanje, se imenuje gelotologija (Potočnik Dajčman, 2012).

Raziskave so pokazale mnoge prednosti in koristi trajnostnega smeha. Še več, z novimi raziskavami so te trditve vsakodnevno še dodatno podkrepljene. Obstajajo znanstveni razlogi za občutek sreče in dobrega počutja – dobro počutje je posledica smeha. Najboljše od vsega pa je, da možgani ne zmorejo razlikovati med resničnim in zaigranim smehom, kar torej pomeni, da zaigrani smeh prinaša enake koristi za zdravje. Pretok kisika: vadba smejalne joge povečuje količino kisika v krvi, kar izboljšuje delovanje dihalnega in srčno-žilnega sistema (prekrvavitev) ter uravnava krvni tlak. Zmanjševanje stresa: stres je povzročitelj bolezni. Hipertenzija, nespečnost, utrujenost, depresija in anksioznost so le nekatere izmed številnih bolezni, ki jih povzroča stres. Ker smeh (tudi samo sodelovanje med vadbo smejalne joge) zmanjšuje količino adrenalina in kortizola, nas razbremeni stresa. Smeh je dejavnost desne, skrb pa leve možganske hemisfere. Dobesedno nemogoče je, da bi nas nekaj skrbelo, medtem ko se smejimo. Astma/bronhitis: smeh pomaga pri odstranjevanju sluzi, izboljšuje kapaciteto pljuč in odpira (bronhialne) dihalne poti. Imunski sistem: v telesu se poveča proizvodnja protiteles, imunskih celic in naravnih celic ubijalk, kar pomaga telesu v boju proti karcinogenom, virusom in okužbam. Trebuh: globok trebušni smeh pomaga pri krepitvi trebušnih mišic in pomaga pri porabi kalorij. Je odličen dodatek k prehrani in krasen dodatek k režimu vadbe ter pomaga pri izgubi telesne teže. Prebavni sistem: smeh pošilja sporočila notranjim organom (t. i. »jogging«), kar izboljšuje prebavo in lajša odpravljanje težav. Lajšanje bolečin: smeh poveča količino endorfina in serotonina. Ta dva hormona sta naravni sredstvi proti bolečinam in povzročata občutke ugodja. Izboljševanje delovanja možganov: smeh aktivira delovanje kortikalnih možganskih struktur, duševno jasnost, osredotočenost in koncentracijo. Povečuje proizvodnjo dopamina in oksitocina v možganih ter s tem povečuje ustvarjalnost in samozavest, hkrati pa odvrča od negativnih čustev (Madan Kataria, 2012).

Sladkorna bolezen je pomemben vzrok obolevnosti in umrljivosti starejše populacije. Je najbolj razširjena presnovna bolezen in eden glavnih zdravstvenih ter socialno-ekonomskih težav v svetu. Kot kronična bolezen zahteva dolgoročno opazovanje in spremljanje bolnika ter dodatno adherenco zdravljenja. Negativna čustva, na primer strah, žalost, bojazen, so znani vzroki za dvig glukoze v krvi. Za pozitivna čustva, na primer smeh, pa je značilno, da ublažijo neuroendokrine dejavnike, vpletene v negativna čustva, in modulirajo imunost (Čokolič, Stangler Herodež, Sternad, Krebs, 2012).

Zaradi kroničnih obolenj, med katere sodi tudi zvišan krvni tlak, iz leta v leto umre več ljudi. Gledanje zabavnih vsebin je ena od učinkovitih metod spodbujanja smeha, ki posledično vpliva na vrednost krvnega tlaka (Krebs, Stangler Herodež, Pajnikihar, 2012).

Iz teoretičnih izhodišč je razvidno, kako zelo lahko smeh pomaga pri našem zdravju, koliko pozitivnih učinkov lahko pridobimo, če se smejemo. Da bi se ljudje čim več smejali in da se ne bi smejali sami, je idealna rešitev obisk smejalne joge, ki je organizirana v vseh večjih mestih v Sloveniji.

Smejtalna joga je edinstvena telesno-miselna tehnika, ki se je brez trženja in oglaševanja razširila v več kot sedemdeset držav. Razlog za tako hitro širitev je v njeni koristnosti za zdravje. Ohranjanje zdravja je največji izziv današnjega časa, ki je stresen in poln napetosti – kar 70–80 % bolezni je posledica stresa. Srčne bolezni, depresija in rakava obolenja so glavni morilci današnjega časa. Že stoletja je znano, da je smeh najboljše zdravilo, in zdaj je to dokazala tudi znanost. Toda na voljo ni bilo nobene metode, ki bi prinesla več smeha v človeško življenje. Humor in šale pravzaprav ne delujejo in v življenju ni več dogodkov, ki bi nas nasmejali. Smejtalna joga je inovativni sistem, ki omogoča smejanje, ne da bi se opiral na zunanje pogoje in razloge za življenje. Je edinstven koncept, ki omogoča smeh, ne da bi se opiral na šale, humor in komedijo. Smejtalna terapija je enostavna ideja, ki združuje smejalne vaje in jogijsko dihanje, kar privede do splošnega dobrega počutja. Na začetku se smeh zaigra s posebno fizično vadbo, toda po stiku z očmi in skupinski dinamiki se kaj hitro sprevrže v resničen ter izviren smeh (Madan Kataria, 2012).

Za pozitivne zdravstvene učinke smeha se moramo smejati najmanj 10–15 minut. Ker pri smejalni jogi uporabljamo smeh kot vajo, jo lahko podaljšujemo, dokler želimo. Po drugi strani nas smeh zajame le za nekaj sekund, kar pa ni dovolj za psihološko ali biokemično spremembo v telesu. Za pozitivne zdravstvene učinke smeha mora biti smeh glasen in globok ter izhajati iz membrane – prihajati mora iz trebuha. Morda v družbi glasen smeh ni dobro sprejet, zato klubi smejalne joge nudijo varno okolje, v katerem se lahko smejimo, ne ozi-
rajoč se na druge, in to brez družbenih posledic. Naravni smeh se v življenju pojavi zaradi različnih vzrokov in pod določenimi pogoji. Samo to pa je pravi način, kako pridobiti zdravstvene koristi smeha. Žal pa ne obstaja veliko razlogov, ki bi nas pripravili do smeha, zato lahko poskrbimo, da smeha ne prepuščamo naključju, ampak se smejimo zaradi obveze. Pri-
ljubljenost smejalne joge se je najprej začela širiti s pripovedmi na tisoče ljudi, s čimer se je ustvarila vse večja ozaveščenost o smehu in njegovi moči, ki izhaja iz prepričanja, da smeh blaži težavnost izzivov telesnega in duševnega zdravja. Po svetu se vsak teden ustanovi 5–10 novih klubov smejalne joge. V Indiji se v parkih, klubih zdravja, centrih joge in fitnesa ter na plažah dnevno smeji skoraj 250.000 ljudi (Madan Kataria, 2012).

2 Metode

Kot metodo raziskovanja smo uporabili deskriptivni pristop, predvsem na osnovi preučevanja li-
terature in relevantnih spletnih virov. Analizirali smo strokovno literaturo na izbrano temo v bi-
bliografski bazi podatkov COBISS. Z domačo literaturo smo nato predstavili teoretična izhodišča.

Raziskovalno vprašanje 1: Ali smeh vpliva na raven sladkorja pri osebah s sladkorno boleznijo tipa 2?

Raziskovalno vprašanje 2: Ali smeh uravnava vrednosti krvnega tlaka?

Za raziskovalne namene je bil leta 2012 izdelan anketni vprašalnik s strani priznanih strokov-
njakov s področja interne medicine (oddelek za endokrinologijo), v sodelovanju z Laboratori-
jem za medicinsko genetiko UKC Maribor in Mednarodnim inštitutom za smeh. Z vprašalnikom
se je ocenjevalo, ali smejalna joga po 30-minutni intenzivni vadbi vpliva na: navdušenje,
pozitivno naravnost, občutek boljše predihanosti, raven energije, razpoloženje, zmožnost
smejanja brez razloga, optimizem, raven stresa ter na telesno in duševno sprostitvev. V razi-
skavo je bilo zajetih 69 udeležencev, od tega 34 brez vključene vadbe smejalne joge in 35 z
njo. Udeleženci so bili naprošeni, da naj na dan raziskave zaužijejo le lažji obrok hrane do 10.
ure. Ob prihodu udeležencev je bil pri vseh izmerjen nivo krvnega sladkorja, nato pa so zaužili
standardno malico: 30 g črnega kruha (1 PE), 150 g jabolk (1 PE), 15 g masla (2,5 PE) in 200 ml
nesladkanega čaja, skupaj 250 kcal (Čokolič, Stangler Herodež, Sternad, Krebs, 2012).

S sodelovanjem Mednarodnega inštituta za smeh, Univerzitetnega kliničnega centra Maribor
in Fakultete za zdravstvene vede je bila izvedena raziskava, v kateri je sodelovalo 52 oseb,
ki obiskujejo klub smejalne joge. Članom je bil izmerjen krvni tlak na desetih zaporednih
vadbah, pred vadbo in po njej. Meritev je bila opravljena z merilnikom OMRON M6 Comfort
z natančnostjo meritev pri tlaku ± 3 mm Hg, prostovoljci pa so sami ocenili svoje počutje z 9
stopenjskim numeričnim vprašalnikom, ki je zajemal oceno ravni energije, navdušenja, stre-
sa, razpoloženja, optimizma, povezanosti z drugimi, zavedanja dihanja, sprostitve mišic in
zmožnosti smejanja brez razloga. Na osnovi vprašalnika o zdravju je bila skupina razdeljena
na tiste, ki uživajo zdravila, in tiste, ki jih ne uživajo in nimajo zdravstvenih težav (Krebs, Stan-
gler Herodež, Pajnkihar, 2012).

3 Rezultati

Po 90-minutnem predavanju je za udeležence, ki so imeli vključeno vadbo smejalne joge,
sledila 30-minutna intenzivna vadba. Po končani vadbi (120 minutah) je sledil ponovni pre-
gled ravni glukoze v krvi. Pri kontrolni skupini, ki so jo sestavljali udeleženci, ki so poslušali
samo predavanje, je prišlo do postprandialnega dviga glukoze v krvi, z 10,1 na 10,84 mmol/L.

Polurna vadba smejalne joge je imela ugodne vplive na vse raziskane parametre in je tudi manj zvišala postprandialno raven glukoze v krvi (z 8,95 na 8,99 mmol/L) (Čokolič, Stangler Herodež, Sternad, Krebs, 2012).

Iz navedenih rezultatov te raziskave lahko sklepamo, da smeh vpliva na raven glukoze v krvi in jo celo znižuje, s čimer podajamo odgovor na raziskovalno vprašanje 1.

Raziskava, ki je preučevala krvni tlak, je pokazala, da vadba smejalne joge pomembno vpliva na raven krvnega tlaka pri tistih, ki ne uživajo zdravil ($p < 0,05$), pri tistih, ki jih uživajo, pa ni bilo zabeleženih pomembnih sprememb. Smejalna joga je lahko učinkovita dopolnilna metoda pri preventivi visokega krvnega tlaka pri tistih, ki še niso zboleli. Za druge je treba narediti nadaljnje raziskave na večjem vzorcu in proučiti vpliv zdravil (Krebs, Stangler Herodež, Pajnkihar, 2012).

Ker v raziskovalnem vprašanju št. 2 ni natančno navedeno, ali s smehom uravnavamo krvni tlak pri ljudeh, ki se zdravijo za povišanim krvnim tlakom, in tistih, ki zdravil ne jemljejo, lahko na raziskovalno vprašanje odgovorimo le deloma pritrdilno. Kot je razvidno iz rezultatov, so se pozitivne spremembe s smejalno terapijo pojavile pri tistih udeležencih, ki ne uživajo zdravil, v primerjavi s tistimi, ki se zdravijo za povišanim krvnim tlakom.

4 Razprava

Na osnovi preučene literature in iz lastnih izkušenj sem kot obiskovalka smejalne joge ugotovila, da smeh pozitivno vpliva na vrsto kroničnih obolenj in na posameznikovo psihofizično počutje. Dejstvo je, da vplivu smeha na zdravje mnogi ne posvečajo zadostne pozornosti, zato lahko trdim, da so učinki smeha še dokaj nepoznani. Iz osebnih izkušenj lahko povem, da so učinki smeha res občutni, človek za trenutek pozabi na vsakodnevne skrbi in naredi nekaj dobrega zase. Smeh lahko štejemo za enostavno in brezplačno zdravilo, ki se ga moramo včasih tudi naučiti. Prav zato je smejalna joga edinstven način, kako spodbuditi naravni mehanizem človekovega odziva na različne dogodke vsakdana. Pomembno vlogo pri tem ima zavedanje, da to ni le nekajurna zabava, ampak tudi blagodejna sprostitev telesa in duha.

Glede na to, da je nezdrav način življenja in z njim povezana kronična obolenja prisoten pri ljudeh vseh starosti, je lahko ena od nalog zdravstvenih delavcev, svetovati in osveščati ljudi tudi s tovrstno samopomočjo ter s tem usmeriti ljudi k zdravemu načinu življenja.

Smeh je pomemben del vsakdana, vsem, ki ste se nekoč radi smejali in ste zaradi prehitrega tempa življenja smeh opustili, priporočam, da naredite nekaj v tej smeri. S smehom ne bomo pomagali le sebi, temveč tudi ljudem, ki nas vsakodnevno obdajajo, saj bomo tako širili dobro voljo med ljudi in dobra volja je nalezljiva.

5 Sklep

Smejmo se! Namenimo 15 min. dnevno samemu sebi in se preprosto smejmo. Za trenutek pozabimo na obveznosti vsakdana in naredimo nekaj zase, za svoje zdravje. Vsem, ki berete ta članek, svetujem, da če smejalne joge še niste obiskali, se je udeležite vsaj enkrat. Zakaj enkrat? Ko bo vaše telo in vaš duh doživel te pozitivne učinke smejalne joge, sem prepričana, da se boste znova vračali, in ne samo vi, s sabo boste pripeljali tudi svoje prijatelje in znance.

Smeh je brezplačen, polepšajmo dan in se nasmehimo prijatelju, sodelavcu, nedolžnemu otroku, onemoglemu starcu. Smejmo se in z nami se bo smejal ves svet.

Zdrav je tisti človek, ki se ima rad. Skrbi za svoje telo, živi v sozvočju z ritmi narave in s svojimi bližnjimi. Njegova dejanja razkrivajo harmonijo srca in razuma. Njegov um ne bega med preteklostjo in prihodnostjo, temveč živi v danem trenutku. Izraža namen luči in ljubezni, tisto zaradi česar je prišel (Lukner, 2000).

Literatura

Arnejčič, B. Vloga smeha v človekovem "kompasu psihe" – vpliv smeha na različne tipe osebnosti. 2. mednarodni kongres smeha: Smeh: dopolnilna terapija. Maribor: Fakulteta za zdravstvene vede Maribor; 2012: 51–53.

Čokolič, M., Stangler Herodež, Š., Sternad, S., Krebs, S. Vpliv joge smeha na nivo krvnega sladkorja pri osebah s sladkorno boleznijo tipa 2. 2. mednarodni kongres smeha: Smeh: dopolnilna terapija. Maribor: Fakulteta za zdravstvene vede Maribor; 2012: 57–58.

Kataria, M. Joga smeha – umetnost smeha in znanost o dihanju. 2. mednarodni kongres smeha: Smeh: dopolnilna terapija. Maribor: Fakulteta za zdravstvene vede Maribor; 2012: 14.

Krebs, S., Stangler Herodež, Š., Pajnkihar, M. Preventiva kroničnih bolezni z jogo smeha – pomen redne vadbe. 2. mednarodni kongres smeha: Smeh: dopolnilna terapija. Maribor: Fakulteta za zdravstvene vede Maribor; 2012: 63–65.

Lukner, O. Ljubezen, zdravje in smeh. Ljubljana: Amalietti & Amalietti, 2000.

Potočnik Dajčman, N. Vloga smeha v otrokovem razvoju. 2. mednarodni kongres smeha: Smeh: dopolnilna terapija. Maribor: Fakulteta za zdravstvene vede Maribor; 2012: 45–47.

Stangler Herodež, Š. Kratek zgodovinski pregled nekaterih dejstev o smehu. 2. mednarodni kongres smeha: Smeh: dopolnilna terapija. Maribor: Fakulteta za zdravstvene vede Maribor; 2012: 9.

OTROKOVE PRAVICE V POSTMODERNI DRUŽBI CHILDREN' S RIGHTS IN POSTMODERN SOCIETY

Povzetek

V postmoderni družbi se ne pojavljajo pogosto vprašanja, ali je družba tista, ki zagotavlja ustrezno okolje za otroke in uresničevanje njegovih pravic. Varuhinja človekovih pravic v Sloveniji Vlasta Nussdorfer je v svoji kolumni »Rodimo se enakopravni – v pravicah« (2015) citirala Avgusta Comta: »Nihče nima druge pravice, kot da vedno opravi svojo dolžnost.« Prispevek obravnava šolajoče se otroke in raziskuje, ali so zanje to samo pravice otrok, odraslih ali tudi njihove dolžnosti, da jih upoštevajo, se jih zavedajo v šolah, doma in v družbi. Berry Mayall (2000) z Izobraževalnega inštituta Univerze v Londonu je v svojem članku »The sociology of childhood in relation to children' s rights« spregovoril o otroštvu, ki se povezuje z otrokovimi pravicami, saj naj bi bili otroci tisti, ki jih odrasli opredeljujejo. Otroci in otroštvo so postali predmet številnih družbenih razprav. Berry Mayall (2000) meni, da so otroci tisti, ki opredeljujejo (ne)odrasle. Navadno otrokovim zahtevam odrasli ne sledijo in jih doživljajo resno kot partnerje (Pavlovič, 1993). Osredotočili se bomo na osnovne otrokove pravice v Sloveniji in evropskih državah v postmoderni družbi, kakšna so upoštevanja in kršitve le-teh. Unicef je edina organizacija Združenih narodov, ki je posvečena izključno otrokom in skrbi za njihovo zaščito ter razvoj. Namen je, predstaviti otrokove pravice, ki so temelj otrokovih potreb. Ključne besede: otrokove pravice, otroštvo, postmoderna družba, državne institucije

Abstract

In postmodern society not many questions are to be found whether the society is the one providing adequate environment for children and realisation of their rights. The Ombudsman in Slovenia, Mrs. Vlasta Nussdorfer, noted in her article »We are born equal – with equal rights« (2015), and cited August Comt as follows: »No one has any other right than to always fulfil his/her duty«. The paper discusses children in their education process, asking if the right to be educated is the only right of children and adults or if they also have duties, which need to be stressed out at school, at home and in society. In his paper, »The sociology of childhood in relation to children' rights«, Berry Mayall (2000) from the London Education Institute spoke about childhood that is connected with children's rights, as children are said to be the ones who are determined by adults. Children and childhood have become the object of several social discussions. Berry Mayall (2000) thinks that children are the ones who determine (non) adults. Adults do normally not follow children's requests and they experience them seriously, as partners (Pavlovič, 1993). We will focus on basic children's rights in Slovenia and European countries in postmodern society, as well as how these rights are accepted and violated. UNICEF is the only organisation of the United Nations which is dedicated exclusively to children and the care for their protection and development. The purpose is to present children's rights, which form the base of children's needs.

Keywords: children's rights, childhood, postmodern society, national institutions

1 Uvod

Pravica je pojem, ki označuje določene lastnosti družbenega razmerja med akterjema z različno družbeno močjo, ki vstopata v interakcijo. Pravice namreč omejujejo absolutno izvajanje moči močnejšega nad šibkejšim. Bistvo pravic ni v odpravi razmerij moči, temveč v omejevanju in regulaciji učinkov neenakosti. Pravice se ne dobivajo kar tako, še vedno se je zanje in zlasti za njihovo uveljavljanje, tudi ko so deklarativno priznane, treba boriti (Dolenc, 1995). Človekove pravice so pravice vseh nas in so zapisane v deklaraciji o človekovih pravicah, v raznih konvencijah in v Ustavi Republike Slovenije. Pravice otrok in mladih do osemnajstega leta starosti natančneje določa Konvencija o otrokovih pravicah, katere podpisnica je tudi Slovenija; do zdaj jo je podpisalo 193 držav.

Človekovim pravicam in pravicam na splošno pripisujemo naslednje lastnosti:

1. temeljnost: človekove pravice so temelj vseh ostalih pravic;
2. splošnost oziroma univerzalnost: človekove pravice pripadajo vsem ljudem;
3. vezanost na človeka: človekove pravice pripadajo človeku že po (njegovi) naravi, in to prvenstveno kot posamezniku;
4. neodtujljivost: ker so človekove pravice eksistenčno povezane s človekom, jih od njega nikakor ni mogoče odtujiti;
5. absolutnost: to na eni strani pomeni, da imajo človekove pravice kot celota vseobsežno eksistenco, ki traja toliko časa, dokler obstoji človek, na drugi strani pa to pomeni njihovo veljavo erga omnes;
6. deklarativna narava artikulacije: ker so človekove pravice dane človeku že »po naravi«, jih je mogoče pravno in drugače le deklarirati, in ne konstituirati;
7. moralnost: izvor človekovih pravic in dolžnosti je v sferi človekove moralnosti;
8. politična narava: vsaka človekova pravica ima politično težo, saj se le-ta uresničuje v okviru politično konstituirane družbe;
9. pravnost: za učinkovito zagotavljanje človekovih pravic v družbi morajo biti te pravice pravno določene in zavarovane (Cerar, 2002).

Pri nastanku pravic odraslih je pomembno dejstvo, da vsebino formulirajo tisti, ki so jo postavili, torej odrasli. O pravicah otrok pa razpravljajo odrasli med seboj. To ni pošteno, saj o zahtevah otroka presojujejo odrasli (in ne otroci kot nosilci pravic). Navadno otrokovim zahtevam odrasli ne sledijo in jih ne doživljajo resno kot partnerjev v pogajanjih o pravicah (Pavlović, 1993).

2 Nastanek otrokovih pravic

Pojem otrokovih pravic zasledimo vsak dan v medijih ali v svetovnih dogodkih, saj so človekove pravice le tiste, ki so pojmovane kot posameznikove osnovne pravice, kot je spoštovanje človekovega življenja in človeškega dostojanstva; pravimo, da so »neodtujljive«, saj jih nima nihče pravice iz kakršnega koli razloga komur koli vzeti. Ne glede za katere pravice gre, ali so otrokove ali človekove, so vse enako pomembne, saj tvorijo celoto in so povezane; če je ogrožena ena sama pravica, so s tem ogrožene vse pravice.

O pojmu otroštva in pojmu otroka pred 16. stol. ne zasledimo zapisov v literaturi, saj so bili otroci brez kakršnih koli zagotovil o svojih pravicah, vemo, da so bili izkoriščani in so jih obravnavali kot lastnino, brez pravic. Šele v 20. stol. pride do sprememb v pojmovanju in obravnavi otrok, saj so otroci dandanes prepoznavni kot posebna družbena skupina, ki jim je zagotovljeno posebno družbeno varstvo, a žal še ne v vseh državah sveta.

Generalna skupščina ZN je sprejela Konvencijo o otrokovih pravicah 20. novembra 1989, ki opredeljuje otroka kot »vsako človeško bitje, mlajše od 18 let, razen če zakon, ki se uporablja za otroka, določa, da se polnoletnost doseže prej« (KOP, 1. člen). Ugotovimo lahko, da so mnoge pravice otrok in odraslih enake, saj imajo vsi ljudje, ne glede na starost, enake osnovne potrebe; vsem tako pripadajo človekove pravice, torej odraslim in otrokom. Koristi otrok so opredeljene v 3. členu KOP, ki govori, da je treba pri vseh dejavnostih, ki se navezujejo na otroke, ali jih vodijo državne ali zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravni organi, zakonodajna telesa, upoštevati načelo, da so otrokove koristi glavno vodilo le-tim. Države podpisnice se zavežejo, da otroku zagotovijo takšno varstvo in skrb, ki sta potrebna, ob upoštevanju pravice in dolžnosti staršev, zakonitih skrbnikov ali drugih posameznikov, ki so zakonsko odgovorni za otroke (KOP, 3. člen). Vsaka pravica (nediskriminacija), uresničevanje pravic, starševska skrb, preživetje in razvoj, otrokovo mnenje, svoboda izražanja, svoboda misli, vesti in veroizpovedi, zaščita zasebnosti, zaščita pred zlorabo, socialno varstvo, izobraževalni cilji, spolno izkoriščanje itd. so opredeljeni v Konvenciji o otrokovih pravicah in so del človekovega dostojanstva ter so pomembni za razvoj vsakega otroka. To je edina konvencija OZN, ki tistim, ki jih varuje, ne zagotavlja možnosti, da bi se neposredno pritožili pristojnemu odboru OZN (v primeru kršitev). Vprašamo se lahko, zakaj se otroci in mladostniki ne bi mogli neposredno pritožiti odboru OZN, saj so člani tega odbora strokovnjaki za otrokove pravice.

Audrey Hepburn je zapisala: »Vsi otroci imajo pravico: pravico do varstva, šolanja, hrane, zdravstvene oskrbe in zaščite pred ekonomskim izkoriščanjem, do odraščanja, do ljubezni ... Žal pa je resničnost popolnoma drugačna. Vsak dan se rojevajo otroci, ki ne bodo nikoli poznali stvari, ki so srečnejšim otrokom samoumevne. Mnoge otroke izkoriščajo. Mnogi med njimi ne morejo odraščati v krogu svojih družin, ker njihove dežele opustošita vojna in lakota. Nekateri otroci stradajo, kjer vlada lakota; drugi ne bodo nikoli imeli priložnosti, da bi se učili in odrasli; nekateri se ne morejo igrati.« (Hepburn, 1989, v Kovič, 1995) Svetovni voditelji, mednarodni organizatorji so se sestali 1. maja 2002 v New Yorku, kjer je potekalo posebno zasedanje Generalne skupščine Združenih Narodov o otrocih. Prvič v zgodovini ZN so se srečali tudi otroci na Otroškem forumu, kjer je bilo navzočih 400 otrok iz 150 držav in le-ti so za kratek čas postali enakovredni partnerji z državniki sveta. Prvič je bila posebna seja ZN v celoti posvečena otrokom in rezultat tega je dokument »Svet po meri otrok«. Na zasedanju je bil sprejet globalni načrt za izboljšanje položaja otrok, s čimer so se države podpisnice zavezale k pripravi nacionalnih akcijskih načrtov za izboljšanje položaja otrok; podpisnica tega dokumenta je tudi Slovenija. Dokument »Svet po meri otrok« izhaja iz tega, da je svet po meri otrok hkrati svet po meri vseh, da otroci niso strošek, temveč naložba v prihodnost, kot tudi da niso otroci le prihodnost, ampak sedanjost.

Temeljna listina, ki brani in določa pravice otrok, je Deklaracija o otrokovih pravicah, ki je bila soglasno sprejeta in jo je razglasila Generalna skupščina Združenih narodov 20. novembra 1959, govori o pravicah, ki poudarjajo telesne in psihološke značilnosti otroka, zavzema se za njihovo zaščito, varstvo, zastopanje in rast; ta deklaracija ne poudarja samoodločanja in svobode izbora. Družina je upravičena do vsestranske zaščite in podpore, saj nosi glavno odgovornost za varstvo, vzgojo in razvoj otrok. Vse družbene ustanove morajo spoštovati otrokove pravice in zagotavljati blaginjo otrok ter nuditi ustrezno podporo in pomoč. Pri tem moramo spoštovati obstoj različnih oblik družin v različnih kulturnih, družbenih in političnih sistemih (Vujnovič, 2003).

2.1 Otrokove pravice v Sloveniji

Vlada RS je v letu 2006 sprejela Program za otroke in mladino 2006–2016, ki so mu sledili nacionalni akcijski načrti. Prizadevajo si, da dokument ne bi bil le črka na papirju, da bi bil obvezujoč dokument, v katerem bi bila prepoznana odgovornost vsakega družbenega akterja: vlade, državne uprave, javnih zavodov, gospodarstva, civilne družbe in nevladnih organizacij posameznikov ter neposredno tudi otrok. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti pripravlja spremembe k besedilu Nacionalnega programa za otroke in mladino 2006–2016 v Republiki Sloveniji.

Poudarki pripomb na uresničevanje Nacionalnega programa za otroke in mladino 2006–2016 (POM) v Republiki Sloveniji so:

- vsebina POM je dobronamerna, splošna, a manjka izvedbeni vidik;
- še vedno nimamo akcijskih načrtov, ki bi zagotavljali konkretizacijo uresničevanja programa v korist otrok in mladine;
- iz POM se jasno kaže vztrajanje na »parcialnosti« otrocka na posamezna področja, namesto da bi bil otrok obravnavan kot celovita osebnost (subjekt);
- v vzgojno-izobraževalno politiko bi bilo treba vključiti zdravo spolnost, vključno s spoštovanjem človekovih pravic, s poudarkom na spolnih in reproduktivnih pravicah mladih;
- da se uvedejo analize in osip v srednjih šolah, ki je dokaj spregledan problem, kajti po l. 1998 ni sistematičnega spremljanja otrok in njihovega izobraževanja, kaj se dogaja s 13 % otrok, ne vemo;
- vlada mora zagotoviti sistemski pristop pri obravnavi otrok s posebnimi potrebami v strokovnih smernicah za obravnavo le-teh;
- šole bi morale učencem na razrednih urah predstaviti možnost kakovostnega preživljanja prostega časa;
- sistemsko vpeljati finančno podporo počitniških projektov;
- iz izvedene raziskave Unicefovega odbora smo ugotovili, da kar 42 občin nima konkretnih načrtov za dejavno sodelovanje mladih.

Znanstveniki se ukvarjajo s sociologijo otroštva, govorijo o krizi otroštva in pripravi mladih za življenje. Posebno pozornost v Svetu Evrope posvečajo mladini. Za te namene delujejo razne institucije in organizacije, ki naj bi pomagale mladim, da bi se vključili v demokratične procese za boljšo Evropo. V ta namen so veliko storili za pouk o človekovih pravicah in za uresničevanje in spoštovanje otrokovih pravic v šoli (Evolution of the role of children in family, 1994, v Divjak, 1998). Učitelji, ki naj bi otroke poučevali o njihovih pravicah, obenem pa jih tudi varovali, morajo poznati dokumente o pravicah otrok. Poleg strokovne izobrazbe naj bi učitelji za prihodnje čase pridobili široko kulturo, univerzalne etične in druge vrednote, čut za človekove pravice in s tem ustrezno poklicno etiko pedagoškega delavca (Divjak, 1998).

V letu 2009 se je ustanovil Svet Vlade RS za mladino, a izpostavljamo potrebo po razširitvi v Svetu otrok in mladine. Tako zaobjamemo celotno skupino otrok, skladno s KOP. Okrepiti je treba že vzpostavljene strukture, kot so npr. otroški parlament, dijaški parlament, zastopniki pravic dijakov, da bo delovanje še učinkovitejše. Zavzemati se je treba, da glas mladih ni le poslušan, temveč tudi slišan

(<http://www.unicef.si/vsebina/152/Svet%20po%20meri%20otrok>).

Unicef Slovenija je med otroki in mladimi izvedel raziskavo o participaciji, da bi ugotovili, katere otrokove pravice poznajo. V raziskavi je sodelovalo 293 otrok, starih med 12 in 15 let, in mladostniki, stari med 15 in 18 let. Ključne ugotovitve raziskave so:

1. skoraj desetina otrok in četrtnina mladih ne pozna niti ene otrokove pravice, čeprav so le-te del učnega načrta v OŠ, najpogosteje so navedli pravico do izobraževanja (70 % anketirancev), pravico do participacije (47,2 %), pravico do prostega časa (31,5 %), pravico do zdravja (30,5 %) in pravico do družine (27,2 %);
2. pravice do participacije se zaveda skoraj polovica anketirancev, opredelili so jo kot pravico do lastnega mnenja, pravico do sporazumevanja, pravico do svobodnega mišljenja;
3. dve tretjini otrok in polovica mladostnikov opravlja prostovoljno delo, med njimi je več deklet kot fantov (najbolj priljubljeno delo je v vlogi gasilca).

Otroci, ki v otroštvu uresničijo možnost participacije, so pozneje v življenju manj ranljivi za družbeno izključenost, prav zato je pomembno dati otrokom in mladim možnost, da povedo svoje mnenje v zadevah, ki se jih tičejo. Unicef Slovenija je l. 2014 zaključil s projektom »Mladi in globalni«, v njem je sodelovalo 365 učiteljev, vzgojiteljev in mladinskih delavcev iz 122 vzgojno-izobraževalnih zavodov in mladinskih organizacij iz vse Slovenije, ki so od l. 2013 z delavnicami ozaveščali otroke in mlade o otrokovih in človekovih pravicah. Otroci in mladostniki lahko uživajo in se zavedajo svojih pravic tako, da jih poznajo, se jih zavedajo in jih uživajo, saj gre za njihove pravice, in imajo možnost pritožbe v primeru kršitev le-teh (<http://www.unicef.si/novice/13647/unicef-ova-raziskava-o-participaciji-otrok>).

2.2 Varstvo otrokovih pravic

Podlaga za ustanovitev Varuha človekovih pravic RS je opredeljena v 159. členu Ustave Republike Slovenije, zato se pri svojem delu ravna po določilih ustave in mednarodnih pravnih aktih o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah. Pri svojem delu je neodvisen in samostojen. O svojem delu Varuh poroča državnemu zboru z rednimi letnimi ali posebnimi poročili. Varuh lahko naslovi organom predloge, mnenja, kritike ali priporočila, ki so jih ti dolžni obravnavati in nanje odgovoriti. Varuh je dolžan voditi postopek nepristransko in v vsaki zadevi pridobiti stališča prizadetih strani in ne uporablja argumenta moči, ampak moč argumenta. Argumente pa predstavlja na različne načine sporazumevanja z javnostmi. Na področje varstva otrokovih pravic uvrščamo: stike otrokov s starši, preživnine, otroške dodatke, vprašanja rejništva, skrbništva, problematiko otrok s posebnimi potrebami, vprašanja, ki zadevajo otroke manjšin, nasilje nad otroki v družini in zunaj nje, pravice do zagovornikov v postopkih ipd. (<http://www.varuh-rs.si/o-instituciji/oblake-dela-varuha/>).

Državni zbor RS, Varuh človekovih pravic RS in Ministrstvo za zunanje zadeve so med 6. in 7. 10. 2009 organizirali Mednarodno konferenco o otrokovih pravicah in zaščiti pred nasiljem, ki so jo organizirali v tednu otroka. Konferenca je odkrila težave, s katerimi se srečujemo vsi, ki se ukvarjamo z varovanjem otrokovih pravic. Nevladne organizacije drugače vidijo in obravnavajo posamezne pravice in njihove kršitve kot pristojni državni organi. Prispevki otrok na konferenci so pripomogli k ugotovitvi, da zgolj število ljudi, ki se ukvarjajo s posameznimi področji, ni edino, ki šteje, ampak volja, želje in znanje; ugotavljajo, da so otroci in mladina premalo seznanjeni s svojimi pravicami. S stališča varovanja pravic otrok ni toliko pomembno, da se kršitve preganjajo in odpravljajo njihove posledice, kot to, da se ne odpravljajo njihovi vzroki, pomembna je osveščenost vseh, ki se na kakršen koli način ukvarjamo z zaščito otrok in ozaveščanjem v postmoderne družbi. Mladi udeleženci menijo, da so etični kodeksi ali trenutki kulturnih dejavnosti lahko učinkovitejši kot »debeli« predpisi (http://www.vlada.si/medijsko_sredisce/napovednik/arhiv_dogodkov/arhiv_dogodkov/article/mednarodna_konferenca_o_otrokovih_pravicah_in_zasciti_pred_nasiljem_4785/).

3 Vpliv gospodarske krize na blaginjo otrok

Unicefovo poročilo z dne 28. 10. 2014 ugotavlja, da je v gospodarsko razvitih državah sveta od l. 2008 pod prag revščine zdrsnilo 2,6 milijona otrok in da v razvitih državah v revščini živi že 76,5 milijona otrok (vanj je vključena tudi Slovenija). V 23 državah se je revščina otrok od 2008 povečala na Irskem, Hrvaškem, Islandiji, v Latviji, Grčiji, kjer se je povečala za več kot 50 %. Slovenija je na 26. mestu od 41 držav in v naši državi se je stopnja tveganja revščine otrok od l. 2008 do 2012 povečala za 15 %, kar pomeni, da je v tem času pod prag revščine zdrsnilo 7000 otrok. Revščina otrok v Sloveniji se je poglobila. Unicefova raziskava ugotavlja, da je recesija prizadela ne samo otroke, ampak tudi mlade med 15. in 24. letom starosti, ki se ne izobražujejo, niso zaposleni ali vključeni v poklicno usposabljanje; v l. 2013 je bilo v EU takih 7,5 milijona mladih. Slovenija se na t. i. lestvici NEET uvršča na 30. mesto od 341 držav, kar predstavlja 41-odstotni porast od leta 2008. V Sloveniji se je od l. 2008 zelo povečala brezposelnost mladih (od 15 do 24 let), in sicer na 21,6 % populacije, kar je zelo zaskrbljujoče. Revščina otrok v Sloveniji še vedno narašča in je v l. 2014 dosegla 14,8 % (Blaginja otrok, Report Card 11).

3.1 Primeri dobrih praks

Islandije se je kriza zelo dotaknila, posledično revščina, revščina otrok je med letoma 2008 in 2012 narasla bolj kot v ostalih državah. Vlada je stroške krize zmanjšala, ublažila z vpeljavo progresivne davčne reforme. Dodatni prihodki so bili uporabljeni za dvigovanje plač javnih uslužbencev, izboljšanje blaginje in otroških dodatkov. Posledično je upadla revščina med letoma 2012 in 2013. V Avstraliji so s hitrimi ukrepi denarne pomoči usmerjali v družine z otroki in z nizkimi prihodki in tako so z zaščito najrevnejših in dvigom potrošnje spodbudili okrevanje gospodarstva. V ZDA so s sprejetjem t. i. pakta ukrepov za spodbujanje (stimulus package) v l. 2008 zadušili recesijo, v nasprotju z evroobmočjem, tako da se je ameriška ekonomska rast vrnila na raven pred krizo. Revščina je kot začaran krog in dlje kot bodo otroci ujeti v krogu revščine, težje bodo iz njega izstopili (<http://www.unicef.si/projekti-v-sloveniji/zagovorninstvo/raziskave>).

Unicef poziva vlade in socialne partnerje, da postavijo otroke in mladino v središče procesnega odločanja in to morajo narediti v času gospodarske krize kot tudi pozneje, ko mine. Pomembno je, da se položaj otrok v državah spremlja, v času gospodarskih kriz pa je pomembno, da vlade sprejmejo nove ukrepe in preprečijo breme tistim, ki so ga najmanj zmožni nositi, ter zmanjšajo, preprečijo revščino, ki ogroža otroke in mlade.

3.2 Otroci brez spremstva

Nekateri otroci, mlajši od 18 let, pridejo v Evropo, da bi se združili s člani svoje družine, ki že bivajo v evropskih državah. Zaradi svoje ranljivosti postanejo otroci brez spremstva, pogosto tudi žrtve trgovine z ljudmi. V nekaterih primerih je odhod teh otrok od doma posledica družinskega pritiska, da emigrirajo z namenom, da bi delali in pošiljali denar domov ter pomagali pri preživljanju družini v matični državi. Potovanja za take otroke so zelo travmatična, ker potujejo tudi v težkih pogojih (tihotapljenje, trgovci, pešačenje, skrivanje v tovornjakih, ladjah, vlakih). Žal, na poti so pogosto tudi zlorabljeni in izkoriščani s strani odraslih, izkusijo lakoto, bolezni, poškodbe.

Po prihodu v drugo državo se znajdejo v tujem okolju, kjer ne razumejo jezika, kulture okolja, so brez družine, prijateljev. Otroci brez spremstva so ena najranljivejših skupin v Evropi, saj so prikrajšani za otroštvo, pomoč, varstvo in zaščito s strani staršev ali drugih. Pomembno je, da se jim posveti posebna pozornost in da so vidni, in ne nevidni otroci, ki prehajajo meje evropskih držav. Natančnih podatkov o otrocih brez spremstva ni, vendar raziskave in podatki pristojnih organov in socialnih služb držav Zahodne Evrope potrjujejo, da število narašča. Po navedbah organizacije Save the Children naj bi bilo trenutno v EU najmanj 100.000 otrok brez spremstva.

V Italiji in Španiji beležijo povečan prihod otrok brez spremstva, na Švedskem se je l. 2008 povečalo število prošelj za azil otrok brez spremstva, saj so prejeli 1500 prošelj; medtem ko se število prošelj zmanjšuje v Franciji in na Nizozemskem. Pri otrocih brez spremstva gre za transnacionalni pojav, saj le-ti prečkajo države, da dosežejo druge države, in na osnovi veljavne zakonodaje lahko celo nacionalni organi premeščajo otroke brez spremstva iz ene države v drugo.

4 Ali se glas otrok sliši

Kvalitativna raziskava evrobarometra Otrokove pravice l. 2010 se je po naročilu Generalnega direktorata Evropske komisije za pravosodje opravila v 27 državah članicah EU. Anketiranci so bili stari od 15 do 17 let, izhajali so iz različnih socialno-ekonomskih in etičnih okolij, vključno z romskimi otroki in otroki s posebnimi potrebami. V raziskavi je sodelovalo 1445 otrok. V vsaki državi članici je bil vzorec splošno reprezentativen za dečke in deklice, iz mestnih in podeželskih območij, iz nižjih in višjih ekonomskih skupin ter z različno etično pripadnostjo. Med anketiranci je bilo 51 otrok s posebnimi fizičnimi potrebami. Po vsej EU je bilo organiziranih 170 skupin za razprave in pogovore z anketiranci. Razpravljali so o vprašanih, ki so zajemala otrokove pravice na splošno, in o ovirah, na katere naletijo pri uresničevanju pravic. Anketiranci so podali svoja mnenja o rešitvah, ki bi po njihovem mnenju pomagale pri odpravi ovir, ter kaj bi spremenili v »svetu odraslih«, da bi bile bolj zavarovane in branjene otrokove pravice. Mladi Evropejci menijo, da so starši in učitelji najbolj odgovorni za zagotavljanje otrokovih pravic, kar zadeva njih kot posameznike v državi, kjer živijo. Otroci si želijo dejavnejšega sodelovanja pri sprejemanju odločitev v zvezi z njimi, od odraslih pa pričakujejo spoštovanje otrokovih mnenj.

Anketiranci so izpostavili željo, da bi si otroci v okviru družin in šole upali spregovoriti, če bi menili, da so kršene njihove pravice; pomembno je spodbujati dialog. Želijo si več informacij, kot so pogovarjanje o otrokovih pravicah v šolah in informacije o tem, kje poiskati pomoč; to pa je mogoče doseči tudi z interaktivnimi tehnologijami, ki jih otroci poznajo (splet, mobilni). Izpostavili so, da je treba več pozornosti posvetiti spremljanju razmer najranljivejših skupin otrok (doma, v šoli ali drugje), kadar je to potrebno. Želijo si več psihološke podpore za otroke v šoli in terapije za žrtve ustrahovanja. Starše je treba bolj ozaveščati o pomenu preživljanja časa z otroki (Kako otroci vidijo svoje pravice, 2010).

Ta kvalitativna raziskava je sledila kvantitativnima raziskavama evrobarometra, ki sta bili opravljena v prejšnjih dveh letih in cilj katerih je bil, ugotoviti, kako ozaveščeni so otroci glede svojih pravic, ter razumeti, s katerimi vprašanji se srečujejo na področju otrokovih pravic. Evropska komisija je februarja 2011 sprejela Agendo EU za otrokove pravice, pri pripravi tega dokumenta je upoštevala ideje, ki so se porodile med posvetovanjem z otroki (anketiranci).

5 Zaključek

»Lepa pravica je teči po trati
in ne biti kot trava teptan,
učiti se brati in biti med brati
enakovreden in spoštovan ...«

(Tone Pavček, ambasador Slovenskega odbora za Unicef)

Literatura in viri

Cerar, M. Narava in pomen človekovih pravic. Dokumenti človekovih pravic. Ljubljana: Amnesty International Slovenije; 2002: 2122.

Divjak, M. Šola in človekove pravice. Slovenija in Svet Evrope. Ljubljana; 1998: 200, 242.

Dolenc, J. Zagovorništvo otrok v osnovni šoli. Diplomaska naloga, VŠŠD. Ljubljana; 1995: 12.

Kako otroci vidijo svoje pravice, Evropska komisija. Luxemburg; 2010: 36.

Konvencija o otrokovih pravicah, Unicef Slovenija. Ljubljana; 2009: 1. in 3. člen.

Kovič, N. Otrokom vsega sveta. Ljubljana; 1995: 2.

Pavlovič, Z. Psihološke pravice otroka: otrokove pravice otroka: otrokove pravice onstran pravnega reda. Didakta; 1993: 142.

Proceedings of the conference » Evolution of the role of children in family; participation and negotiation«. Madrid, december 1994.

Program za otroke in mladino 2006–2016, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Ljubljana; 2006: 4–27.

Vujnovič, M. Svet po meri otroka: Slovenski odbor za Unicef. Ljubljana; 2003: 9.

Spletni viri

Dostopno na: <http://www.unicef.si/vsebina/152/Svet%20po%20meri%20otrok> (9.2.2016).

Dostopna na: <http://www.unicef.si/novice/13647/unicef-ova-raziskava-o-participaciji-otrok> (9.2.2016).

Dostopno na: <http://www.unicef.si/projekti-v-sloveniji/zagovornistvo/raziskave> (9.2.2016).

Dostopno na: <http://www.varuh-rs.si/o-instituciji/oblike-dela-varuha/> (9.2.2016).

Dostopno na: http://www.vlada.si/medijsko_sredisce/napovednik/arhiv_dogodkov/arhiv_dogodkov/article/mednarodna_konferenca_o_otrokovih_pravicah_in_zasciti_pred_nasiljem_4785/ (9. 2. 2016).

UČENJE IN POUČEVANJE V ZDRAVSTVENI NEGI IN OSKRBI

TEACHING AND LEARNING IN NURSING AND CARE

Povzetek

Kodeks etike v zdravstveni negi in oskrbi v Sloveniji narekuje izvajalcem zdravstvene nege in oskrbe pri njihovem delu in življenju različne odgovornosti, ki jih ni mogoče opredeliti le z zakoni in predpisi. Medicinske sestre, učiteljice zdravstvene nege in oskrbe imajo tako dvojno odgovornost: učiti in naučiti prihodnje izvajalce zdravstvene nege in oskrbe dejavnosti zdravstvene nege ter jim biti pomemben zgled na njihovi profesionalni poti. V prispevku je predstavljeno šolanja medicinskih sester v Sloveniji skozi zgodovino do današnjih dni, sledijo programi in nazivi poklicev v zdravstveni negi, primerljivi s poklici zdravstvene nege v Evropi, gre za reguliran poklic, ki določa minimalne izobraževalne zahteve za medicinske sestre za splošno zdravstveno nego. Te zahteve so: poznavanje strokovnih področij, na katerih temelji splošna zdravstvena nega, poznavanje narave in etike poklica z načeli zdravja in zdravstvene nege, ustrezne klinične izkušnje, sposobnost za sodelovanje pri praktičnem usposabljanju negovalnega osebja ter izkušnje pri delu s sodelavci drugih poklicev v zdravstvenem sistemu. Medicinske sestre, učiteljice zdravstvene nege in oskrbe se morajo redno učiti, tako na strokovnem kot na pedagoškem in didaktičnem področju. Učitelj oz. učiteljica zdravstvene nege, ki poučuje zdravstveno nego, mora imeti izobrazbo iz zdravstvene nege in bogate delovne izkušnje s pacienti v zdravstvenih ustanovah. Večletno delo v kliničnem okolju je pogoj za kakovostno poučevanje zdravstvene nege in oskrbe tako v srednjem strokovnem kot visokošolskem strokovnem izobraževanju. Da bodo učiteljice, učitelji zdravstvene nege in oskrbe lahko učili, vzgajali, motivirali študente in dijake, morajo skrbeti za lastno zdravje in razvoj, kar je poleg običajnega dosegljivo s povezovanjem in skupnim iskanjem izboljšav pri poučevanju, rezultat le-tega pa je kakovostna in varna zdravstvena nega in oskrba pacientov. Ključne besede: zdravstvena nega, oskrba, medicinska sestra, poučevanje

Abstract

Code of ethics in nursing and care in Slovenia requires providers of health care in their work and life of the various responsibilities that cannot be defined only by laws and regulations. Nurses, teachers of nursing and healthcare have dual responsibility: to learn and to teach future operators of nursing care and nursing activities, and be role models in their professional career. The paper presents the education of nurses in Slovenia through history to the present day, the followed programmes and titles of occupations in healthcare that are comparable to the professions of nursing in Europe. This is a regulated profession, which sets out minimal educational requirements for nurse responsible for general care. These requirements are: knowledge of technical areas in which general nursing is based, knowledge of the nature and ethics of the profession to the principles of health and nursing, relevant clinical experience, the ability to participate in the practical training of nursing personnel and experience of working with colleagues of other professions in the health system. Healthcare teachers must continuously learn, in the professional field as well as pedagogical and didactic.

Teacher or nursing teacher who teaches health care, should be trained in nursing and have working experience with patients in healthcare facilities. Several years of work in clinical environment is a prerequisite for quality teaching of healthcare, both in secondary professional and higher professional education. Teachers of nursing care can only learn, educate, motivate students and pupils, if they take care of their own health and development, which, in addition to the usual, they can achieve by connecting with others and with joint search for improvements in teaching, which results in an excellent and safe medical care and treatment of patients.

Keywords: health care, nursing, nurse, teaching

1 Uvod

Zgodovina formalnega šolanja v Sloveniji seže več kot 90 let nazaj. Temelje poklicu in šolanju pri nas je postavila prva slovenska izšolana medicinska sestra Angela Boškin. Njeno preventivno in zdravstveno delo so prepoznali posamezniki takratnih socialnih in zdravstvenih institucij ter se predvsem zaradi nje odločili za ustanovitev prve sestrške šole leta 1924, ki se je imenovala Šola za sestre pri Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani. Položen je bil temeljni kamen sestrške službe v Sloveniji. Šola je bila monovalentnega tipa, s preciznim programom socialno-higienske zaščite otroka. Pouk je trajal eno leto, absolventke so dobile naziv otroška zaščitna sestra. Za vstop v šolo je morala biti kandidatka stara 19 let, in ne starejša od 30 let. Pogoj je bil telesno in duševno zdravje, dobro končana zaključena nižja srednja šola ali ustrezna izobrazba, znanje državnega jezika v govoru in pisavi ter neoporečnost. V šoli so poslušali teoretične predmete in imeli praktični pouk v vseh panogah zavodskega strokovnega delovanja: dečji in materinski dom, mlečna kuhinja, otroški dispanzer, kuhinja za odrasle in gospodinjstvo. Sledile so spremembe v trajanju pouka, temu so sledili tudi učni načrti. (Gradišek, 1992) Gradišek (1969) poudarja, da s pojmom sestrstvo (nursing) mislimo sestrsko službo v najširšem pomenu besede. To je znanost in umetnost obenem, da zajamemo bolnika kot celovito psihosomatično osebnost ter pri tem razvijamo in podpiramo fizično, psihično in socialno komponento njegovega zdravja. Medicinska sestra je oseba, ki pozna in razume temeljne zdravstvene potrebe tako zdravega kot tudi bolnega človeka in dobro ve, kako te potrebe zadostimo. Vešča mora biti v neposredni negi bolnika, ki temelji na dognanjih medicinske in drugih znanosti. Zmožna je svoje znanje vzdrževati na ravni, ki znova zahteva razvoj znanosti. Svoje znanje mora nenehno prenašati v prakso, ga z njo uskladiti, ga prilagajati potrebam bolnika in družbe. Znati mora presoditi kritične situacije in ustrezno ukrepati. Gradišek nadaljuje, da se je v preteklosti pričakovalo, da je medicinska sestra statični član zdravstvenega tima, takrat so bile najboljše pasivne, ubogljive in anonimne medicinske sestre. Avtorica zagovarja budne, živahne in sprejemljive za dogajanja okrog sebe. Sestrsko delo mora biti v najširšem pomenu besed dinamičen, terapevtski in vzgojni proces, katerega namen je, zadostiti zdravstvenim potrebam družbe. Kakovost vzgojno-izobraževalnega dela, nadaljuje Gradišek (1969), ki jo dosega posamezna šola za medicinske sestre, je odvisna tudi od kakovosti učenk. Uspehi takratnih raziskav kažejo, da ravna modro tista država, ki določa za vstop v sestrsko šolo čim zahtevnejše sprejemne pogoje, pa čeprav te zahteve zmanjšujejo število vpisanih kandidatov.

2 Izobraževanje za poklice v zdravstveni negi in oskrbi v Sloveniji

Strategija razvoja zdravstvene nege in oskrbe zdravstvenega varstva v Republiki Sloveniji za obdobje od leta 2011 do 2020 opredeljuje vizijo izhodiščne usmeritve in strateške cilje razvoja zdravstvene nege. Je temeljni razvojni dokument dejavnosti zdravstvene nege in oskrbe ter osnova za pripravo vseh drugih dokumentov razvojnega načrtovanja. V dokumentu so opredeljena področja v zdravstveni negi in oskrbi na vseh ravneh in vseh delovnih okoljih.

Dokument se bo spreminjal, nadgrajeval in dopolnjeval skladno z evropskimi, svetovnimi in strokovnimi trendi v zdravstveni negi in oskrbi (Zbornica – Zveza, 2011). Področje izobraževanja v zdravstveni negi na ravni Evropske unije (EU) ureja Direktiva 2013/55/EU Evropskega parlamenta, ki je bila sprejeta novembra 2013 in je nadomestila Direktivo 2005/36/EC. Le-ta postavlja minimalne standarde za usposabljanje sektorskih poklicev (zdravnikov, zobozdravnikov, medicinskih sester, babic, veterinarjev, farmacevtov, arhitektov), splošni sistem priznavanja dokazil usposobljenosti in samodejno priznavanje poklicnih izkušenj v državah EU (Direktiva 2005/36/EC, 2005; Direktiva 2013/55/EU, 2013). Pri izobraževanju imajo pomembno vlogo tudi organizacije in mednarodna združenja: Mednarodni svet medicinskih sester (International Council of Nurses – ICN), Svetovna zdravstvena organizacija za področje Evrope (WHO for Europe), Evropska federacija združenj medicinskih sester (European Federation of Nurses – EFN) in drugi. Pri nas je področje izobraževanja urejeno z zakonodajo in pravnimi predpisi. Strategija razvoja (2011) v nadaljevanju navaja, da je medicinska sestra v Sloveniji diplomirana medicinska sestra/diplomirani zdravstvenik, ki ima zaključen v Republiki Sloveniji akreditiran visokošolski študij zdravstvene nege. Je nosilka/nosilec dejavnosti zdravstvene nege in oskrbe v RS, ki ima zaključeno temeljno izobraževanje na 1. bolonjski stopnji, podiplomsko izobraževanje na 2. in 3. bolonjski stopnji ter vseživljenjsko učenje. Izobraževanje na prvi bolonjski stopnji, torej za medicinsko sestro, traja tri leta, vključuje 4600 ur kliničnega usposabljanja, od tega 2300 ur neposrednega dela ob pacientu v kliničnem okolju in ob spremljanju ter nadzoru mentorja z ustreznimi delovnimi izkušnjami. Naziv je trenutno diplomirana medicinska sestra/diplomirani zdravstvenik. Za ženski spol se predlaga nov naziv, diplomirana zdravstvenica, ki mora biti potrjen s strani Ministrstva za zdravje RS.

Medicinska sestra ima v skladu z evropsko prakso strokovno sodelavko, ki zaključi srednje strokovno izobraževanje po programu zdravstvena nega ter se vključuje in opravlja dejavnosti zdravstvene nege v skladu s poklicnimi kompetencami. Slednje določa dokument Zbornice – Zveze, naslovljen Poklicne aktivnosti in kompetence v zdravstveni in babiški negi, 2008 (Zbornica – Zveza, 2008). Dosedanji nazivi za srednje strokovno izobraževanje so: tehnik/tehničarka zdravstvene nege, zdravstveni tehnik/zdravstvena tehničarka, srednja medicinska sestra/zdravstvenik. Že večkrat predlagan in na različnih ravneh sprejet naziv je zdravstveni asistent/zdravstvena asistentka. Po končani srednji šoli se lahko zaposliš: opraviš 6-mesečno pripravništvo in strokovni izpit, lahko pa nadaljuješ študij. Pri vpisnih pogojih za študij zdravstvene nege sta pogosto odločilna učni uspeh srednjega strokovnega izobraževanja in uspeh na poklicni maturi. Gimnazija se zaključi s splošno matura.

3 Izobraževanje za poklice v zdravstveni negi in oskrbi v Evropski uniji

Na ravni EU potrebujemo medicinske sestre in njene sodelavce/sodelavke v negovalnem timu za izvajanje kakovostne in celovite zdravstvene nege in oskrbe. EFN, ICN in drugi uvajajo v zdravstveni negi in oskrbi v EU štiri poklicne kategorije izvajalcev zdravstvene nege. Te so:

- 1. raven: podporno/pomožno osebje (support or assistive worker): potrebna izobraževanja niso predpisana, niso registrirana, delajo pod nadzorom 3. ravni;
- 2. raven: registrirano podporno osebje (enrolled nurse/registered nurse assistant/licensed practical nurse): izobraževanja niso poenotena, so obvezna, predvidene so omejitve v kliničnem okolju, delajo pod neposrednim in posrednim nadzorom ravni 3;
- 3. raven: diplomirana (registrirana) medicinska sestra (registered/licensed nurse): samostojno delujoči profil, avtonomnost pri delu, zaključen predpisan program izobraževanja, izpolnjevati mora pogoje za vpis v register in imeti licenco;

- 4. raven: diplomirana (registrirana) medicinska sestra specialistka (special nurse): splošna znanja nadgrajujejo specialistična, ki vključujejo klinično delo, učenje, raziskovanje in svetovanje;
- 5. raven: diplomirana (registrirana) medicinska sestra za zahtevnejša dela in naloge (advanced practice nurse): pridobljena so ekspertna znanja, sposobnost kompleksnega odločanja, klinične kompetence za razširjeno delo v stroki. ICN priporoča zaključen magisterij iz zdravstvene nege za vstop na peto raven izvajalcev zdravstvene nege (Skela Savič, 2015).

Evropska federacija združenj medicinskih sester (EFN) je izdala Smernice za implementacijo člena 31 o medsebojnem priznavanju poklicnih kvalifikacij glede na Direktivo 2005/36/EC, dopolnjeno z Direktivo 2013/55/EU. Smernice so namenjene v prvi vrsti izobraževalnim ustanovam v zdravstveni negi, izvajalcem zdravstvene nege in oskrbe ter tudi strokovni javnosti. Pri Zbornici – Zvezi kot članici EFN so smernice prevedli in jih izdali v elektronski publikaciji, ki je objavljena tudi na spletni strani Zbornice – Zveze. V nadaljevanju smernice razlagajo (Zbornica – Zveza, 2015), da dopolnjena direktiva vsebuje nabor 8 kompetenc in minimalne izobraževalne zahteve za medicinske sestre za splošno zdravstveno nego, ki so pravno zavezujoče, kar pomeni, da morajo države članice EU zagotoviti njihovo implementacijo najpozneje do 16. januarja 2016, torej jih je treba vključiti v nacionalne izobraževalne programe za medicinske sestre. Usposabljanje za medicinske sestre za splošno zdravstveno nego mora zagotavljati, da oseba pridobi naslednja znanja in veščine: celovito poznavanje strokovnih področij splošne zdravstvene nege z razumevanjem anatomije, fiziologije; znanje o vedenju zdravih in bolnih ljudi; poznavanje narave in etike poklica ter splošnih načel zdravja in zdravstvene nege; ustrezne klinične izkušnje; sposobnost za sodelovanje pri praktičnem usposabljanju negovalnega osebja; izkušnje pri delu s sodelavci drugih poklicev v zdravstvenem sistemu (Zbornica – Zveza, 2015).

Ključne kompetence (Zbornica – Zveza, 2015), ki vodijo skozi vsebino k učnim rezultatom, so:

- kultura, etika in vrednote,
- promocija zdravja in preventiva, usmerjanje in poučevanje,
- sprejemanje odločitev,
- komunikacija in timsko delo,
- raziskovanje, razvoj in vodenje,
- zdravstvena nega – teoretično izobraževanje in usposabljanje,
- zdravstvena nega – praktično klinično izobraževanje in usposabljanje.

Posamezne, zgoraj naštetе kompetence je treba razčleniti in opisati glede na področja, saj bo tako boljše razumevanje kompetenc in s tem boljši učni rezultati.

Zdravstvena nega vsebuje štiri ključne kompetence, ki sledijo procesu zdravstvene nege na logičen način. Te so: ugotavljanje potreb po zdravstveni negi in določitev negovalnih diagnoz; načrtovanje zdravstvene nege; izvajanje negovalnih naložb; vrednotenje in ocena kakovosti zdravstvene nege.

Implementacija člena 31 o medsebojnem priznavanju poklicnih kvalifikacij narekuje vsebine, ki jih mora študent po pričakovanju poznati, razumeti in znati uporabiti po končanem učnem procesu (modul, predmet, gradivo, tečaj itd.). Vsebine se osredotočajo na študenta, na njegovo znanje in veščine, in ne na učiteljeve cilje. Pomembno je, kaj bo študent pokazal po končanem šolanju. Prav tako se bodo skozi poklicno uspešnost, ki je dokazljiva skozi cilje posamezne delovne organizacije, ocenile poklicne kompetence (Zbornica – Zveza, 2015).

4 Učenje in poučevanje v zdravstveni negi in oskrbi

Marentič Požarnik (2003) navaja, da je učenje proces kvalitativnega spreminjanja obstoječih pojmov in pogledov, proces postopnega ustvarjanja smisla, globljega razumevanja, ustvarjanja pomena in novih povezav. To pomeni, da znamo več, da gledamo na stvari drugače in da se ob tem tudi sami celovito spreminjamo.

Danes redkeje uporabljamo besedi učenje in poučevanje, pogosto ju nadomešča beseda izobraževanje. Učitelji in predavatelji zdravstvene nege in oskrbe, tako v srednjem strokovnem kot visokošolskem izobraževanju, učimo in izobražujemo za poklice v zdravstveni negi in oskrbi. Za poučevanje je treba imeti ustrezno izobrazbo in izpolnjevati vrsto predpisanih pogojev.

Cvetek (2015) navaja, da je dobro poučevanje povezano z dobrimi učitelji. Omenja primer, ko so v francoski gostilni spraševali gospo, ki je stregla (kuhal je njen mož), po receptu za okusno hrano, je sledil odgovor, da ne gre za kaj, ampak kdo je kuhal. Prav tako je v poučevanju bistveno, kdo poučuje, od tega pa je najpogosteje odvisna kakovost šol in poučevanja.

Učitelja in predavatelja prepoznamo po dveh kvalitetah: prvo je dobro strokovno znanje in drugo dobre človeške lastnosti oz. moralne vrednote in etična drža. Sprašujem se, kaj je na prvem in kaj na drugem mestu. Ne moremo izpostaviti ne ene in ne druge lastnosti. Znanje in osebne lastnosti učitelja in predavatelja v enaki meri vplivajo na učenje in poučevanje dijakov in študentov v zdravstveni negi in oskrbi. Ne moremo si predstavljati učitelja in predavatelja brez znanja in brez dobrih človeških lastnosti. Kodeks etike v zdravstveni negi in oskrbi Slovenije (2014) navaja, da sta pomembna etična drža prav vsakega posameznika ter kontinuiran razvoj njegovih moralnih vrednot. Posameznik je mišljen izvajalec zdravstvene nege in oskrbe, v našem primeru učitelj ali predavatelj, ki uči, poučuje, izobražuje za poklice v zdravstveni negi in oskrbi. Moralne vrednote so: samodisciplina, sočutje, odgovornost, poštenost, zvestoba, vztrajnost, delo, pogum, prijateljstvo idr. Moralne vrednote pridobivamo v življenju, izhajajoč iz vrednot in vzgoje, ki jo prejmemo v svoji družini. Pogosto se srečujemo z vprašanji, zakaj in čemu vrednote in morala. Odgovor je zelo preprost, pridejo nam prav, uporabne so v pomembnih trenutkih našega življenja, čeprav se jih ne zavedamo, jih redno uporabljamo. Rešujejo nas na vseh področjih življenja, nenehno se moramo odločati, kako bomo ravnali v dani situaciji, presoјati moramo, kaj je prav in kaj narobe, odločamo se lahko le, če imamo izoblikovane lastne vrednote. Vrednot in moralnih lastnosti ne moremo pridobiti naenkrat, oblikovati in graditi jih je treba nenehno. Posameznik lahko z branjem kakovostne literature ter različnimi oblikami učenja in izobraževanja svoje vrednote dopolnjuje, izoblikuje, nadgrajuje. Tudi različne oblike prostovoljnega in humanitarnega dela prispevajo k rasti naše osebnosti in razvoju moralnih vrednot. Zelo pomembno pri učenju in poučevanju v zdravstveni negi in oskrbi je tudi medsebojno sodelovanje učiteljev in predavateljev. Sodelovanje mora biti tudi med učitelji in predavatelji srednjih in visokih šol, prav tako njihovih institucij. Povezava vseh omenjenih s kliničnim okoljem je bistvena pri izobraževanju v zdravstveni negi in oskrbi.

5 Razprava

V Sloveniji je bilo že vrsto razprav, okroglih miz, predavanj o šolanju, programih in nazivih v zdravstveni negi in oskrbi. Osnova večini je dokument Strategije razvoja zdravstvene nege in oskrbe v sistemu zdravstvenega varstva v RS za obdobje od 2011 do 2020. Direktiva 2013/55EU Evropskega parlamenta in Sveta določa izobraževanje in poklice v zdravstveni negi in oskrbi. EFN je izdala smernice za implementacijo člena 31 o medsebojnem priznavanju poklicnih kvalifikacij. Smernice so že bile sprejete na Strateškem svetu zdravstvene in babiške nege ter Republiškem strokovnem kolegiju zdravstvene nege pri Ministrstvu za zdravje. Smernice za izobraževanje v zdravstveni negi po študijskem programu prve stopnje zdravstvene nege (VS) dajejo natančna navodila za izobraževanje in pridobitev poklicev v zdravstveni negi in oskrbi.

Pregledati, dopolniti in opredeliti je treba kompetence v zdravstveni negi in oskrbi ter natančno določiti izvajanje le-teh v poklicih srednjega strokovnega in visokošolskega izobraževanja. V srednjem strokovnem izobraževanju je treba poenotiti predmete in module na nacionalni ravni. Pomembno je, da zagotovimo možnost nadaljevanja izobraževanja v zdravstveni negi tudi za dijake s končano srednjo strokovno šolo, zagotoviti je treba vertikalno pot izobraževanja, to narekuje Strategija, poleg tega praksa kaže, da večina dijakov želi nadaljevati šolanje in ostati v zdravstvu negi in oskrbi oz. opravljati poklic, za katerega so se izobraževali. Prednost srednjega strokovnega izobraževanja v zdravstveni negi je, da dijaki pridobijo etične in moralne vrednote in da jih učijo v še zelo občutljivi mladostniški dobi učitelji, učiteljice zdravstvene nege ter da vstopajo v klinično okolje, torej k pacientu s šolskim mentorjem, ki jim je vedno na voljo in je preprosto z njimi. V poklicih zdravstvene nege in oskrbe je pomembnost vsebin vsekakor strokovnost. Prihodnje izvajalce zdravstvene nege in oskrbe moramo naučiti timskega dela ob spoštovanju in upoštevanju drugačnosti tako sodelavcev kot pacientov. Učitelji in predavatelji zdravstvene nege morajo imeti predhodno formalno izobraževanje iz zdravstvene nege z večletnimi praktičnimi oz. kliničnimi izkušnjami na področju, ki ga učijo oz. izobražujejo. Redno strokovno izobraževanje in osebni razvoj sta pogoj za poučevanje v zdravstveni negi in oskrbi.

6 Zaključek

Učenje in poučevanje, torej izobraževanje v zdravstveni negi in oskrbi daje vsebino poklicu medicinske sestre in zdravstvenika. Del te vsebine je gotovo učitelj, predavatelj zdravstvene nege. Prav posebno vlogo imajo na izobraževalni poti zdravstveni delavci, zlasti medicinske sestre, zdravstveniki pri kliničnem usposabljanju dijaka, študenta, torej v delovnem okolju, ob pacientu. Pravilen pristop in dobro strokovno znanje sta pomembna za dijaka, študenta na njegovi poklicni poti. Mnogi se prav zaradi učiteljev, šole, mentorjev v zdravstvenih ali socialnih ustanovah odločajo za svoje prihodnje delovno mesto in področje dela. Dobra šola skrbi za dijake in študente, enako skrb mora posvečati tudi učiteljem in predavateljem. Tako prvim kot drugim mora omogočati rast in razvoj v znanju, stroki in morali. Vse to bo zagotovilo dobre rezultate učenja in poučevanja, to je učenje in poučevanje za ČLOVEKA in STROKOVNJAKA.

Literatura

Cvetek, S. (2015). Učenje in poučevanje v visokošolskem izobraževanju. Teorija in praksa. Ljubljana: Buča.

Direktiva 2005/36/EC o priznavanju poklicnih kvalifikacij (2005). Uradni list Evropske unije, L 255, str. 22–142. Dostopno na: http://www.aic.lv/bologna/Recognition/dir_prof/Directive_2005_36_EC.pdf. (20. 2. 2016).

Direktiva 2013/55/EU Evropskega parlamenta in Sveta z dne 20. novembra 2013. Dostopno na: <http://www.fzv.uni-mb.si/page/images/stories/File/NAKVIS/Direktiva%202013-55-EU%20%2820.11.2013%29.pdf> (20. 2. 2016).

EFN smernice za implementacijo člena 31 o medsebojnem priznavanju poklicnih kvalifikacij glede na Direktivo 2005/36/EC, dopolnjeno z Direktivo 2013/55/EU. Prevod v slovenski jezik Male misli. El. knjiga. (2015). Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije. Dostopno na: <http://www.zbornica-zveza.si/sl/efn-smernice-za-implementacijo-31-clena-direktive-o-priznavanju-poklicnih-kvalifikacij.pdf>. (20. 2. 2016).

Gradišek, A. T. (1969). Petdeset let dela oblikovanja medicinske sestre na Slovenskem. Zapisan govor na jubilejni skupščini ZDMSS, Ljubljana.

Gradišek, A. T. (1992). Šola za medicinske sestre v Ljubljani. V: Šuštar, B. Šola za sestre. Zdravstveno šolstvo na Slovenskem 1753–1992. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 57–64.

Kodeks etike v zdravstveni negi in oskrbi Slovenije. (2014). Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije.

Marentič Požarnik, B. (2003). Psihologija učenja in pouka. Ljubljana: DZS.

Skela Savič, B. (2015). Smernice za izobraževanje v zdravstveni negi na študijskem programu prve stopnje Zdravstvena nega (VS). Obzornik zdravstvene nege; 49(4): 320–333.

Strategija razvoja zdravstvene nege in oskrbe v sistemu zdravstvenega varstva v Republiki Sloveniji za obdobje od 2011 do 2020. (2011). Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije. Dostopno na: http://www.zbornica-zveza.si/sites/default/files/doc_attachments/strategija_razvoja_zn_2011-2020_okt_2011.pdf. (20. 2. 2016).

Železnik, D. et al. (2008). Poklicne aktivnosti in kompetence v zdravstveni in babiški negi. Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza Strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije.

MOTIVI ŠTUDENTOV ZA UDELEŽBO NA DELAVNICAH ZNAKOVNEGA JEZIKA: KVALITATIVNA MEDNARODNA RAZISKAVA

MOTIVES OF STUDENTS FOR PARTICIPATION IN SIGN LANGUAGE WORKSHOPS: QUALITATIVE INTERNATIONAL RESEARCH

Povzetek

Teoretična izhodišča: Učinkovito sporazumevanje med zdravniki in pacienti je pomemben del varnega in učinkovitega zdravljenja, kljub temu pa zdravstveni delavci običajno niso usposobljeni za sporazumevanje z gluhihimi osebami. Cilj delavnic znakovnega jezika v okviru projekta *Breaking the Silence (BTS)* za študente medicine je, pripraviti študente na srečanje z gluhihimi in slabo slišnimi pacienti ter jim omogočiti lažje sporazumevanje na štiri oči. Študenti se za udeležbo na delavnicah odločajo zaradi različnih motivov.

Metodologija: Gre za mednarodno kvalitativno raziskavo, ki je potekala s spletno anketo. Anketna vprašanja so bila eno odprtega in tri zaprtega tipa. Vzorec je obsegal 39 študentov medicine iz Slovenije, Hrvaške in Romunije, ki so se do zdaj že udeležili delavnic znakovnega jezika.

Rezultati: Glavna motivacija študentov za udeležbo na delavnicah znakovnega jezika se med posamezniki razlikuje, vendar je vsem skupna želja, s svojim znanjem pomagati gluhihimi in slabo slišnim, izboljšati sporazumevanje med zdravnikom in gluhihimi pacientom, omogočiti takšnim pacientom enakovreden položaj z ljudmi z zdravim sluhom ter s tem kakovostnejše zdravljenje.

Razprava: Študenti medicine se zavedajo pomembnosti obvladavanja osnov znakovnega jezika, s čimer bodo v prihodnosti omogočili gluhihimi in slabo slišnim integracijo v proces zdravljenja.

Ključne besede: znakovni jezik, edukacija, motivi udeležbe, gluhi pacienti, slabo slišni pacienti

Abstract

Theoretical background: Effective communication between doctors and patients is an important part of safe and effective treatment, however, health care professionals are usually not qualified to communicate with deaf people. The aim of sign language workshops, in the framework of the project *Breaking the Silence (BTS)* for medical students, is to prepare students for meeting deaf and hearing impaired patients, and to enable them to facilitate communication face to face. Students apply for workshops due to various motives.

Methodology: This was an international qualitative research, which was carried out through an online survey. Questions in the survey were one open-ended question and three closed-ended questions. The sample consisted of 39 medical students from Slovenia, Croatia and Romania, who have so far attended sign language workshops.

Results: The main motivation of students to participate in the sign language workshops varies widely among individuals, however, they all share a common desire to help deaf and hearing impaired with their knowledge, to improve communication between doctors and deaf patients, and to enable such patients an equal position with people with healthy hearing and thus higher quality treatment.

Discussion: Medical students are aware of the importance of knowing the basics of sign language, which will, in the future, enable deaf and hearing impaired patients an integration into process of their treatment.

Keywords: sign language, education, participation motives, deaf patients, hearing impaired patients

1 Uvod

Probleme medosebnega sporazumevanja najdemo v vseh zdravstvenih sistemih, a ti problemi postanejo še bolj signifikantni, kadar vključujejo jezikovne in kulturne ovire (Chaveiro, Porto, Barbosa, 2009). Zdravstvena oskrba pacienta zmeraj zahteva učinkovito sporazumevanja med zdravnikom ali drugim zdravstvenim delavcem in pacientom. Gluhi in slabo slišni pacienti se tako spopadajo z znatnimi sporazumevalnimi ovirami. Razumeti percepcijo zdravstvenega sistema in izkušnje s strani gluhih in slabo slišnih pacientov je pomembno za izboljšanje sporazumevanja in integracijo omenjene skupine bolnikov v družbo (Iezzoni et al., 2004).

K integraciji gluhih in naglušnih lahko v veliki meri pripomoremo z vsaj osnovnim znanjem znakovnega jezika. Le-ta nam omogoča tekoče sporazumevanje in bolj osebni pristop k posamezniku oziroma pacientu, saj odpravi potrebo po kvalificiranem tolmaču ali drugačnem načinu sporazumevanja (branje z ustnic, sporazumevanje prek zapisov). Študenti medicine in drugih zdravstvenih ved se za udeležbo na delavnicah znakovnega jezika odločajo zaradi različnih motivov.

2 Teoretična izhodišča

2.1 Zdravstveni sistem skozi oči gluhih in naglušnih

Zdravstveni sistem in pristop k pacientu naj bi temeljila na spoštovanju in upoštevanju pacientovih potreb, želja ter vrednot, pri čemer so nekatere skupine bolnikov bolj deprivilegirane kot druge. Gluhi in naglušni so zato pogosto nezadovoljni s kakovostjo in dostopom do zdravstvenih storitev, kar se kaže tudi v manjšem obisku te skupine pacientov v zdravstvenih ambulantah (Meador, Zazove, 2005). Raziskave kažejo, da gluhi in naglušni pacienti menijo, da se zdravstveni delavci ne trudijo dovolj za njihovo vključitev in razumevanje procesa zdravljenja, ampak jih obravnavajo marginalizirano. Težava izhaja iz sporazumevalne ovire, zaradi katere ti pacienti ne vzpostavijo enakega odnosa z zdravniki ali drugimi zdravstvenimi delavci kot na primer pacienti z zdravim sluhom (Iezzoni et al., 2004). Problem predstavlja tudi sporazumevanje v širšem pomenu, na primer telefoniranje v zdravstveno ambulanto (Hochman, 2000), a tovrstni problem v tem članku ne bo obravnavan.

Bolnišnice torej predstavljajo eno izmed najbolj neprijetnih izkušenj za gluhe in naglušne osebe. Raziskave na Japonskem kažejo, da je v celotni državi le nekaj zdravstvenih ustanov, v katerih je medicinsko osebje usposobljeno za sporazumevanje v znakovnem jeziku (Honda, Mogi, 2014). Z omenjeno problematiko se gluhi in naglušni srečujejo tudi v Sloveniji, kjer je delež ljudi z okvarjenim sluhom leta 2010 predstavljal kar 10 % vseh ljudi z invalidnostjo (Vertot, 2010).

Spor pri sporazumevanju med zdravnikom in gluhim ali naglušnim pacientom lahko vodi v osramočenost, nelagodje, strah, napačno diagnozo in navsezadnje tudi do zdravstvenih napak (Meador, Zazove, 2005; Chaveiro, Porto, Barbosa, 2009). Posebno težavo predstavlja sporazumevalna ovira na oddelkih za intenzivno nego, kjer je brez kvalificiranih tolmačev zdravstveno osebje prikrajšano za nekatere ključne informacije, predvsem s področja čustvenega doživljanja pacientov in njihovih frustracij ter strahu (Iezzoni et al., 2004). Boljša dostopnost do zdravstvenih storitev in zadovoljstvo z le-temi sta povezana z mnogimi koristnimi izidi – večjim spoštovanjem, izboljšanjem preventivnih posegov in višjo kakovostjo zdravstvene nege in obravnave (Pandhi et al., 2011).

Razrešitev sporazumevalne ovire bi morda omogočili tudi kvalificirani tolmači, a po nekaterih raziskavah gluhi in naglušni dajejo prednost zaupnosti in pogovoru z zdravnikom na štiri oči. Če pacient ne zaupa tolmaču ali mu njegova prisotnost predstavlja nelagodje, takšen pacient ne bo zaupal tolmaču in bo zaradi tega morda tudi zamolčal nekatere informacije, ključne za zdravljenje (Meador, Zazove, 2005).

2.2 Znakovni jezik

ima idiome, svojo slovnico, drugačen besedni vrstni red ipd. (Meador, Zazove, 2005), lahko ga prenesemo tudi v slovenski prostor. V Sloveniji je bil sprejet leta 2002.

Skupnost gluhih in naglušnih je manjšinska populacija s svojo kulturo, družbenimi običaji in navsezadnje tudi s svojim jezikom. Znakovni jezik tako predstavlja njihovo osnovno metodo sporazumevanja (Chaveiro, Porto, Barbosa, 2009).

Angleški znakovni jezik se v veliko pogledih močno razlikuje od angleščine.

Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika gluhim omogoča sporazumevanje v znakovnem jeziku v javnih ustanovah, poleg tega gluhim osebam daje pravico, biti informiran v njim prilagojenih tehnikah (Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika, 2002).

Delavnice učenje znakovnega jezika so ponekod po svetu, na primer na Japonskem, postali že vsakdanja praksa za zdravstvene delavce, v nekaterih izobraževalnih ustanovah pa so učenje znakovnega jezika vključili v kurikulum (Honda, Mogi, 2014). Tudi v drugih državah, na primer v Braziliji, raziskovalci opažajo naraščajočo potrebo po izobraževanju zdravstvenih delavcev o tem, kako pristopiti k pacientu in kako z njim vzpostaviti sporazumevanje z znakovnim jezikom (Chaveiro, Porto, Barbosa, 2009).

Četudi se zdravstveni delavci ne bi tekoče naučili znakovnega jezika, bi ključno spremembo predstavljalo že razumevanje nekaterih gest, izrazov na obrazu in telesne drže, prek katerih bi lahko razbrali pacientove želje in potrebe (Chaveiro, Porto, Barbosa, 2009).

Znakovni jezik torej predstavlja most med »slišočim« in »neslišočim« svetom, omogoča vključitev gluhih in naglušnih v družbo ter poskrbi za to, da se ti ljudje ne čutijo izključeni v vsakdanjem življenju pa tudi v procesu svojega zdravljenja. Z znanjem znakovnega jezika zdravstveni delavci ohranjajo očesni stik s pacientom, in ne s tolmačem, kar kot pozitivno posledico obvladanja znakovnega jezika opažajo številni gluhi in naglušni (Iezzoni et al., 2004).

3 Delavnice znakovnega jezika in motivi študentov za participacijo

Premostitev sporazumevalne ovire je zahtevna, a z učenjem znakovnega jezika že na stopnji študija bi se sporazumevanje med gluhi in naglušni pacienti ter zdravstvenimi delavci zagotovo izboljšalo. Projekt Breaking the Silence (BTS), ki deluje pod okriljem Društva študentov medicine Maribor (DŠMM), omogoča študentom medicine skozi delavnice znakovnega jezika in mednarodno izmenjavo učenje sporazumevanja z gluhi in naglušni ter spoznavanje tujih kolegov in njihovih kultur. Služi kot učenje o človekovi pravici do zdravja, sporazumevanja z invalidnimi osebami in učenje načina integracije oseb z invalidnostjo v dejavnosti. Delavnice znakovnega jezika (slika 1) se izvajajo med celotnim študijskim letom na Medicinski fakulteti v Mariboru, prav tako pa tudi na nekaterih drugih mariborskih fakultetah. Opažamo, da so delavnice med letom zelo obiskane, kar kaže na to, da se študenti zavedamo pomena znanja znakovnega jezika in se le-tega želimo tudi naučiti. Namen mednarodne kvalitativne raziskave je bil, določiti glavne motive in motivacijo za obiskovanje delavnic znakovnega jezika med slovenskimi in tujimi študenti.

Slika 1: Delavnice znakovnega jezika na Medicinski fakulteti v Mariboru v študijskem letu 2015/16

Vir: arhiv BTS, 2015

3.1 Metodologija

Študenti se za udeležbo na začetnih in nadaljevalnih delavnicah znakovnega jezika odločajo zaradi različnih motivov. Z mednarodno kvalitativno raziskavo sva študentki medicine ugotavljali, kateri so glavni razlogi za udeležbo med slovenskimi, hrvaškimi in romunskimi študenti medicine. Raziskava je potekala s spletno anketo (eno vprašanje odprtega in tri vprašanja zaprtega tipa) januarja 2016. Vzorec je obsegal 39 študentov medicine, od tega 8 pripadnikov moškega in 31 pripadnic ženskega spola, ki so se do zdaj že udeležili delavnic znakovnega jezika

4 Rezultati

Pri prvem vprašanju odprtega tipa sva udeležence delavnic znakovnega jezika spraševali o njihovi glavni motivaciji za udeležbo na delavnicah. Najpogostejši odgovori so zapisani v preglednici 1, pri čemer so odgovori študentov s Hrvaške in iz Romunije prevedeni v slovenščino.

Preglednica 1: Najpogostejši odgovori na vprašanje »Kaj meniš, da je tvoja glavna motivacija za udeležbo na delavnicah znakovnega jezika?«

Pomagati gluhim.
Spoznati in naučiti se nekaj novega in zanimivega, kar nam lahko kdaj v življenju tudi pride prav.
Spoznavati težave, s katerimi se soočajo ti ljudje, in kako jim lahko pomagamo, da se z njimi sporazumevamo z znakovnim jezikom, ki se ga na delavnicah naučimo.
Znanje novega jezika in da bi razumel ljudi, ki jih večina ne.
Da se naučim nekaj osnovnih znakov, ki mi bodo omogočili suverenost, ko se bom srečal z gluhim pacientom.
Radovednost in želja, naučiti se nekaj novega.
Delavnice mi pomagajo na poti do poznavanja znakovnega jezika, s katerim bom lahko sam čez nekaj let pomagal tudi gluhim in naglušnim bolnikom. S tem bodo postavljeni v enakovreden položaj z ljudmi z zdravim sluhom in jim bo omogočeno kakovostnejše zdravljenje, ki si ga zaslužijo.
Hočem se naučiti znakovnega jezika, da bi prišla pacientom naproti. Hočem, da se zdravnik in pacient razumeta, saj le tako lahko pomagaš pacientu.
Nova znanja, ki bodo koristila meni in ljudem, ki se ne zmorejo besedno sporazumevati.
Rad bi se naučil znakovnega jezika, saj menim, da bi mi lahko pomagal v prihodnosti.

Vir: anketni vprašalnik, 2016

V naslednjem vprašanju so študenti izmed ponujenih motivov izbrali vse tiste, zaradi katerih se odločajo za udeležbo na začetnih in nadaljevalnih delavnicah znakovnega jezika. Zbrani odgovori so razvidni iz tabele 2.

Preglednica 2: Najpomembnejši motivi, na osnovi katerih se študenti odločajo za udeležbo na delavnicah znakovnega jezika

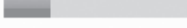

Želim biti sposoben/a komunikacije z gluhi in naglušnimi / I want to be able to communicate with deaf and hearing impaired	31		21.2%
Menim, da mi bo znanje znakovnega jezika koristilo pri mojem poklicu / I believe that I would benefit from the knowledge of sign language in my profession	32		21.9%
Želim поблиže spoznati skupnost gluhih in naglušnih / I want to get to know the community of deaf and hard of hearing	16		11%
Želim se udeležiti BTS izmenjave / I want to participate in BTS exchange	14		9.6%
Menim, da mi bo znanje znakovnega jezika omogočilo boljšo komunikacijo z gluhi in slabo slišnimi pacienti / I believe that my gained knowledge of sign language will allow me to communicate better with deaf and hearing impaired patients	32		21.9%
Želim se naučiti delati z invalidnimi ljudmi / I wish to learn how to work with people with disabilities	21		14.4%
Vsi rezultati	146		

Vir: anketni vprašalnik, 2016

Pri tretjem vprašanju so študenti ocenili svojo zmožnost sporazumevanja z gluhi in naglušnimi po udeležbi na delavnicah znakovnega jezika na lestvici od 1 (omejeno sporazumevanje na osnovi prstne abecede /fingerspellinga/ in mimike obraza) do 10 (tekoče sporazumevanje). Povprečna ocena je znašala 5,26.

Pri zadnjem vprašanju sva študente spraševali, kako po njihovem mnenju znanje znakovnega jezika najbolj pripomore pri sporazumevanju med zdravnikom in pacientom. Odgovori so predstavljeni v preglednici 3.

Preglednica 3: Pomen znanja znakovnega jezika po mnenju udeležencev delavnic

Omogoča komunikacijo zdravnik - pacient na štiri oči / Allows communication doctor - patient face to face	10		25.6%
Omogoča zmanjšati občutke nezadovoljstva in nezaupanja ter izogibanje zdravstvenih zavodov in izvajalcev / it allows to reduce feelings of frustration, mistrust and avoidance of healthcare institutions and providers	13		33.3%
Omogoča zdravniku učinkovito in senzitivno izpolnjevanje potreb bolnikov / it allows doctor to meet patient needs effectively and sensitively	16		41%
Vsi rezultati	39		

Vir: anketni vprašalnik, 2016

5 Razprava

Glavna motivacija študentov za udeležbo na začetnih in nadaljevalnih delavnicah znakovnega jezika se med posamezniki razlikuje, vendar je vsem skupna želja, s svojim znanjem pomagati gluhih in slabo slišnim. Iz odgovorov je razbrati, da si študenti želijo izboljšati sporazumevanje med zdravnikom in gluhih pacientom, omogočiti takšnim pacientom enakovreden položaj z ljudmi z zdravim sluhom ter s tem kakovostnejše zdravljenje. Študenti udeleženci menijo, da jim bo znanje znakovnega jezika koristilo v prihodnosti, predvsem pri poklicnem delu z gluhih in naglušnimi pacienti. Nekateri želijo поблиže spoznati skupnost gluhih in naglušnih ali pa se naučiti delati z invalidnimi ljudmi.

Pri samooceni zmožnosti sporazumevanja z gluhih in naglušnimi po udeležbi na delavnicah znakovnega jezika sva pričakovali nekoliko višjo oceno. Meniva, da bi ta ocena tudi bila višja, če bi anketni vprašalnik študenti udeleženci reševali ob koncu študijskega leta, torej po večjem številu opravljenih delavnic in s tem verjetno tudi večji pridobljeni samozavesti na tem področju.

Znanje znakovnega jezika po mnenju večine anketirancev pripomore pri sporazumevanju z gluhih in naglušnimi tako, da omogoča zdravniku učinkovito in senzitivno izpolnjevanje potreb bolnikov. Študenti poleg tega menijo, da je znakovni jezik pomemben za sporazumevanje na štiri oči in da obvladanje jezika omogoča zmanjšanje občutka nezadovoljstva in nezaupanja ter zmanjša izogibanje zdravstvenih zavodov in izvajalcev.

Študenti medicine se zavedamo pomembnosti obvladanja osnov znakovnega jezika, s čimer bomo v prihodnosti omogočili gluhih in slabo slišnim integracijo v proces njihovega zdravljenja.

6 Zaključek

Veliko gluhih in naglušnih meni, da njihova gluhost ali slaba slišnost ne predstavlja invalidnosti, temveč bolj nevšečnost. Skrbna in pozorna obravnava takšnih pacientov s strani zdravstvenih delavcev bi to nevšečnost močno zmanjšala (Hochman, 2000).

Zavedanje zdravstvenih delavcev in navsezadnje tudi študentov medicine ter študentov drugih zdravstvenih ved, da je zdravljenje in obravnavo pacientov treba prilagoditi gluhih in naglušnim, predstavlja prvi korak v procesu integracije te skupine pacientov v družbo in v postopek zdravljenja. Znanje znakovnega jezika bi torej omogočilo prebiti sporazumevalno oviro ter priskrbeti gluhih in naglušnim varno in pomirjujoče zdravljenje (Honda, Mogi, 2014).

Čas je, da gluhe in naglušne ter s tem znakovni jezik sprejmemo kot jezikovno manjšino, in ne le kot invalidno skupino, saj znakovni jezik ni izbira, ampak jezik skupnosti gluhih (Chaveiro, Porto, Barbosa, 2009).

Literatura

Chaveiro, N., Porto, C. C., Barbosa, M. A. The Relation between Deaf Patients and the Doctor: Braz J Otorhinolaryngol. 2009; 75(1): 147–50.

Hochman, F. Health Care of the Deaf – Toward a New Understanding: J Am Board Fam Pract. 2000; 13(1): 81–3.

Honda, M., Mogi, M. Necessity of sign language at medical support for people with a hearing disability: Proving safe and reassuring health care: Congenit Anom (Kyoto). 2014; 54(4): 252.

Iezzoni, L. I., O'Day, B. L., Killeen, M., Harker, H. Communicating about Health Care: Observations from Persons Who Are Deaf or Hard of Hearing: Ann Intern Med. 2004; 140(5): 356–62.

Meador, H. E., Zazove, P. Health Care Interactions with Deaf Culture: J Am Board Fam Pract. 2005; 18(3): 218–22.

Pandhi, N., Schumacher, J. R., Barnett, S., Smith, M. A. Hearing Loss and Older Adults' Perceptions of Access to Care: J. Community Health. 2011; 36(5): 748–55.

Vertot, N. Mednarodni dan invalidov 2010. Republika Slovenija, Statistični urad RS. Dostopno na: <http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/podatki/prikazistaronovico?ldNovice=3606> (5. 2. 2016)

Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika. Uradni list Republike Slovenije, št. 96/2002.

POMEN ZNANSTVENEGA RAZISKOVANJA KONCEPTUALNEGA PRISTOPA PRI POUČEVANJU FIZIKE ZA KAKOVOST ŠTOKOVNEGA DELA NA OMENJENEM PODROČJU

THE IMPORTANCE OF SCIENTIFIC RESEARCH OF CONCEPTUAL APPROACH, USED IN TEACHING PHYSICS, FOR PROFESSIONAL WORK QUALITY IN THIS AREA

Izvleček

Eno izmed temeljnih načel znanstvenega raziskovanja je aplikacija znanstvenih dognanj v strokovno delo na izbranih področjih. V zadnjih dveh desetletjih raziskovalci intenzivno raziskujejo nove učne pristope v poučevanju s ciljem, izboljšati učni proces. V prispevku predstavljamo pomembnejše raziskave konceptualnega pristopa pri poučevanju fizike. V nadaljevanju predstavimo ključne značilnosti mednarodne raziskave trendov znanja matematike in naravoslovja za maturante 2015 – Trends in International Mathematics and Science Study, Advanced (TIMSS). V zaključku prispevka predstavimo rezultate raziskave na izbrani slovenski gimnaziji, ki dokazujejo, da lahko izsledki znanstvenega raziskovanja izboljšajo kakovost strokovnega dela na izbranem področju.

Ključne besede: izobraževanje, novi učni pristopi, konceptualni pristop pri poučevanju fizike, razumevanje fizikalnih konceptov, mednarodna raziskava trendov znanja matematike in fizike (TIMSS)

Abstract

One of the basic principles of scientific research is application of scientific discoveries on professional work in the selected fields. During the last two decades, the researchers have been looking for new teaching methods to improve teaching processes. In this paper, we present some important research on the conceptual approach in physics teaching. Furthermore, we present the key characteristics of the international research called Trends in International Mathematics and Science Study, Advanced (TIMSS). Finally, we present the results of the research in a selected Slovene grammar school, which prove that the discoveries of the scientific research can improve the quality of professional work in the selected field.

Keywords: education, new teaching approaches, conceptual approach in physics teaching, understanding of physics` concepts, Trends in International Mathematics and Science Study (TIMSS)

1 Uvod

Z. Rutar Ilc (2007) navaja, da sta trajnost in uporabnost znanja, ki je pridobljeno na t. i. aktiven način, pod določenimi pogoji večja, kot če je znanje zgolj privzeto. Pomembnost aktivne vloge, kjer učenec sam – seveda ob skrbno premišljeni učiteljevi podpori – ob, recimo, raziskovanju, odkrivanju, analiziranju prihaja do lastnih spoznanj in jih izgrajuje, še posebno izpostavljajo kognitivni psihologi in konstruktivisti (Piaget, 1978; Bransford, 2000; Rutar Ilc, 2007). Predvsem konstruktivisti razumejo učenje kot konstruiranje mrež večstranskih povezav in izgrajevanje konceptov. Z. Rutar Ilc (2007) piše, da je primarnega pomena, da učenci usvojijo globlje razumevanje konceptov in uporabo teh v novi situaciji. Raziskave na različnih področjih (od šahiranja, zgodovine, naravoslovja, zlasti pa fizike in matematike) kažejo, da uporabno znanje ekspertov – posameznikov, ki najbolje obvladajo in razumejo določeno področje – ni le spisek nepovezanih dejstev, temveč je organizirano okrog pomembnih konceptov na tak način, da podpira razumevanje (Rutar Ilc, 2007). Bransford s sodelavci (2000) uporabnost znanja kot zmožnost razlaganja sveta okrog sebe, pojavov in odnosov na osnovi znanja, organiziranega okrog ključnih konceptov, definira kot konceptualno razumevanje. Splošna didaktika definira konceptualno znanje kot razumevanje konceptov in dejstev, do katerega lahko vodi t. i. učenje v »globino« oziroma konceptualni pristop (Rutar Ilc, 2007).

2 Raziskovanje konceptualnih pristopov

Raziskovanje konceptualnih pristopov, ki vodijo do konceptualnega razumevanja, je v preteklosti pritegnilo pozornost številnih raziskovalcev (Cheng, 1999; Bransford, 2000; Resnick, 1989). Avtorji poudarjajo, da ključni koncepti, organizirani v sheme, pomagajo pri priklicu primernega znanja. L. Resnick (1989) navaja tudi, da se učenje z razumevanjem vzpostavlja skozi raziskovanje ključnih konceptov in povezovanje z drugimi koncepti. Bransford (2000) piše, da lahko dejavno učenje s procesi, kot so postavljanje in testiranje hipotez, analiziranje podatkov, postavljanje vprašanj, raziskovanje učencev ipd., ki sicer tvorijo strukturo znanstvene dejavnosti, predstavlja pot do konceptualnega razumevanja tudi v šoli. Z. Rutar Ilc (2007) povzema, da je ena najučinkovitejših poti do dejavnega učenja skrb za to, da učenci izkusijo spoznavni proces in niso le seznanjeni z rezultati spoznavnega procesa, ki ga je opravil nekdo drug.

Dejavno učenje, podprto s problemsko in eksperimentalno zasnovano pouka ter uporabo sodobne IKT, je temeljno vodilo konceptualnega pristopa na področju poučevanja fizike in naravoslovja, ki ga v slovenskem šolskem prostoru v zadnjih dveh desetletjih raziskujejo in promovirajo številni raziskovalci (Gerlič, 2006; Jakob, 2007; Divjak, 2013; Ülen, 2014). Gerlič (2006) izpostavlja, da je konceptualni pristop pri poučevanju fizike učni pristop, pri katerem so učenci dejavni udeleženci učnega pristopa. T. Jakob (2007) je v raziskavi pokazala, da je konceptualni pristop učinkovit učni pristop pri učenju fizike v osnovni šoli. Divjak (2013) promovira fizlete kot odlične računalniške simulacije, uporabne pri pouku fizike. Ülen (2014) je z raziskavo v slovenskem srednješolskem prostoru dokazal, da je konceptualni pristop učinkovit učni pristop pri poučevanju fizike v srednji šoli. V nadaljevanju predstavljamo rezultate mednarodne raziskave (TIMSS), ki kažejo, da omenjene znanstvene raziskave konceptualnega poučevanja fizike pozitivno vplivajo na kakovost izvajanja tega učnega pristopa in posledično vodijo do boljših učnih rezultatov pri pouku fizike.

3 Učinkovitost konceptualnega pristopa pri poučevanju fizike

3.1 Mednarodna raziskava trendov znanja matematike in naravoslovja za maturante 2015 (TIMSS)

TIMSS 2015 za maturante je mednarodna raziskava znanja matematike in fizike med dijaki v zadnjem letniku srednješolskega izobraževanja pred vstopom na univerzitetni študij [10]. Osnovni namen raziskave je, preveriti znanje iz matematike in fizike, še posebno med prihodnjimi študijskimi kandidati za študije s področja naravoslovja, tehnologije, tehnike in matematike (STEM – Science, Technology, Engineering and Mathematics). Namreč, študij s področja naravoslovja postaja v razvitem svetu vse pomembnejši pokazatelj uspešnosti in sodobnega gospodarskega napredka držav. Ciljna populacija raziskave matematičnega znanja so dijaki, ki obiskujejo intenzivnejši, preduniverzitetni program matematike; pri nas so to vsi maturanti splošne mature. Ciljna populacija raziskave fizikalnega znanja so dijaki smeri, ki obsegajo intenzivni, preduniverzitetni program fizike. Pri nas so to vsi tisti maturanti, ki so fiziko izbrali za maturitetni predmet in so bili deležni dodatnega pouka fizike v 4. letniku gimnazije.

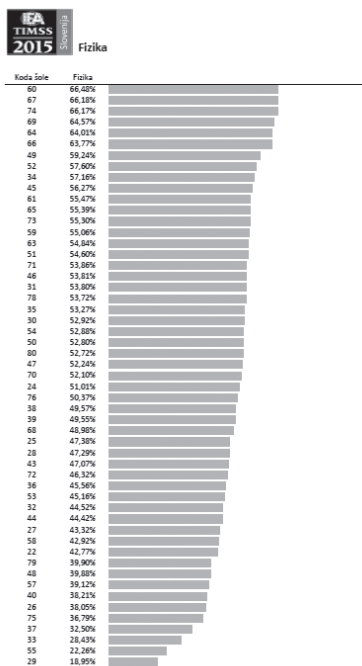
3.2 Temeljne karakteristike nalog iz TIMSS-a za preverjanja znanja fizike

Osnovna karakteristika nalog za preverjanja znanja fizike je zahtevnost nalog, saj preverjajo znanje na višjih taksonomskih ravneh. Golo poznavanje fizikalnih konceptov ni dovolj, dijaki morajo biti sposobni predvsem analize, primerjave, sklepanja in ovrednotenja posameznih trditev ob izbranih fizikalnih pojavih oz. situacijah. Povedano drugače, naloge zahtevajo od dijakov globlje razumevanje fizikalnih konceptov, kar je ključni cilj konceptualnega pristopa pri poučevanju fizike.

3.3 Rezultati raziskave TIMSS iz fizike

Na Gimnaziji Franca Miklošiča Ljutomer učitelji fizike sledijo temeljnim zakonitostim konceptualnega pristopa pri poučevanju fizike in dajejo poudarek razumevanju fizikalnih konceptov, posledično so rezultati te šole pri omenjeni raziskavi zanimivejši. Na sliki 1 so predstavljeni rezultati maturantov s 53 slovenskih gimnazij, ki so sodelovale v raziskavi TIMSS 2015 (<http://www.pei.si/Sifranti/InternationalProject.aspx?id=23>). Koda Gimnazije Ljutomer je 69.

Slika 1: Rezultati raziskave TIMSS 2015 s preverjanja znanja fizike

S slike 1 je razvidno, da maturanti fizike z omenjene gimnazije zasedajo odlično četrto mesto, torej se šola uvršča med pet najboljših slovenskih gimnazij po znanju fizike. Rezultat je toliko pomembnejši, če vemo, da devetošolci pomurskih osnovnih šol na nacionalnih preizkusih znanja dosegajo podpovprečne rezultate glede na ostale slovenske regije. Vendarle ti rezultati dokazujejo, da ustrezen učni pristop v daljšem, v tem primeru štiriletnem obdobju lahko bistveno pripomore k napredku učenčevih učnih sposobnosti.

4 Razprava

Dejavno učenje, podprto s problemsko in eksperimentalno zasnovano pouka ter uporabo sodobne IKT, je temeljno vodilo konceptualnega pristopa na področju poučevanja fizike, ki lahko bistveno pripomore h globljemu razumevanju fizikalnih konceptov. Ker gre za razmeroma nov učni pristop, je raziskovanje le-tega še pomembnejše. Rezultati raziskave TIMSS, predstavljeni v prispevku, kažejo na to, da lahko spoznanja, pridobljena med znanstvenim raziskovanjem konceptualnega poučevanja fizike, bistveno vplivajo na kakovost strokovnega dela na omenjenem področju.

Literatura

- Bransford, J. D., Brown, A. L. in Cocking, R. R. (2000). *How People Learn*. Washington, D. C.: National Academy Press.
- Cheng, C.-H. P. (1999). Unlocking conceptual learning in mathematics and science with representational systems. *Computers & Education*; 33: 109–130.
- Divjak, S. (2013). Fizlet, interaktivno gradivo za učenje in poučevanje fizike. Dostopno na: <http://www2.arnes.si/~sopgrbas/mirk/referati04in03/pdfs/6/6-2.pdf>. (20. 6. 2013).
- Gerlič, I. (2006). *Konceptualno učenje in interaktivna gradiva*. Ljubljana: Informacijska družba – IS. Dostopno na: <http://www.pei.si/Sifranti/InternationalProject.aspx?id=23>.
- Jakob, T. (2007). *Konceptualni pouk fizike v osnovni šoli (magistrska naloga)*. Fakulteta za naravoslovje in matematiko, Maribor.
- Piaget, J. (1978). *The Development of Thought. Equilibration of Cognitive Structures*. Oxford, Anglija: Blackwell.
- Resnick, L. (ur.). (1989). *Knowing, Learning and Instruction. Essays in Honor of Robert Glaser*. Hillsdale, New Jersey: LEA; 1–25.
- Rutar Ilc, Z. (2007). Aktivno učenje in procesni pristop – pot do konceptualnega razumevanja. V: *Kurikul kot proces in razvoj: zbornik prispevkov posveta, Postojna*; 17.–19. 1. 2007.
- Ülen, S. (2014). *Učinkovitost konceptualnega pouka fizike v srednji šoli (doktorsko delo)*. Fakulteta za naravoslovje in matematiko, Maribor.

dr. Erika Zelko, dr. med, spec., viš. pred.

Alma Mater Europaea – ECM

ZAKAJ IN KAKO JE NASTAL SLOVAR MEDICINSKO-ROMSKIH IZRAZOV WHY AND HOW WE DEVELOPED A DICTIONARY OF MEDICAL TERMS IN ROMA LANGUAGE

Povzetek

Izhodišče: Zdravstvena pismenost (health literacy) postaja vse pomembnejši dejavnik za zmanjševanje neenakosti v zdravju. Navodila, razlage, pojasnjevalna dolžnost, izvidi in druga medicinska dokumentacija, ki jo dobijo bolniki, vsebujejo številne strokovne izraze, ki niso vedno najrazumljivejši.

Metode: Najprej smo izvedli kvalitativno analizo, v katero smo vključili 25 predstavnikov Romov, stratificiranih po spolu in starosti, in je potekala tri mesece v letu 2010. Romi so še posebno izpostavili težave pri razumevanju medicinskih izrazov, težave pri sporazumevanju z zdravstvenimi delavci in pripravljenost za sodelovanje pri spreminjanju le-tega.

Rezultati: V sodelovanju študentov Medicinske fakultete Univerze v Mariboru, zdravnikov družinske medicine Zdravstvenega doma Murska Sobota in Romov smo najprej izbrali 420 najpogostejših medicinskih izrazov, jih poenostavili v slovenščino in nato prevedli v romski jezik. Natisnjenih je bilo 500 izvodov slovarja in večina razdeljena v romskih naseljih.

Zaključek: Razumevanje navodil in medicinske dokumentacije ni pomembno samo za izboljšano adherence bolnikov v procesu zdravljenja, ampak tudi za doseganje boljših rezultatov pri opolnomočenju posameznikov v skrbi za lastno zdravje in kakovost življenja.

Ključne besede: medicinski izrazi, Romi, slovar, zdravstvena pismenost

Abstract

Background: Improving health literacy could reduce health inequalities. Instruction, explanations, medical records and papers for patients, usually contain special medical terms, which are not always easy for layman to understand.

Methods: We conducted 25 interviews in Roma settlements. The participants were between 18 and 64 years of age, with the average age being 23.46 years old; 48% were men and 52% women. We used qualitative content analysis as the data analysis technique. The Roma also pointed out the communication problems with health staff, understanding the medical records and their willingness to participate in programmes to gain knowledge on this subject.

Results: In cooperation with medical students of Medical Faculty Maribor, family doctors from Health Centre Murska Sobota and Roma representatives, we included translation of 420 medical terms in the analysis. Firstly, we translated medical terms in simple Slovene language and after that the Roma translated it in the Roma language. We printed 500 dictionaries and distributed them to Roma settlements.

Conclusion: The importance of understanding the instructions and medical records is not only valuable for improving adherence of patients treated in the process, but also to achieve better results in the empowerment of individuals to care for their own health and the quality of life.

Keywords: medical terms, Roma, dictionary, health literacy

1 Uvod

1.1 Romi v svetu, Sloveniji in Prekmurju

Romi so etnična skupina, ki šteje med osem in štirinajst milijonov ljudi, in živijo predvsem v deželah Srednje in Vzhodne Evrope. Najštevilčnejša populacija Romov živi v Romuniji, od zahodnih držav pa jih najdemo veliko v Veliki Britaniji, Kanadi in ZDA. Izhajali naj bi iz Indije. Beseda Rom pomeni v romskem jeziku poročenega moškega in hkrati človeka ter počasi nadomešča etnično oznako Cigan, ki je pridobila slabšalni pomen (1). Najpogostejše težave, s katerimi se soočajo Romi danes, so nezaposlenost, nizka stopnja izobrazbe in družbena izključenost. Nekdanji tradicionalni poklici Romov, kot so krošnjarstvo, preprodaja konjev, brušenje nožev in magija, so praktično izginili in ne obstajajo več (2). Tako se Romi v večini držav soočajo s problemi na področju socialne zaščite, izobraževanja, zaposlovanja in različnih oblik diskriminacije.

V Sloveniji predstavljajo Romi pretežno marginalno skupino, ki se za razliko od avtohtonega prebivalstva težje vključuje oz. težje sledi trendom ekonomskega in informacijskega napredka v družbi. Pri tem se pogosto, namesto podrobnejšega opisa notranje organizacije življenja in običajev v romski skupnosti, življenje Romov poskuša opisati skozi stereotipno lečo o njihovem zunanjem videzu, negativnem odnosu do dela, pa tudi prek različnih ekscesnih dogodkov v družbi, za katere so – nemalokrat tudi nepravilno – pogosto obsojani (3). Mediji se s težavami Romov ne ukvarjajo, razen kadar te prerastejo v spor, ki lahko prizadene tudi večinsko populacijo (2).

Na območju Pomurja živi okrog 3300 Romov. Večji del pomurskih Romov se je priselil z območja Madžarske, zato jih imenujemo madžarski Romi (1, 2, 4). So zelo heterogena skupnost. Nekateri so podvrženi še zelo tradicionalnemu načinu življenja, vendar bi ga težko imenovali nomadski v klasičnem pomenu besede. Večji del jih živi v strnjenih naseljih, ki so običajno nekoliko na obrobju vasi oziroma mest. Izjema so nekatere vasi na območju Goriškega, kjer so že popolnoma integrirani in močno prepleteni z ostalimi, avtohtonimi prebivalci naselij. Vzorčni primer integracije Romov je romsko naselje, ki je organizirano kot krajevna skupnost z vsemi pripadajočimi organi v naselju Pušča in je del Mestne občine Murska Sobota. Pred dobrimi 45 leti je bil v tem naselju ustanovljen vrtec ter postavljeni temelji vzgojno-izobraževalnega dela s starši in otroki. Rezultati tega dela so bistveno boljše razmere znotraj naselja in skupnosti kot drugje po Sloveniji. Načrtno in dolgotrajno delo, ki je vključilo posebnosti populacije in skušalo ohraniti kulturno tradicijo ter etnološke značilnosti Romov, je bilo izjemno dobro sprejeto pri večinskem in manjšinskem prebivalstvu (5, 6).

1.2 Promocija zdravega življenjskega sloga v romski skupnosti

Običajni ukrepi in pristopi za promocijo zdravega življenjskega sloga, ki se sicer uspešno uporabljajo med prebivalci avtohtone skupnosti, se do zdaj niso izkazali za učinkovite. V predhodnih raziskavah, ki so bile opravljene na področju kajenja med kočevskimi Romi, smo navedene ugotovitve potrdili tudi v slovenskem prostoru (7). Podobno potrjujejo tudi študije, izvedene v tujini. Tako so kolegi z Madžarske v študiji, kjer so primerjali zdravstveno stanje splošne populacije z romsko skupnostjo, in kolegi iz Srbije, ki so se ukvarjali s spolno prenosljivimi boleznimi, ugotavljali potrebe po specifičnem javnozdravstvenem pristopu v romski skupnosti, ki bi vključeval edukacijo o zdravju ter promocijo zdravega načina življenja (8–11). Podobne so ugotovitve raziskovalcev s Hrvaške, ki v zaključkih svojih raziskav priporočajo načrtovanje javnozdravstvenega pristopa v socialno marginaliziranih in ekonomsko deprivilegiranih skupnostih, kamor uvrščajo tudi Rome (12). V kvalitativni študiji iz Anglije, kjer so poskušali predstaviti stališča romske skupnosti in nomadov do zdravja, so prav tako opozarjali, da lahko dosežemo izboljšanje stanja samo z večdisciplinarnim pristopom in ozaveščanjem pripadnikov navedene skupnosti (13, 14).

1.3 Zdravstvena pismenost

Pismenost opredeljuje sposobnost branja, pisanja, govorjenja in poslušanja, ki omogoča posamezniku učinkovito sporazumevanje, razumevanje pisane besede in tako polno vključnost v družbo (15). Zdravstvena pismenost pomeni, da imajo ljudje večšine (jezik, pismenost, poznavanje numerologije) in znanja, ki jim omogočajo dostop do zdravstvenih uslug, razumevanje, analizo in uporabo zdravstvenih informacij. Ravni zdravstvene pismenosti so odvisne tudi od jasnosti in dostopnosti navodil zdravstvenih in socialnih institucij, ki morajo biti odgovorno pripravljena (16). V Angliji kar 42 % aktivnega prebivalstva (med 16. in 65. letom starosti) ni sposobno razumeti ali uporabljati vsakdanjih zdravstvenih informacij. Številka je višja (61 %), če je treba za razumevanje uporabiti tudi matematično znanje (17). Omejena zdravstvena pismenost je napovednik za nezdrave prehranske navade, kajenje in premalo telesne dejavnosti ter je neodvisna od drugih dejavnikov tveganja, kot so starost, izobrazba, spol, etnična pripadnost in dohodek (18–23). Povezana je s povečano obolevnostjo in prezgodnjo smrtjo pri odraslih, neodvisno od starosti, socioekonomske pozicije, kognitivnih sposobnosti in predhodnih obolenj (24–26).

Leta 2005 so v Sloveniji opravili raziskavo med ekonomskimi imigranti iz nekdanje Jugoslavije glede njihovih stališč o boleznih in zdravljenju (27). Povod za raziskavo so bile izkušnje iz ambulante družinske medicine, kjer se je pogosto pokazalo, da je bil izid zdravljenja imigrantskih delavcev z območij nekdanje Jugoslavije slabši od pričakovanega. Raziskava je pokazala, da imigrantski delavci vzroke za svoje zdravstvene težave pripisujejo napornemu delu, slabim delovnim razmeram in prehrani, slabim stanovanjskim razmeram in tudi močnim negativnim čustvom (skrbi, strahu, jezi). Za obisk zdravnika se večkrat odločijo na pobudo družine ali sodelavcev. V odnosu do zdravnika pogosto zavzamejo izrazito pasivno vlogo. Med zdravljenjem se srečujejo s številnimi ovirami, ki vplivajo na slabši izid zdravljenja. Te ovire nastajajo zaradi finančnih in bivanjskih težav, napornega dela in neustreznega medkulturnega sporazumevanja. Kljub hitremu tehnološkemu razvoju v diagnostiki in zdravljenju pogovor ostaja primarno orodje izmenjave informacij med osebo, ki išče zdravstveno pomoč, in zdravnikom (28). (Ne)uspešnost njunega sporazumevanja vpliva na zadovoljstvo z zdravniško oskrbo, na bolnikovo razumevanje lastnega zdravstvenega stanja, spopadanje z boleznijo in upoštevanje zdravnikovih navodil (29, 30). Težava pri sporazumevanju lahko nastane, če zdravnik in oseba, ki išče zdravstveno pomoč, ne govorita skupnega jezika. Številne raziskave kažejo, da so osebe, ki ne govorijo jezika večinske skupine (migranti, etnične manjšine), prikrajšane pri kakovosti zdravniške oskrbe, kar lahko vodi do njihovega slabšega zdravstvenega stanja (31). Romi v Prekmurju sicer govorijo slovensko, a pogosto bolj slabo in običajno dialekt območja, na katerem živijo. Pomemben razlog za pripravo in oblikovanje medicinsko-romskega slovarja nekaterih strokovnih izrazov je bil tudi to opažanje zdravstvenih delavcev na terenu.

2 Metode

2.1 Tip raziskave

Izvedena je bila prospektivna opazovalna raziskava. Uporabila sem kvalitativno metodologijo.

2.2 Opis poteka raziskave

Raziskava je potekala pod okriljem Zdravstvenega doma Murska Sobota in v sodelovanju z romskim društvom Romica in študenti Medicinske fakultete Maribor.

Raziskava je potekala po naslednjih fazah:

1. zbiranje in analiza kvalitativnih podatkov,
2. pregled medicinske dokumentacije in nabora pogostejših medicinskih izrazov,
3. enostavna razlaga medicinskih izrazov v slovenščini,
4. prevod v romski jezik.

2.2.1 Kvalitativni del

S 25 udeleženci raziskave sem opravila polstrukturirani intervju, ki je obsegal teme s področja javnozdravstvene problematike in potrebe po specifičnem pristopu. Intervjuvanci so bili polnoletni člani romske skupnosti, stari od 18 do 64 let in enakomerno porazdeljeni po spolu in bivalnih razmerah. Vprašalnik je sestavljalo sedem vprašanj, ki sem jih zastavila vsakemu udeležencu intervjuja na vnaprej dogovorjenem mestu srečanja. Vprašalnik je nastal na osnovi pregleda obstoječe literature s področja varovanja zdravja marginalnih skupin, predhodnih pogovorov s predstavniki romske skupnosti in izkušenj interventnega programa projekta Živimo zdravo, ki je potekal v pomurskem prostoru med splošno populacijo v letih 2003–2006 (32). Vsi pogovori so bili posneti v soglasju z intervjuvanci in so trajali od pol ure do 2 uri. Pogovore je nato pretipkala usposobljena oseba in jih vnesla v bazo podatkov za analizo. Ta del je bil torej namenjen pridobivanju informacij za pripravo interventnega programa. Ugotovila sem potrebe romske skupnosti v povezavi z zdravjem, ocenila teren in možnosti izvedbe interventnega programa ter vzpostavila prvi stik in potrebno zaupanje romske skupnosti za svoje terensko delo. Na osnovi opravljenih intervjujev sem izdelala interventni program, katerega del je bila tudi izdelava slovarja.

2.2.2 Preiskovanci

Vzorec za izvedbo kvalitativnega dela intervjujev je bil namenski in je vključeval 25 članov romske skupnosti iz vseh romskih naselij na območju Prekmurja. Vključila sem polnoletne člane romske skupnosti, moške in ženske, stare od 18 do 65 let. Merili za vključitev v kvalitativni del raziskave sta bili enakomerna porazdelitev po starosti, spolu, izobrazbi in izražena pripadnost romski skupnosti. Dodatno sem kot merili za vključitev upoštevala pripravljenost za sodelovanje v raziskavi in soglašanje s snemanjem pogovora. Merila za izključitev so bila nepripravljenost za sodelovanje v raziskavi in nestrinjanje s snemanjem pogovora ter stalno bivališče zunaj Prekmurja.

3 Rezultati kvalitativnega dela v povezavi z izobraževanjem in sporazumevanjem med Romi in zdravstvenimi delavci

V študiji so intervjuvanci ponudili številne predloge za izboljšanje zdravstvenega stanja romske populacije. Veliko težavo vidijo Romi pri sebi. Ko potrebujejo pomoč, se ne obrnejo na zdravnika.

»Ges bi pravo tak, v prvi meri bi bilo potrebno osveščanje s strani Romov glede zdravja. Po drugi strani pa spoznavanje romske skupnosti, bolezni pripadnikov romske skupnosti s strani zdravstvenih delavcev oz. strokovnjakov. To bi bilo prva stopnja, druga stopnja pa bi bila, ka bi zdravstvo bole približali Romon, npr. zdravstveni delavci bi opravljali kakšne preventivne preglede – merjenje krvnoga tlaka, cukra, kakšen posvet z romskimi ženskami.« (5)

»Tu bi trebelo Romon dosti informacij. Kakšne dobre filme pokazati o zdravji, kakšne slike, kakšna predavanja. Tudi psihologe bi potrebovali od starejšega do mlajšega, kajti preveč alkohola uživajo. Jas vijdin, mamo tu primere, ka so pod vplivom alkohola zelo razburljivi, napadalni in takrat so tudi na konci z živcami in končajo v Ormoži.* To pa ne bi priporočala. Jas bi prosila, ka se jin pomaga.« (4)

Intervjuvani Romi so tako izpostavili pomen sporazumevanja, izobraževanja in razumevanja Romov, pa tudi vzpostavitve zaupanja med Romi in zdravstvenim osebjem. Nekateri med njimi so posebno poudarili, da so Romi kot narod zelo nezaupljivi in da zlahka odnehajo (z zdravljenjem), če jim kaj ne ustreza. Poudarili so tudi, kaj jim pomeni družina, pa tudi to, da pričakujejo posebno pozornost in da jih je velikokrat treba obravnavati ločeno.

»Včasih smo Romi preveč občutlivi, če pa idem, o nas je pa preveč straj. Če ne vejmo, ka je z nami, hočemo, ka se nan prisluhne, pa se nan da dobro informacijo. Zdravstvo pa ka do te pristope do Romov, ka je Rom bole občutljivi, pa se ne spozna na te ene stvari. Tau je že skozi celo romsko zgodovino, ka smo takši. Poznati morejo tudi našo kulturo in načine.« (23)

4 Razvoj slovarja

Na osnovi analize podatkov kvalitativne raziskave, v kateri so Romi izpostavili nujno po izobraževanju, poudarili potrebo po boljšem razumevanju pojmov in željo po več informacijah z zdravstvenega področja, ki bi bile razumljivejše, smo se odločili za pripravo medicinsko-romskega slovarja. Študentje MF MB so pregledali medicinsko dokumentacijo, ki jo dobivajo bolniki, in iz vsebine izbrali 420 pojmov. V drugem koraku smo pojme najprej prevedli v preprost slovenski jezik in v sodelovanju s predstavniki Romov preverili njihovo razumevanje izbranih pojmov. V zadnjem delu je sledil prevod poenostavljene razlage pojmov v romski jezik, ki so ga opravili predstavniki prekmurskih Romov.

5 Razprava

Slovar medicinsko-romskih izrazov je nastal na predlog Romov, zavedajočih se težav pri razumevanju medicinskih izrazov, ki jih pogosto zasledimo v medicinski dokumentaciji, izvidih in različnih navodilih, razlagah in brošurah za bolnike, ki jih v zdravstvenih ustanovah uporabljamo pri svojem delu. Posredno so naši sogovorniki v raziskavi opozorili tudi na slabo zdravstveno pismenost članov skupnosti. Kot so poudarili številni avtorji v predhodnih raziskavah, se lahko slaba zdravstvena pismenost odraža v slabšem razumevanju navodil, nepravilni ali celo napačni uporabi zdravil, bolniki imajo lahko težave pri sporazumevanju z zdravstvenimi delavci, lahko je celo povezana z večjo obolevnostjo (18–23, 29, 30). Največja težava pri oblikovanju slovarja je bila poenostavitev strokovnih izrazov v preprost jezik, ki so jih Romi razumeli in brez težav prevedli v romščino. Poudariti je namreč treba, da romščina ne premore svojih strokovnih ali tehničnih izrazov (33). Novejše raziskave temeljijo na predpostavki, da izhaja romski jezik iz skupine hindujskih jezikov in so nanj vplivala prilagajanja jezika ter narečja staroselcev. Tako v prekmurski romščini zasledimo vplive madžarščine, nemščine, hrvaščine in prekmurskega dialekta (33). Naši prevajalci so imeli tako kar nekaj težav pri iskanju ustreznih izrazov za prevode, potrebno je bilo dobro sodelovanje med raziskovalci in Romi, da smo strokovne izraze smiselno in ustrezno prevedli.

Ker romščina ni enovit jezik v slovenskem prostoru, je ena izmed pomanjkljivosti našega slovarja uporaba romskega jezika, ki ga razumejo predvsem prekmurski Romi, vendar je slovar ne nazadnje namenjen njim. Obogatitev slovarja bi lahko bila tudi dodana slikovna razlaga medicinskih pojmov, ki smo jo pozneje uporabili pri oblikovanju otroških igralnih kart.

6 Zaključek

Romsko-medicinski slovar je nastal na osnovi želje in potrebe romske skupnosti po boljšem razumevanju medicinskih izrazov. Delo pri oblikovanju slovarja je bilo zahtevno in potrebne bi bile nadaljnje raziskave na tem področju, da bi ocenili uporabnost izdelanega orodja v romski skupnosti.

Posebno bi se ob tej priložnosti rada zahvalila našemu prevajalcu Romeu Horvatu - Popu, ki je opravil izjemno delo v sklopu projekta SLOVAR MEDICINAKRO – slovar medicinskih izrazov v romščini.

Literatura

- Zdravec, J. Zdravstvena kultura Romov v Prekmurju. Murska Sobota: Pomurska založba; 1989.
- Avsec, T. Romi in zdravje. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije – Slovenska fundacija; 1996.
- Štrukelj, P. Etnološke raziskave romske populacije v Republiki Sloveniji. Revija za narodnostna vprašanja. 1991; 38: 50–54.
- Avcin, M. Gypsy isolates in Slovenia. J Biosoc Sci. 1986; 221–233.
- Šiftar, V. Dr. Vanek Šiftar – slovenski romolog ob devetdesetletnici rojstva in desetletnici smrti (1919–1999–2009). Strokovna monografija. Urednik Tancer, M. Inštitut za narodnostna vprašanja. Murska Sobota; 2011.
- Bešter, R., Klopčič, V., Medvešek, M. Formal and Informal Education for Roma: Different Models and Experience. Inštitut za narodnostna vprašanja. Ljubljana; 2012.
- Petek, D., Rotar - Pavlič, D., Švab, I., Lolič, D. Attitudes of Roma toward Smoking: Qualitative Study in Slovenia. Croat Med J. 2009; 47: 344–7.
- Kosa, Z., Szeles, G., Kordas, S. A Comparative Health Survey of the Inhabitants of Roma Settlements in Hungary. American J Public Health. 2007; 97: 853–9.
- Voko, Z., Csepe, P., Nemeth, R. et al. Does socioeconomic status fully mediate the effect of ethnicity on the health of Roma people in Hungary? J Epidemiol Community Health. 2007; 63: 455–460.
- Bjegovič, V., Kovacic, L., Laaser, U. The challenge of public health transition in South Eastern Europe. J Public Health. 2006; 14: 184–189.
- Čvorović, J. Sexual and Reproductive Strategies among Serbian Gypsies. Population and Environment; 2004.
- Posavec, K. Sociokulturna obilježja Roma u Europi od izгона do integracije. Društvena izraživanja. 2000; 9: 229–250.
- Binnie, G. Problem of caring for travellers in British, not just European. The health of Gypsies. 1998; 316: 1824–25.
- Van Cleemput, P., Parry, G. Health of Gypsy Travellers. J of Public Health Medicine. 2001; 23: 129–134.
- National Literacy Trust. Secondary. Dostopno na: <http://www.literacytrust.org.uk/>.
- Raynor, D. K. Health literacy: Is it time to shift our focus from patient to provider? BMJ; 2012; 344: 218–8.
- Rowlands, G., Protheroe, J., Richardson, M. et al. The health information gap: the mismatch between population health literacy and the complexity of health information. An observational study. London: British Journal General Practice [Forthcoming].
- Morrisroe, J. Literacy Changes Lives 2014: A new perspective on health, employment and crime London: National Literacy Trust; 2014.
- Adams, R. J., Piantadosi, C., Ettridge, K. et al. Functional health literacy mediates the relationship between socio-economic status, perceptions and lifestyle behaviors related to cancer risk in an Australian population. Patient Education and Counseling. 2013; 91: 206–12.
- Wolf, M. S., Gazmararian, J. A., Baker, D. W. Health literacy and health risk behaviors among older adults. American Journal of Preventive Medicine. 2007; 32: 19–24.
- Von Wagner, C., Knight, K., Steptoe, A. et al. Functional health literacy and health-promoting behaviour in a national sample of British adults. Journal of Epidemiology and Community Health. 2007; 61: 1086–90.

- Bostock, S., Steptoe, A. Association between low functional health literacy and mortality in older adults: longitudinal cohort study. *BMJ*; 2012; 344: 160–2.
- Adams, R. J., Appleton, S. L., Hill C. L. et al. Risks associated with low functional health literacy in an Australian population. *MJA*; 2009; 191: 530–34.
- Sudore, R. L., Mehta, K. M., Simonsick, E. M. et al. Limited literacy in older people and disparities in health and healthcare access. *Journal of the American Geriatrics Society*; 2006; 54: 770–6.
- Baker, D., Wolf, M., Feinglass, J. et al. Health Literacy, Cognitive Abilities, and Mortality among Elderly Persons. *J Gen Intern Med*; 2008; 23: 723–26.
- Smith, S., McCaffery, K. Health Literature: a brief literature review. NSW Clinical Excellence Commission. Avstralija; 2010.
- Brovč, M., Ahčin, J., Šlajpah, M., Rotar - Pavlič, D. Ekonomski imigranti v Sloveniji in njihova stališča o boleznih – kvalitativna raziskava. *Zdravstveno varstvo*; 2009; 48: 26–32.
- Street, R. L. Information-Giving in Medical Consultations: the Influence of Patients' Communicative Styles and Personal Characteristics. *Social Science & Medicine*; 1991; 32: 541–548.
- Stewart, M. A. What Is a Successful Doctor-Patient Interview? A Study of Interactions and Outcomes. *Social Science & Medicine*; 1984; 19: 167–175.
- Roter, D. L., Judith, A., Hall, N., Katz, R. Relations between Physicians' Behaviors and Analogue Patients' Satisfaction, Recall, and Impressions. *Medical Care*; 1987; 25: 437.
- Jacobs, E., Chen, A., Karliner, L.S., Agger-Gupta, N., Sunita, M. The Need for More Research on Language Barriers in Health Care: A Proposed Research Agenda. *The Milbank Quarterly*; 2006; 84: 111–133.
- Zelko, E. Vrednotenje programa ukrepov za izboljšanje zdravja v lokalni skupnosti Beltinci: magistrska naloga. Beltinci; 2007.
- Horvat - Muc J. Romski jezik. Romani čhib. Zveza Romov. Murska Sobota; 2008.

STALIŠČA PODIPLOMSKIH ŠTUDENTOV DO RAZISKOVANJA Z INTEGRACIJO KVANTITATIVNE IN KVALITATIVNE METODOLOGIJE

POSTGRADUATE STUDENTS ATTITUDES TOWARDS MIXED-METHODS RESEARCH

Povzetek

Teoretična izhodišča: Integracija kvantitativne in kvalitativne metodologije omogoča opredeliti bolj holistično sliko raziskovalnega problema. Uspešnost uporabe pa je odvisna od raziskovalčevega poznavanja te metodologije in osebnih stališč do nje. Namen naše raziskave je bil, ugotoviti mnenja in stališča do integracije metod pri podiplomskih študentih.

Metodologija: V empirični kvantitativni raziskavi je sodelovalo 52 magistrskih in doktorskih študentov s fakultete Alma Mater Europaea. Zbiranje podatkov je potekalo v januarju in februarju 2016 z anketo. Podatke smo analizirali s t-testom za neodvisne vzorce in Pearsonovo korelacijo.

Rezultati: 75 % študentov je za integracijo metod prvič slišalo na izvedenem izobraževanju. Pri njihovem študiju je bolj uveljavljena kvantitativna metodologija (63,5 %), katere raziskavo je tudi najlažje objaviti (42 %). Želijo si nadaljnjih izobraževanj s področja integracije metod (PV = 4,21). V večini merjenih stališč statistično značilno večje strinjanje z integracijo metod izražajo doktorski študenti. Test znanja po zaključenem izobraževanju ni pokazal statistično značilnih razlik glede na stopnjo študija in smer dosežene izobrazbe.

Razprava: Dobljene ugotovitve imajo doprinos k vpogledu v raziskovalno prakso podiplomskih študentov na področju njihovega odnosa do kvantitativne, kvalitativne in kombinirane metodologije ter predstavljajo izhodišča za zasnovo izobraževalnih programov za raziskovalce začetnike na področju integracije metod.

Ključne besede: tretja raziskovala pot, pragmatizem, stališča raziskovalcev, podiplomski študij, kakovost raziskovanja

Abstract

Theoretical backgrounds: Mixed-methods research allows defining more holistic picture of the research phenomenon. Successful implementation of mixed-methods research depends on the researcher's knowledge and personal attitudes towards this methodology. The purpose of our study was to investigate the opinions and attitudes of the postgraduate students towards mixed- methods research.

Methodology: The empirical quantitative research included 52 master and doctoral students at Alma Mater Europaea. Data collection was carried out with the questionnaire in January and February 2016. For data analyses were used t-test for independent samples and Pearson's correlation.

Results: Workshop was the first contact with mixed-methods research for the 75 % of students. The quantitative methodology is more established in study area (63.5 %) and it is easier to publish (42 %). The respondents expressed request for continued education in mixed-methods (PV=4.21). Doctoral students achieved statistically significantly higher agreement with the mostly measured attitudes towards mixed-methods research. There were no statistically significant differences in knowledge test after the completed workshop between doctoral and master students and between health sciences and other study programmes.

Discussion: The research findings have important contribution to get an insight into the research practice among postgraduate students on their attitudes towards quantitative, qualitative and mixed methods research. Further, the research findings represent the starting points for development of educational programmes for the novice researchers in the mixed methods.

Keywords: third research path, pragmatism, attitudes of novice researchers, postgraduate study, research quality

1 Uvod

V današnjem raziskovanju je prevladujoča pozitivistična empirična metodološka paradigma. Kljub temu pa so metodološki pristopi, ki vključujejo tudi kvalitativno paradigmo, vedno bolj v razvoju (Anguera, Izquierdo, 2006). Integracija kvantitativne in kvalitativne metodologije predstavlja novo dimenzijo v znanosti, ki jo je spodbudila dihotomija med kvalitativno in kvantitativno tradicijo (Teddlie, Tashakkori, 2009). Tradicionalna stroga dihotomija med kvalitativnim in kvantitativnim pristopom je vodila v raziskovalno togost, ki je povečevala dominantno metodološko opcijo in ostro zavračala nasprotujočo. Navedeno vprašanje je bilo zato predmet številnih metodoloških razprav in v zadnjih letih je prek izvedenih raziskav z integracijo metod razvidno, da je metodološki spor med kvantitativno in kvalitativno paradigmo presežen (Sánchez-Algara, Anguera, 2013).

Cilj integracije metod ni, zamenjati kvantitativni ali kvalitativni pristop, temveč okrepiti moč in zmanjšati šibkost obeh v eni skupni raziskavi (Johnson, Onwuegbuzie, 2004). Uporaba integracije metod omogoča raziskovalcem opredeliti bolj holistično sliko problema, ki ga raziskujejo (Koller, Sinitsa, 2009), in izhaja predvsem iz potrebe po boljšem razumevanju proučevanega raziskovalnega fenomena (Teddlie, Tashakkori, 2009). Holistično raziskovanje je temelj pojasnjevanja kompleksnosti človeka ter njegovih interakcij z drugimi in okoljem, za katerega proučevanje sta potrebni tako kvantitativna kot tudi kvalitativna perspektiva. Obe metodološki perspektivi se dopolnjujeta, kar zagotavlja njuno komplementarnost in premostitev ideje o nasprotujočih si perspektivah. Kvantitativni in kvalitativni pogled sta med seboj recipročna, saj izgubita pomen, če se ne gledata v luči drug drugega (Anguera, Izquierdo, 2006).

Creswell in Plano Clark (2007) napovedujeta, da bo do leta 2017 večina raziskav v družbenih, vedenjskih in zdravstvenih vedah vključevala integracijo kvantitativnih in kvalitativnih metod bodisi kot samostojnih študij bodisi znotraj obsežnejših raziskovalnih programov. Integracija metod namreč najbolj ustreza mnogim današnjim kompleksnim raziskovalnim vprašanjem, ki zahtevajo hkrati razumevanje in posploševanje. Sánchez-Algara in Anguera (2013) izpostavljata, da v raziskovalni praksi ni fenomena, dejavnikov, vedenj, akcij ali dogodkov, ki bi bili izključno samo kvantitativni ali samo kvalitativni.

Vendar Plano Clark s sodelavci (2008) opozarja, da je uspešnost uporabe integracije metod v raziskavi odvisna tudi od raziskovalčevega razumevanja in poznavanja različnih metodoloških strategij, ki spremljajo in definirajo ta raziskovalni pristop. Raziskovalec raziskave z integracijo metod mora znati povezati različna znanja, spretnosti in discipline (Bergman 2011). Zato večdisciplinarni raziskovalni timi omogočajo povečanje uporabe integracije kvantitativne in kvalitativne metodologije z namenom, da se doseže večja veljavnost raziskovanja (Anguera, Izquierdo, 2006).

Z namenom klasificiranja raziskav z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije ter s tem omogočanja pomoči raziskovalcem, kako naj v množici najrazličnejših možnosti načrtovanja raziskovanja izberejo pristope, ki bodo najbolj odgovorili na cilje njihove raziskave, so se razvile tipologije raziskovalnih načrtov integracije metod. V literaturi je mogoče zaslediti več uveljavljenih tipologij integracije metod, kot so tipologija Morgan (1998), ki temelji na modelu prioriteta in zaporedje, tipologija Teddlie in Tashakkori (2009), ki raziskovalne načrte ločuje glede na način izvedbe raziskave z integracijo metod, tipologija Greene s sodelavci (1989, 2007), ki se osredotoča na namen integriranja kvantitativnega

in kvalitativnega raziskovalnega dela v isti raziskavi, ter tipologija Creswell in Plano Clark (2011), ki na osnovi različnih, že obstoječih tipologij raziskovalnih načrtov izpostavlja tipologijo šestih osrednjih vrst raziskovalnih načrtov integracije metod. Več kot imajo raziskovalci izkušenj z integracijo metod, tem bolj je dinamičen njihov pristop pri načrtovanju raziskave (Creswell, Plano Clark, 2011).

Kljub temu da narašča uporaba integracije metod med različnimi državami in znanstvenimi disciplinami ter se posledično vedno več raziskovalcev izobražuje na področju te metodologije, le nekaj empiričnih raziskav proučuje načine poučevanja in učenja integracije metod (Guetterman, 2016). Bryman (2006) je v 20 izvedenih polstrukturiranih intervjujih z raziskovalci na področju družboslovnih znanosti v Veliki Britaniji ugotovil, da je kakovost raziskave z integracijo metod lahko celo nižja od enometodnega pristopa zaradi pomanjkljivega znanja raziskovalcev in sledenja njeni popularnosti oziroma prepričanja, da bo v prednosti pri financerjih. Pri proučevanju integracije metod je zato ključno poznavanje raziskovalne prakse na tem področju. Guetterman (2016) se je v svoji raziskavi lotil problema, kako razlikovati med začetnikom in ekspertom na področju raziskovanja z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije. Na osnovi preučevanja spretnosti izkušenih raziskovalcev z izvedbo osmih intervjujev, predmetnikov izobraževanj in strokovne literature na področju učenja integracije metod je oblikoval tipologijo usposobljenosti raziskovalcev za izvedbo raziskave z integracijo metod. Ugotovitve raziskave so pokazale tri ravni usposobljenosti raziskovalcev za uporabo integracije metod, in sicer začetniki, raziskovalci in metodologi. Navedene tri skupine se razlikujejo po spretnostih in znanju za izvedbo raziskave z integracijo metod, po raziskovalnih značilnostih in profesionalnih izkušnjah.

1.1 Raziskovalni cilji in hipoteze

Namen naše raziskave je bil, ugotoviti mnenja in stališča ter znanje o integraciji kvantitativne in kvalitativne metodologije pri podiplomskih študentih družboslovnih in zdravstvenih študijskih programov, ki se prvič srečujejo s to metodologijo. Zanimale so nas tudi razlike v stališčih in znanju študentov glede na stopnjo študija (magistrski, doktorski študij) in študijsko smer (zdravstvene vede, družboslovje, humanistika, naravoslovje) po zaključenem izobraževanju o integraciji kvantitativne in kvalitativne metodologije. V raziskavi smo preverjali hipoteze:

H1: Doktorski študenti imajo statistično značilno več znanja in bolj pozitiven odnos do raziskovanja z integracijo metod v primerjavi s študenti magistrskega študija.

H2: Diplomanti zdravstvenih ved imajo statistično značilno več znanja in bolj pozitiven odnos do raziskovanja z integracijo metod v primerjavi s študenti drugih študijskih programov.

H3: Obstajajo statistično značilne povezave med stališči do raziskovanja z integracijo metod in znanjem na tem področju.

2 Metodologija

Raziskava temelji na empiričnem kvantitativnem pristopu z anketno metodologijo.

2.1 Opis merskega instrumenta

Podatke smo zbrali s strukturiranim vprašalnikom zaprtega tipa vprašanj z naslovom »Vprašalnik o načrtovanju raziskav z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije«, ki smo ga razvili sami na osnovi dosedanjih študij (Bryman, 2006; Plano Clark et al., 2008; Bergman 2011). Vprašalnik je bil sestavljen iz treh tematskih sklopov. Prvi sklop je vključeval zbiranje demografskih podatkov anketirancev z vidika spola, dosedanje izobrazbe, študijske smeri in letnika študija v študijskem letu 2015/2016 ter oceno dosedanjih raziskovalnih izkušenj. V drugem sklopu so nas zanimala mnenja in stališča anketirancev do raziskovanja z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije. Vprašanja, s katerimi smo poizvedovali po mnenju anketirancev, so bila predvsem nominalnega značaja. Stališča smo merili s petstopensko Likertovo lestvico, in sicer z vrednostmi 1 – povsem se ne strinjam, 2 – se ne strinjam, 3 – neodločen, 4 – se strinjam, 5 – zelo se strinjam. Tretji sklop je bil namenjen preverjanju znanja

o integraciji metod, ki so ga udeleženci pridobili na delavnici. Test je bil sestavljen iz petih trditev z mogočima dihotomnima odgovoroma (pravilno, nepravilno). Izračun koeficienta Cronbachova alfa je z vrednostjo 0,503 pokazal na manjšo zanesljivost merskega instrumenta, kar smo upoštevali pri posploševanju dobljenih ugotovitev.

2.2 Opis vzorca

Proučevano statistično populacijo so predstavljali podiplomskih študenti zdravstvenih in družboslovnih študijskih programov na samostojnem visokošolskem zavodu Alma Mater Europaea – Evropski center Maribor (AMEU – ECM), ki so bili v študijskem letu 2015/2016 vpisani na magistrski ali doktorski študij. Izbor vzorca je bil neslučajnostni in namenski, saj so bili v raziskavo vključeni študenti navedenih študijskih programov, ki so bili v okviru metodoloških predmetov deležni izobraževanja na področju raziskovanja z integracijo metod. V raziskavo so bili tako vključeni študenti 1. letnika magistrskega študijskega programa Socialna gerontologija, magistrskega programa Zdravstvene vede, magistrskega programa Ekoremediacije ter študenti 1. in 2. letnika magistrskega programa Upravljanje in vodenje poslovnih sistemov. Skupaj je bilo v raziskavo vključenih 72 podiplomskih študentov, dejansko pa jih je sodelovalo 52, kar pomeni 72,2-odstotno realizacijo vzorca.

V raziskavi je sodelovalo 84,0 % študentk in 16,0 % študentov. Večina anketirancev je imela zaključeno visokošolsko izobrazbo I. stopnje oziroma visoko strokovno izobrazbo (71,2 %), 28,8 % anketirancev, ki so bili doktorski študenti, pa je imelo zaključeno visokošolsko izobrazbo II. stopnje oziroma univerzitetno izobrazbo. Glede na področje zaključene izobrazbe je bilo največ diplomantov zdravstvene nege (36,5 %) in družboslovnih ter humanističnih smeri (26,9 %), sledili so diplomanti fizioterapije (17,3 %) in drugih zdravstvenih ved (9,6 %) ter naravoslovja (9,6 %). Skupaj je glede na smer študija v raziskavi sodelovalo 63,5 % diplomantov zdravstvenih ved ter 36,5 % diplomantov družboslovnih, humanističnih in naravoslovnih smeri. Glede na izbor populacije podiplomskih študentov AMEU – ECM so v raziskavi sodelovali doktorski študenti programa Socialna gerontologija (35,9 %), magistrski študenti programa Upravljanje in vodenje poslovnih sistemov (23,1 %) ter magistrski študenti programov Socialna gerontologija (20,5 %), Zdravstvene vede (15,4 %) in Ekoremediacije (5,1 %). 89,7 % anketirancev je bilo študentov prvega letnika.

Na vprašanje o doseganjih raziskovalnih izkušnjah jih je 82,1 % odgovorilo, da so raziskovalci začetniki, in 17,9 % oziroma 7 študentov, da so raziskovalci z nekaj raziskovalnimi izkušnjami. Nobeden izmed anketiranih študentov se ni opredelil kot že izkušen raziskovalec.

2.3 Opis postopka zbiranja podatkov

Postopek zbiranja podatkov je potekal v obdobju od 4. 1. 2016 do 28. 2. 2016. V okviru metodoloških predmetov na podiplomskih študijskih programih samostojnega visokošolskega zavoda Alma Mater Europaea – Evropski center Maribor je bilo najprej izvedeno izobraževanje in učna delavnica z naslovom »Načrtovanje raziskav z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije«. Po izvedeni izobraževalni delavnici je potekalo anketiranje udeležencev o stališčih do uporabe kvantitativne in kvalitativne metodologije na njihovem področju dela in raziskovanja ter test znanja o usvojenih temeljnih vsebinah izvedenega izobraževanja. Izvedene so bile štiri izobraževalne delavnice, vse v okviru metodoloških predmetov, in sicer 6. 1., 7. 1., 8. 1. in 11. 1. 2016. Vsa izobraževanja so bila posneta in jih je bilo mogoče spremljati prek spletne učilnice Moodle od doma ali pa si posnetek ogledati pozneje. Študenti, ki se izobraževanja niso mogli udeležiti oziroma so ga prekinili pred njegovim zaključkom, so bili k izpolnitvi vprašalnika pozvani po e-pošti. Oddaja izpolnjenih vprašalnikov je potekala po e-pošti ali običajni pošti glede na anketirančevo željo. Zbiranje vprašalnikov je bilo zaključeno 28. 2. 2016.

Zbiranje podatkov je potekalo po načelih Helsinško-tokijske deklaracije za izvedbo raziskav na ljudeh ter v skladu z zakonodajo na področju varovanja osebnih podatkov. Sodelovanje udeležencev v raziskavi je bilo anonimno in prostovoljno, z možnostjo prekinitve sodelovanja med izvajanjem raziskave brez posledic.

2.4 Metode analize podatkov

Zbrani podatki so bili analizirani s statističnim programom SPSS, verzija 21.0. Za vse parametre je bila najprej izračunana opisna statistika. Testiranje hipotez pa je potekalo z bivariatno analizo, pri kateri smo uporabili t-test za neodvisne vzorce in Pearsonov koeficient korelacije. Za statistično značilne smo upoštevali vrednosti $p \leq 0,050$.

3 Rezultati

Po izvedenem izobraževanju in učni delavnici »Načrtovanje raziskav z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije« so anketirani podiplomski študenti odgovorili, da jim je na področju njihovega raziskovanja najbližja kvantitativna metodologija (63,5 %), četrtnina študentov (25 %) se je poistovetila tudi s kvalitativno metodologijo in 11,5 % se jih je opredelilo, da jim je blizu raziskovanje z integracijo metod. Temu sledijo odgovori na vprašanje, kakšno vrsto raziskave je na njihovem področju najlažje objaviti, na prvo mesto postavljajo kvantitativno raziskavo (42 %). Pri objavah raziskovalnih izsledkov, ki temeljijo na metodologiji integracije metod, menijo, da je lažje objaviti raziskavo z dominantnim kvalitativnim (20 %) ali kvantitativnim delom (18 %) v primerjavi z raziskavo z enakovrednim kvantitativnim in kvalitativnim delom (10 %) ali samo kvalitativnim delom (10 %). Kljub temu pa 56,9 % anketirancev meni, da bi morala biti pri raziskovanju z integracijo metod oba metodološka dela enakovredna.

Tri četrtine študentov (75 %) so za integracijo metod prvič slišale na izvedenem izobraževanju, 19,2 % pa se jih je s to metodologijo seznanilo že na predhodnih stopnjah študija prve ali druge stopnje, v svojem delovnem okolju (3,8 %) oziroma pri samostojnem učenju (3,8 %). Pet anketiranih študentov (9,6 %) je do zdaj že izvedlo lastno raziskavo z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije, pri čemer so poročali tudi o raziskovalni tematiki (npr. prehranjevanje mladih družin, kakovost življenja s stomo, zaposlitev mladih, joga pri obvladovanju stresa, samoizražanje in doživljanje blagostanja), vrsti uporabljenega raziskovalnega načrta in avtorju tipologije.

Preglednica 1: Stališča podiplomskih študentov do raziskovanja z integracijo metod glede na stopnjo študija in smer zaključene izobrazbe

Trditev	Skupaj PV (SO)	Dosežena I. stopnja PV (SO)	Dosežena II. stopnja PV (SO)	Razlike glede na stopnjo izobrazbe t (p)	Zdravstvene vede	Družboslovje in humanistika	Razlike glede na smer izobrazbe t (p)
Želim si nadaljnja izobraževanja s področja integracije metod.	4,21 (0,70)	4,05 (0,71)	4,60 (0,51)	-2,720 (0,009)	4,21 (0,74)	4,21 (0,63)	0,008 (0,994)
Modeli raziskovanja z integracijo metod naj se razvijajo v praksi.	4,06 (0,80)	3,89 (0,81)	4,47 (0,64)	-2,453 (0,018)	4,15 (0,83)	3,89 (0,74)	1,114 (0,271)
Modeli raziskovanja z integracijo metod naj se razvijajo v metodološki teoriji.	3,83 (0,86)	3,65 (0,75)	4,27 (0,96)	-2,472 (0,017)	3,91 (0,84)	3,68 (0,89)	0,910 (0,367)
Moja naslednja raziskava bo z integracijo metod.	3,47 (0,90)	3,30 (0,88)	3,93 (0,83)	-2,326 (0,024)	3,39 (0,93)	3,61 (0,85)	-0,819 (0,417)
V reviji s področja študija je lažje objaviti članek s kvantitativnim pristopom kot s kvalitativnim ali kombiniranim.	3,25 (1,11)	3,50 (1,06)	2,67 (1,05)	2,575 (0,013)	3,47 (1,05)	2,89 (1,15)	1,825 (0,074)
V revijah z mojega področja sem že zasledil raziskave z integracijo metod.	2,96 (1,03)	2,78 (0,95)	3,40 (1,12)	-2,016 (0,049)	2,79 (1,02)	3,26 (0,99)	-1,631 (0,109)

Imam pozitiven odnos do raziskovanja z integracijo metod.	2,77 (0,58)	2,65 (0,56)	3,07 (0,46)	-2,738 (0,010)	2,79 (0,55)	2,74 (0,65)	0,302 (0,764)
Integracija metod ima močno tradicijo raziskovanja na mojem področju.	2,56 (0,90)	2,62 (0,92)	2,40 (0,83)	0,806 (0,424)	2,36 (0,86)	2,89 (0,88)	-2,132 (0,038)
Za raziskovanje na mojem področju je primernejši kvantitativni kot kvalitativni pristop.	2,52 (0,87)	2,76 (0,83)	1,93 (0,70)	3,376 (0,001)	2,55 (0,83)	2,47 (0,96)	0,282 (0,779)

Legenda: PV – povprečna vrednost, SO – standardni odklon, t – koeficient t-testa za neodvisne vzorce, p – statistična značilnost.

Stališča podiplomskih študentov do raziskovanja z integracijo metod so, kot kaže preglednica 1, pokazala največje strinjanje in enotnost v stališčih pri trditvi, da si udeleženci želijo nadaljnjih izobraževanj s področja integracije metod (PV = 4,21, SO = 0,70). Visoko strinjanje so izrazili tudi s stališčema, da naj se modeli integracije metod razvijajo v praksi (PV = 4,06), kot tudi v metodološki teoriji (PV = 3,83). Manjše strinjanje pa so udeleženci izrazili s trditvama, da je za raziskovanje na njihovem področju študija primernejši kvantitativni kot kvalitativni pristop (PV = 2,52) in da ima integracija metod na tem področju močno raziskovalno tradicijo (PV = 2,56). Največja razhajanja in neenotnosti v mnenjih anketiranih so se pokazali pri trditvah, da je lažje objaviti članek s kvantitativnim pristopom kot s kvalitativnim ali kombiniranim (PV = 3,25, SO = 1,11) ter da so v reviji s področja svojega podiplomskega študija že zasledili raziskave z integracijo metod (PV = 2,96, SO = 1,03).

Glede na stopnjo študija in smer zaključene izobrazbe je t-test za neodvisne vzorce pokazal več statistično značilnih razlik med študenti magistrskega in doktorskega študija ter eno statistično značilno razliko med diplomanti zdravstvenih ved in drugih študijskih smeri (preglednica 1). Da imajo raziskave z integracijo metod močno raziskovalno tradicijo se statistično značilno na ravni manj kot 4 % tveganja bolj strinjajo diplomanti družboslovja in humanistike (PV = 2,89) v primerjavi z diplomanti zdravstvenih ved (PV = 2,36), vendar sta povprečni vrednosti obeh skupin pod oceno 3 – neodločen. V večini ostalih merjenih stališč so statistično značilno boljše strinjanje z merjenimi trditvami izrazili študenti doktorskega študija. Doktorski študenti si statistično značilno želijo več nadaljnjih izobraževanj s področja integracije kvantitativne in kvalitativne metodologije (p = 0,009), imajo bolj pozitiven odnos do te metodologije (p = 0,010) in načrtujejo svojo naslednjo raziskavo z integracijo metod (p = 0,024). Doktorski študenti v primerjavi z magistrskimi študenti tudi v večji meri podpirajo trditev, da naj se modeli raziskovanja z integracijo metod razvijajo v praksi (p = 0,018) in metodološki teoriji (p = 0,017), ter se bolj strinjajo, da so v znanstveni reviji s svojega področja že zasledili članek, ki temelji na integraciji metod (p = 0,049). Nasprotno pa magistrski študenti statistično značilno izražajo večje strinjanje z uveljavljenostjo kvantitativne metodologije na svojem raziskovalnem področju (p = 0,001) in temu posledično v večji meri pritrjujejo trditvi, da je lažje objaviti članek s kvantitativnim pristopom kot s kvalitativnim ali z integracijo metod (p = 0,013).

Po izvedenem izobraževanju so anketiranci v 36 % ocenili, da je med vsemi predstavljenimi tipologija Creswell in Plano Clark (2007) najprimernejša za raziskovanje problemov z integracijo metod, s katerimi se srečujejo v svoji praksi, sledita tipologiji Morgan (1998) (26 %) in Green s sodelavci (1989, 2007) (26 %), kot manj primerna za uporabo pa je bila s strani anketirancev ocenjena tipologija Teddlie in Tashakkori (2009) (10 %). Nadalje je 48,1 % anketirancev ocenilo, da je glede na časovno zaporedje kvantitativnega in kvalitativnega dela v isti raziskavi pomemben tako paralelni kot tudi zaporedni pristop, kar je odvisno od raziskovalnega namena in raziskovalnih vprašanj. Če bi se morali odločiti za en ali drug pristop, bi jih več (30,8 %) izbralo zaporedno izvedbo kvantitativnega in kvalitativnega dela z namenom komplementarnosti, pojasnjevanja in dopolnjevanja med ugotovitvami obeh delov raziskave. Za anketirane podiplomske študente je pri raziskovanju z integracijo metod po njihovem

mnenju najtežje izbrati ustrezen raziskovalni načrt (22,4 %) in analizirati podatke (26,9 %). Kot zahtevnejše so izpostavili tudi interpretacijo dobljenih ugotovitev (16,4 %), izbor vzorca (14,9 %) in opredelitev raziskovalnega problema (11,9 %), ki zahteva integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije v isti raziskavi.

Preglednica 2 kaže, da je po zaključeni delavnici o raziskovanju z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije 92,3 % podiplomskih študentov pravilno odgovorilo, da je integracija metod nova metodološka dimenzija v znanosti, ki se je razvila iz dihotomije med kvantitativno in kvalitativno tradicijo, ter da je primerna za raziskovanje specifičnih skupin, občutljivih vprašanj in tem s področja zdravja in zdravstva.

Preglednica 2: Dosežene točke na testu znanja o raziskovanju z integracijo metod pri podiplomskih študentih glede na stopnjo študija in smer zaključene izobrazbe

Trditev	Skupaj PV (SO)	Dosežena I. stopnja PV (SO)	Dosežena II. stopnja PV (SO)	Razlike glede na stopnjo izobrazbe t (p)	Zdravstvene vede	Družboslovje in humanistika	Razlike glede na smer izobrazbe t (p)
Dosežene točke na testu znanja iz poznavanja raziskovanja z integracijo metod (min. 0 ... max. 5)	3,577 (0,893)	3,568 (0,899)	3,600 (0,910)	-0,117 (0,907)	3,667 (0,85)	3,421 (0,961)	0,954 (0,345)

Legenda: PV – povprečna vrednost, SO – standardni odklon, t – koeficient t-testa za neodvisne vzorce, p – statistična značilnost.

78,8 % anketiranih študentov pravilno razlikuje, da večmetodološki pristop ni enak raziskovalnemu pristopu z integracijo metod, ter 71,2 % jih pravilno odgovarja, da je cilj integracije metod, okrepiti moči in zmanjšati šibkosti kvantitativnega oziroma kvalitativnega pristopa v isti raziskavi (preglednica 2). 23,1 % anketirancev po izvedeni delavnici še vedno meni, da izbor raziskovalnega načrta mora temeljiti na raziskovalčevi metodološki orientaciji, in ne na značilnostih raziskovalnega problema. Od petih mogočih točk so anketirani študenti po izvedenem izobraževanju dosegli povprečno $3,58 \pm 0,89$ točke. Standardni odklon kaže na skoraj eno točko razlike v dosežkih anketirancev. Kljub navedenemu t-test za odvisne vzorce ni pokazal statistično značilnih razlik v rezultatih na testih znanja udeležencev izobraževanja o raziskovanju z integracijo metod glede na stopnjo podiplomskega študija in smer dosežene izobrazbe.

Pearsonova korelacija prav tako ni pokazala statistično značilnih povezav med rezultati na testu znanja in stališči anketirancev o integraciji kvantitativne in kvalitativne metodologije. Najbližje statistično značilni povezanosti sta bila rezultat na testu znanja in ocena anketirancev, da na področju različnih načrtov integracije metod najboljše poznajo triangulacijo, ki pa je šibke jakosti in ni statistično značilna na ravni manj kot 5 % tveganja ($r = 0,261$, $p = 0,064$).

4 Razprava

Ugotovili smo, da imajo doktorski študenti statistično značilna višja pozitivna stališča do uporabe integracije kvantitativne in kvalitativne metodologije v svojih raziskavah ter izražajo tudi večjo željo po nadaljnjem izobraževanju in raziskovanju na tem področju. Pri magistrskih študentih pa se kaže v stališčih večja uveljavitev kvantitativne metodologije na njihovem študijskem področju, za katero menijo, da jo je tudi lažje objaviti. Dominantnost kvantitativnega raziskovalnega pristopa potrjuje tudi ugotovitev, da dve tretjini vseh anketiranih študentov ne glede na stopnjo in smer študija ocenjujeta, da jim je na področju njihovega raziskovanja najbližja kvantitativna metodologija, katere raziskavo je po njihovem mnenju tudi najlažje objaviti. Dominantnost kvantitativnega pristopa v raziskovalni praksi raziskovalcev začetnikov se je pokazala tudi v raziskavi doktorske disertacije avtorice Niglas (2009), ki je proučevala metodološke pristope k raziskovanju na področju pedagoških znanosti.

Podobno je glede prioritetnega kvantitativnega metodološkega pristopa ugotovil tudi Pa-linkas s sodelavci (2011) na področju raziskovanja duševnega zdravja. Naša raziskava ni pokazala statistično značilnih razlik v stališčih do uporabe integracije metod glede na smer izobrazbe študentov.

Na testu znanja po izvedenem izobraževanju o raziskovanju z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije ni bilo ugotovljenih statistično značilnih razlik glede na stopnjo in smer študija, kar lahko pripišemo dejstvu, da je bilo predznanje udeležencev izobraževanja na tem področju podobno in da je bilo izobraževanje o integraciji metod po vsebini in zahtevnosti enakovredno v vseh anketiranih skupinah podiplomskih študentov. Prvo hipotezo, ki je predvidevala, da imajo doktorski študenti statistično značilno več znanja in pozitivnejši odnos do raziskovanja z integracijo metod v primerjavi s študenti magistrskega študija, lahko delno sprejmemo v delu o stališčih do integracije metod. Medtem ko lahko drugo hipotezo, da imajo diplomanti zdravstvenih študijskih smeri statistično značilno več znanja in pozitivnejši odnos do raziskovanja z integracijo metod v primerjavi s študenti drugih študijskih programov, ovržemo. Sklepati je mogoče, da je metodologija z integracijo metod podobno (ne) prisotna tako v zdravstvenih kot tudi v družboslovnih, humanističnih in naravoslovnih študijskih programih v Sloveniji. To potrjuje tudi ugotovitev, da so tri četrtine vseh anketiranih študentov za integracijo metod prvič slišale na izvedenem izobraževanju in samo slaba desetina jih je že poskusila raziskovati z integracijo metod. V skladu z navedenimi ugotovitvami naša raziskava ni pokazala statistično značilnih povezav med rezultati na testu znanja in stališči anketirancev do integracije kvantitativne in kvalitativne metodologije. Tretjo hipotezo, ki je predvidevala te povezave, lahko ovržemo.

Po izvedenem izobraževanju so se študenti opredelili, da kot najprimernejšo za raziskovanje problemov z integracijo metod na svojem področju dela in študija postavljajo tipologijo Creswell in Plano Clark (2007), ki ima velik poudarek na komplementarnosti oziroma dopolnjevanju kvantitativnega in kvalitativnega pristopa k raziskovanju. Podobno ugotavlja tudi Collins s sodelavci (2007), da je na področju raziskovanja družboslovja in zdravstva v ospredju komplementarni, zaporedni, pojasnjevalni ali proučitveni raziskovalni načrt.

Pozitivna ugotovitev naše raziskave je, da podiplomski študenti izražajo visoko strinjanje s stališčem, da naj se modeli integracije metod razvijajo tako v praksi kot tudi v metodološki teoriji. Podobno poudarja v svoji študiji tudi Chiang-Hanisko s sodelavci (2016), ki je v dveletni raziskavi o izkušnjah raziskovalcev z integracijo metod na področju zdravstvene nege analiziral njihovo refleksijo o izvedenih raziskavah. Rezultat raziskave je bila zasnova modela raziskovanja z integracijo metod, ki omogoča prenos raziskovalnih spoznanj v prakso zdravstvene nege in služi kot vodnik za klinične raziskovalce, ki proučujejo raziskovalni fenomen iz prakse.

Metodološka prednost naše raziskave je v izvedbi poenotene izobraževalne delavnice o osnovah raziskovanja z integracijo metod v vseh skupinah študentov. Guetterman (2016) naveda, da je raziskovanje z integracijo metod zahteva znanje, ki se praviloma pridobi s formalnim izobraževanjem in nadgrajuje z raziskovalnimi izkušnjami. Za začetek raziskovanja z integracijo metod ter pridobitev temeljnega znanja in spretnosti pa je nujna udeležba na delavnici, tečaju ali strokovnem srečanju, kjer se udeleženci seznanijo s filozofijo pragmatizma in temeljnimi raziskovalnimi načrti integracije metod. Predhodna izvedba izobraževanja je zato metodološka prednost naše raziskave. Omejitev raziskave pa predstavlja manjša zanesljivost merskega instrumenta, ki poraja sum, da so anketiranci zlasti pri ocenjevanju stališč do raziskovanja z integracijo metod odgovarjali v večji meri na osnovi predvidenih pričakovanj in manj lastnih mnenj. Potrebne so nadaljnje raziskave o stališčih raziskovalcev do uporabe integracije metod ter razvoj metodološkega orodja, ki bi jih usmerjal pri izboru ustreznega raziskovalnega načrta in metodologije za izvedbo kakovostne raziskave z integracijo metod.

5 Zaključek

Proučevanje vidika in izkušenj raziskovalcev na področju uporabe raziskovalne metodologije je ključnega pomena za razumevanje raziskovalne prakse in razvoj metodološke teorije. Dobljene ugotovitve naše raziskave dajejo dragocen doprinos k vpogledu v raziskovalno prakso podiplomskih študentov na področju njihovega odnosa do kvantitativne, kvalitativne in kombinirane metodologije ter predstavljajo izhodišča za zasnovo izobraževalnih programov za raziskovalce začetnike na področju integracije metod kot tudi za prenovo vsebin, ciljev in kompetenc metodoloških predmetov na podiplomskih študijskih programih v visokem šolstvu.

Kaže se potreba po razvoju standardiziranega izobraževanja in standardiziranega merskega instrumenta, ki bo raziskovalcem začetnikom omogočal zasnovo in izvedbo kakovostnih raziskav z integracijo kvantitativne in kvalitativne metodologije, vsem deležnikom pa presojanje uporabnosti in kakovosti dobljenih ugotovitev.

Literatura

- Anguera, M. T., Izquierdo, C. Methodological Approaches in Human Communication: From Complexity of Perceived Situation to Data Analysis. V: Riva, G., Anguera, M. T., Wiederhold, B. K., Mantovani, F. (ur.). From Communication to Presence: Cognition, Emotions and Culture towards the Ultimate Communicative Experience. Amsterdam: IOS Press; 2006: 207–26.
- Bergman, M. M. The Good, the Bad, and the Ugly in Mixed Methods Research and Design. *J Mix Methods Res*; 2011; 5(4): 271–5.
- Bryman, A. Integrating quantitative and qualitative research: how is it done? *Qual Res*; 2006; 6(1): 97–113.
- Chiang-Hanisko, L., Newman, D., Dyess, S., Piyakong, D., Liehr, P. Guidance for using mixed methods design in nursing practice research. *Appl Nurs Res*; 2016; 31: 1–5. Dostopno na: https://www.researchgate.net/publication/291012568_Guidance_for_Using_Mixed_Methods_Design_in_Nursing_Practice_Research (20. 4. 2016).
- Collins, K. M. T., Onwuegbuzie, A. J., Jiao, Q. G. A Mixed Methods Investigation of Mixed Methods Sampling Designs in Social and Health Science Research. *J Mix Methods Res*; 2007; 1(3): 267–94.
- Creswell, J. W., Plano Clark, V. L. Designing and Conducting Mixed Methods Research. Los Angeles: Sage Publications, Inc.; 2007.
- Creswell, J. W., Plano Clark, V. L. Designing and Conducting Mixed Methods Research: 2nd edition. Los Angeles: Sage Publications, Inc.; 2011.
- Greene, J. C. Mixed Methods in Social Inquiry. San Francisco: Jossey-Bass; 2007.
- Greene, J. C., Caracelli, V. J., Graham, W. F. Toward a Conceptual Framework for Mixed-Method Evaluation Designs. *Educ Eval Policy Anal*. 1989; 11(3): 255–74.
- Guetterman, T. C. What distinguishes a novice from an expert mixed methods researcher? *Qual Quant*. 2016, v tisku. Dostopno na: https://www.researchgate.net/publication/291331261_What_distinguishes_a_novice_from_an_expert_mixed_methods_researcher (20. 4. 2016).
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. Mixed Methods Research: A Research Paradigm Whose Time Has Come. *Educational Researcher*; 2004; 33(7): 14–26.
- Koller, M., Sinitza, E. Mixed Methods in Online Research. V: Conceptualisation and Future Research Agenda – General Online Research Conference. Dunaj: Univerza na Dunaju; 2009.
- Morgan, D. L. Practical Strategies for Combining Qualitative and Quantitative Methods: Applications to Health Research. *Qual Health Res*; 1998; 8(3): 362–76.
- Niglas, K. How the Novice Researcher Can Make Sense of Mixed Methods Design. *International Journal of Multiple Research Approach*; 2009; 3(1): 34–46.
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Chamberlain, P., Hurlburt, M. S., Landsverk, J. Mixed-methods designs in mental health services research: a review. *Psychiatr Serv*; 2011; 62(3): 255–63.
- Plano Clark, V. L., Huddleston-Casas, C. A., Churchill, S. L., O'Neil Green, D., Garrett, A. L. Mixed Methods Approaches in Family Science Research. *J Fam Issues*; 2008; 29(11): 1543–66.
- Sánchez-Algara, P., Anguera, M. T. Qualitative/quantitative integration in the inductive observational study of interactive behaviour: impact of recording and coding among predominating perspectives. *Qual Quant*. 2013; 47(2): 1237–57.
- Teddlie, C., Tashakkori, A. Foundations of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences. London: Sage Publications; 2009.

Mi znamo z ljudmi.

Pridružite se nam in izkoristite številne ugodnosti, ki smo jih pripravili za nove stranke:

- 6 mesecev brezplačno vodenje osebnega računa (TRR),
- brezplačno izdajo plačilne kartice Activa Maestro,
- podarjeno enoletno članarino za plačilno kartico z odloženim plačilom Activa MasterCard ali brezplačno izdajo predplačniške kartice Activa MasterCard,
- brezplačen pristop k e-banki DBS NET,
- brezplačen generator enkratnih gesel za dostop do e-banke s kateregakoli računalnika z internetnim priključkom,
- 6 mesecev brezplačno storitev DBS VARNOST SMS-obveščanje ob sklenitvi zavarovanja vsaj ene plačilne kartice.

NOVO!

Z MOJIM BA vam za 1,49 EUR/mesec od 1. 4. 2016 omogočamo NEOMEJENO ŠTEVILO DVIGOV GOTOVINE in VPOGLEDV V STANJE NA VAŠEM RAČUNU BREZ DODATNE PROVIZIJE na BAnkomatih vseh bank v Sloveniji in v evroobmočju.

Več informacij na telefonski številki 01 4727 228, v 85 poslovalnicah DBS in na prenovljenih spletnih straneh www.dbs.si.

 DEŽELNA BANKA SLOVENIJE

vedno blizu

ZDRAVSTVENA POLICA

Zavarovanje za kritje stroškov
samoplačniških zdravstvenih
storitev.

NE ČAKAJTE, IZBERITE.

Z zdravstveno polico vam krijemo stroške
specialističnih storitev, pridobitve drugega mnenja
in operativnih posegov ter z brezplačno asistenco
zagotavljamo lažji in hitrejši dostop do želenih
storitev.

www.vzajemna.si

☎ 080 20 60

Vzajemna, d.v.z., Vošnjakova ulica 2, Ljubljana.
Vsa zavarovanja se sklepajo po veljavnih pogojih Vzajemne, d.v.z.

VZAJEMNA
zdravstvena zavarovalnica

Terme Maribor

ALMA MATER
EUROPAEA
ECM

